SCRIPTORVM CLASSICORVM BIBLIOTHECA OXONIENSIS

OXONII

E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

M. TVLLI CICERONIS

RHETORICA

RECOGNOVIT
BREVIQVE ADNOTATIONE CRITICA INSTRVXIT

A. S. WILKINS

LINGVAE LATINAE APVD MANCVNIENSES PROFESSOR
E COLL. DIV. IOH. CANT.

TOMVS II
BRVTVS ORATOR
DE OPTIMO GENERE ORATORVM
PARTITIONES ORATORIAE TOPICA

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

FIRST PUBLISHED 1903
Reprinted lithographically in Great Britain by LOWE & BRYDONE, PRINTERS LTD., LONDON, from sheets of the first edition 1935, 1950, 1955, 1957, 1960, 1964

PRAEFATIO

CICERONIS BRVTVM ex oculis hominum diu prorsus evanuisse satis notum est. Nam non nisi A. S. MCDXXII Laude Pompeia inventus est a Gerardo Landriano episcopo codex ille Laudensis, qui cum libros de Oratore integros, tum librum de claris oratoribus qui Brutus inscribitur, una cum Tulli Oratore qui ad Brutum scriptus erat continebat. Laudensis quidem ipse nescio quo casu mox periit neque quisquam post annum MCDXXVIII eum vidit: sed ex eo transcripti sunt plures, ex quibus manavit exemplarium satis magna copia. Horum vero unus optimus esse videtur quem sequamur:

F = cod. Florentinus Magliabecchianus I. I. 14. anno MCDXXII vel MCDXXIII exaratus, et fortasse ex ipso codice Laudensi transcriptus: olim Nicolai de Nicolis.

Neque vero multo deteriores sunt

B = cod. Ottobonianus 1592, a Flavio Blando satis festinanter exscriptus a nonis ad idus Octobres MCDXXII

O = cod. Ottobonianus 2057, ex archetypo Laudensi correctus MCDXXV

G = cod. Neapolitanus iv. B 43

H = cod. Neapolitanus iv. B 36

M = cod. Mutinensis vi. D 6

Ex his *FOG* magis inter se affines esse videntur, et *BHM* cognatione quadam artiore esse coniuncti: illis vero potius fides est habenda: neque parvi faciendae sunt correctiones in *O* (*O*[a] *vetus*).

L = consensus codicum *FBOGHM*.

De codice (*D*) Parisino 7704, quem laudaverunt Orelli et Ellendt, non satis constat unde ductus sit. Sed lectiones hic illic non spernendas praebet. Venetum priorem utpote

MCDXXXII exscriptum post perditum Laudensem vix tanti facere licet quanti fecit Ellendt, quamvis et mendorum paene sit immunis et antiquiores verborum formas saepius teneat.

In codicum lectionibus delegendis et exscribendis multo mihi usui erat editio Thomae Stangl; neque recensionem sprevi Gulielmi Friedrich. Praesto quoque erat praeter vetustiores editio Gallica nuper a Iulio Martha confecta.

ORATOREM recensenti non deest auxilium codicis optimi et satis antiqui Abrincensis (238), quem ducem inter primos habui in libris de Oratore relegendis, sed hic quoque turpiter mutili: nam habet tantum §§ 91–191, 231–238. Ex quo codice ceteros mutilos esse derivatos omnis satis probabiliter docuit Heerdegen, quos iure nostro neglegere licet. Codicis autem Abrincensis (*A*) lectiones semper fere dedimus, neque tamen ita ut meros calami errores semper dignos esse putaremus qui exscriberentur. In hoc quoque libro textus codicis illius Laudensis iam pridem deperditi testis habemus codices Italos saeculo decimo quinto exaratos, quorum consensum siglo *L* iterum indicavimus. Ex quibus quattuor Stangl ducem secuti adhibendos esse duximus. De *FOM* iam supra docuimus: hic addendus *P* = cod. Palatinus 1469, quo in libris de Oratore usi sumus. Hic illic lectiones codicis Vitebergensis (*f*) a Friedrich collati exscribere placuit. Sed turbam codicum interpolatorum fas esse neglegere putavi, qui si quis scire voluerit quot et quanta erraverint, adire licebit magnam copiam quam congessit Heerdegen vir strenuus. Sed si quid Itali satis feliciter correxerunt, id siglo *V* (= vulgata) notavi. Praeter ceteras iam commemoratas editionem Sandysi mei, viri doctissimi, numquam e manibus deposui, ex qua quantum fructus, dum iudicium illius bene subactum sequor, tulerim ubique patet.

DE OPTIMO GENERE ORATORVM libellus exstat in codice vetusto Sangallensi 818 (*G* saec. xi), quem unicum ducem

sequi solent editores. Ceteros, quos excussit Friedrich, multo minoris esse preti iure ducunt, utpote decimo quinto demum saeculo scripti sint, et Italorum coniecturis interpolati. Nuper tamen demonstravit Hedicke non nihil fructus esse petendum ex codice Parisino 7347 (saec. xi), cuius ope fretus editionem peculiarem huius libelli dedit in programmate (Sorav. Lusat.). Specimen dedit Chatelain, *Paléographie Latine*, pl. xx *a*. Testem hic illic cum siglo *P* adduxi. *f* = cod. Vitebergensis: quocum consentiunt fere ubique *r* = cod. Vat. Regin. 1841 et *o* = cod. Ottobonianus 1449.

PARTITIONES ORATORIAS praebent duo satis boni codices Parisini, saeculo decimo scripti: *P* = cod. Parisinus 7231 et *p* = cod. Parisinus 7696. Illo usus est Kayser: hoc primus Friedrich. Ceteri decimo quinto saeculo exscripti non sine fructu adeundi sunt. Erlangenses tres (*E* = *e*, *b*, *z*) contulit Stroebel, Redigeranum (R), Vitebergensem (*f*) post alios Friedrich, cui conlationem debeo.

TOPICORVM, quippe quae in aevo quod aiunt medio lectitata sint, plurima exstant exemplaria. Quorum unum quasi fontem repperit nuper Friedrich: is est *O* = cod. Ottobonianus 1406, saec. x, quocum saepius consentit cod. Vitebergensis (*f*). Alteram vero familiam ducunt codices Vossiani:—(*A*) = cod. Voss. 84, saec. x, (*B*) = cod. Voss. 86, saec. x, (m) = cod. Marc. 257, saec. x. Harum consentientem lectionem siglo *A* indicavit Friedrich. Praeterea notandi sunt Sangallenses (*b*, *c*, *d*) tres (830, 854, 818 saec. x, xi), Einsiedlensis (*a*) unus 324 (saec. x), Vossianus 70 (*V*); et alii plures. Hos omnes, si quando opus erat, cum siglo *codd. dett.* citare satis esse duxi. Indices nominum ad Brutum tantum et ad Oratorem seorsum addere commodius esse legentibus putavi.

A. S. W.

Mancunii
Id. Feb. MCMIII.

BRVTVS

SIGLA

F = codex Florentinus Magliabecchianus
B = cod. Ottobonianus 1592
O = cod. Ottobonianus 2057 O^2 = vetus corrector
G = cod. Neapolitanus iv B 43
H = cod. Neapolitanus iv B 36
M = cod. Mutinensis vi D 6
L = consensus codicum *FBOGHM*
N = Venetus prior (Ellendt) Nannianus
D = Parisinus 7704
codd. dett. = codices inferioris notae, sive omnes sive plures
vulg. = vulgata lectio

M. TVLLI CICERONIS

BRVTVS

CVM e Cilicia decedens Rhodum venissem et eo mihi I
de Q. Hortensi morte esset adlatum, opinione omnium 1
maiorem animo cepi dolorem. Nam et amico amisso cum consuetudine iucunda tum multorum officiorum coniunctione me privatum videbam et interitu talis auguris dignitatem nostri conlegi deminutam dolebam; qua in cogitatione et cooptatum me ab eo in conlegium recordabar, in quo iuratus iudicium dignitatis meae fecerat, et inauguratum ab eodem, ex quo augurum institutis in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam quod magna 2 sapientium civium bonorumque penuria vir egregius coniunctissimusque mecum consiliorum omnium societate alienissimo rei publicae tempore exstinctus et auctoritatis et prudentiae suae triste nobis desiderium reliquerat, dolebamque quod non, ut plerique putabant, adversarium aut obtrectatorem laudum mearum sed socium potius et consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim si in leviorum 3 artium studio memoriae proditum est poetas nobilis poetarum aequalium morte doluisse, quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius quam omnino adversarium non habere? cum praesertim non modo numquam sit aut illius a me cursus impeditus aut

10 augebat *vulg.*: augebam *L* 19 morte *L*: mortem *Lambinus* quo *L*: quo ego *Stangl*

ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adiutus et
4 communicando et monendo et favendo. Sed quoniam per-
petua quadam felicitate usus ille excessit e vita suo magis
quam suorum civium tempore et tum occidit cum lugere
facilius rem publicam posset, si viveret, quam iuvare, vixit-
que tam diu quam licuit in civitate bene beateque vivere:
nostro incommodo detrimentoque, si est ita necesse, dolea-
mus, illius vero mortis opportunitatem benevolentia potius
quam misericordia prosequamur, ut, quotienscumque de
clarissimo et beatissimo viro cogitemus, illum potius quam
5 nosmet ipsos diligere videamur. Nam si id dolemus, quod
eo iam frui nobis non licet, nostrum est id malum quod
modice feramus, ne id non ad amicitiam sed ad domesti-
cam utilitatem referre videamur; sin tamquam illi ipsi acer-
bitatis aliquid acciderit angimur, summam eius felicitatem
non satis grato animo interpretamur.

2
6 Etenim si viveret Q. Hortensius, cetera fortasse desi-
deraret una cum reliquis bonis et fortibus civibus, hunc
autem *aut* praeter ceteros aut cum paucis sustineret dolo-
rem, cum forum populi Romani, quod fuisset quasi theatrum
illius ingeni, voce erudita et Romanis Graecisque auribus
7 digna spoliatum atque orbatum videret. Equidem angor
animo non consili, non ingeni, non auctoritatis armis egere
rem publicam, quae didiceram tractare quibusque me assue-
feceram quaeque erant propria cum praestantis in re publica
viri tum bene moratae et bene constitutae civitatis. Quod
si fuit in re publica tempus ullum, cum extorquere arma
posset e manibus iratorum civium boni civis auctoritas et
oratio, tum profecto fuit cum patrocinium pacis exclusum
8 est aut errore hominum aut timore. Ita nobismet ipsis

3 excessit *Bake*: cessit *L* 15 angimur *vulg.*: angitur $O^2B^1H^1$ 18, 19 hunc autem aut *Piderit*: hunc autem et *L*: hunc aut *Lambinus*: hunc autem *Ellendt* 24 didicerat ille tr. *maluit Friedrich* 30 aut errore *vulg.*: aut terrore *L* ipsis *om. BHM*

accidit ut, quamquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus quod, quo tempore aetas nostra perfuncta rebus amplissimis tamquam in portum confugere deberet non inertiae neque desidiae, sed oti moderati atque honesti, cumque ipsa oratio iam nostra canesceret haberetque suam quandam maturitatem et quasi senectutem, tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quem ad modum salutariter uterentur, non reperiebant. Itaque ei mihi videntur fortunate beate- 9
que vixisse cum in ceteris civitatibus tum maxime in nostra, quibus cum auctoritate rerumque gestarum gloria tum etiam sapientiae laude perfrui licuit. Quorum memoria et recordatio in maximis nostris gravissimisque curis iucunda sane fuit, cum in eam nuper ex sermone quodam incidissemus.

Nam cum inambularem in xysto et essem otiosus domi, 3 10
M. ad me Brutus, ut consueverat, cum T. Pomponio venit, homines cum inter se coniuncti tum mihi ita cari itaque iucundi, ut eorum aspectu omnis quae me angebat de re publica cura consederit. Quos postquam salutavi: Quid vos, inquam, Brute et Attice? numquid tandem novi? Nihil sane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus: Eo, inquit, 11
ad te animo venimus, ut de re publica esset silentium et aliquid audiremus potius ex te quam te adficeremus ulla molestia. Vos vero, inquam, Attice, et praesentem me cura levatis et absenti magna solacia dedistis. Nam vestris primum litteris recreatus me ad pristina studia revocavi. Tum ille: Legi, inquit, perlibenter epistulam quam ad te Brutus misit ex Asia, qua mihi visus est et monere te prudenter et consolari amicissime. Recte, inquam, est visus; 12
nam me istis scito litteris ex diuturna perturbatione totius valetudinis tamquam ad aspiciendam lucem esse revocatum.

16 venit *Fleckeisen*: venerat *L* 17 itaque *codd.*: atque *O* 20 numquid *Nipperdey*: nunc quid *L* 25 praesentem *F*: praesente *codd.*

Atque ut post Cannensem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam proelio populus se Romanus erexit posteaque prosperae res deinceps multae consecutae sunt, sic post rerum nostrarum et communium gravissimos casus nihil ante epistulam Bruti mihi accidit quod vellem aut quod
13 aliqua ex parte sollicitudines adlevaret meas. Tum Brutus: Volui id quidem efficere certe et capio magnum fructum, si quidem quod volui tanta in re consecutus sum. Sed scire cupio, quae te Attici litterae delectaverint. Istae vero, inquam, Brute, non modo delectationem mihi sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem? inquit ille. Quodnam tandem genus istuc tam praeclarum litterarum fuit? An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutatio aut ad hoc tempus aptior quam illius libri quo me hic adfatus quasi
14 iacentem excitavit? Tum ille: Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter et, ut mihi quidem visum est, perdiligenter complexus est? Istum
4 ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi saluti fuisse. Tum Atticus: Optatissimum mihi quidem est quod dicis; sed quid tandem habuit liber iste quod tibi aut novum aut
15 tanto usui posset esse? Ille vero et nova, inquam, mihi quidem multa et eam utilitatem quam requirebam, ut explicatis ordinibus temporum uno in conspectu omnia viderem. Quae cum studiose tractare coepissem, ipsa mihi tractatio litterarum salutaris fuit admonuitque, Pomponi, ut a te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum teque remunerandum si non pari, at grato tamen munere: quamquam illud Hesiodium laudatur a doctis, quod eadem mensura reddere iubet quae acceperis aut etiam cumulatiore, si possis.

15 dicis *vulg.*: dices *codd.* 16 rerum *L*: r. Romanarum *Bake*: r. nostrarum *Jahn* 19 mihi quidem est *F*: mihi ẹst quidem est *G*: quidem mihi est OB^1M: quidem mihi *H*: mihi quidem opt. est *B*: mihi, inquit, est *Stangl* 21 esse posset *O* 22 et eam attulit *Mahly*: attulit et eam *Gud.* 38 24 quae *Eberhard*: qua *L*: quo B^1H^1 *vetus*

Ego autem voluntatem tibi profecto emetiar, sed rem ipsam 16
nondum posse videor; idque ut ignoscas, a te peto. Nec
enim ex novis, ut agricolae solent, fructibus est, unde tibi
reddam quod accepi—sic omnis fetus repressus *est* exustus-
que siti flos veteris ubertatis exaruit—nec ex conditis, qui
iacent in tenebris et ad quos omnis nobis aditus, qui paene
solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tamquam
in inculto et derelicto solo; quod ita diligenter colemus, ut
impendiis etiam augere possimus largitatem tui muneris:
modo idem noster animus efficere possit quod ager, qui
cum multos annos quievit, uberiores efferre fruges solet.
Tum ille: Ego vero et exspectabo ea quae polliceris, nec 17
exigam nisi tuo commodo et erunt mihi pergrata, si solveris.
Mihi quoque, inquit Brutus, [et] exspectanda sunt ea quae
Attico polliceris, etsi fortasse ego a te huius voluntarius
procurator petam, quod ipse, cui debes, incommodo *se tuo*
exacturum negat. At vero, inquam, tibi ego, Brute, non 5
solvam, nisi prius a te cavero amplius eo nomine neminem, 18
cuius petitio sit, petiturum. Non me hercule, inquit, tibi re-
promittere istuc quidem ausim. Nam hunc, qui negat, video
flagitatorem non illum quidem tibi molestum, sed adsiduum
tamen et acrem fore. Tum Pomponius: Ego vero, inquit,
Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iam te ausurus
esse appellare, quoniam longo intervallo modo primum
animadverti paulo te hilariorem. Itaque quoniam hic quod 19
mihi deberetur se exacturum professus est, quod huic debes
ego a te peto. Quidnam id? inquam. Vt scribas, inquit,
aliquid; iam pridem enim conticuerunt tuae litterae. Nam
ut illos de re publica libros edidisti, nihil a te sane postea

1 emetiar *L*: remetiar *vulg.* 4 est *addidit Bake* 5 siti flos *Lambinus*: flos siti *L* 11 cum *vulg.*: quam *FOMB*[1]*H*[1] *vetus*: sepe *BHG* 14 et *secl. vulg.*: *tuentur Fleckeisen et Friedrich* 16 incommodo se tuo *Eberhard*: incommodo *L*: se incommodo tuo *Lambinus* 20 ausim *G*[2]: ausus sim *codd.*

accepimus: eisque nosmet ipsi ad rerum nostrarum memoriam comprehendendam impulsi atque incensi sumus. Sed
20 illa, cum poteris; atque ut possis, rogo; nunc vero, inquit, si es animo vacuo, expone nobis quod quaerimus. Quidnam est id? inquam. Quod mihi nuper in Tusculano inchoavisti de oratoribus, quando esse coepissent, qui etiam et quales fuissent. Quem ego sermonem cum ad Brutum tuum vel nostrum potius detulissem, magno opere hic audire se velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cum te sciremus esse vacuum. Qua re, si tibi est commodum, ede illa quae
21 coeperas et Bruto et mihi. Ego vero, inquam, si potuero, faciam vobis satis. Poteris, inquit: relaxa modo paulum animum aut sane, si potes, libera.

Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus est sermo, quod erat a me mentio facta causam Deiotari fidelissimi atque optimi regis ornatissime et copiosissime a Bruto me
6 audisse defensam. Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem teque Bruti dolentem vicem quasi deflevisse iudiciorum vastitatem et fori. Feci, inquam, istuc quidem et
22 saepe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti crebro in mentem venit vereri, ecquodnam curriculum aliquando sit habitura tua et natura admirabilis et exquisita doctrina et singularis industria. Cum enim in maximis causis versatus esses et cum tibi aetas nostra iam cederet fascisque summitteret, subito in civitate cum alia ceciderunt tum etiam ea
23 ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille: Ceterarum rerum causa, inquit, istuc et doleo et dolendum puto; dicendi autem me non tam fructus et gloria quam studium ipsum exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet te praesertim tam studioso mei.

1 ad rerum nostrarum *Lambinus*: ad veterum annalium *Victor Pisanus*: ad rerum naturalium *L*: ad veterum rerum nostrarum *vulg.*: ad v. r. nostratium *Baehrens* 13 sane *codd.*: plane *Wetzel* 18 quasi *secl. Stangl*: graviter *maluit Eberhard* 21 ecquodnam *O*: et quodnam *F*: quodnam *vulg.* 30 res *codd.*: vis *C. F. W. Müller* studioso mei *Margraff*: studiosum et *L*: studioso *codd.*: studioso et

Dicere enim bene nemo potest nisi qui prudenter intellegit;
qua re qui eloquentiae verae dat operam, dat prudentiae,
qua ne maximis quidem in bellis aequo animo carere quis-
quam potest. Praeclare, inquam, Brute, dicis eoque magis 24
ista dicendi laude delector quod cetera, quae sunt quon-
dam habita in civitate pulcherrima, nemo est tam humilis
qui se non aut posse adipisci aut adeptum putet; eloquen-
tem neminem video factum esse victoria. Sed quo facilius
sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus. Cum idem
placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam con-
sedimus.

Hic ego: Laudare igitur eloquentiam et quanta vis sit 25
eius expromere quantamque eis qui sint eam consecuti
dignitatem adferat, neque propositum nobis est hoc loco
neque necessarium. Hoc vero sine ulla dubitatione con-
firmaverim, sive illa arte pariatur aliqua sive exercitatione
quadam sive natura, rem unam esse omnium difficillimam.
Quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum una
quaeque est ars ipsa magna per sese. Qua re quinque artium
concursus maximarum quantam vim quantamque difficul- 7
tatem habeat existimari potest. Testis est Graecia, quae 26
cum eloquentiae studio sit incensa iamdiuque excellat in
ea praestetque ceteris, tamen omnis artis vetustiores habet
et multo ante non inventas solum sed etiam perfectas,
quam haec est [a Graecis] elaborata dicendi vis atque copia.
In quam cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, et
quasi lucent Athenae tuae, qua in urbe primum se orator
extulit primumque etiam monumentis et litteris oratio est
coepta mandari. Tamen ante Periclem, cuius scripta quae- 27

diserto *Prohasel*: tam studiosum et exercitatum audienti *Friedrich* 2 verae *vulg.*: vere *L* 6 pulcherrime *FOG* 12 laudare H^2: laudari *L* 13 exprimere *vel* exponere *codd. dett.* his *L* sunt *BHM* 15, 16 conferam veri FO^2 *vetus* 16 illa O^1G^2: ulla *codd.* 19 quare *L*: quarum *Kayser* 21 habeat G^2: habeant *L* 25 a Graecis *secl. H. Meyer*: ab eis *corr. Piderit*

dam feruntur, et Thucydidem, qui non nascentibus Athenis
sed iam adultis fuerunt, littera nulla est quae quidem orna-
tum aliquem habeat et oratoris esse videatur. Quamquam
opinio est et eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistra-
tum et paulo seniorem etiam Solonem posteaque Clisthenem
28 multum ut temporibus illis valuisse dicendo. Post hanc
aetatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis potest per-
spici, Themistocles fuit, quem constat cum prudentia tum
etiam eloquentia praestitisse; post Pericles, qui cum floreret
omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clarissimus.
Cleonem etiam temporibus illis turbulentum illum quidem
29 civem, sed tamen eloquentem constat fuisse. Huic aetati
suppares Alcibiades Critias Theramenes; quibus tempori-
bus quod dicendi genus viguerit ex Thucydidi scriptis, qui
ipse tum fuit, intellegi maxime potest. Grandes erant
8 verbis, crebri sententiis, compressione rerum breves et ob
30 eam ipsam causam interdum subobscuri. Sed ut intelle-
ctum est quantam vim haberet accurata et facta quodam
modo oratio, tum etiam magistri dicendi multi subito exsti-
terunt. Tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Calche-
donius, Protagoras Abderites, Prodicus Cius, Hippias Elius
in honore magno fuit; aliique multi temporibus eisdem
docere se profitebantur, arrogantibus sane verbis, quem ad
modum causa inferior—ita enim loquebantur—dicendo fieri
31 superior posset. His opposuit sese Socrates, qui subtilitate
quadam disputandi refellere eorum instituta solebat [verbis].
Huius ex uberrimis sermonibus exstiterunt doctissimi viri;
primumque tum philosophia non illa de natura, quae fuerat

2 fuerit *L*: fuit *maluit Eberhard* 7 ut . . . perspici *secl. Eberhard* Atticis *Lambinus*: Attici *L* 13 Critias *vulg.*: Critas *L* 16 crebri F^2: crebris *L* compressione *L*: comprehensione *Stangl* 19 tum *secl Jahn* 21 Abderites F^2 *Quintil.* iii. 1. 10: Abderitas *BMG*: Abderita *HO* Prodicus *F*: Prodigus *codd.* Cius . . . Elius *Fleckeisen*: Ceius . . . Eleius *codd.* 22 in honore magno fuit *secl. Jahn* fuere B^1: fuerit *H* 26 verbis *codd. secl. Haupt*: acerbius *Feldhuegel*: urbanius *Vitelli*: urbanissume *Orelli*

antiquior, sed haec, in qua de bonis rebus et malis deque hominum vita et moribus disputatur, inventa dicitur. Quod quoniam genus ab hoc quod proposuimus abhorret, philosophos aliud in tempus reiciamus; ad oratores, a quibus digressi sumus, revertamur. Exstitit igitur iam senibus illis 32 quos paulo ante diximus Isocrates, cuius domus cunctae Graeciae quasi ludus quidam patuit atque officina dicendi; magnus orator et perfectus magister, quamquam forensi luce caruit intraque parietes aluit eam gloriam quam nemo meo quidem iudicio est postea consecutus. Is et ipse scripsit multa praeclare et docuit alios; et cum cetera melius quam superiores tum primus intellexit etiam in soluta oratione, dum versum effugeres, modum tamen et numerum quendam oportere servari. Ante hunc enim verborum 33 quasi structura et quaedam ad numerum conclusio nulla erat aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quaesitam—quae forsitan laus sit, verum tamen natura magis tum casuque, non umquam aut ratione aliqua aut ulla observatione fiebat. Ipsa enim natura circumscriptione 34 quadam verborum comprehendit concluditque sententiam, quae cum aptis constricta verbis est, cadit etiam plerumque numerose. Nam et aures ipsae quid plenum, quid inane sit iudicant et spiritu quasi necessitate aliqua verborum comprehensio terminatur; in quo non modo defici sed etiam 9 laborare turpe est. Tum fuit Lysias ipse quidem in causis 35 forensibus non versatus, sed egregie subtilis scriptor atque elegans, quem iam prope audeas oratorem perfectum dicere. Nam plane quidem perfectum et quoi nihil admodum desit

8 et perfectus magister *secl. Bake* (*cf. Rufin. p.* 189 *Or.*) 10 quidem meo *BHM*: quidem *om. Rufin.* 18 non unquam *Peter*: nonnunquam aut *L*: nonnumquam haud *Rufin.*: natura magistra casuque, non unquam *Baehrens* quam *add. vulg.*: *om. L et Rufin.* ulla *addidit Fleckeisen ex Rufino* 20 verborum *secl. Schütz* 21 constricta *FO*: circumscripta *codd.*: structa *Bake* 26 versatus O^2 *vetus* 28 cui *vulg.*: quo *FO*: cui quo G^1: in quo *codd.*

Demosthenem facile dixeris. Nihil acute inveniri potuit in eis causis quas scripsit, nihil, ut ita dicam, subdole, nihil versute, quod ille non viderit; nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius; nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate vel sententiarum, quo quicquam esset
36 elatius. Huic Hyperides proximus et Aeschines fuit et Lycurgus et Dinarchus et is, cuius nulla exstant scripta, Demades aliique plures. Haec enim aetas effudit hanc copiam; et, ut opinio mea fert, sucus ille et sanguis incorruptus usque ad hanc aetatem oratorum fuit, in qua naturalis
37 inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adulescens eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus quam palaestra. Itaque delectabat magis Atheniensis quam inflammabat. Processerat enim in solem et pulverem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti doctissimi hominis umbraculis.
38 Hic primus inflexit orationem et eam mollem teneramque reddidit et suavis, sicut fuit, videri maluit quam gravis; sed suavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret, [et] tantum ut memoriam concinnitatis suae, non, quem ad modum de Pericle scripsit Eupolis, cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum a quibus esset auditus.

10 Videsne igitur vel in ea ipsa urbe, in qua et nata et alta
39 sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? Si quidem ante Solonis aetatem et Pisistrati de nullo ut diserto memoriae proditum est. At hi quidem, ut populi Romani aetas est, senes, ut Atheniensium saecula numerantur, adulescentes debent videri. Nam etsi Servio Tullio regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenae iam erant quam est Roma

2 his *B*¹*H* 3 dicit *maluit Eberhard* 6 esset *L et Charisius*: exstet *Stangl* 11 in quo *maluit Reis* 14 palaestrae *Lambinus* 21 et *secl. Manutius* 25 vel *Heusinger*: ut *L*: Brute *Martha*

ad hodiernum diem. Nec tamen dubito quin habuerit vim
magnam semper oratio. Neque enim iam Troicis tempori- 40
bus tantum laudis in dicendo Vlixi tribuisset Homerus et
Nestori, quorum alterum vim habere voluit, alterum suavi-
tatem, nisi iam tum esset honos eloquentiae; neque ipse
poeta hic tam [idem] ornatus in dicendo ac plane orator
fuisset. Cuius etsi incerta sunt tempora, tamen annis
multis fuit ante Romulum; si quidem non infra superiorem
Lycurgum fuit, a quo est disciplina Lacedaemoniorum
astricta legibus. Sed studium eius generis maiorque vis 41
agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo saeculo
Themistocles insecutus est, ut apud nos, perantiquus, ut
apud Atheniensis, non ita sane vetus. Fuit enim regnante
iam Graecia, nostra autem civitate non ita pridem dominatu
regio liberata. Nam bellum Volscorum illud gravissimum,
cui Coriolanus exsul interfuit, eodem fere tempore quo Per-
sarum bellum fuit, similisque fortuna clarorum virorum; si 42
quidem uterque cum civis egregius fuisset, populi ingrati
pulsus iniuria se ad hostis contulit conatumque iracundiae
suae morte sedavit. Nam etsi aliter apud te est, Attice, de
Coriolano, concede tamen ut huic generi mortis potius ad-
sentiar. At ille ridens: Tuo vero, inquit, arbitratu; quoniam 11
quidem concessum est rhetoribus ementiri in historiis, ut
aliquid dicere possint argutius. Vt enim tu nunc de Corio-
lano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit.
Nam quem Thucydides, qui et Atheniensis erat et summo 43
loco natus summusque vir et paulo aetate posterior, tantum
morbo mortuum scripsit et in Attica clam humatum, addidit

5 eloquentiae *G*[2]: eloquentia *L* 5, 6 ipse poeta hic tam idem . . . orator *L*: ipsi poetae hic iam idem . . . oratori *Martha*: idem *secl. Eberhard*: interdum *maluit Stangl*: identidem *Baehrens* 11 denique hunc *L*: demum. Hunc *Bake*: demum. quem *Simon* 14 Graeca *maluit Jahn* 20 est apud te *BGHM* 28 morbo *addidit Teuffel, ducente Thucydide* i. 138 addidit *FOG*: addiditque *Kayser*

fuisse suspicionem veneno sibi conscivisse mortem: hunc isti aiunt, cum taurum immolavisset, excepisse sanguinem patera et eo poto mortuum concidisse. Hanc enim mortem rhetorice et tragice ornare potuerunt, illa mors vulgaris nullam praebebat materiem ad ornatum. Qua re quoniam tibi ita quadrat, omnia fuisse *in* Themistocle paria et Coriolano, pateram quoque a me sumas licet, praebebo etiam
44 hostiam, ut Coriolanus sit plane alter Themistocles. Sit sane, inquam, ut libet, de isto; et ego cautius posthac historiam attingam te audiente, quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum. Sed tum fere Pericles Xanthippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam; quae quamquam tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora physico eruditus exercitationem mentis a reconditis abstrusisque rebus ad causas forensis popularisque facile traduxerat. Huius suavitate maxime hilaratae Athenae sunt, huius ubertatem et copiam admiratae eius-
12 dem vim dicendi terroremque timuerunt. Haec igitur aetas
45 prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. Nec enim in constituentibus rem publicam nec in bella gerentibus nec in impeditis ac regum dominatione devinctis nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes otique socia et iam bene constitutae civitatis quasi alumna quaedam elo-
46 quentia. Itaque ait Aristoteles, cum sublatis in Sicilia tyrannis res privatae longo intervallo iudiciis repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens et controversia †natura, artem et praecepta Siculos Coracem et Tisiam conscripsisse—nam antea neminem solitum via nec arte, sed accurate tamen et descripte plerosque dicere —; scriptas-

5 ornandum *maluit Lambinus* 6 in *add. ed. Rom.* Themistocli *codd. dett.* 16 perduxerat *BHM* 20, 21 nec in *FO*² : nec *codd.* (*bis*) 22, 23 et iam *F*² : etiam *L* 24 Sicilia *G* : Siciliam *L* 26, 27 et controversia natura *L* : et controversa in ea iura *Madvig* : et controversia nata *Peter* : et controversiis nata *Jacobs* : et c. matura *Martha* 29 descripte *Schmitz* : de scripto *L*

que fuisse et paratas a Protagora rerum inlustrium disputa-
tiones, qui nunc communes appellantur loci; quod idem 47
fecisse Gorgiam, quem singularum rerum laudes vitupera-
tionesque conscripsisse, quod iudicaret hoc oratoris esse
maxime proprium, rem augere posse laudando vituperan-
doque rursus affligere; huic Antiphontem Rhamnusium
similia quaedam habuisse conscripta; quo neminem um-
quam melius ullam oravisse capitis causam, cum se ipse
defenderet, [se audiente] locuples auctor scripsit Thucy-
dides; nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse 48
dicendi; deinde, quod Theodorus esset in arte subtilior,
in orationibus autem ieiunior, orationes eum scribere aliis
coepisse, artem removisse; similiter Isocratem primo artem
dicendi esse negavisse, scribere autem aliis solitum orationes,
quibus in iudiciis uterentur; sed cum ex eo, quia quasi
committeret contra legem 'quo quis iudicio circumvenire-
tur,' saepe ipse in iudicium vocaretur, orationes aliis desti-
tisse scribere totumque se ad artes componendas transtulisse. 13
Et Graeciae quidem oratorum partus atque fontis vides, ad 49
nostrorum annalium rationem veteres, ad ipsorum sane re-
centes. Nam ante quam delectata est Atheniensium civitas
hac laude dicendi, multa iam memorabilia et in domesticis
et in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat
commune Graeciae, sed proprium Athenarum. Quis enim 50
aut Argivum oratorem aut Corinthium aut Thebanum scit
fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda docto
homine suspicari libet. Lacedaemonium vero usque ad
hoc tempus audivi fuisse neminem. Menelaum ipsum

2 qui *Eberhard*: quae *L* 3, 4 quem . . . conscripsisse *Bake*: cum . . . conscripsisset *L* 9 se audiente *damnavit Campe* 10 nam *L*: tum *Eberhard*: iam *Stangl* esse *secl. Bake* 13 primo *secl. Eberhard* artem . . . negavisse *et* autem *secl. Kayser* 15 quasi qui *Jahn* 16 a quo quis *Jahn* circumvenietur *maluit Martha* 19 partus atque fontes *L*: partus atque fetus *Ernesti*: crtus atque fontes *Jahn* 27 libet *O*: licet *F*: lubet *codd.*

dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. Brevitas autem laus est interdum in aliqua parte dicendi,
51 in universa eloquentia laudem non habet. At vero extra Graeciam magna dicendi studia fuerunt maximique huic laudi habiti honores inlustre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut semel e Piraeo eloquentia evecta est, omnis peragravit insulas atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus omnemque illam salubritatem Atticae dictionis et quasi sanitatem perderet ac loqui paene dedisceret. Hinc Asiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate nec copia, sed parum pressi et nimis
52 redundantes; Rhodii saniores et Atticorum similiores. Sed de Graecis hactenus; etenim haec ipsa forsitan fuerint non necessaria.

Tum Brutus: Ista vero, inquit, quam necessaria fuerint non facile dixerim; iucunda certe mihi fuerunt neque solum non longa, sed etiam breviora quam vellem. Optime, inquam, sed veniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intellegere quam quantum ex monumentis suspicari licet.
14 53 Quis enim putet aut celeritatem ingeni L. Bruto illi nobilitatis vestrae principi defuisse? qui de matre savianda ex oraculo Apollinis tam acute arguteque coniecerit; qui summam prudentiam simulatione stultitiae texerit; qui potentissimum regem clarissimi regis filium expulerit civitatemque perpetuo dominatu liberatam magistratibus annuis legibus iudiciisque devinxerit; qui conlegae suo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret: quod certe effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum.
54 Videmus item paucis annis post reges exactos, cum plebes prope ripam Anionis ad tertium miliarium consedisset

8 oblineret *vulg.*: obtineret *O*: optineret *codd.* 13 fuerunt *GBHM* 20 aut *secl. Piderit* ingenii aut eloquentiam *Lambinus* 23 texerit aut eloquentiam *Schütz* qui G^2: quae *F*: que O^2 *vetus*: quem *codd.* 30 Anionis G^2: Anienis O^1G^1: Aneonis *codd.*

eumque montem, qui Sacer appellatus est, occupavisset, M. Valerium dictatorem dicendo sedavisse discordias eique ob eam rem honores amplissimos habitos et eum primum ob eam ipsam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemviralem invidiam plebem in patres incitatam legibus et contionibus suis mitigaverit. Possumus 55
Appium Claudium suspicari disertum, quia senatum iamiam inclinatum a Pyrrhi pace revocaverit; possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captivis recuperandis missus orator; Ti. Coruncanium, quod ex pontificum commentariis longe plurimum ingenio valuisse videatur; M'. Curium, quod is tribunus plebis interrege Appio Caeco diserto homine comitia contra leges habente, cum de plebe consulem non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit: quod fuit permagnum nondum lege Maenia lata. Licet 56
aliquid etiam de M. Popili ingenio suspicari, qui cum consul esset eodemque tempore sacrificium publicum cum laena faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebei contra patres concitatione et seditione nuntiata, ut erat laena amictus ita venit in contionem seditionemque cum auctoritate tum oratione sedavit. Sed eos oratores habitos esse aut omnino tum ullum eloquentiae praemium fuisse nihil sane mihi legisse videor: tantum modo coniectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is qui tribunus 57
plebis legem de agro Gallico et Piceno viritim dividundo tulerit, qui consul apud Trasumennum sit interfectus, ad populum valuisse dicendo. Q. etiam Maximus Verrucosus orator habitus est temporibus illis et Q. Metellus, is qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone consul fuit.

9 inclinantem *maluit Bake* 12 M'. *Lambinus*: M. *L et sic ubique* 16 fuit *vulg.*: fuerit *L* 19 laena *BH superscripta* veste 20 et seditione *secl. Ellendt* 23, 24 mihi sane nihil *B*¹*HM* 27 tulerit . . . sit *L*: tulit . . . est *Schütz* Tarsumennum *L*; *cf. Quint.* i. 5, 13

15 Quem vero exstet et de quo sit memoriae proditum eloquentem fuisse et ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiae est auctor et idoneus quidem mea sententia Q. Ennius, praesertim cum et ipse eum audiverit et scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est amici-
58 tiae causa esse mentitum. Est igitur sic apud illum in nono ut opinor annali:

additur orator Cornelius suaviloquenti
ore Cethegus Marcus Tuditano conlega
Marci filius—

et oratorem appellat et suaviloquentiam tribuit, quae nunc quidem non tam est in plerisque (latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur), sed est ea laus eloquentiae certe maxima—

is dictust ollis popularibus olim,
qui tum vivebant homines atque aevum agitabant,
flos delibatus populi—

59 probe vero; ut enim hominis decus ingenium, sic ingeni ipsius lumen est eloquentia, qua virum excellentem praeclare tum illi homines florem populi esse dixerunt—

Suadaeque medulla.

Πειθὼ quam vocant Graeci, cuius effector est orator, hanc Suadam appellavit Ennius [eius autem Cethegum medullam fuisse vult], ut, quam deam in Pericli labris scripsit Eupolis sessitavisse, huius hic medullam nostrum oratorem fuisse
60 dixerit. At hic Cethegus consul cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo quaestorque his consulibus M. Cato modo plane annis CXL ante me consulem; et id ipsum nisi unius esset Enni testimonio cognitum, hunc vetustas, ut alios

1 de quo . . . proditum *incl. Jahn* 6 mentitum *L* : ementitum *Bake* 9 Marcu' Tuditano collega *Schutz* : Marcus studio collegam *L* 15 dictust ollis *Gronovius* : dictus *L* 16 agitabant *Gronovius* : agebant *L* 21 suadaeque *vulg.* : suadas F^1, suadis F^2, suadae F^3 23, 24 eius . . . vult *secl. Schütz* 24 labris F^2 : libris F^1 *codd.* 27 his *vulg.* : is *codd.*

fortasse multos, oblivione obruisset. Illius autem aetatis qui sermo fuerit ex Naevianis scriptis intellegi potest. His enim consulibus, ut in veteribus commentariis scriptum est, Naevius est mortuus; quamquam Varro noster diligentissimus investigator antiquitatis putat in hoc erratum vitamque Naevi producit longius. Nam Plautus P. Claudio L. Porcio viginti annis post illos quos ante dixi consulibus mortuus est, Catone censore.

Hunc igitur Cethegum consecutus est aetate Cato, qui 61 annis IX post eum fuit consul. Eum nos ut perveterem habemus, qui L. Marcio M'. Manilio consulibus mortuus est, annis LXXXVI ipsis ante me consulem. Nec vero 16 habeo quemquam antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appi Caeci oratio haec ipsa de Pyrrho et non nullae mortuorum laudationes forte delectant. Et hercules eae quidem exstant: ipsae enim familiae sua 62 quasi ornamenta ac monumenta servabant et ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, et ad memoriam laudum domesticarum et ad inlustrandam nobilitatem suam. Quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis quae facta non sunt: falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa et ad plebem transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus; ut si ego me a M'. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio consul anno X post exactos reges fuit. Catonis 63 autem orationes non minus multae fere sunt quam Attici Lysiae, cuius arbitror plurimas esse—est enim Atticus, quoniam certe Athenis est et natus et mortuus et functus omni civium munere, quamquam Timaeus eum quasi Licinia

10 VIIII FG^2: IIII *H*: IIIII *codd.* 14 nisi *codd.*: nisi si *Manutius* 15 delectent *maluit Ernesti* 16 eae quidem F^2: hae quidem *M*: equidem *codd.* 21 eis *vulg.*: his *L* 23 a plebe *maluit Lambinus*

et Mucia lege repetit Syracusas—et quodam modo est
non nulla in eis etiam inter ipsos similitudo. Acuti sunt,
elegantes faceti breves; sed ille Graecus ab omni laude
64 felicior. Habet enim certos sui studiosos, qui non tam
habitus corporis opimos quam gracilitates consectentur,
quos, valetudo modo bona sit, tenuitas ipsa delectat—
quamquam in Lysia sunt saepe etiam lacerti, sic uti fieri
nihil possit valentius; verum est certe genere toto strigo-
sior —, sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa eius
17 subtilitate admodum gaudeant. Catonem vero quis nostro-
65 rum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis novit
omnino? At quem virum, di boni! mitto civem aut sena-
torem aut imperatorem; oratorem enim hoc loco quaerimus:
quis illo gravior in laudando? acerbior in vituperando? in
sententiis argutior? in docendo edisserendoque subtilior?
Refertae sunt orationes amplius centum quinquaginta, quas
quidem adhuc invenerim et legerim, et verbis et rebus in-
lustribus. Licet ex his eligant ea quae notatione et laude
digna sint: omnes oratoriae virtutes in eis reperientur.
66 Iam vero Origines eius quem florem aut quod lumen elo-
quentiae non habent? Amatores huic desunt, sicuti multis
iam ante saeculis et Philisto Syracusio et ipsi Thucydidi.
Nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis
[autem] apertis cum brevitate tum nimio acumine, officit
Theopompus elatione atque altitudine orationis suae (quod
idem Lysiae Demosthenes) sic Catonis luminibus obstruxit
67 haec posteriorum quasi exaggerata altius oratio. Sed ea in
nostris inscitia est, quod hi ipsi, qui in Graecis antiquitate
delectantur eaque subtilitate, quam Atticam appellant, hanc
in Catone ne noverunt quidem. Hyperidae volunt esse et
68 Lysiae. Laudo. Sed cur nolunt Catones? Attico genere

7 uti *Stangl*: ut et *codd.*: et *secl. edd.* 24 autem *secl. vulg.*: interdum autem non satis *Martha* effecit *maluit Schütz* 25 quod . . . Demosthenes *secl. Schütz* 27 ea *Bake*: et *L* 30 ne *vulg.*: non *L* 31 Catones *vulg.*: Catonis *L*

dicendi se gaudere dicunt. Sapienter id quidem; atque
utinam imitarentur, nec ossa solum sed etiam sanguinem!
Gratum est tamen quod volunt.—Cur igitur Lysias et Hy-
perides amatur, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior
est huius sermo et quaedam horridiora verba. Ita enim
tum loquebantur. Id muta, quod tum ille non potuit, et
adde numeros et *ut* aptior sit oratio, ipsa verba compone et
quasi coagmenta, quod ne Graeci quidem veteres factitave-
runt: iam neminem antepônes Catoni. Ornari orationem 69
Graeci putant, si verborum immutationibus utantur, quos
appellant τρόπους, et sententiarum orationisque formis, quae
vocant σχήματα: non veri simile est quam sit in utroque
genere et creber et distinctus Cato. Nec vero ignoro non- 18
dum esse satis politum hunc oratorem et quaerendum esse
aliquid perfectius; quippe cum ita sit ad nostrorum tempo-
rum rationem vetus, ut nullius scriptum exstet dignum quidem
lectione quod sit antiquius. Sed maiore honore in omni-
bus artibus quam in hac una arte dicendi versatur antiquitas.
Quis enim eorum qui haec minora animadvertunt non in- 70
tellegit Canachi signa rigidiora esse quam ut imitentur veri-
tatem; Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora
quam Canachi; nondum Myronis satis ad veritatem adducta,
iam tamen quae non dubites pulchra dicere; pulchriora
etiam Polycliti et iam plane perfecta, ut mihi quidem videri
solent? Similis in pictura ratio est; in qua Zeuxim et Poly-
gnotum et Timanthem et eorum, qui non sunt usi plus
quam quattuor coloribus, formas et liniamenta laudamus;
at in Aetione Nicomacho Protogene Apelle iam perfecta
sunt omnia. Et nescio an reliquis in rebus omnibus idem 71
eveniat: nihil est enim simul et inventum et perfectum;

3 gratum . . . volunt *secl. Eberhard* 7 ut *add. vulg.* 10 utamur *maluit Stangl* 13 creber et *F²M²*: creberet *M¹*: crebere *F¹G*: crebre *codd.* 15 quippe . . . antiquius *secl. Eberhard* 17 maiore in honore *Sauppe* 18 arte *secl. vulg.* observatur *Bährens* 24 etiam *FO om. vulg.* et iam *O² al*: etiam *vulg.*

nec dubitari debet quin fuerint ante Homerum poetae, quod ex eis carminibus intellegi potest, quae apud illum et in Phaeacum et in procorum epulis canuntur. Quid, nostri veteres versus ubi sunt?

quos olim Fauni vatesque canebant,
cum neque Musarum scopulos . . . .
nec *doctis* dictis studiosus quisquam erat ante hunc

ait ipse de se nec mentitur in gloriando: sic enim sese res habet. Nam et Odyssia Latina est sic tamquam opus aliquod Daedali et Livianae fabulae non satis dignae quae iterum

72 legantur. Atqui hic Livius [qui] primus fabulam C. Claudio Caeci filio et M. Tuditano consulibus docuit anno ipso ante quam natus est Ennius, post Romam conditam autem quartodecimo et quingentensimo, ut hic ait, quem nos sequimur. Est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Accius autem a Q. Maximo quintum consule captum Tarento scripsit Livium annis XXX post quam eum fabulam docuisse et Atticus scribit et nos in antiquis

73 commentariis invenimus, docuisse autem fabulam annis post XI C. Cornelio Q. Minucio consulibus ludis Iuventatis, quos Salinator Senensi proelio voverat. In quo tantus error Acci fuit, ut his consulibus XL annos natus Ennius fuerit: quoi si aequalis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quam ei, qui multas docuerant

19 ante hos consules, et Plautus et Naevius. Haec si minus

74 apta videntur huic sermoni, Brute, Attico adsigna, qui me inflammavit studio inlustrium hominum aetates et tempora persequendi. Ego vero, inquit Brutus, et delector ista

6 quisquam superarat *add. Victorius* 7 doctis dictis *Bergk*: dicti *L* 8 de se Ennius *Bake, codices deteriores secutus* sic in *L*: sic [ut] *vulg.* 11 qui *secl. Schütz* 13 conditam autem *FO*: autem conditam *codd.* 16 consule M^2G^2: cos. *F*: consulem *codd.* 17 captum *vulg.*: capta *L* 20 Iuventatis *corr. Victorius*: lucutatis *FOG*: luctantis *codd.* 22 xxx *BHMG* 23 cui *vulg.*: quod *L* fuerit *Madvig*: fuit *L*

quasi notatione temporum et ad id quod instituisti, oratorum genera distinguere aetatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto. Recte, inquam, Brute, intellegis. 75 Atque utinam exstarent illa carmina, quae multis saeculis ante suam aetatem in epulis esse cantitata a singulis convivis de clarorum virorum laudibus in Originibus scriptum reliquit Cato! Tamen illius, quem in vatibus et Faunis adnumerat Ennius, bellum Punicum quasi Myronis opus delectat. Sit Ennius sane, ut est certe, perfectior; qui si 76 illum, ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens primum illud Punicum acerrimum bellum reliquisset. Sed ipse dicit cur id faciat. 'Scripsere,' inquit, 'alii rem vorsibus'—et luculente quidem scripserunt, etiam si minus quam tu polite. Nec vero tibi aliter videri debet, qui a Naevio vel sumpsisti multa, si fateris, vel, si negas, surripuisti.

Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius 77 C. Varro Q. Maximus Q. Metellus P. Lentulus P. Crassus, qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. Filius quidem eius, is qui hunc minorem Scipionem a Paullo adoptavit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus; indicant cum oratiunculae tum historia quaedam Graeca scripta dulcissime. Numeroque eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidem 20 civilis omnium peritissumus, sed etiam ad dicendum paratus. 78 De minoribus autem C. Sulpicius Gallus, qui maxime omnium nobilium Graecis litteris studuit; isque et oratorum in numero est habitus et fuit reliquis rebus ornatus atque elegans. Iam enim erat unctior quaedam splendidiorque consuetudo loquendi. Nam hoc praetore ludos Apollini

1, 2 oratorum . . . aetatibus *secl. Stangl* 7 tamen *L*: ita *me Wadner*: nam Naevi *Eberhard* 8 enumerat *BHM* bellum *codd. det.*: bello *L* 19 is qui *maluit Stangl* 29 vinctior *Peter*

faciente cum Thyesten fabulam docuisset, Q. Marcio Cn.
79 Servilio consulibus mortem obiit Ennius. Erat isdem
temporibus Ti. Gracchus P. F., qui bis consul et censor
fuit, cuius est oratio Graeca apud Rhodios; quem civem
cum gravem tum etiam eloquentem constat fuisse. P.
etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus,
qui item bis consul et censor fuit, habitum eloquentem
aiunt, illius qui sacra acceperit filium; dicunt etiam L. Len-
tulum, qui cum C. Figulo consul fuit. Q. Nobiliorem
M. F. iam patrio instituto deditum studio litterarum—qui
etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Aetolia milita-
verat, civitate donavit, cum triumvir coloniam deduxisset—
et T. Annium Luscum huius Q. Fulvi conlegam non indi-
80 sertum dicunt fuisse; atque etiam L. Paullus Africani pater
personam principis civis facile dicendo tuebatur. Et vero
etiam tum Catone vivo, qui annos quinque et octoginta natus
excessit e vita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam
ad populum summa contentione dixisset, quam etiam oratio-
21 81 nem scriptam reliquit—sed vivo Catone minores natu multi
uno tempore oratores floruerunt. Nam et A. Albinus, is qui
Graece scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, et
litteratus et disertus fuit; et tenuit cum hoc locum quendam
etiam Ser. Fulvius et una Ser. Fabius Pictor et iuris et
litterarum et antiquitatis bene peritus; Quintusque Fabius
Labeo fuit ornatus isdem fere laudibus. Nam Q. Metellus, is
cuius quattuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus
eloquens, qui pro L. Cotta dixit accusante Africano; cuius
et aliae sunt orationes et contra Ti. Gracchum exposita est
82 in C. Fanni annalibus. Tum ipse L. Cotta est veterator
habitus;—sed C. Laelius et P. Africanus in primis elo-

8 accepit *maluit Schütz, qui et* Idaeae matris sacra *habet* 10 patrio *vulg.*: patre *L* 12 triumvir *vulg.*: tresvir *Eberhard*: triumvirum *L* 15 Et vero *Lambinus*: at vero *L* 23 una Ser. *BHM*: una Serius *F*: Numerius *Martha* 29 Cotta est *Stangl*: Cotta *vulg.*: Cottae *L*

quentes, quorum exstant orationes, ex quibus existimari de ingeniis oratorum potest. Sed inter hos aetate paulum his antecedens sine controversia Ser. Galba eloquentia praestitit; et nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum propria et quasi legitima opera tractavit, ut egrederetur a proposito ornandi causa, ut delectaret animos, ut permoveret, ut augeret rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur. Sed nescio quo modo huius, quem constat eloquentia praestitisse, exiliores orationes sunt et redolentes magis antiquitatem quam aut Laeli *aut* Scipionis aut etiam ipsius Catonis, itaque exaruerunt, vix iam ut appareant.

De ipsius Laeli et Scipionis ingenio quamquam ea est 83
fama, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus est in Laelio inlustrior. At oratio Laeli de collegiis non melior quam de multis quam voles Scipionis; non quo illa Laeli quicquam sit dulcius aut quo de religione dici possit augustius, sed multo tamen vetustior et horridior ille quam Scipio; et, cum sint in dicendo variae voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur et libenter verbis etiam uti paulo magis priscis Laelius. Sed est mos hominum, ut 84
nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude aspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa egregium Viriathi bello reperimus fuisse Laelium: sic ingeni litterarum eloquentiae sapientiae denique etsi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Laelio. Nec mihi ceterorum iudicio solum videtur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in 85
reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles essent in suum cuique tribuendo. Memoria teneo Smyrnae 22
me ex P. Rutilio Rufo audivisse, cum diceret adulescentulo

1, 2 quorum . . . potest *secl. Jahn* 5 degrederetur *Lambinus* 6 ut permoveret *vulg.*: aut p. *L* 7 commiserationibus *Lambinus* 8, 9 quem . . . praestitisse *secl. Eberhard* 10 aut Scipionis *vulg.*: aut *om. L* 13 fama *Baiter*: iam *L* 14 collegiis *vulg.*: collegis *L* 17 venustior *L*: *corr.* O^2M^2

se accidisse, ut ex senatus consulto P. Scipio et D. Brutus, ut opinor, consules de re atroci magnaque quaererent. Nam cum in silva Sila facta caedes esset notique homines interfecti insimulareturque familia, partim etiam liberi societatis eius, quae picarias de P. Cornelio L. Mummio censoribus redemisset, decrevisse senatum, ut de ea re cognoscerent et
86 statuerent consules. Causam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganterque dixisse Laelium. Cum consules re audita AMPLIVS de consili sententia pronuntiavissent, paucis interpositis diebus iterum Laelium multo diligentius meliusque dixisse iterumque eodem modo a consulibus rem esse prolatam. Tum Laelium, cum eum socii domum reduxissent egissentque gratias et ne defatigaretur oravissent, locutum esse ita: se quae fecisset honoris eorum causa studiose accurateque fecisse, sed se arbitrari causam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo atrocior acriorque esset, gravius et vehementius posse defendi. Itaque auctori-
87 tate C. Laeli publicanos causam detulisse ad Galbam; illum autem, quod ei viro succedendum esset, verecunde et dubitanter recepisse. Vnum quasi comperendinatus medium diem fuisse, quem totum Galbam in consideranda causa componendaque posuisse; et cum cognitionis dies esset et ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane venisset, ut eum admoneret et ad dicendi tempus adduceret, usque illum, quoad ei nuntiatum esset consules descendisse, omnibus exclusis commentatum in quadam testudine cum servis litteratis fuisse, quorum *alii* aliud dictare eodem tempore solitus esset. Interim cum esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in aedis eo colore et eis oculis, ut egisse
88 causam, non commentatum putares. Addebat etiam idque

3 in silva Sila *Turnebus*: in siuas ita *F*: istiuas ita *BHMG*: Stiuas ita *O* 4 liberti *Corradus* 16 atrocior *Friller*: adhortor *L*: asperior *Martha*: ardentior *Corradus*, *alii alia temptaverunt* 27 alii *add. Manutius* 30 id quod *maluit Lambinus*

ad rem pertinere putabat, scriptores illos male mulcatos
exisse cum Galba; ex quo significabat illum non in agendo
solum, sed etiam in meditando vehementem atque incen-
sum fuisse. Quid multa? magna exspectatione, plurimis
audientibus, coram ipso Laelio sic illam causam tanta vi
tantaque gravitate dixisse Galbam ut nulla fere pars orationis
silentio praeteriretur. Itaque multis querelis multaque
miseratione adhibita socios omnibus approbantibus illa die
quaestione liberatos esse. Ex hac Rutili narratione suspi- 23 89
cari licet, cum duae summae sint in oratore laudes, una
subtiliter disputandi ad docendum, altera graviter agendi
ad animos audientium permovendos, multoque plus pro-
ficiat is qui inflammet iudicem quam ille qui doceat, ele-
gantiam in Laelio, vim in Galba fuisse. Quae quidem vis
tum maxime cognita est, cum Lusitanis a Ser. Galba prae-
tore contra interpositam, ut existimabatur, fidem interfectis
L. Libone tribuno plebis populum incitante et rogationem
in Galbam privilegi similem ferente, summa senectute, ut
ante dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit;
quam orationem in Origines suas rettulit, paucis ante quam
mortuus est [an] diebus an mensibus. Tum igitur *nihil* 90
recusans Galba pro sese et populi Romani fidem implorans
cum suos pueros tum C. Galli etiam filium flens commenda-
bat, cuius orbitas et fletus mire miserabilis fuit propter
recentem memoriam clarissimi patris; isque se tum eripuit
flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut
idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem
non infantem video fuisse, ut ex orationibus eius intellegi
potest. Cum haec dixissem et paulum interquievissem: 91
Quid igitur, inquit, est causae, Brutus, si tanta virtus in

9 Rutili *Friedrich*: Rutilii *Orelli*: Rutilia *L*: Rutiliana *vulg.* 14 vis tum *vulg.*: is est istum *L* 15 cognita est *F*: cognita sit *C* 17 L. Libone *Corradus*: T. Libone *L* 21 an *secl. Pareus* nihil *add. Corradus, collato Val. Max.* viii. 1, 2 22 et *secl. Campe*

oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius appareat?
quod mirari non possum in eis qui nihil omnino scripti
24 reliquerunt. Nec enim est eadem, inquam, Brute, causa
non scribendi et non tam bene scribendi quam dixerint.
Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne
domesticus etiam labor accederet ad forensem—pleraeque
enim scribuntur orationes habitae iam, non ut habeantur—;
92 alios non laborare, ut meliores fiant—nulla enim res tantum
ad dicendum proficit quantum scriptio—: memoriam autem
in posterum ingeni sui non desiderant, cum se putant satis
magnam adeptos esse dicendi gloriam eamque etiam maiorem visum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta
non venerint; alios, quod melius putent dicere se posse
quam scribere, quod peringeniosis hominibus neque satis
93 doctis plerumque contingit, ut ipsi Galbae. Quem fortasse
vis non ingeni solum sed etiam animi et naturalis quidam
dolor dicentem incendebat efficiebatque ut et incitata et
gravis et vehemens esset oratio; dein cum otiosus stilum
prenderat motusque omnis animi tamquam ventus hominem
defecerat, flaccescebat oratio. Quod eis qui limatius dicendi
consectantur genus accidere non solet, propterea quod
prudentia numquam deficit oratorem, qua ille utens eodem
modo possit et dicere et scribere; ardor animi non
semper adest, isque cum consedit, omnis illa vis et quasi
94 flamma oratoris exstinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Laeli mens spirare etiam in scriptis, Galbae autem vis
occidisse.

25 Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. et Sp. Mummii fratres, quorum exstant amborum orationes; simplex quidem Lucius et antiquus, Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen astrictior; fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multae sunt Sp. Albini orationes.

1 appareat *Lambinus*: apparet *L* 6, 7 pleraeque ... habeantur *secl. Stangl* 20 eis *L*: is *G*: his *F* 32 ex d. *vulg.*: et d. *L*

Sunt etiam L. et C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo
video in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cum 95
civis egregius tum non indisertus fuit; Gaius vero filius
eius disertus, Gaiusque Tuditanus cum omni vita atque
victu excultus atque expolitus, tum eius elegans est habitum
etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is
qui iniuria accepta fregit Ti. Gracchum patientia, civis in
rebus optimis constantissimus M. Octavius. At vero
M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, isdem tempo-
ribus fere quibus Galba, sed paulo minor natu et summus
orator est habitus et fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor
sane bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi videtur 96
et levitas apparuisse illa Graecorum et verborum comprensio
et iam artifex, ut ita dicam, stilus. Hunc studiose duo
adulescentes ingeniosissimi et prope aequales C. Carbo et
Ti. Gracchus audire soliti sunt; de quibus iam dicendi
locus erit cum de senioribus pauca dixero. Q. enim
Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit, qui
summos honores homo per se cognitus sine ulla commenda-
tione maiorum est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit 97
non eloquentia, sed dicendo tamen; homo non liberalitate,
ut alii, sed ipsa tristitia et severitate popularis, cuius quidem
legi tabellariae M. Antius Briso tribunus plebis diu restitit,
M. Lepido consule adiuvante; eaque res P. Africano vitupe-
rationi fuit, quod eius auctoritate de sententia deductus
Briso putabatur. Tum duo Caepiones multum clientes
consilio et lingua, plus auctoritate tamen et gratia subleva-
bant. Sex. Pompei sunt scripta nec nimis extenuata, quam- **26**
quam veterum est similis, et plena prudentiae. P. Crassum 98
valde probatum oratorem isdem fere temporibus accepimus,
qui et ingenio valuit et studio et habuit quasdam etiam

3 ciuis *FG²*: cuius *C* 10 minor *vulg.*: minus *L* 14 et iam *Faber*: etiam *L* 26 Briso *L*: Restio *Martha* clientes *FOM²*: dicentes *C* 28 Sex. *Madvig*: sed *L*

domesticas disciplinas. Nam et cum summo illo oratore,
Ser. Galba, cuius Gaio filio filiam suam conlocaverat, adfini-
tate sese devinxerat et cum esset P. Muci filius fratremque
haberet P. Scaevolam, domi ius civile cognoverat. In eo
industriam constat summam fuisse maximamque gratiam,
99 cum et consuleretur plurimum et diceret. Horum aetatibus
adiuncti duo C. Fannii C. et M. filii fuerunt; quorum Gai
filius, qui consul cum Domitio fuit, unam orationem de
sociis et nomine Latino contra *C.* Gracchum reliquit sane et
bonam et nobilem. Tum Atticus: Quid ergo? estne ista
Fanni? nam varia opinio pueris nobis erat. Alii a C. Persio
litterato homine scriptam esse aiebant, illo quem significat
valde doctum esse Lucilius; alii multos nobilis, quod quis-
100 que potuisset, in illam orationem contulisse. Tum ego:
Audivi equidem ista, inquam, de maioribus natu, sed num-
quam sum adductus ut crederem; eamque suspicionem
propter hanc causam credo fuisse, quod Fannius in
mediocribus oratoribus habitus esset, oratio autem vel
optima esset illo quidem tempore orationum omnium. Sed
nec eiusmodi est ut a pluribus confusa videatur—unus
enim sonus est totius orationis et idem stilus—, nec de
Persio reticuisset Gracchus, cum ei Fannius de Menelao
Maratheno et de ceteris obiecisset; praesertim cum Fannius
numquam sit habitus elinguis. Nam et causas defensitavit
et tribunatus eius arbitrio et auctoritate P. Africani gestus
non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius M. filius,
C. Laeli gener, et moribus et ipso genere dicendi durior.
101 Is soceri instituto, quem, quia cooptatus in augurum con-
legium non erat, non admodum diligebat, praesertim cum
ille Q. Scaevolam sibi minorem natu generum praetulisset—
cui tamen Laelius se excusans non genero minori dixit se

7 C. et M. H^2: C. M. *L* 8 filius *FGO*: Fannius *C* 9 C. *add. Jahn* 18, 19 est . . . est *maluit Bake* 22 ei *Gruter*: et *L* 27, 28 durior. Is *vulg.*: durioris *L*

illud, sed maiori filiae detulisse—, is tamen instituto Laeli
Panaetium audiverat. Eius omnis in dicendo facultas
historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest, quae
neque nimis est infans neque perfecte diserta. Mucius 102
autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de
pecuniis repetundis contra T. Albucium. Is oratorum in
numero non fuit, iuris civilis intellegentia atque omni prudentiae
genere praestitit. L. Caelius Antipater scriptor,
quem ad modum videtis, fuit ut temporibus illis luculentus,
iuris valde peritus, multorum etiam ut L. Crassi magister.

Vtinam in Ti. Graccho Gaioque Carbone talis mens ad 27 103
rem publicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ad
bene dicendum fuit: profecto nemo his viris gloria praestitisset.
Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum,
ad quem ex invidia foederis Numantini bonis iratus
accesserat, ab ipsa re publica est interfectus; alter propter
perpetuam in populari ratione levitatem morte voluntaria se
a severitate iudicum vindicavit. Sed fuit uterque summus
orator. Atque hoc memoria patrum teste dicimus; nam 104
et Carbonis et Gracchi habemus orationes nondum satis
splendidas verbis, sed acutas prudentiaeque plenissimas.
Fuit Gracchus diligentia Corneliae matris a puero doctus et
Graecis litteris eruditus. Nam semper habuit exquisitos e
Graecia magistros, in eis iam adulescens Diophanem Mytilenaeum
Graeciae temporibus illis disertissimum. Sed ei
breve tempus ingeni augendi et declarandi fuit; Carbo, 105
quoi vita suppeditavit, est in multis iudiciis causisque
cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus
familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem
in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem et volubilem
et satis acrem atque eundem et vehementem et valde

3 historia *L*: ex historia *vulg.* 19 dicimus *vulg.*: didicimus *BHMO²G¹* 22 Gracchus *L*: Ti. Gracchus *Stangl* 25 ei *Lambinus*: et *L* 27 quoi *Friedrich*: cui *Aldus*: quo *L*: quod *vulg.*: quoad *Lambinus*

dulcem et perfacetum fuisse dicebat; addebat industrium etiam et diligentem et in exercitationibus commentationibus-
106 que multum operae solitum esse ponere. Hic optimus illis temporibus est patronus habitus eoque forum tenente plura fieri iudicia coeperunt. Nam et quaestiones perpetuae hoc adulescente constitutae sunt quae antea nullae fuerunt; L. enim Piso tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis Censorino et Manilio consulibus tulit—ipse etiam Piso et causas egit et multarum legum aut auctor aut dissuasor fuit, isque et orationes reliquit, quae iam evanuerunt, et annalis sane exiliter scriptos—; et iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum desiderabant, tabella data; quam legem L. Cassius Lepido et Mancino consulibus tulit.

28 Vester etiam D. Brutus M. filius, ut ex familiari eius
107 L. Accio poeta sum audire solitus, et dicere non inculte solebat et erat cum litteris Latinis tum etiam Graecis ut temporibus illis eruditus. Quae tribuebat idem Accius etiam Q. Maximo L. Paulli nepoti; et vero ante Maximum illum Scipionem, quo duce privato Ti. Gracchus occisus esset, cum omnibus in rebus vehementem tum acrem aiebat
108 in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps ad rem publicam dumtaxat quod opus esset satis habuisse eloquentiae dicitur; isdemque temporibus L. Furius Philus perbene Latine loqui putabatur litteratiusque quam ceteri; P. Scaevola valde prudenter et acute; paulo etiam copiosius nec multo minus prudenter M'. Manilius. Appi Claudi volubilis, sed paulo fervidior oratio. Erat in aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus et C. Cato, Africani sororis filius,

1 dicebant, addebant *Lambinus* 2 commentationibus *vulg.*: commendationibus *L* 12 quibus aderat Carbo *secl. Eberhard* 13. 14 quam . . . tulit *secl. Bake* 18 tribuebat *Tallemand codicem inferioris notae secutus*: tribuerat *L* 25 perbelle *BHM*[1] literatusque *BHMG* 28 oratio. Erat *Friedrich*: oratio erat *L*: oratio. Erant *Weidner*: erat oratio *vulg.*

mediocres oratores; etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi litterarum. Flacci autem aemulus P. Decius fuit, non infans ille quidem, sed ut vita sic oratione etiam turbulentus. M. Drusus C. F., qui in tribunatu C. Gracchum conlegam 109
iterum tribunum fregit, vir et oratione gravis et auctoritate, eique proxime adiunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facete agitavit in tribunatu C. Gracchum, paulum aetate antecedens. Fuit enim M. Lepido et L. Oreste consulibus quaestor Gracchus, tribunus Pennus, illius Marci filius, qui cum Q. Aelio consul fuit; sed is omnia summa sperans aedilicius est mortuus. Nam de T. Flaminino, quem ipse vidi, nihil accepi nisi Latine diligenter locutum.

His adiuncti sunt C. Curio M. Scaurus P. Rutilius 29 110
C. Gracchus. De Scauro et Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem, et *est* uterque in multis causis versatus. Erat in quibusdam laudandis viris, etiam si maximi ingeni non essent, probabilis tamen industria; quamquam his quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. Neque enim refert videre quid dicendum sit, nisi id queas solute et suaviter dicere; ne id quidem satis est, nisi id quod dicitur fit voce voltu motuque conditius. Quid dicam opus esse doctrina? sine 111
qua etiam si quid bene dicitur adiuvante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione, sapientis hominis et recti, gravitas summa et naturalis quaedam inerat auctoritas, non ut causam, sed

5 fregit *Victor. Pisanus*: fecit *L* 7 facete *Lambinus*: facile *L* 8 C. Gracchum paulum *vulg.*: paulum C. Gracchum *L* 8 M. *FO*: L. *C* 9 et *sed. vulg.* 12 Flaminino *OG*: Flaminis *C* 16 et est uterque *Stangl*: et uterque *L*: at uterque est *Martha* 17, 18 erant . . . laudandi viri et, vel si . . . probabiles *Stangl*: erat. In quibusdam laudandis viris etiamsi . . . probabiles *L*: Erat in quibusdam laudandis viris . . . probabilis tamen industria *Peter*: erat: in quibusdam laudandi viri . . . probabiles *Orelli* 20 oratorium *FH*: oratorum *C*

112 ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur, ad senatoriam vero sententiam, cuius erat ille princeps, vel maxime; significabat enim non prudentiam solum, sed quod maxime rem continebat, fidem. Habebat hoc a natura ipsa, quod a doctrina non facile posset; quamquam huius quoque ipsius rei, quem ad modum scis, praecepta sunt. Huius et orationes sunt et tres ad L. Fufidium libri scripti de vita ipsius acta sane utiles, quos nemo legit; at Cyri vitam et disciplinam legunt, praeclaram illam quidem, sed neque tam nostris rebus aptam nec tamen Scauri laudibus anteponendam.

30 Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit.
113 Rutilius autem in quodam tristi et severo genere dicendi versatus est. Erat uterque natura vehemens et acer; itaque cum una consulatum petivissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusavit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium in iudicium vocavit. Multaque opera multaque industria Rutilius fuit, quae erat propterea gratior, quod idem magnum munus de
114 iure respondendi sustinebat. Sunt eius orationes ieiunae; multa praeclara de iure; doctus vir et Graecis litteris eruditus, Panaeti auditor, prope perfectus in Stoicis; quorum peracutum et artis plenum orationis genus scis tamen esse exile nec satis populari adsensioni accommodatum. Itaque illa, quae propria est huius disciplinae, philosophorum de se ipsorum opinio firma in hoc viro et stabilis inventa est.
115 Qui cum innocentissimus in iudicium vocatus esset, quo iudicio convulsam penitus scimus esse rem publicam, cum essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus et M. An-

1 cum pro reo diceret *om.* *BHM*: *secl.* *Schütz* 5 continet *maluit* *Campe* 9 acta *L*: lectu *Geel* 15 erat uterque *Jahn*: et uterque *L* 22 eruditus *vulg.*: eruditi *L* 28 cum inn. *vulg.*: quam inn. *L*: quamquam inn. *Lambinus*

tonius consulares, eorum adhibere neutrum voluit. Dixit ipse pro sese et pauca C. Cotta, quod sororis erat filius—et is quidem tamen ut orator, quamquam erat admodum adulescens—, et Q. Mucius enucleate ille quidem et polite, ut solebat, nequaquam autem ea vi atque copia quam genus illud iudici et magnitudo causae postulabat. Habemus 116 igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis; utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne haec quidem in civitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim ut in scaena sic etiam in foro non eos modo laudari, qui celeri motu et difficili utantur, sed eos etiam quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molesta.

Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero 31 117 fuit illo tempore, L. Paulli nepos; nullo in oratorum numero, sed vita severus et congruens cum ea disciplina quam colebat, paulo etiam durior; qui quidem in tribunatu iudicaverit contra P. Africani avunculi sui testimonium vacationem augures quo minus iudiciis operam darent non habere; sed ut vita sic oratione durus incultus horridus; itaque honoribus maiorum respondere non potuit. Fuit autem constans civis et fortis et in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiam in Gracchum Tuberonis; is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus: Quam hoc idem in nostris contingere intellego 118 quod in Graecis, ut omnes fere Stoici prudentissimi in disserendo sint et id arte faciant sintque architecti paene verborum, idem traducti a disputando ad dicendum inopes reperiantur. Vnum excipio Catonem, in quo perfectissimo Stoico summam eloquentiam non desiderem, quam exiguam

4 et Q. *Bake*: sed Q. *L* 6 Habemus *L*: habeamus *Madvig* 10 etiam *om. BHM*, *secl. Omnibonus* 17 quidem *om. BHM* tribunatu *Schütz*: triumviratu *L* iudicaverat *BHMG* 19 sed ut *L*: et ut *Bake* 22 C. Graccho *maluit Stangl* 23, 24 Sunt . . . disputando *secl. Simon* 24 is fuit . . . disputando *secl. Kayser*

in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone
119 nullam video fuisse. Et ego: Non, inquam, Brute, sine
causa, propterea quod istorum in dialecticis omnis cura
consumitur, vagum illud orationis et fusum et multiplex
non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quem ad
modum scis, habet a Stoicis id quod ab illis petendum
fuit; sed dicere didicit a dicendi magistris eorumque more
se exercuit. Quod si omnia a philosophis essent petenda,
120 Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. Quo
magis tuum, Brute, iudicium probo, qui eorum [id est ex
vetere Academia] philosophorum sectam secutus es, quorum
in doctrina atque praeceptis disserendi ratio coniungitur
cum suavitate dicendi et copia; quamquam ea ipsa Peripateticorum
Academicorumque consuetudo in ratione dicendi
talis est ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese nec
sine ea orator esse perfectus. Nam ut Stoicorum astrictior
est oratio aliquantoque contractior quam aures populi requirunt,
sic illorum liberior et latior quam patitur consuetudo
iudiciorum et fori. Quis enim uberior in dicendo
121 Platone? Iovem sic aiunt philosophi, si Graece loquatur,
loqui. Quis Aristotele nervosior, Theophrasto dulcior?
Lectitavisse Platonem studiose, audivisse etiam Demosthenes
dicitur—idque apparet ex genere et granditate verborum;
dicit etiam in quadam epistula hoc ipse de sese—,
sed et huius oratio in philosophiam tralata pugnacior, ut ita
dicam, videatur et illorum in iudicia pacatior.

32
122 Nunc reliquorum oratorum aetates, si placet, et gradus
persequamur. Nobis vero, *inquit* Atticus, et vehementer
quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur
eiusdem aetatis fere sane inlustris orator, cuius de ingenio
ex orationibus eius existimari potest: sunt enim et aliae et

9 atque Academicorum inst. *Martha* 10, 11 id est . . . Academia *secl. Lambinus* 14 cons. ratione *Kayser* docendi *Martha* 20 sic aiunt *Schütz*: sic ut aiunt *L* 26 videatur *Ernesti*: videtur *L* 28 inquit *add. vulg.*: *om. L*

pro Ser. Fulvio de incestu nobilis oratio. Nobis quidem
pueris haec omnium optima putabatur, quae vix iam
comparet in hac turba novorum voluminum. Praeclare, 123
inquit Brutus, teneo qui istam turbam voluminum effecerit.
Et ego [inquam]: Intellego, Brute, quem dicas; certe enim
et boni aliquid adtulimus iuventuti, magnificentius quam
fuerat genus dicendi et ornatius; et nocuimus fortasse,
quod veteres orationes post nostras, non a me quidem—
meis enim illas antepono—, sed a plerisque legi sunt
desitae. Me numera, inquit, in plerisque; quamquam
video mihi multa legenda iam te auctore, quae antea
contemnebam. Atqui haec, inquam, de incestu laudata 124
oratio puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de
rumore loci sane inanes, verum tamen nondum tritis
nostrorum hominum auribus nec erudita civitate tolerabiles.
Scripsit etiam alia non nulla et multa dixit et illustria et in
numero patronorum fuit, ut eum mirer, cum et vita
suppeditavisset et splendor ei non defuisset, consulem non
fuisse. Sed ecce in manibus vir et praestantissimo ingenio 33
et flagranti studio et doctus a puero C. Gracchus. Noli 125
enim putare quemquam, Brute, pleniorem aut uberiorem ad
dicendum fuisse. Et ille: Sic prorsus, inquit, existimo
atque istum de superioribus paene solum lego. Immo
plane, inquam, Brute, legas censeo. Damnum enim illius
immaturo interitu res Romanae Latinaeque litterae fecerunt.
Vtinam non tam fratri pietatem quam patriae praestare 126
voluisset! Quam ille facile tali ingenio, diutius si vixisset,
vel paternam esset vel avitam gloriam consecutus! Eloquentia
quidem nescio an habuisset parem neminem. Grandis est
verbis, sapiens sententiis, genere toto gravis. Manus extrema

2 putabatur *FO*²: putabantur *C*   5 inquam intellego *L*: intellego, inquam *Schütz*: inquam *secl. Friedrich*   10 me numera *Weidner*: enumera *L*: numera ... me *Ernesti*   16 et illustria et *vulg.*: illustri et in *L*: et illustri in numero [patronorum] *Martha*   17 ei vita *Jahn*

non accessit operibus eius; praeclare incohata multa, perfecta non plane. Legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, iuventuti; non enim solum acuere sed etiam alere ingenium potest.

127 Huic successit aetati C. Galba, Servi illius eloquentissimi viri filius, P. Crassi eloquentis et iuris periti gener. Laudabant hunc patres nostri, favebant etiam propter patris memoriam, sed cecidit in cursu. Nam rogatione Mamilia, Iugurthinae coniurationis invidia, cum pro sese ipse dixisset, oppressus est. Exstat eius peroratio, qui epilogus dicitur; qui tanto in honore pueris nobis erat ut eum etiam edisceremus. Hic, qui in conlegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam iudicio publico est condemnatus.

34

128 P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem nec saepe dicebat, sed et Latine loquendo cuivis erat par et omnis sale facetiisque superabat. Eius conlega L. Bestia *a* bonis initiis orsus tribunatus—nam P. Popilium vi C. Gracchi expulsum sua rogatione restituit—, vir et acer et non indisertus, tristis exitus habuit consulatus. Nam invidiosa lege [Mamilia quaestio] C. Galbam sacerdotem et quattuor consularis L. Bestiam C. Catonem Sp. Albinum civemque praestantissimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, a populo absolutum, cum is contra populi studium
129 stetisset, Gracchani iudices sustulerunt. Huius dissimilis in tribunatu reliquaque omni vita civis improbus C. Licinius Nerva non indisertus fuit. C. Fimbria temporibus isdem fere, sed longius aetate provectus, habitus est sane, ut ita dicam, lutulentus [patronus] asper maledicus; genere toto paulo fervidior atque commotior, diligentia tamen et virtute animi atque vita bonus auctor in senatu; idem tolerabilis patronus

5 C. Galba *vulg.*: p. Galba *L* Seruilius *OBHM*: Serulius *C* 8 Mamilia *F*: Manilio *C* 17 a *add. Müller* 20 Mamilia quaestio *secl. Peter* 22 C. Gracchi *Stangl* 24 Gracchum iudices *BHM* 25 P. Licinius *Martha* 28 lutulentus *Jahn*: luculentus *L*: truculentus *Ernesti* patronus *secl. Jahn*

nec rudis in iure civili et cum virtute tum etiam ipso orationis genere liber; cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire vix possumus. Atque et acri ingenio et 130
sermone eleganti, valetudine incommoda C. Sextius Calvinus fuit; qui etsi, cum remiserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id non saepe faciebat. Itaque consilio eius, cum volebant, homines utebantur, patrocinio, cum licebat. Isdem temporibus M. Brutus, [in quo] magnum fuit, Brute, dedecus generi vestro, qui, cum tanto nomine esset patremque optimum virum habuisset et iuris peritissimum, accusationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. Is magistratus non petivit, sed fuit accusator vehemens et molestus, ut facile cerneres naturale quoddam stirpis bonum degeneravisse vitio depravatae voluntatis. Atque eodem 131
tempore accusator de plebe L. Caesulenus fuit, quem ego audivi iam senem, cum ab L. Sabellio multam lege Aquilia [de iustitia] petivisset. Non fecissem hominis paene infimi mentionem, nisi iudicarem qui suspiciosius aut criminosius diceret audivisse me neminem. Doctus etiam Graecis 35
T. Albucius vel potius plane Graecus. Loquor ut opinor; sed licet ex orationibus iudicare. Fuit autem Athenis adulescens, perfectus Epicurius evaserat, minime aptum ad dicendum genus.

Iam Q. Catulus non antiquo illo more, sed hoc nostro, 132
nisi quid fieri potest perfectius, eruditus. Multae litterae,

1 virtute *L* : veritate *Martha* 3 atque et acri *Friedrich* : atque etiam *L* : acuto etiam *Kayser* : atque iam *Piderit* 8 in quo *secl. Jahn* 9 dedecus *codd. det.* : genus *L* : vulnus *ed. Rom.* : dedecus inustum *Lambinus* 11, 12 magistratus non petiverit sed accusationem factitaverit [ut Athenis Lycurgus] *Martha* : accusationem . . . is *secl. Kayser*: ut . . . molestus *secl. Eberhard* 16 Sabellio *vulg.* : Sanctis *L* : Saufeio *Martha* 17 damni iniuria *Hotomann* : de iustitia *L* (*secl. Friedrich*) : . . . sestertia *Martha* 19 in Graecis *maluit Madvig* 20 Albucius *vulg.* : Albitius *L* plane *Vogel* : paene *L* Loquor *vulg.* : loquar *L* 25 nisi quid fieri *L* : nisi quod aliquid fieri *Martha* : vel si quid fieri *Eberhard* perfecte eruditus *I. Mueller* : eruditus *vulg.* : eruditius *L*

summa non vitae solum atque naturae sed orationis etiam
comitas, incorrupta quaedam Latini sermonis integritas;
quae perspici cum ex orationibus eius potest tum facillime
ex eo libro quem de consulatu et de rebus gestis suis
conscriptum molli et Xenophontio genere sermonis misit ad
A. Furium poetam, familiarem suum; qui liber nihilo notior
133 est quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri. Tum
Brutus: Mihi quidem, inquit, nec iste notus est nec illi;—
sed haec mea culpa est, numquam enim in manus inciderunt
—nunc autem et a te sumam et conquiram ista posthac
curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus; quae laus
dicendi non mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est.
Nam de sono vocis et suavitate appellandarum litterarum,
quoniam filium cognovisti, noli exspectare quid dicam.
Quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed
non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia tum
134 elegans quoddam et eruditum orationis genus. Nec habitus
est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum,
sed erat talis ut, cum quosdam audires qui tum
erant praestantes, videretur esse inferior, cum autem ipsum
audires sine comparatione, non modo contentus esses, sed
135 melius non quaereres. Q. Metellus Numidicus et eius
conlega M. Silanus dicebant de re publica quod esset illis
viris et consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non
saepe dicebat sed polite; Latine vero in primis est
eleganter locutus. Quae laus eadem in A. Albino bene
loquendi fuit; nam flamen Albinus etiam in numero est
habitus disertorum. Q. etiam Caepio, vir acer et fortis, cui
36 fortuna belli crimini, invidia populi calamitati fuit. Tum
136 etiam C. L. Memmii fuerunt oratores mediocres, accusatores
acres atque acerbi; itaque in iudicium capitis multos

9 sed *L*: nec *Rivius* 11 igitur, inquam *Eberhard* 12 mediocrite *OG* 19 una audires *Kayser* 21 eo contentus *Lambinus* 26 bene loquendi *secl. Kayser* 28 cui fortuna O^2B : qui fortuna *L*

vocaverunt, pro reis non saepe dixerunt. Sp. Thorius satis
valuit in populari genere dicendi, is qui agrum publicum
vitiosa et inutili lege vectigali levavit. M. Marcellus
Aesernini pater non ille quidem in patronis, sed et in
promptis tamen et non inexercitatis ad dicendum fuit, ut
filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta praetorius in medio- 137
crium oratorum numero, dicendi non ita multum laude
processerat, sed de industria cum verbis tum etiam ipso
sono quasi subrustico persequebatur atque imitabatur anti-
quitatem.

Atque ego et in hoc ipso Cotta et in aliis pluribus in-
tellego me non ita disertos homines et rettulisse in oratorum
numerum et relaturum. Est enim propositum conligere
eos qui hoc munere in civitate functi sint, ut tenerent
oratorum locum; quorum quidem quae fuerit ascensio et
quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque
absolutio ex eo quod dicam existimari potest. Quam multi 138
enim iam oratores commemorati sunt et quam diu in
eorum enumeratione versamur, cum tamen spisse atque
vix, ut dudum ad Demosthenem et Hyperidem, sic nunc
ad Antonium Crassumque pervenimus! Nam ego sic
existimo, hos oratores fuisse maximos et in his pri-
mum cum Graecorum gloria Latine dicendi copiam
aequatam.

Omnia veniebant Antonio in mentem; eaque suo quae- 37 139
que loco, ubi plurimum proficere et valere possent, ut ab
imperatore equites pedites levis armatura, sic ab illo in
maxime opportunis orationis partibus conlocabantur. Erat
memoria summa, nulla meditationis suspicio; imparatus
semper aggredi ad dicendum videbatur, sed ita erat paratus
ut iudices illo dicente non numquam viderentur non satis

3 vectigali *cod. det.*: vectigale *L* 4 sed [et] *Stangl* 5 exercitatis *BHM* 19 cum tamen *L*: quam tamen *Bake*: cum tandem *Campe*

140 parati ad cavendum fuisse. Verba ipsa non illa quidem elegantissimo sermone—itaque diligenter loquendi laude caruit neque tamen est admodum inquinate locutus—, sed illa, quae propria laus oratoris est in verbis,—nam ipsum Latine loqui est illud quidem, ut paulo ante dixi, in magna laude ponendum, sed non tam sua sponte quam quod est a plerisque neglectum: non enim tam praeclarum est scire Latine quam turpe nescire, neque tam id mihi oratoris boni quam civis Romani proprium videtur;—sed tamen Antonius in verbis et eligendis, neque id ipsum tam leporis causa quam ponderis, et conlocandis et comprehensione devinciendis nihil non ad rationem et tamquam ad artem dirigebat; verum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis
141 et conformationibus. Quo genere quia praestat omnibus Demosthenes, idcirco a doctis oratorum est princeps iudicatus. Σχήματα enim quae vocant Graeci, ea maxime ornant oratorem eaque non tam in verbis pingendis habent
38 pondus quam in inluminandis sententiis. Sed cum haec magna in Antonio tum actio singularis; quae si partienda est in gestum atque vocem, gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens: manus umeri latera supplosio pedis status incessus omnisque motus [cum verbis sententiisque consentiens]; vox permanens, verum subrauca natura. Sed hoc vitium huic uni in bonum converte-
142 bat. Habebat enim flebile quiddam [in questionibus] aptumque cum ad fidem faciendam tum ad misericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quaesivisset quid primum esset in dicendo, actionem; quid secundum, idem et idem tertium respondisse. Nulla res magis penetrat in animos

3 sed . . . verbis *secl. Eberhard* 4 propria *Lambinus*: proprie *L* 11 comprehensione *cod. det.*: compressione *L* 17 oratorem *L*: orationem *Lambinus* eaque *L*: quae *Jahn*: atque *Stangl* 22, 23 cum . . . consentiens *secl. Schütz* 25 in questionibus *secl. Weidner*: conquestionibus *maluit Lambinus* 30 nulla *L*: nec ulla *Schenkl*

eosque fingit format flectit talisque oratores videri facit,
qualis ipsi se videri volunt.

Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant 143
L. Crassum. Illud quidem certe omnes ita iudicabant,
neminem esse qui horum altero utro patrono cuiusquam
ingenium requireret. Equidem quamquam Antonio tan-
tum tribuo quantum supra dixi, tamen Crasso nihil statuo
fieri potuisse perfectius. Erat summa gravitas, erat cum
gravitate iunctus facetiarum et urbanitatis oratorius, non
scurrilis lepos, Latine loquendi accurata et sine molestia
diligens elegantia, in disserendo mira explicatio; cum de
iure civili, cum de aequo et bono disputaretur, argumen-
torum et similitudinum copia. Nam ut Antonius coniectura 39
movenda aut sedanda suspicione aut excitanda incredibilem 144
vim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in expli-
canda aequitate nihil erat Crasso copiosius; idque cum
saepe alias tum apud centumviros in M'. Curi causa cogni-
tum est. Ita enim multa tum contra scriptum pro aequo 145
et bono dixit, ut hominem acutissimum Q. Scaevolam et in
iure, in quo illa causa vertebatur, paratissimum obrueret
argumentorum exemplorumque copia; atque ita tum ab his
patronis aequalibus et iam consularibus causa illa dicta est,
cum uterque ex contraria parte ius civile defenderet, ut
eloquentium iuris peritissimus Crassus, iuris peritorum
eloquentissimus Scaevola putaretur. Qui quidem cum
peracutus esset ad excogitandum quid in iure aut in aequo
verum aut esset aut non esset, tum verbis erat ad rem
cum summa brevitate mirabiliter aptus. Qua re sit nobis 146
orator in hoc interpretandi explanandi edisserendi genere
mirabilis, sic ut simile nihil viderim; in augendo, in
ornando, in refellendo magis existimator metuendus quam

12 disputaretur *L*: disputabatur *Eberhard* 14 aut excitanda *secl. Kayser* 22 et iam *M*: etiam *C* 28 cum *om. BHM* 30 sic ut *GM*: sicut *C*

40 admirandus orator. Verum ad Crassum revertamur. Tum
147 Brutus: Etsi satis, inquit, mihi videbar habere cognitum
Scaevolam ex eis rebus quas audiebam saepe ex C. Rutilio,
quo utebar propter familiaritatem Scaevolae nostri, tamen
ista mihi eius dicendi tanta laus nota non erat; itaque cepi
voluptatem tam ornatum virum tamque excellens ingenium
148 fuisse in nostra re publica. Hic ego: Noli, inquam, Brute,
existimare his duobus quicquam fuisse in nostra civitate
praestantius. Nam ut paulo ante dixi consultorum alterum
disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse,
sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere
ut tamen non posses, utrius te malles similiorem. Crassus
erat elegantium parcissimus, Scaevola parcorum elegantissi-
mus; Crassus in summa comitate habebat etiam severitatis
satis, Scaevolae multa in severitate non deerat tamen
149 comitas. Licet omnia hoc modo; sed vereor ne fingi
videantur haec, ut dicantur a me quodam modo; res se
tamen sic habet. Cum omnis virtus sit, ut vestra, Brute,
vetus Academia dixit, mediocritas, uterque horum medium
quiddam volebat sequi; sed ita cadebat ut alter ex alterius
150 laude partem, uterque autem suam totam haberet. Tum
Brutus: Cum ex tua oratione mihi videor, inquit, bene
Crassum et Scaevolam cognovisse, tum de te et de Ser.
Sulpicio cogitans esse quandam vobis cum illis similitudi-
nem iudico. Quonam, inquam, istuc modo? Quia mihi
et tu videris, inquit, tantum iuris civilis scire voluisse quan-
tum satis esset oratori, et Servius eloquentiae tantum
assumpsisse ut ius civile facile posset tueri; aetatesque
vestrae, ut illorum, nihil aut non fere multum differunt.
41
151 Et ego: De me, inquam, dicere nihil est necesse; de Servio

2 inquit *om. BHM* haberi *L* 3 his *L* 4 utebar *vulg.*: utebatur *L*: utebamur *Gebhart*: quo utebatur perfamiliariter (per- quam familiariter *Eberhard*) Scaevola, ut nosti *Kayser* 28 posset *cod. det.*: possit *L* 29 nihil fere aut non multum *Madvig*

autem et tu probe dicis et ego dicam quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studi quam illum et ad dicendum et ad omnis bonarum rerum disciplinas adhibuisse. Nam et in isdem exercitationibus ineunte aetate fuimus et postea una Rhodum ille etiam profectus est, quo melior esset et doctior; et inde ut rediit, videtur mihi in secunda arte primus esse maluisse quam in prima secundus. Atque haud scio an par principibus esse potuisset; sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium non eiusdem modo aetatis sed eorum etiam qui fuissent in iure civili esse princeps. Hic Brutus: Ain tu? inquit. 152
Etiamne Q. Scaevolae Servium nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, existimo, iuris civilis magnum usum et apud Scaevolam et apud multos fuisse, artem in hoc uno; quod numquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam praeterea didicisset artem quae doceret rem universam tribuere in partis, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambigua primum videre, deinde distinguere, postremo habere regulam qua vera et falsa iudicarentur et quae quibus propositis essent quaeque non essent consequentia. Hic enim adtulit hanc artem omnium 153
artium maximam quasi lucem ad ea quae confuse ab aliis aut respondebantur aut agebantur. Dialecticam mihi 42
videris dicere, inquit. Recte, inquam, intellegis; sed adiunxit etiam et litterarum scientiam et loquendi elegantiam, quae ex scriptis eius, quorum similia nulla sunt, facillime perspici potest. Cumque discendi causa duo- 154
bus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo C. Aquilio Gallo, Galli hominis acuti et exercitati promptam et paratam in agendo et in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaque superavit; Balbi docti et eruditi hominis

2 quemquam *Lambinus* 5 una *secl. Jahn* 6 doctior orator *Campe* at inde *Martha*: et *secl. Campe* 18 ambigua *Lambinus*: ambiguam *L* 24 dicere inquit *L*: inquit dicere *cod. det.* 26 quorum volumina multa *Koch* 27 dicendi *FO*[1]

in utraque re consideratam tarditatem vicit expediendis
conficiendisque rebus. Sic et habet quod uterque eorum
155 habuit, et explevit quod utrique defuit. Itaque ut Crassus
mihi videtur sapientius fecisse quam Scaevola—hic enim
causas studiose recipiebat, in quibus a Crasso superabatur;
ille se consuli nolebat, ne qua in re inferior esset quam
Scaevola—, sic Servius sapientissime, cum duae civiles
artes ac forenses plurimum et laudis haberent et gratiae,
perfecit ut altera praestaret omnibus, ex altera tantum
assumeret quantum esset et ad tuendum ius civile et ad
156 obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus:
Ita prorsus, inquit, et antea putabam—audivi enim nuper
eum studiose et frequenter Sami, cum ex eo ius nostrum
pontificium, qua ex parte cum iure civili coniunctum esset,
vellem cognoscere—et nunc meum iudicium multo magis
confirmo testimonio et iudicio tuo; simul illud gaudeo,
quod et aequalitas vestra et pares honorum gradus et artium
studiorumque quasi finitima vicinitas tantum abest ab
obtrectatione *et* invidia, quae solet lacerare plerosque, uti
ea non modo non exulcerare vestram gratiam sed etiam
conciliare videatur. Quali enim te erga illum perspicio,
157 tali illum in te voluntate iudicioque cognovi. Itaque doleo
et illius consilio et tua voce populum Romanum carere tam
diu; quod cum per se dolendum est tum multo magis
consideranti ad quos ista non tralata sint, sed nescio quo
pacto devenerint. Hic Atticus: Dixeram, inquit, a principio, de re publica ut sileremus; itaque faciamus. Nam
si isto modo volumus singulas res desiderare, non modo
43 158 querendi sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua et institutum ordinem

6 nolebat *vulg.*: solebat *L* 7 sapientissime *vulg.*: apsentissume *L* qui cum *Eberhard* duae H^2: duo *L* (*et sic saepe*) 19 et *add. vulg.* (invidiaque *cod. det.*) uti ea *vulg.*: ut in (*L*) ea . . . exulcerari . . . conciliari *Martha* 20 macerare *maluit Madvig*

 158

persequamur. Paratus igitur veniebat Crassus, exspectabatur, audiebatur; a principio statim, quod erat apud eum semper accuratum, exspectatione dignus videbatur. Non multa iactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra supplosio pedis; vehemens et interdum irata et plena iusti doloris oratio, multae et cum gravitate facetiae; quodque difficile est, idem et perornatus et perbrevis; iam in altercando invenit parem neminem. 159 Versatus est in omni fere genere causarum; mature in locum principum oratorum venit. Accusavit C. Carbonem eloquentissimum hominem admodum adulescens; summam ingeni non laudem modo sed etiam admirationem est consecutus. Defendit postea Liciniam virginem, cum annos 160 XXVII natus esset. In ea ipsa causa fuit eloquentissimus orationisque eius scriptas quasdam partis reliquit. Voluit adulescens in colonia Narbonensi causae popularis aliquid adtingere eamque coloniam, ut fecit, ipse deducere; exstat in eam legem senior, ut ita dicam, quam aetas illa ferebat oratio. Multae deinde causae; sed ita tacitus tribunatus ut, nisi in eo magistratu cenavisset apud praeconem Granium idque nobis bis narravisset Lucilius, tribunum plebis nesciremus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus; sed 161 ne de Scaevolae quidem tribunatu quicquam audivisse videor et eum conlegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem aliis, inquam, in magistratibus, sed tribunus anno post fuit eoque in Rostris sedente suasit Serviliam legem Crassus; nam censuram sine Scaevola gessit: eum enim magistratum nemo umquam Scaevolarum petivit. Sed haec Crassi cum edita oratio est, quam te saepe legisse certo scio, quattuor et triginta tum habebat annos totidemque annis mihi aetate praestabat. His enim consulibus eam legem suasit quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Caepione

5 vehemens interdum et irata *Campe* 21 bis *om. O, secl. Lambinus* 30 tum *L* : dum *F, secl. Kayser*

consule natus et C. Laelio, triennio ipso minor quam Antonius. Quod idcirco posui ut dicendi Latine prima maturitas in qua aetate exstitisset posset notari et intellegeretur iam ad summum paene esse perductam, ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui a philosophia,
44 162 a iure civili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit [M.] Brutus, aut iam est iste quem exspectas? Nescio, inquam. Sed est etiam L. Crassi in consulatu pro Q. Caepione † defensione iuncta † non brevis ut laudatio, ut oratio autem brevis; postrema censoris oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fuco veritatis color; quin etiam comprehensio et ambitus ille verborum, si sic περίοδον appellari placet, erat apud illum contractus et brevis, et in membra quaedam, quae κῶλα
163 Graeci vocant, dispertiebat orationem libentius. Hoc loco Brutus: Quando quidem tu istos oratores, inquit, tanto opere laudas, vellem aliquid Antonio praeter illum de ratione dicendi sane exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere: cum enim omnibus memoriam sui tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. Nam Scaevolae dicendi elegantiam satis ex eis orationibus, quas reliquit,
164 habemus cognitam. Et ego: Mihi quidem a pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Caepionis oratio; in qua et auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur, et invidia concitatur in iudicum et in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt; plura etiam dicta quam scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis nec explicatis intellegi potest. Ipsa illa censoria contra Cn.

6 M. *secl. Heusinger* 8 in consulatu pro Q. Caepione defensione iuncta *L* : ex consulatu (peculatus) r(ei) Q. Caepionis defensio minuta *Stangl*, *qui et conicit* in c. pro Q. C. (testimonii loco oratio) defensione tincta 13 perhiodorum *L*, *corr. vulg.* 15 dispertibat oratione *L*, *corr. vulg.* 21 eis *vulg.* : his *L*

Domitium conlegam non est oratio, sed quasi capita rerum et orationis commentarium paulo plenius. Nulla est enim altercatio clamoribus umquam habita maioribus. Et vero 165 fuit in hoc etiam popularis dictio excellens; Antoni genus dicendi multo aptius iudiciis quam contionibus.

Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. Nam etsi non 45 fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis atque ingeni, quo et magistratus personam et consularem dignitatem tueretur; quod idem de C. Caelio dixerim, industriam in eo summam fuisse summasque virtutes, eloquentiae tantum, quod esset in rebus privatis amicis eius, in re publica ipsius dignitati satis. Eodem 166 tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latine et diligenter loquentibus numeratus est; qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione sodalitate conlegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum in consulatus petitione superavit. Eodem tempore C. Claudius, etsi propter summam nobilitatem et singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiae quandam mediocritatem adferebat. Eiusdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui 167 meo iudicio eo pervenisse videtur quo potuit fere Latinus orator sine Graecis litteris et sine multo usu pervenire. Huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut paene Attico stilo scriptae esse videantur. Easdem argutias in tragoedias satis ille quidem acute, sed parum tragice transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius 168 Varro, qui a senatu hostis cum C. Mario iudicatus est, acer et vehemens accusator, in eo genere sane probabilis. Doctus autem Graecis litteris propinquus noster, factus ad dicendum,

12 dignitatis *L* 13, 14 Latine . . . loquentibus *secl. Kraffert* 17 Clodius *L* 18 potentiam *L* : prudentiam *Campe* 23 tantum exemplorum *secl. Kayser* 31 factus *L* : natus *maluit Eberhard*

M. Gratidius M. Antoni perfamiliaris, cuius praefectus cum esset in Cilicia est interfectus; *is* qui accusavit C. Fimbriam,
46 M. Mari Gratidiani pater.

169 Atque etiam apud socios et Latinos oratores habiti sunt Q. Vettius Vettianus e Marsis, quem ipse cognovi, prudens vir et in dicendo brevis; Q. D. Valerii Sorani, vicini et familiares mei, non tam in dicendo admirabiles quam docti et Graecis litteris et Latinis; C. Rusticelius Bononiensis, is quidem et exercitatus et natura volubilis; omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitae; una Romae contra Caepionem nobilis sane, quoi orationi Caepionis ore respondit Aelius, qui scriptitavit orationes multis,
170 orator ipse numquam fuit. Apud maiores autem nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum Ti. Gracchi P. F. fere aetate; eius etiam oratio est pro Fregellanis colonisque Latinis habita in senatu. Tum Brutus: Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi idem quod urbanis? praeter unum, quod non est eorum urbanitate quadam quasi
171 colorata oratio. Et Brutus: Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam; tantum esse quendam scio. Id tu, Brute, iam intelleges, cum in Galliam veneris; audies tum quidem etiam verba quaedam non trita Romae, sed haec mutari dediscique possunt; illud est maius, quod in vocibus nostrorum oratorum retinnit quiddam et resonat urbanius. Nec hoc in oratoribus modo apparet sed etiam
172 in ceteris. Ego memini T. Tincam Placentinum hominem facetissimum cum familiari nostro Q. Granio praecone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius?

2 is qui *Jahn* 3 pater *vulg.*: patrem *L* 11 una *Madvig*: illa *L*: et illa *Bake* 12 cui *vulg.*: quo *L* 13 *L.* Aelius *Stangl* 16 etiam *FOG*: autem *C* 24 tum *Weidner*: tu *L* 26 retinnit *Schneider*: retinuit *FOG*: recinuit *BHM*

Isto ipso; sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore vernaculo; ut ego iam non mirer illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percontaretur ex anicula quadam quanti aliquid venderet et respondisset illa atque addidisset 'hospes, non pote minoris,' tulisse eum moleste se non effugere hospitis speciem, cum aetatem ageret Athenis optimeque loqueretur omnium. Sic, ut opinor, in nostris est quidam urbanorum, sicut illic Atticorum sonus. Sed domum redeamus, id est ad nostros revertamur.

Duobus igitur summis, Crasso et Antonio, L. Philippus 47 173 proximus accedebat, sed longo intervallo tamen proximus. Itaque eum, etsi nemo intercedebat qui se illi anteferret, neque secundum tamen neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numeraverim aut tertium, qui vix e carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit, nec in oratoribus, qui tantum absit a primo, vix ut in eodem curriculo esse videatur. Sed tamen erant ea in Philippo, quae qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret: summa libertas in oratione, multae facetiae; satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis; erat etiam in primis, ut temporibus illis, Graecis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo et maledicto facetus. Horum aetati prope coniunctus L. Gellius non tam vendi- 174 bilis orator, quamvis nescires quid ei deesset; nec enim erat indoctus nec tardus ad excogitandum nec Romanarum rerum immemor et verbis solutus satis; sed in magnos oratores inciderat eius aetas; multam tamen operam amicis et utilem praebuit, atque ita diu vixit ut multarum aetatum

cum
7 quom *$B^1H^1M^1$* : quom *F* : quomodo *OG* omnium. Sic, ut opinor *Friedrich* : Omnino sic [ut], opinor *Stangl* : Omnium hic [ut opinor in nostris] *Martha* : omnium *L* : omnino *codd. det.* 8 illic *OM^2* : illis *GM^1* : ille *C* 9 id est . . . revertamur *secl. Lambinus* 23 et maledicto *secl. Kayser* 24 Gellius est *Stangl* 25 quamvis *Jeep* : quam ut *L*

175 oratoribus implicaretur. Multum etiam in causis versabatur
isdem fere temporibus D. Brutus, is qui consul cum Mamerco
fuit, homo et Graecis doctus litteris et Latinis. Dicebat
etiam L. Scipio non imperite Gnaeusque Pompeius Sex. F.
aliquem numerum obtinebat. Nam Sex. frater eius prae-
stantissimum ingenium contulerat ad summam iuris civilis
et ad perfectam geometriae et rerum Stoicarum scientiam.
†Item in iure et ante hos M. Brutus et paulo post eum
C. Billienus homo per se magnus prope simili ratione sum-
mus evaserat; qui consul factus esset, nisi in Marianos con-
176 sulatus et in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem
Octavi eloquentia, quae fuerat ante consulatum ignorata, in
consulatu multis contionibus est vehementer probata. Sed
ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum
fuerunt, iam ad oratores revertamur. Censeo, inquit Atticus;
eloquentis enim videbare, non sedulos velle conquirere.

48 177 Festivitate igitur et facetiis, inquam, C. Iulius L. F. et
superioribus et aequalibus suis omnibus praestitit oratorque
fuit minime ille quidem vehemens, sed nemo umquam ur-
banitate, nemo lepore, nemo suavitate conditior. Sunt eius
aliquot orationes, ex quibus sicut ex eiusdem tragoediis
178 lenitas eius non sine nervis perspici potest. Eius aequalis
P. Cethegus, cui de re publica satis suppeditabat oratio—
totam enim tenebat eam penitusque cognoverat; itaque in
senatu consularium auctoritatem adsequebatur—; sed in
causis publicis nihil, *in* privatis satis veterator videbatur.
Erat in privatis causis Q. Lucretius Vispillo et acutus et
iuris peritus; nam Ofella contionibus aptior quam iudiciis.

1 versabatur *Kayser*: versaretur *L*: versatus est *Stangl* 5 aliquem *vulg.*: aut quem (at *supra*) H^1: at quem *C* 7 perfectam *vulg.*: perfectum *L* et *add. vulg.* scientiam item in iure, et ante hos *C*: item in iure eminuerat ante *Prohasel. Glossema in verbis* simili ratione *inesse putat Martha*: magnus *L*: cognitus *Rau*: simili ratione prope *maluit Schütz*: prope sim. ulla oratione *Bake* 26 in privatis *vulg.*: privatis *L* 27 erat *vulg.*: erant *L* 28 Ofella *Victor Pisanus*: a filia *L*

Prudens etiam T. Annius Velina et in eius generis causis orator sane tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Iuventius nimis ille quidem lentus in dicendo et paene frigidus, sed et callidus et in capiendo adversario versutus et praeterea nec indoctus et magna cum iuris civilis intellegentia. Cuius auditor P. Orbius meus fere aequalis 179 in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem civili non inferior quam magister fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum eratque et bonus vir et innocens, sed dicebat parum; nec sane plus frater eius M. Vergilius, qui tribunus plebis L. Sullae imperatori diem dixit. Eius conlega P. Magius in dicendo paulo tamen copiosior. Sed omnium oratorum sive rabu- 180 larum, qui et plane indocti et inurbani aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, solutissimum in dicendo et acutissimum iudico nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gargonium. Fuit etiam facilis et expeditus ad dicendum et vitae splendore multo et ingenio sane probabili T. Iunius L. F. tribunicius, quo accusante P. Sextius praetor designatus damnatus est ambitus; is processisset honoribus longius, nisi semper infirma atque etiam aegra valetudine fuisset.

Atque ego praeclare intellego me in eorum commemora- 49 181 tione versari qui nec habiti sint oratores neque fuerint, praeteririque a me aliquot ex veteribus commemoratione aut laude dignos. Sed hoc quidem ignoratione; quid enim est superioris aetatis quod scribi possit de eis, de quibus nulla monumenta loquuntur nec aliorum nec ipsorum? de his autem, quos ipsi vidimus, neminem fere praetermittemus

2 multum *L*: multus *vulg.*: multarum *Jahn* 5 magna cum *L*: magna cum . . . tum *Eberhard* 11 Virgilius *F* Sullae *F*[2]: Syllae *L* 14 et inurbani *codd. det.*: aut inurbani *L* 24 sint . . . fuerint *C*: sunt . . . fuerunt *H* 27 sciri possit *maluit Eberhard* 29 praetermittemus *Bake*: praetermittimus *L*

182 [eorum quos aliquando dicentis vidimus]. Volo enim sciri in tanta et tam vetere re publica maximis praemiis eloquentiae propositis omnis cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de uno quoque dicam ut intellegi possit quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Isdem fere temporibus aetate inferiores paulo quam Iulius, sed aequales propemodum fuerunt C. Cotta P. Sulpicius Q. Varius Cn. Pomponius C. Curio L. Fufius M. Drusus P. Antistius; nec ulla aetate
183 uberior oratorum fetus fuit. Ex his Cotta et Sulpicius cum meo iudicio tum omnium facile primas tulerunt. Hic Atticus: Quo modo istuc dicis, inquit, cum tuo iudicio tum omnium? Semperne in oratore probando aut improbando vulgi iudicium cum intellegentium iudicio congruit? An alii probantur *a* multitudine, alii autem ab eis qui intellegunt? Recte requiris, inquam, Attice; sed audies ex me
184 fortasse quod non omnes probent. An tu, inquit, id laboras, si huic modo Bruto probaturus es? Plane, inquam, Attice, disputationem hanc de oratore probando aut improbando multo malim tibi et Bruto placere, eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut a multitudine probetur, eundem doctis probari. Nam quid in dicendo rectum sit aut pravum ego iudicabo, si modo is sum qui id possim aut sciam iudicare; qualis vero sit orator ex eo quod is dicendo efficiet poterit intel-
185 legi. Tria sunt enim, ut quidem ego sentio, quae sint efficienda dicendo: ut doceatur is apud quem dicetur, ut delectetur, ut moveatur vehementius. Quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur aut quibus vitiis orator aut non adsequatur haec aut etiam in his labatur et cadat,

1 vidimus *L*: audivimus *Ruhnken* eorum . . . vidimus *secl. Kayser* sciri *codd. det.*: scire *L* 15 a mult. *vulg.* ab eis *codd. det.*: ab his *L* 17 laboras, si huic *Manutius*: laborasse huic *L* 19 de . . . improbando *secl. Schütz* 25 quod quis *maluit Jahn*: quod ipse *Weidner* 27 dicetur *L*: dicatur *codd. det.*

artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore necne, ut ei qui audiunt ita afficiantur ut orator velit, vulgi adsensu et populari adprobatione iudicari solet. Itaque numquam de bono oratore aut non bono doctis hominibus cum populo 50 dissensio fuit. An censes, dum illi viguerunt quos ante 186 dixi, non eosdem gradus oratorum vulgi iudicio et doctorum fuisse? De populo si quem ita rogavisses: Quis est in hac civitate eloquentissimus? in Antonio et Crasso aut dubitaret aut hunc alius, illum alius diceret. Nemone Philippum tam suavem oratorem, tam gravem, tam facetum his anteferret, quem nosmet ipsi, qui haec arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuisse diximus? Nemo profecto; id enim ipsum est summi oratoris summum oratorem populo videri. Qua re tibicen Antigenidas dixerit discipulo sane frigenti ad 187 populum: Mihi cane et Musis; ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, Mihi cane et populo, mi Brute, dixerim, ut qui audient quid efficiatur, ego etiam cur id efficiatur intellegam. Credit eis quae dicuntur qui audit oratorem, vera putat, adsentitur probat, fidem facit oratio: tu artifex quid quaeris amplius? Delectatur audiens multi- 188 tudo et ducitur oratione et quasi voluptate quadam perfunditur: quid habes quod disputes? Gaudet dolet, ridet plorat, favet odit, contemnit invidet, ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum; irascitur mitigatur, sperat timet; haec perinde accidunt, ut eorum qui adsunt mentes verbis et sententiis et actione tractantur; quid est quod exspectetur docti alicuius sententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. Denique hoc specimen est populaRis iudici, in quo numquam fuit populo cum doctis intellegentibusque dissensio. Cum multi 189 essent oratores in vario genere dicendi, quis umquam ex his

2 audiunt *L*: audiant *Ernesti*: audient *codd. det.* 14 dixerit sane discipulo *Madvig* 18 his *L*, *corr. vulg.* 24 mitigatur *Schütz*: miratur *L* 27, 28 quod . . . probandum est *secl. Campe* 29, 30 in quo . . . dissensio *secl. Eberhard*

excellere iudicatus est vulgi iudicio qui non idem a doctis probaretur? Quando autem dubium fuisset apud patres nostros eligendi cui patroni daretur optio quin aut Antonium optaret aut Crassum? Aderant multi alii; tamen utrum de his potius dubitasset aliquis, quin alterum nemo. Quid, adulescentibus nobis cum esset Cotta et Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quemquam his
51 anteponebat? Tum Brutus: Quid tu, inquit, quaeris alios?
190 de te ipso nonne quid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret videbamus? qui cum partiretur tecum causas,— saepe enim interfui—perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam, et mihi benevolentia, credo, ductus tribuebat omnia. Sed ego quae de me populi sit opinio nescio; de reliquis hoc adfirmo, qui vulgi opinione disertissimi habiti sint, eosdem intellegentium quoque iudicio fuisse probatissimos.
191 Nec enim posset idem Demosthenes dicere quod dixisse Antimachum clarum poetam ferunt: qui cum convocatis auditoribus legeret eis magnum illud quod novistis volumen suum et eum legentem omnes praeter Platonem reliquissent, Legam, inquit, nihilo minus: Plato enim mihi unus instar est centum milium. Et recte; poema enim reconditum paucorum adprobationem, oratio popularis adsensum vulgi debet movere. At si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus a ceteris,
192 verbum facere non posset. Quid tu, Brute, posses, si te ut Curionem quondam contio reliquisset? Ego vero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen si a corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet. Vt, si tibiae inflatae non referant sonum, abiciendas

2 fuisset *L*: fuit *Eberhard* 4 At erant *maluit Ernesti* 7 cui *vulg.*: quo *L* 22 centum milium *Camerarius*: omnium m. illum *L* 24 movere *B M*²: moveri *L* 26 possesne, si tu *vulg.*: posses nisi tu *L*

eas sibi tibicen putet, sic oratori populi aures tamquam tibiae
sunt; eae si inflatum non recipiunt—aut si auditor omnino
tamquam equus non facit, agitandi finis faciendus est. Hoc 52
tamen interest, quod vulgus interdum non probandum ora- 193
torem probat, sed probat sine comparatione; cum a medio-
cri aut etiam a malo delectatur, eo est contentus; esse melius
non sentit, illud quod est, qualecumque est, probat. Tenet
enim auris vel mediocris orator, sit modo aliquid in eo; nec
res ulla plus apud animos hominum quam ordo et ornatus
orationis valet. Qua re quis ex populo, cum Q. Scaevolam 194
pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua ante
dixi, quicquam politius aut elegantius aut omnino melius
aut exspectaret aut posse fieri putaret? Cum is hoc probare 195
vellet, M'. Curium, cum ita heres institutus esset, 'si pupillus
ante mortuus esset quam in suam tutelam venisset,' pupillo
non nato heredem esse non posse: quid ille non dixit de
testamentorum iure? de antiquis formulis? quem ad modum
scribi oportuisset, si etiam filio non nato heres institueretur?
quam captiosum esse populo, quod scriptum esset neglegi 196
et opinione quaeri voluntates et interpretatione disertorum
scripta simplicium hominum pervertere? Quam ille multa 197
de auctoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat?
quam omnino multa de conservando iure civili? Quae
quidem omnia cum perite et scienter item breviter et
presse et satis ornate et pereleganter diceret, quis esset in
populo qui aut exspectaret aut fieri posse quicquam melius
putaret? At vero, ut contra Crassus ab adulescente deli- 53
cato, qui in litore ambulans scalmum repperisset ob eamque
rem aedificare navem concupivisset, exorsus est, similiter
Scaevolam ex uno scalmo captionis centumvirale iudicium

6 a malo *vulg.*: malo *L* delectetur *OG* 13 posse fieri *C*: fieri posse *OG* 19 esset *Ernesti*: esse *L* 22 qui . . . defenderat *secl. Eberhard* 24 item *M. Haupt*: tum ita *L*: tum [ita] *Friedrich*: sumpta *Martha* 26 aut exspectaret aut *secl. Jahn*

hereditatis effecisse: hoc ille initio, consecutis multis eiusdem generis sententiis, delectavit animosque omnium qui aderant in hilaritatem a severitate traduxit; quod est unum ex tribus quae dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset, qui in suam tutelam veniret, sive non natus sive ante mortuus, Curius heres ut esset; ita scribere plerosque et id valere et valuisse semper. Haec et multa eius modi dicens fidem faciebat; quod est ex tribus oratoris
198 officiis alterum. Deinde aequum bonum testamentorum sententias voluntatesque tutatus est: quanta esset in verbis captio cum in ceteris rebus tum in testamentis, si neglegerentur voluntates; quantam sibi potentiam Scaevola adsumeret, si nemo auderet testamentum facere postea nisi de illius sententia. Haec cum graviter tum ab exemplis copiose, tum varie, tum etiam ridicule et facete explicans eam admirationem adsensionemque commovit, dixisse ut contra nemo videretur; —hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem audito altero iudicium suum contemneret; at vero intellegens et doctus audiens Scaevolam sentiret esse quoddam uberius dicendi genus et ornatius. Ab utroque autem causa perorata si quaereretur, uter praestaret orator, numquam profecto sapientis iudicium a iudicio
54 vulgi discreparet. Qui praestat igitur intellegens imperito?
199 Magna re et difficili; si quidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur amittaturve dicendo illud quidquid est quod aut effici dicendo oportet aut amitti non oportet. Praestat etiam illo doctus auditor indocto, quod saepe, cum oratores duo aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus

1 hoc in illo initio consecutus *L* (consecutis *codd. det.*) : hocce ille initio, consecutis *Stangl* : hoc ille initio . . . animos[que] . . . aderant et *Madvig* 6 veniret *C* : venisset *BHM* 15 tum ab *vulg.* : cum ab *L* 16 facete *vulg.* : facile *L* 27 dicendo *secl. Kraffert*

optimum sit intellegit. Nam illud quod populo non probatur ne intellegenti quidem auditori probari potest. Vt enim ex nervorum sono in fidibus quam scienter ei pulsi sint intellegi solet: sic ex animorum motu cernitur quid tractandis his perficiat orator. Itaque intellegens dicendi 200 existimator, non adsidens et adtente audiens, sed uno aspectu et praeteriens de oratore saepe iudicat. Videt oscitantem iudicem, loquentem cum altero, non numquam etiam circulantem, mittentem ad horas, quaesitorem ut dimittat rogantem: intellegit oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis iudicum admovere orationem tamquam fidibus manum. Idem si praeteriens aspexerit erectos intuentis iudices, ut aut doceri de re idque etiam vultu probare videantur, aut ut avem cantu aliquo sic illos viderit oratione quasi suspensos teneri aut, id quod maxime opus est, misericordia odio motu animi aliquo perturbatos esse vehementius: ea si praeteriens, ut dixi, aspexerit, si nihil audiverit, tamen oratorem versari in illo iudicio et opus oratorium fieri aut perfectum iam esse profecto intelleget.

Cum haec disseruissem, uterque adsensus est; et ego 55 201 tamquam de integro ordiens: Quando igitur, inquam, a Cotta et Sulpicio haec omnis fluxit oratio, cum hos maxime iudicio illorum hominum et illius aetatis dixissem probatos, revertar ad eos ipsos; tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum—hos enim quaerimus—duo genera sunt, unum attenuate presseque, alterum sublate ampleque dicentium; etsi id melius est quod splendidius et magnificentius, tamen in bonis omnia quae summa sunt iure laudantur. Sed cavenda est presso 202 illi oratori inopia et ieiunitas, amplo autem inflatum et cor-

2 auditori *secl. Kayser* 10 oratorem *secl. Weidner* 13 ut aut *L*: aut *secl. Martha* 22, 23 maxime *cum meo* iudicio tum omnium illius aetatis *Eberhard*: maxime iudicio illorum omnium [et illius aetatis] *Martha*: maxime *et meo* et omnium et illius aetatis oratoribus *Jahn*

ruptum orationis genus. Inveniebat igitur acute Cotta, dicebat pure ac solute; et ut ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad virium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum atque sanum; illudque maximum, quod cum contentione orationis flectere animos iudicum vix posset nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat ut idem facerent a se commoti
203 quod a Sulpicio concitati. Fuit enim Sulpicius vel maxime omnium, quos quidem ego audiverim, grandis et, ut ita dicam, tragicus orator. Vox cum magna tum suavis et splendida; gestus et motus corporis ita venustus ut tamen ad forum, non ad scaenam institutus videretur; incitata et volubilis nec ea redundans tamen nec circumfluens oratio. Crassum hic volebat imitari; Cotta malebat Antonium; sed
204 ab hoc vis aberat Antoni, Crassi ab illo lepos. O magnam, inquit, artem! Brutus: si quidem istis, cum summi essent
56 oratores, duae res maximae altera alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animadvertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile quam Cotta Sulpicio, et uterque aequalibus suis plurimum praestitit. Qua re hoc doctoris intellegentis est videre, quo ferat natura sua quemque, et ea duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi et lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere alteri
205 frenos. Sulpici orationes quae feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Cannutius putatur aequalis meus, homo extra nostrum ordinem meo iudicio disertissimus. Ipsius Sulpici nulla oratio est, saepeque ex eo audivi, cum se scribere neque consuesse neque posse diceret. Cottae pro

7 nec . . . diceret *secl. Weidner*   10 omnium *add. codd. det.*   18 maximae *codd. det.*: maxime *L*   19 *post* illud *add.* inquam *Weidner*   21 Sulpicio *L*: Sulpicii *Madvig*   24 et lenissimo *C*: e denissimo O^1: et lenissimum GM^1: et lentissimo *Vogel ex Quintil.* ii. 8, 11   27 Canutius *vulg.*

se lege Varia quae inscribitur, eam L. Aelius scripsit Cottae
rogatu. Fuit is omnino vir egregius et eques Romanus cum
primis honestus idemque eruditissimus et Graecis litteris et
Latinis, antiquitatisque nostrae et in inventis rebus et
in actis scriptorumque veterum litterate peritus. Quam
scientiam Varro noster acceptam ab illo auctamque per
sese, vir ingenio praestans omnique doctrina, pluribus et
inlustrioribus litteris explicavit. Sed idem Aelius Stoicus 206
esse voluit, orator autem nec studuit umquam nec fuit.
Scribebat tamen orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello
†F., ut Q. Caepioni, ut Q. Pompeio Rufo, quamquam is
etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine
Aelio. His enim scriptis etiam ipse interfui, cum essem 207
apud Aelium adulescens eumque audire perstudiose solerem.
Cottam autem miror summum ipsum oratorem minimeque
ineptum Aelianas levis oratiunculas voluisse existimari suas.
His duobus eiusdem aetatis adnumerabatur nemo tertius, 57
sed mihi placebat Pomponius maxime, vel dicam, minime
displicebat. Locus erat omnino in maximis causis praeter
eos de quibus supra dixi nemini, propterea quod Antonius,
qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat;
fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat. Horum qui
neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere aut ad
Caesarem; †Cotta† Sulpicius expetebantur. Ita ab his sex
patronis causae inlustres agebantur; neque tam multa quam
nostra aetate iudicia fiebant, neque hoc quod nunc fit, ut
causae singulae defenderentur a pluribus, quo nihil est vitio-
sius. Respondemus eis quos non audivimus: in quo primum 208
saepe aliter est dictum aliter ad nos relatum; deinde magni

8 Stoicus esse voluit *vulg.*: Stoicus voluit *L*: Stoicus studuit *Martha*: Stoicum se voluit *Stangl* 11 *L.* F. *Martha*: Balearici filio *Lambinus* Caepioni *vulg.*: Caepione *L* 13 scriptis *om.* O^1: scribendis *Lambinus*: scribentibus *Kraffert* 24 *post* Cotta Sulpicius*que* expetebantur *Martha*: *rarius* Cotta *et* Sulpicius expetebantur *Eberhard*: *tum* C. *et* S. expetebantur *Piderit*: Cotta *raro*, *rarius* S. expetebatur *Stangl*: *alii alia*

interest coram videre me, quem ad modum adversarius de quaque re adseveret, maxime autem, quem ad modum quaeque res audiatur. Sed nil vitiosius quam, cum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab
209 altero perorata. Omnium enim causarum unum est naturale principium, una peroratio; reliquae partes quasi membra suo quaeque loco locata suam et vim et dignitatem tenent. Cum autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere ut sibi ipse non conveniat, quanto difficilius cavere, ne quid dicas quod non conveniat eius orationi qui ante te dixerit? Sed quia et labor multo maior est totam causam quam partem dicere et quia plures ineuntur gratiae si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem libenter adscivimus.

58
210 Erant tamen quibus videretur illius aetatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis utebatur et quia Latine non pessime loquebatur, usu, credo, aliquo domestico. Nam litterarum admodum nihil sciebat; sed magni interest quos quisque audiat cotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quem ad modum patres, paedagogi, matres etiam loquantur.
211 Legimus epistulas Corneliae matris Gracchorum: apparet filios non tam *in* gremio educatos quam in sermone matris. Auditus est nobis Laeliae C. F. saepe sermo: ergo illam patris elegantia tinctam vidimus et filias eius Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus, et neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc vero Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audisti loquentem. Ego vero ac libenter quidem, inquit Brutus; et eo libentius, quod L. Crassi erat filia.
212 Quid Crassum, inquam, illum censes, istius Liciniae filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit; et vero hic Scipio, conlega meus, mihi sane bene et loqui videtur et dicere. Recte, inquam,

2 maximi *Buttmann* 9 sibi ipse non conveniat *L*: sibi ipsum non conveniat *Lambinus*: tibi ipse non convenias *Ernesti* 11 te *om. HG* 22 in gremio *vulg.*: gremio *L*

iudicas, Brute. Etenim istius genus est ex ipsius sapientiae
stirpe generatum. Nam et de duobus avis iam diximus,
Scipione et Crasso, et de tribus proavis, Q. Metello, cuius
quattuor *illi* filii, P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi
privatus in libertatem rem publicam vindicavit, Q. Scaevola
augure, qui peritissimus iuris idemque percomis est habitus.
Iam duorum abavorum quam est inlustre nomen, P. Scipio- 213
nis, qui bis consul fuit, qui est Corculum dictus, alterius
omnium sapientissimi, C. Laeli.—O generosam, inquit,
stirpem et tamquam in unam arborem plura genera, sic in
istam domum multorum insitam [atque inluminatam] sapien-
tiam!—Similiter igitur suspicor, ut conferamus parva magnis, **59**
Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro
sermone adsuefactam domum; et eo magis hoc iudico quod
neminem ex his quidem, qui aliquo in numero fuerunt, co-
gnovi in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam
rudem. Nullum ille poetam noverat, nullum legerat orato- 214
rem, nullam memoriam antiquitatis conlegerat; non publi-
cum ius, non privatum et civile cognoverat. Quamquam hoc
quidem fuit etiam in aliis et magnis quidem oratoribus, quos
parum his instructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut An-
tonium. Sed ei tamen unum illud habebant dicendi opus
elaboratum; idque cum constaret ex quinque notissimis
partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat:
in quacumque enim una plane clauderet, orator esse non
posset; sed tamen alius in alia excellebat magis. Reperie- 215
bat quid dici opus esset et quo modo praeparari et quo loco
locari, memoriaque ea comprendebat Antonius, excellebat
autem actione; erant[que] ei quaedam ex his paria cum

4 quattuor illi filii *Jahn*: quattuor filii *L*: quattuor filii *consulares* *Campe* 11 atque inluminatam *L* (*secl. Kayser*): atque innatam *Schütz*: atque inseminatam *Stangl*: *alii alia* 19 hoc *vulg.*: hic *F*: id *C* 24 [parte] earum *Vassis*: partium earum *Stangl* 27 praeparari *vulg.*: praeparare *L*: apparari *Campe* 29 erantque *FO*: erant *C*

Crasso, quaedam etiam superiora; at Crassi magis nitebat oratio. Nec vero Sulpicio neque Cottae dicere possumus neque cuiquam bono oratori rem ullam ex illis quinque
216 partibus plane atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissime iudicari potest, nulla re una magis oratorem commendari quam verborum splendore et copia. Nam cum
60 tardus in cogitando tum in struendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere et meminisse: in utroque cachinnos inridentium commovebat. Motus erat is, quem et C. Iulius in perpetuum notavit, cum ex eo in utramque partem toto corpore vacillante quaesivit quis loqueretur e luntre, et Cn. Sicinius homo impurus, sed admodum ridiculus,—neque
217 aliud in eo oratoris simile quicquam. Is cum tribunus plebis Curionem et Octavium consules produxisset Curioque multa dixisset sedente Cn. Octavio conlega, qui devinctus erat fasciis et multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus, 'numquam,' inquit, 'Octavi, conlegae tuo gratiam referes: qui nisi se suo more iactavisset, hodie te istic muscae comedissent.' Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquotiens, tria cum proposuisset, aut quartum adderet aut tertium quaereret; qui in iudicio privato vel maximo, cum ego pro Titinia Cottae peroravissem, ille contra me pro Ser. Naevio diceret, subito totam causam oblitus est idque vene-
218 ficiis et cantionibus Titiniae factum esse dicebat. Magna haec immemoris ingeni signa; sed nihil turpius quam quod etiam in scriptis obliviscebatur quid paulo ante posuisset, ut in eo libro, ubi se exeuntem e senatu et cum Pansa nostro et cum Curione filio conloquentem facit [cum senatum Caesar consul habuisset] omnisque ille sermo ductus *est* e

2–4 nec vero . . . defuisse *secl. Eberhard* 7 in struendo *F*: in instruendo *C* 11 quis *L et Quintil.*: quid *Campe* loqueretur *vulg.*: loquetur *L* eluntre *FMG*: e lintre O^2: cluntre O^1: eli intre *BH*: in luntre *Quintil.* 12, 13 neque . . . quicquam *secl. Kayser* 26 oblivisceretur *Manutius* 28, 29 cum . . . habuisset *secl. Ernesti* 29 ductus est *Orelli*: ductus esset *Lambinus*: ductus *L*: ducitur *vulg.*

percontatione fili quid in senatu esset actum. In quo multis
verbis cum inveheretur in Caesarem Curio disputatioque
esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, cum sermo
esset institutus senatu misso, quem senatum Caesar consul
habuisset, reprendit eas res quas idem Caesar anno post 61
et deinceps reliquis annis administravisset in Gallia. Tum 219
Brutus admirans: Tantamne fuisse oblivionem, inquit, in
scripto praesertim, ut ne legens quidem umquam senserit
quantum flagiti commisisset? Quid autem, inquam, Brute,
stultius quam, si ea vituperare volebat quae vituperavit, non
eo tempore instituere sermonem, cum illarum rerum iam
tempora praeterissent? Sed ita totus errat ut in eodem
sermone dicat in senatum se Caesare consule non accedere
et id dicat ipso consule exiens e senatu. Iam, qui hac parte
animi, quae custos est ceterarum ingeni partium, tam debilis
esset ut ne in scripto quidem meminisset quid paulo ante
posuisset, huic minime mirum est ex tempore dicenti solitam
effluere mentem. Itaque cum ei nec officium deesset et 220
flagraret studio dicendi, perpaucae ad eum causae defere-
bantur. Orator autem vivis eius *aetatis* aequalibus proxi-
mus optimis numerabatur propter verborum bonitatem, ut
ante dixi, et expeditam ac profluentem quodam modo cele-
ritatem. Itaque eius orationes aspiciendas tamen censeo.
Sunt illae quidem languidiores, verum tamen possunt augere
et quasi alere id bonum quod in illo mediocriter fuisse
concedimus: quod habet tantam vim ut solum sine aliis
in Curione speciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad
instituta redeamus.

1–4 in quo . . . misso *secl. Eberhard* 2, 3 disputatioque . . . dialogorum *secl. Kayser* 6 administravit *M*: administravisset *C* 13 in senatum *codd. det.*: in senatu *L* 14 et id *Lambinus*: sed id *L* 16 ut ne . . . posuisset *secl. Eberhard* 20 vivis eius aetatis aeq. *Friedrich*: vivis eius aequalibus *L* (*secl. Kayser*): a temporis eius aeq. *Madvig*: a suis aeq. *Piderit*: vivis etiam aeq. *Stangl* 25 mediocriter *L*: non mediocriter *Stangl*

62 In eodem igitur numero eiusdem aetatis C. Carbo fuit
221 illius eloquentissimi viri filius. Non satis acutus orator,
sed tamen orator numeratus est. Erat in verbis gravitas
et facile dicebat et auctoritatem naturalem quandam habe-
bat oratio. Acutior Q. Varius rebus inveniendis nec minus
verbis expeditus; fortis vero actor et vehemens et verbis nec
inops nec abiectus et quem plane oratorem dicere auderes,
Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer
222 acerbus criminosus. Multum ab his aberat L. Fufius,
tamen ex accusatione M'. Aquili diligentiae fructum ceperat.
Nam M. Drusum tuum magnum avunculum, gravem ora-
torem ita dumtaxat cum de re publica diceret, L. autem
Lucullum etiam acutum, patremque tuum, Brute, iuris
quoque et publici et privati sane peritum, M. Lucullum,
M. Octavium Cn. F., qui tantum auctoritate dicendoque
valuit ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis
suffragiis abrogaverit, Cn. Octavium M. F., M. Catonem
patrem, Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id est
a iudiciis, et in praesidiis rei publicae, cui facile satis facere
223 possint, collocemus. Eodem Q. Caepionem referrem, nisi
nimis equestri ordini deditus a senatu dissedisset. Cn. Car-
bonem M. Marium et ex eodem genere compluris minime
dignos elegantis conventus auribus aptissimos cognovi tur-
bulentis contionibus. Quo in genere, ut in his perturbem
aetatum ordinem, nuper L. Quinctius fuit; aptior etiam
224 Palicanus auribus imperitorum. Et quoniam huius generis
facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos L.
Appuleius Saturninus eloquentissimus visus est; magis
specie tamen et motu atque ipso amictu capiebat homines
quam aut dicendi copia aut mediocritate prudentiae. Longe

1 fuit *secl. Vassis* 2 filius. Is *Jahn* 10 tamen *L*: tametsi *Eberhard* cepit *maluit Stangl* 18 id est a iudiciis *secl. Manutius* 24 contionibus *vulg.*: cognitionibus *L* 25 etiam M. *Stangl*

autem post natos homines improbissimus C. Servilius Glaucia, sed peracutus et callidus cum primisque ridiculus. Is ex summis et fortunae et vitae sordibus in praetura consul factus esset, si rationem eius haberi licere iudicatum esset. Nam et plebem tenebat et equestrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is praetor eodem die quo Saturninus tribunus plebis Mario et Flacco consulibus publice est interfectus; homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius improbitatem veteres Atticorum comoediae notaverunt.
Quos Sex. Titius consecutus *est* homo loquax sane et satis 225
acutus, sed tam solutus et mollis in gestu ut saltatio quaedam nasceretur cui saltationi Titius nomen esset. Ita cavendum est ne quid in agendo dicendove facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo superiorem aetatem 63
revecti sumus; nunc ad eam de qua aliquantum sumus locuti revertamur.

Coniunctus igitur Sulpici aetati P. Antistius fuit, rabula 226
sane probabilis, qui multos cum tacuisset annos neque contemni solum sed inrideri etiam solitus esset, in tribunatu primum contra C. Iuli illam consulatus petitionem extraordinariam veram causam agens est probatus; et eo magis quod eandem causam cum ageret eius conlega ille ipse Sulpicius, hic plura et acutiora dicebat. Itaque post tribunatum primo multae ad eum causae, deinde omnes maximae quaecumque erant deferebantur. Rem videbat 227
acute, componebat diligenter, memoria valebat; verbis non ille quidem ornatis utebatur sed tamen non abiectis; expedita autem erat et perfacile currens oratio; et erat eius quidam tamquam habitus non inurbanus; actio paulum

3 in summis . . . ex praetura *maluit Campe* in praetura *secl. Schenkl*: *paene* cons. f. est ⌊si . . . esset⌋ nam . . . devinxerat ⌊is . . . interfectus⌋ *Eberhard* 6 is praetor *L*: igitur pr. *Stangl* 10 est *add. Jahn* 11 dissolutus B^1H 13 ita cavendum . . . rideatur *secl. Stangl*: irrideatur *Friedrich* 15 reiecti O^1G 18 iacuisset *Baehrens* 29 quidam *Manutius*: quidem *L*

cum vitio vocis tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit eis quibus · inter profectionem reditumque L. Sullae sine iure fuit et sine ulla dignitate res publica; hoc etiam magis probabatur, quod erat ab oratoribus quaedam in foro solitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat et Curio, vivebat e reliquis patronis eius aetatis nemo praeter Carbonem et Pomponium, quorum utrumque facile supera-
64 bat. Inferioris autem aetatis erat proximus L. Sisenna,
228 doctus vir et studiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus rei publicae, non sine facetiis sed neque laboris multi nec satis versatus in causis; interiectusque inter duas aetates Hortensi et Sulpici nec maiorem consequi poterat et minori necesse erat cedere. Huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest, quae cum facile omnis vincat superiores, tum indicat tamen quantum absit a summo quamque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis litteris inlustratum. Nam Q. Hortensi admodum adulescentis ingenium ut Phidiae signum simul aspectum et pro-
229 batum est. Is L. Crasso Q. Scaevola consulibus primum in foro dixit et apud hos ipsos quidem consules, et cum eorum qui adfuerunt, tum ipsorum consulum qui omnis intellegentia anteibant, iudicio discessit probatus. Vndeviginti annos natus erat eo tempore, est autem L. Paullo C. Marcello consulibus mortuus: ex quo videmus eum in patronorum numero annos quattuor et quadraginta fuisse. Hoc de oratore paulo post plura dicemus; hoc autem loco voluimus aetatem *eius* in disparem oratorum aetatem includere. Quamquam id quidem omnibus usu venire necesse fuit, quibus paulo longior vita contigit, ut et cum multo maioribus natu quam essent ipsi et cum aliquanto minoribus compararentur. Vt Accius isdem

2 eis *vulg.* : his *L* 3 ulla *secl. Jahn* 12 maiorem *vulg.* : maioris *L* 26 hoc . . . includere *secl. Eberhard* 27 aetatem *secl. Schütz* eius *add. Stephanus* aetatem *om. O*

aedilibus ait se et Pacuvium docuisse fabulam, cum ille
octoginta, ipse triginta annos natus esset: sic Hortensius non 230
cum suis aequalibus solum sed et mea cum aetate et cum
tua, Brute, et cum aliquanto superiore coniungitur, si
quidem et Crasso vivo dicere solebat et magis iam etiam
vigebat cum Antonio et Philippo iam sene pro Cn. Pompei
bonis dicente in illa causa, adulescens cum esset, princeps
fuit et in eorum, quos in Sulpici aetate posui, numerum
facile pervenerat et suos inter aequalis M. Pisonem M.
Crassum Cn. Lentulum P. Lentulum Suram longe prae-
stitit et me adulescentem nactus octo annis minorem quam
erat ipse multos annos in studio eiusdem laudis exercuit
et tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio 65
Claudio dixit paulo ante mortem. Vides igitur ut ad te 231
oratorem, Brute, pervenerimus tam multis inter nostrum
tuumque initium dicendi interpositis oratoribus; ex quibus,
quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum qui
viverent nominare, ne vos curiosius eliceretis ex me quid
de quoque iudicarem, eos qui iam sunt mortui nominabo.
Tum Brutus: Non est, inquit, ista causa quam dicis, quam
ob rem de eis qui vivunt nihil velis dicere. Quaenam
igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror ne per nos
hic sermo tuus emanet et ei tibi suscenseant quos prae-
terieris. Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos
quidem, inquit, facillime; sed tamen te arbitror malle
ipsum tacere quam taciturnitatem nostram experiri. Tum 232
ego: Vere tibi, inquam, Brute, dicam. Non me existimavi
in hoc sermone usque ad hanc aetatem esse venturum; sed
ita traxit ordo aetatum orationem ut iam ad minores etiam
pervenerim. Interpone igitur, inquit, si quos videtur;

1 edilibus *OG*: et edibus *F*: edibus *C* cum *vulg.*: quo *L* 6 vigebat *L*: vigente florebat *Kayser* cum Antonio et *Madvig*: Antonio et cum *L*: Antonio et [cum] *Martha* 7 dicente *L*: dicens *Schütz* 11 nactus aemulum *Kayser* 12 stadio *Rivius* 18 eliceretis *vulg.*: eligeretis *L*

deinde redeamus ad te et ad Hortensium. Immo vero, inquam, ad Hortensium; de me alii dicent, si qui volent. Minime vero, inquit. Nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te; nec vero tam de virtutibus dicendi tuis, quae cum omnibus tum certe mihi notissimae sunt, quam quod gradus tuos et quasi processus dicendi studeo cognoscere.
233 Geretur, inquam, tibi mos, quoniam me non ingeni praedicatorem esse vis sed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios et a M. Crasso, qui fuit aequalis Hortensi, exordiar.

66 Is igitur mediocriter a doctrina instructus, angustius etiam a natura, labore et industria et quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam et gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In huius oratione sermo Latinus erat, verba non abiecta, res compositae diligenter, nullus flos tamen neque lumen ullum, animi magna, vocis parva contentio, omnia fere ut similiter atque uno modo dicerentur. Nam huius aequalis et inimicus C. Fimbria non ita diu iactare se potuit; qui omnia magna voce dicens verborum sane bonorum cursu quodam incitato ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere populum, ut esset
234 insano inter disertos locos. Cn. autem Lentulus multo maiorem opinionem dicendi actione faciebat quam quanta in eo facultas erat; qui cum esset nec peracutus, quamquam et ex facie et ex vultu videbatur, nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso: sic intervallis, exclamationibus, voce suavi et canora, † admirando † inridebat, calebat in agendo, ut ea quae deerant non desiderarentur. Ita, tamquam Curio copia non nulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum

28 admirando inridebat calebat *L* : admirando ore *Friedrich* : irretiebat *Schütz*: admirandus incedebat [cedebat] *Martha*: admirando irridendo latebat *Lambinus*: ad mirandum illicitabat *ita* calebat *Madvig*, *alii alia*

locum: sic Lentulus ceterarum virtutum dicendi medio- 235
critatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Nec
multo secus P. Lentulus, cuius et excogitandi et loquendi
tarditatem tegebat formae dignitas, corporis motus plenus
et artis et venustatis, vocis et suavitas et magnitudo. Sic
in hoc nihil praeter actionem fuit, cetera etiam minora
quam in superiore. M. Piso quidquid habuit, habuit ex 67
disciplina maximeque ex omnibus, qui ante fuerunt, Graecis 236
doctrinis eruditus fuit. Habuit a natura genus quoddam
acuminis, quod etiam arte limaverat, quod erat in reprehendendis verbis versutum et sollers, sed saepe stomachosum, non numquam frigidum, interdum etiam facetum.
Is laborem [quasi cursum] forensem diutius non tulit, quod
et corpore erat infirmo et hominum ineptias ac stultitias,
quae devorandae nobis sunt, non ferebat iracundiusque
respuebat sive morose, ut putabatur, sive ingenuo liberoque
fastidio. Is cum satis floruisset adulescens, minor haberi
est coeptus postea. Deinde ex virginum iudicio magnam
laudem est adeptus et ex eo tempore quasi revocatus in
cursum tenuit locum tam diu quam ferre potuit laborem;
postea quantum detraxit ex studio tantum amisit ex gloria.
P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum 237
veterum, litterarum et studiosus et non imperitus, multae
industriae et magni laboris fuit. C. Censorinus Graecis
litteris satis doctus, quod proposuerat explicans expedite,
non invenustus actor, sed iners et inimicus fori. L. Turius
parvo ingenio sed multo labore, quoquo modo poterat,
saepe dicebat; itaque ei paucae centuriae ad consulatum
defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit 238
patronus propemodum diligentissimus. Huius si vita, si

2 in qua excellens fuit *secl. Weidner* 5 sic *L*: sed *Orelli*: scilicet *Stangl qui et secl.* scilicet . . . superiore 13 quasi cursum *secl. Jahn* 17 is *L*: itaque *Kayser*: igitur *Stangl* 28 saepe *L*: et saepe *Bake*: saepeque *Stangl*

mores, si vultus denique non omnem commendationem ingeni everteret, maius nomen in patronis fuisset. Non erat abundans, non inops tamen; non valde nitens, non plane horrida oratio; vox gestus et omnis actio sine lepore; at in inveniendis componendisque rebus mira accuratio, ut non facile in ullo diligentiorem maioremque cognoverim, sed eam ut citius veteratoriam quam oratoriam diceres. Hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in
68 privatis inlustriorem obtinebat locum. C. deinde Piso
239 statarius et sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, verum tamen vultu et simulatione multo etiam acutior quam erat videbatur. Nam eius aequalem M'. Glabrionem bene institutum avi Scaevolae diligentia socors ipsius natura neglegensque tardaverat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem aequalis Cn. Pompeius vir ad omnia summa natus maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriae cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. Erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat; actio vero eius habebat et in voce magnum splendorem et in motu summam dignitatem.
240 Noster item aequalis D. Silanus vitricus tuus studi ille quidem habuit non multum sed acuminis et orationis satis. Q. Pompeius A. F., qui Bithynicus dictus est, biennio quam nos fortasse maior, summo studio discendi multaque doctrina, incredibili labore atque industria; quod scire possum: fuit enim mecum et cum M. Pisone cum amicitia tum studiis exercitationibusque coniunctus. Huius actio non satis commendabat orationem; in hac enim satis erat
241 copiae, in illa autem leporis parum. Erat eius aequalis P. Autronius voce peracuta atque magna nec alia re ulla probabilis, et L. Octavius Reatinus, qui cum multas iam

5 accuratio *L*: cura ac ratio *Madvig* 13 aui *vulg.*: aut *L* 25 discendi *Lambinus*: dicendi *L*

causas diceret, adulescens est mortuus—is tamen ad dicendum veniebat magis audacter quam parate— ; et C. Staienus, qui se ipse adoptaverat et de Staieno Aelium fecerat, fervido quodam et petulanti et furioso genere dicendi; quod quia multis gratum erat et probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus poenas legibus et iudicio dedisset. Eodem tempore C. L. Caepasii fratres 69 242 fuerunt, qui multa opera, ignoti homines et repentini, quaestores celeriter facti sunt, oppidano quodam et incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem praeterisse videamur, C. Cosconium Calidianum, qui nullo acumine eam tamen verborum copiam, si quam habebat, praebebat populo cum multa concursatione magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarum. Is omnibus exemplo debet esse quantum in hac urbe polleat multorum oboedire tempori multorumque vel honori vel periculo servire. His enim rebus 243 infimo loco natus et honores et pecuniam et gratiam consecutus etiam in patronorum—sine doctrina, sine ingenio—aliquem numerum pervenerat. Sed ut pugiles inexercitati, etiam si pugnos et plagas Olympiorum cupidi ferre possunt, solem tamen saepe ferre non possunt, sic ille cum omni iam fortuna prospere functus labores etiam magnos excepisset, illius iudicialis anni severitatem quasi solem non tulit.

Tum Atticus: Tu quidem de faece, inquit, hauris idque 244 iam dudum, sed tacebam; hoc vero non putabam, te usque ad Staienos et Autronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te ambitione me labi, quippe de mortuis; sed ordinem sequens in memoriam notam et aequalem necessario incurro. Volo autem hoc perspici, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos, verum qui omnino nomen

16 multorum *secl. Gruter* 32 indignos *BHM* verum *secl. Madvig* videri *maluit Stangl*

habuerint, non ita multos fuisse. Sed ad sermonem insti-
70 tutum revertamur. T. Torquatus T. F. et doctus vir ex
245 Rhodia disciplina Molonis et a natura ad dicendum satis
solutus atque expeditus, cui si vita suppeditavisset, sublato
ambitu consul factus esset, plus facultatis habuit ad dicen-
dum quam voluntatis. Itaque studio huic non satis fecit,
officio vero nec in suorum necessariorum causis nec in
246 sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius municeps
noster multas privatas causas actitavit, celeriter sane verba
volvens nec hebes in causis vel dicam plus etiam quam
non hebes, sed effervescens in dicendo stomacho saepe
iracundiaque vehementius; ut non cum adversario solum
sed etiam, quod mirabile esset, cum iudice ipso, cuius
delenitor esse debet orator, iurgio saepe contenderet.
M. Messalla minor natu quam nos, nullo modo inops, sed
non nimis ornatus genere verborum; prudens, acutus, minime
incautus patronus, in causis cognoscendis componendisque
diligens, magni laboris, multae operae multarumque causa-
247 rum. Duo etiam Metelli, Celer et Nepos, *non* nihil in causis
versati nec sine ingenio nec indocti, hoc erant populare
dicendi genus adsecuti. Cn. autem Lentulus Marcellinus
nec umquam indisertus et in consulatu pereloquens visus
est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canora,
facetus satis. C. Memmius L. F. perfectus litteris, sed
Graecis, fastidiosus sane Latinarum, argutus orator verbis-
que dulcis sed fugiens non modo dicendi verum etiam
cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit quan-
tum imminuit industriae.

71 Hoc loco Brutus: Quam vellem, inquit, de his etiam
248 oratoribus qui hodie sunt tibi dicere liberet; et, si de
aliis minus, de duobus tamen quos a te scio laudari solere,

1 ita *C*: tam *OG* 4 cui *L*: qui *Kayser* 13 mirabilius est *maluit Meyer* 16 nimis *C*: minus *OG* 19 nonnihil *vulg.*: nihil *L* 21 Cn. *Manutius*: C. *L*

Caesare et Marcello, audirem non minus libenter quam audivi de eis qui fuerunt. Cur tandem? inquam; an exspectas quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt aeque noti ac mihi? Mihi me hercule, inquit, Marcellus satis est notus, Caesar autem parum; illum enim saepe audivi, hic, cum 249 ego iudicare iam aliquid possem, afuit. Quid igitur de illo iudicas, *inquam*, quem saepe audivisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Ne ego, inquam, si ita est, velim tibi eum placere quam maxime. Atqui et ita est, inquit, et vehementer placet; nec vero sine causa. Nam et didicit et omissis ceteris studiis unum id egit seseque cotidianis commentationibus acerrime exercuit. Itaque et 250 lectis utitur verbis et frequentibus *sententiis* et splendore vocis *et* dignitate motus fit speciosum et inlustre quod dicit, omniaque sic suppetunt, ut ei nullam deesse virtutem oratoris putem; maximeque laudandus est, qui hoc tempore ipso, quod liceat in hoc communi nostro et quasi fatali malo, consoletur se cum conscientia optimae mentis tum etiam usurpatione et renovatione doctrinae. Vidi enim Mytilenis nuper virum atque, ut dixi, vidi plane virum. Itaque cum eum antea tui similem in dicendo viderim, tum vero nunc a doctissimo viro tibique, ut intellexi, amicissimo Cratippo instructum omni copia multo videbam similiorem. Hic ego: Etsi, inquam, de optimi viri nobis- 251 que amicissimi laudibus libenter audio, tamen incurro in memoriam communium miseriarum, quarum oblivionem quaerens hunc ipsum sermonem produxi longius. Sed de Caesare cupio audire quid tandem Atticus iudicet. Et ille: 72 Praeclare, inquit, tibi constas, ut de eis qui nunc sint nihil velis ipse dicere; et hercule si sic ageres, ut de eis egisti

6 iam *om. BHM* 7 inquam *add. Jahn* 8 (id quod agniturus es) *Madvig* 9 atqui *vulg.*: atque *L* 13 sententiis *add. Jahn* 14 et *add. vulg.* 15 dicit *Orelli*: dicitur *L* 17 quod *Peter*: cum *L*

qui iam mortui sunt, neminem ut praetermitteres: ne tu in
multos Autronios et Staienos incurreres. Qua re sive hanc
turbam effugere voluisti sive veritus *es* ne quis se aut
praeteritum aut non satis laudatum queri posset, de Caesare
tamen potuisti dicere, praesertim cum et tuum de illius in-
genio notissimum iudicium esset nec illius de tuo obscurum.
252 Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Caesare et ipse ita
iudico et de hoc huius generis acerrimo existimatore sae-
pissime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui
elegantissime; nec id solum domestica consuetudine, ut
dudum de Laeliorum et Muciorum familiis audiebamus,
sed quamquam id quoque credo fuisse, tamen, ut esset
perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris et eis qui-
dem reconditis et exquisitis summoque studio et diligentia
253 est consecutus: qui etiam in maximis occupationibus ad te
ipsum, inquit in me intuens, de ratione Latine loquendi
accuratissime scripserit primoque in libro dixerit verborum
dilectum originem esse eloquentiae tribueritque, mi Brute,
huic nostro, qui me de illo maluit quam se dicere, laudem
singularem; nam scripsit his verbis, cum hunc nomine
esset adfatus: ac si, ut cogitata praeclare eloqui possent,
non nulli studio et usu elaboraverunt, cuius te paene prin-
cipem copiae atque inventorem bene de nomine ac digni-
tate populi Romani meritum esse existimare debemus;
hunc facilem et cotidianum novisse sermonem num pro
73 254 relicto est habendum? Tum Brutus: Amice hercule, in-
quit, et magnifice te laudatum puto, quem non solum prin-
cipem atque inventorem copiae dixerit, quae erat magna

3 es *add. vulg.* 6 nec illius *F*: ne illius *C* 15 qui *Schneider*: quin *L* 17 scripsit (*sic F*) . . . dixit . . . tribuitque *maluit Eberhard* 21 ut cogitata *vulg.*: cogitata ut *Stangl*: si c. p. eloqui ut p. *Martha* 22 cuius *GL*: in quo illius *Martha*: huius *Piderit* 25 hunc facilem et *vulg.*: hunc facile et *L*: huncce facile *Stangl* num *Lallemand*: nunc *L* 26 relicto *L*: derelicto *Lambinus*: reiculo *Madvig*: delicto *Schütz*

laus, sed etiam bene meritum de populi Romani nomine et dignitate. Quo enim uno vincebamur a victa Graecia, id aut ereptum illis est aut certe nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam testimoniumque Cae- 255
saris tuae quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono. Et recte quidem, inquam, Brute; modo sit hoc Caesaris iudici, non benevolentiae testimonium. Plus enim certe adtulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non inlustravit modo sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum castella expugnaverunt: ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphi. Verum quidem si audire volumus, omissis illis 256
divinis consiliis, quibus saepe constituta est imperatorum sapientia salus civitatis aut belli aut domi, multo magnus orator praestat minutis imperatoribus. 'At prodest plus imperator.' Quis negat? Sed tamen—non metuo ne mihi acclametis; est autem quod sentias dicendi libere locus—malim mihi L. Crassi unam pro M'. Curio dictionem quam castellanos triumphos duo. 'At plus interfuit rei publicae castellum capi Ligurum quam bene defendi causam M'. Curi.' Credo; sed Atheniensium quoque plus interfuit 257
firma tecta in domiciliis habere quam Minervae signum ex ebore pulcherrimum; tamen ego me Phidiam esse mallem quam vel optimum fabrum tignarium. Qua re non quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit ponderandum est; praesertim cum pauci pingere egregie possint aut fingere, operarii autem aut baiuli deesse non possint. Sed 74 258
perge, Pomponi, de Caesare et redde quae restant.

Solum quidem, inquit ille, et quasi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam et Latinam, cuius penes quos

3 nobis cum illis *vulg.* : nobis cum Grecis *FOQ*: nobiscum *Simon* 5 non tuae quidem supplicationi *maluit Stangl* 17 libere *Jahn* : liber *L* 18 L. *om. F, damnat Martha* 24 tignarium *G*²: tignuarium *L*

laus adhuc fuit, non fuit rationis aut scientiae, sed quasi bonae consuetudinis. Mitto C. Laelium P. Scipionem: aetatis illius ista fuit laus tamquam innocentiae sic Latine loquendi—nec omnium tamen, nam illorum aequalis Caecilium et Pacuvium male locutos videmus—sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant neque eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorem vetustas fecit et Romae et in Graecia. Confluxerunt enim et Athenas et in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diversis locis. Quo magis expurgandus est sermo et adhibenda tamquam obrussa ratio, quae mutari non potest, nec utendum pravissima
259 consuetudinis regula. T. Flamininum, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri vidimus: existimabatur bene Latine, sed litteras nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paulo est ante dictum, sed tamen suavitas vocis et lenis appellatio litterarum bene loquendi famam confecerat. Cotta, qui se valde dilatandis litteris a similitudine Graecae locutionis abstraxerat sonabatque contrarium Catulo, subagreste quiddam planeque subrusticum, alia quidem quasi inculta et silvestri via ad eandem laudem pervenerat. Sisenna autem quasi emendator sermonis usitati cum esse vellet, ne a C. Rusio quidem accusatore deterreri potuit quo minus inusitatis verbis uteretur. Quid-
260 nam istuc est? inquit Brutus; aut quis est iste C. Rusius? Et ille: Fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante C. Hirtilium Sisenna defendens dixit quaedam eius sputatilica
75 esse crimina. Tum C. Rusius: Circumvenior, inquit, iudices, nisi subvenitis. Sisenna quid dicat nescio; metuo

2 P. F^2G^2M: Pilum F^1OBH: P. illum *Stangl* 6 aliqua barbaries O^2G^1 *al.*: aliqua barbari in *L*: aliqua barbaria *Martha* 11 tanquam *Manutius*: quam tum *F*: quantum *OG*: quam *C* 14 Latine loqui *maluit Kayser* 18 qui *Ernesti*: quia *L* 23 quidem *L*: quadam *Manutius* 26 Chirtilium *L*: C. Herennium *Martha* 29 dicat *vulg.*: dicas *L*

insidias. Sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. Maximi risus; sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse inusitate loqui. Caesar autem 261 rationem adhibens consuetudinem vitiosam et corruptam pura et incorrupta consuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam verborum Latinorum—quae, etiam si orator non sis et sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est—adiungit illa oratoria ornamenta dicendi, tum videtur tamquam tabulas bene pictas conlocare in bono lumine. Hanc cum habeat praecipuam laudem, in communibus non video cui debeat cedere. Splendidam quandam minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce motu forma etiam magnificam et generosam quodam modo. Tum Brutus: Orationes quidem eius mihi vehementer pro- 262 bantur. Compluris autem legi atque etiam commentarios, quos idem scripsit rerum suarum. Valde quidem, inquam, probandos; nudi enim sunt, recti et venusti, omni ornatu orationis tamquam veste detracta. Sed dum voluit alios habere parata, unde sumerent qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui illa volent calamistris inurere: sanos quidem homines a scribendo deterruit; nihil est enim in historia pura et inlustri brevitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui vita excesserunt, revertamur.

76

C. Sicinius igitur Q. Pompei illius, qui censor fuit, ex 263 filia nepos, quaestorius mortuus est; probabilis orator, iam vero etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, sed ad inveniendum expedita Hermagorae disciplina. Ea dat rationes certas et praecepta dicendi, quae si minorem habent apparatum—sunt enim exilia—, tamen habent ordinem et quasdam errare in dicendo non patientis vias.

5 emendabat *OG* 13 magnificam et generosam *Lambinus* (*coll. Suet. Iul.* 55): magnifica et generosa *L* 15 ⟨compluris autem legi⟩ ... commentarii *Stangl* 16 quos idem *Stangl*: quos *Bake*: quosdam *L* 18 detracto *Lambinus* 20 illa volent *Sueton.*: volunt illa *L* 22 enim est *BHM* 24 Sicinius *vulg.* (*coll.* § 264): Sinicius *FOG*: sinucius *C*

Has ille tenens et paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione disciplinaque dicendi iam in
264 patronorum numerum pervenerat. Erat etiam vir doctus in primis C. Visellius Varro, consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio aetate coniunctus. Is, cum post curulem aedilitatem iudex quaestionis esset, est mortuus; in quo fateor vulgi iudicium a iudicio meo dissensisse. Nam populo non erat satis vendibilis: praeceps quaedam et cum idcirco obscura quia peracuta, tum rapida et celeritate caecata oratio; sed neque verbis aptiorem cito alium dixerim neque sententiis crebriorem. Praeterea perfectus in litteris iurisque civilis
265 iam a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quem tu non tam cito rhetorem dixisses, etsi non deerat oratio, quam, ut Graeci dicunt, *πολιτικόν*. Erant in eo plurimae litterae nec eae vulgares, sed interiores quaedam et reconditae, divina memoria, summa verborum et gravitas et elegantia; atque haec omnia vitae decorabat gravitas et integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triari in illa aetate plena litteratae senectutis oratio. Quanta severitas in vultu! quantum pondus in verbis! quam nihil non consideratum
266 exibat ex ore! Tum Brutus Torquati et Triari mentione commotus—utrumque enim eorum admodum dilexerat—: Ne ego, inquit, ut omittam cetera quae sunt innumerabilia, de istis duobus cum cogito, doleo nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuisse! Nam nec istos excellentis viros nec multos alios praestantis civis res publica perdidisset. Sileamus, inquam, Brute, de istis, ne augeamus dolorem. Nam et praeteritorum recordatio est acerba et acerbior exspectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere

5 aedilitatem *FOG*: dignitatem *C* 9 rapida [et] *Schütz*: rapiditate et *Dederich*: rapiditate [et celeritate] *Eberhard*: r. linguae c. *Weidner*: ea ipsa c. *Martha* 18 gravitas *C*: dignitas P^1: granditas (l. 17) . . . gravitas *Orelli*: gravitas . . . castitas *coni. Stangl* 28 nec augeamus *OG*

et tantum quid quisque dicendo potuerit, quoniam id quaerimus, praedicemus.

Sunt etiam ex eis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, 77 267 qui et scriptitavit accurate, cum praesertim non esset orator, et egit multa constanter; Appius Claudius socer tuus, conlega et familiaris meus: hic iam et satis studiosus et valde cum doctus tum etiam exercitatus orator et cum auguralis tum omnis publici iuris antiquitatisque nostrae bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latine tamen et multa cum libertate dicebat. Duo praeterea Lentuli 268 consulares, quorum Publius ille nostrarum iniuriarum ultor, auctor salutis, quicquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit e disciplina; instrumenta naturae deerant; sed tantus animi splendor et tanta magnitudo ut sibi omnia, quae clarorum virorum essent, non dubitaret asciscere eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat fortis orator, si modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem; vox canora, verba non horrida sane, ut plena esset animi et terroris oratio; quaereres in iudiciis fortasse melius, in re publica quod erat esse iudicares satis. Ne T. quidem Postumius contemnendus in dicendo; de re 269 publica vero non minus vehemens orator quam bellator fuit, effrenatus et acer nimis, sed bene iuris publici leges atque instituta cognoverat.

Hoc loco Atticus: Putarem te, inquit, ambitiosum esse, si, ut dixisti, ei quos iam diu conligis viverent. Omnis enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui, ut mihi imprudens M. Servilium praeterisse videare. Non, inquam, 78 ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse qui verbum num- 270 quam in publico fecissent, cum melius aliquanto possent quam isti oratores quos conligo dicere; sed his comme-

3 sunt enim *Kayser* 18 ut *L*: at *Weidner* 19 plena *L*: plane *O*[1]: plene *G* esset *secl. Schütz*: et *Weidner* fervoris *Purgold*: horroris *C* 23 acerrimus *F*

morandis etiam illud adsequor, ut intellegatis primum ex
omni numero quam non multi ausi sint dicere, deinde ex
271 eis ipsis quam pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos
quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui
sunt, *omittam* P. Cominium Spoletinum, quo accusante de-
fendi C. Cornelium, in quo et compositum dicendi genus et
acre et expeditum fuit; T. Accium Pisaurensem, cuius accu-
sationi respondi pro A. Cluentio, qui et accurate dicebat et
satis copiose, eratque praeterea doctus Hermagorae prae-
ceptis, quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi,
tamen, ut hastae velitibus amentatae, sic apta quaedam et
parata singulis causarum generibus argumenta traduntur.
272 Studio autem neminem nec industria maiore cognovi, quam-
quam ne ingenio quidem qui praestiterit facile dixerim
C. Pisoni genero meo. Nullum tempus illi umquam vaca-
bat aut a forensi dictione aut a commentatione domestica
aut a scribendo aut a cogitando. Itaque tantos processus
efficiebat ut evolare, non excurrere videretur; eratque ver-
borum et dilectus elegans et apta et quasi rotunda con-
structio; cumque argumenta excogitabantur ab eo multa et
firma ad probandum tum concinnae acutaeque sententiae;
gestusque natura ita venustus ut ars etiam, quae non erat,
et e disciplina motus quidam videretur accedere. Vereor
ne amore videar plura quam fuerint in illo dicere; quod
non ita est; alia enim de illo maiora dici possunt. Nam
nec continentia nec pietate nec ullo genere virtutis quem-
79 273 quam eiusdem aetatis cum illo conferendum puto. Nec
vero M. Caelium praetereundum arbitror, quaecumque eius
in exitu vel fortuna vel mens fuit; qui quamdiu auctoritati
meae paruit, talis tribunus plebis fuit ut nemo contra
civium perditorum popularem turbulentamque dementiam
a senatu et a bonorum causa steterit constantius. *Anti-*

5 omittam *add. Kayser* 32 antiquam *Stangl*: quam *L*: nimiam *Eberhard*

quam eius actionem multum tamen et splendida et grandis
et eadem in primis faceta et perurbana commendabat oratio.
Graves eius contiones aliquot fuerunt, acres accusationes
tres eaeque omnes ex rei publicae contentione susceptae;
defensiones, etsi illa erant in eo meliora quae dixi, non
contemnendae tamen saneque tolerabiles. Hic cum summa
voluntate bonorum aedilis curulis factus esset, nescio quo
modo discessu meo discessit a sese ceciditque, postea quam
eos imitari coepit quos ipse perverterat. Sed de M. Calidio 274
dicamus aliquid, qui non fuit orator unus e multis, potius
inter multos prope singularis fuit: ita reconditas exquisi-
tasque sententias mollis et perlucens vestiebat oratio. Nihil
tam tenerum quam illius comprensio verborum, nihil tam
flexibile, nihil quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut
nullius oratoris aeque in potestate fuerit: quae primum ita
pura erat ut nihil liquidius, ita libere fluebat ut nusquam
adhaeresceret; nullum nisi loco positum et tamquam in ver-
miculato emblemate, ut ait Lucilius, structum verbum
videres; nec vero ullum aut durum aut insolens aut humile
aut [in] longius ductum; ac non propria verba rerum sed
pleraque translata, sic tamen ut ea non inruisse in alienum
locum sed immigrasse in suum diceres; nec vero haec
soluta nec diffluentia sed astricta numeris, non aperte nec
eodem modo semper sed varie dissimulanterque conclusis.
Erant autem et verborum et sententiarum illa lumina quae 275
vocant Graeci σχήματα, quibus tamquam insignibus in
ornatu distinguebatur omnis oratio. QVA DE RE AGITVR
autem illud quod multis locis in iuris consultorum inclu-
ditur formulis, id ubi esset videbat. Accedebat ordo rerum 80
plenus artis, actio liberalis totumque dicendi placidum et 276
sanum genus. Quod si est optimum suaviter dicere, nihil
est quod melius hoc quaerendum putes. Sed cum a nobis

1 dictionem *maluit Martha* 19 ullum *vulg.*: nullum *L*
20 in *ante* longius *secl. vulg.* 29 id *Corradus*: et *L*

paulo ante dictum sit tria videri esse quae orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret: duo summe tenuit, ut et rem illustraret disserendo et animos eorum qui audirent devinciret voluptate; aberat tertia illa laus, qua permoveret atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus; nec erat ulla vis atque contentio: sive consilio, quod eos, quorum altior oratio actioque esset ardentior, furere atque bacchari arbitraretur, sive quod natura non esset ita factus sive quod non consuesset sive quod non nosset. Hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat,
277 afuit; si opus erat, defuit. Quin etiam memini, cum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset sibi eum venenum paravisse idque a se esse deprensum seseque chirographa testificationes indicia quaestiones manifestam rem deferre diceret deque eo crimine accurate et exquisite disputavisset, me in respondendo, cum essem argumentatus, quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cum indicia mortis se comperisse manifesto et manu tenere diceret, tam solute
278 egisset, tam leniter, tam oscitanter. 'Tu istuc, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? praesertim cum ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum neglegeres? Vbi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces et querelas solet? Nulla perturbatio animi, nulla corporis, non frons percussa, non femur; pedis, quod minimum est, nulla supplosio. Itaque tantum afuit ut inflammares nostros animos, somnum isto loco vix tenebamus.' Sic nos summi oratoris vel sanitate vel vitio pro argumento ad diluendum crimen usi sumus.

4 devinceret *L*: *corr.* M^2G^2 5 atque *FOG*: et *C* 10 nosset *Friedrich*: posset *L* 12 crimini *vulg.*: crimine *L* 15 differe *L*: *corr.* M^2 18 insidias mortis *maluit Kayser* 19 comperisse m. et *secl. Eberhard* 21 cum *L* summa *Martha* praesertim ista eloquentia: cum *Lambinus* 22 soleas *vulg.*: soles *L* 25 non frons *Quintil.* xi. 3. 123: frons non *L* 27 abest *Quintil.*

Tum Brutus: Atque dubitamus, inquit, utrum ista sanitas 279
fuerit an vitium? Quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium et quocumque res postulet modo flectere, qui hac virtute caruerit, id ei quod maximum fuerit defuisse?
Sit sane ita, inquam; sed redeamus ad eum qui iam unus 81
restat, Hortensium, tum de nobismet ipsis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus. Quamquam facienda mentio est, ut quidem mihi videtur, duorum adulescentium, qui si diutius vixissent magnam essent eloquentiae laudem consecuti.

C. Curionem te, inquit Brutus, et C. Licinium Calvum 280
arbitror dicere. Recte, inquam, arbitraris; quorum quidem alter [quod verisimile dixisset] ita facile soluteque verbis volvebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. Atque hic parum a magistris institutus naturam habuit admirabilem ad dicendum; industriam non sum expertus, studium certe fuit. Qui si me audire voluisset, ut coeperat, honores quam opes consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istuc? et quem ad modum distinguis? Hoc modo,
inquam. Cum honos sit praemium virtutis iudicio studio- 281
que civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi et honestus et honoratus videtur. Qui autem occasione aliqua etiam invitis suis civibus nactus est imperium, ut ille cupiebat, hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quae si ille audire voluisset, maxima cum gratia et gloria ad summam amplitudinem pervenisset, ascendens gradibus magistratuum, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores viri. Quae quidem etiam cum P. Crasso M. F., *cum* initio aetatis ad amicitiam

14 [quod ver. dixisset] *secl. Lambinus* 30 ut reliqui clariores viri *L*: *secl. Weidner*: ut reliqui maiores, clari viri *Jahn* 31 cum *add. vulg.*

se meam contulisset, saepe egisse me arbitror, cum eum
vehementer hortarer ut eam laudis viam rectissimam esse
282 duceret quam maiores eius ei tritam reliquissent. Erat
enim cum institutus optime tum etiam perfecte planeque
eruditus, ineratque et ingenium satis acre et orationis non
inelegans copia; praetereaque sine adrogantia gravis esse
videbatur et sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque
absorbuit aestus quidam insolitae adulescentibus gloriae;
qui quia navarat miles operam imperatori, imperatorem
se statim esse cupiebat, cui muneri mos maiorum aetatem
certam, sortem incertam reliquit. Ita gravissumo suo casu,
dum Cyri et Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum
transcurrerant, et L. Crassi et multorum Crassorum in-
82 ventus est dissimillimus. Sed ad Calvum—is enim nobis
283 erat propositus—revertamur; qui orator fuit cum litteris
eruditior quam Curio tum etiam accuratius quoddam di-
cendi et exquisitius adferebat genus; quod quamquam
scienter eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in
se atque ipse sese observans metuensque ne vitiosum
colligeret, etiam verum sanguinem deperdebat. Itaque eius
oratio nimia religione attenuata doctis et attente audienti-
bus erat inlustris, *a* multitudine autem et a foro, cui nata
eloquentia est, devorabatur.

284 Tum Brutus: Atticum se, inquit, Calvus noster dici
oratorem volebat: inde erat ista exilitas quam ille de
industria consequebatur. Dicebat, inquam, ita; sed et
ipse errabat et alios etiam errare cogebat. Nam si quis
eos qui nec inepte dicunt nec odiose nec putide Attice
putat dicere, is recte nisi Atticum probat neminem. In-

4 perfecte litteratus *Stangl*: *notavit lacunam Jahn* 8 insolitae *L*: non insolitae *edd. vett.*: insitae *Campe* 10 muneri *vulg.*: munere *L* maiorum *vulg.*: malorum *L* 15 fuit *Corradus*: fuisset *L*: fuisset † *Friedrich*: cum fuisset *Schütz*: cum esset *Piderit* 20 dependebat *L*: *corr.* F^2O^2 *al.* 22 a *add. vulg.*

sulsitatem enim et insolentiam tamquam insaniam quandam orationis odit, sanitatem autem et integritatem quasi religionem et verecundiam oratoris probat. Haec omnium debet oratorum eadem esse sententia. Sin autem ieiunita- 285
tem et siccitatem et inopiam, dum modo sit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit, hoc recte dumtaxat; sed quia sunt in Atticis alia *aliis* meliora, videat ne ignoret et gradus et dissimilitudines et vim et varietatem Atticorum. 'Atticos,' inquit, 'volo imitari.' Quos? nec enim est unum genus. Nam quid est tam dissimile quam Demosthenes et Lysias? quam idem et Hyperides? quam horum omnium Aeschines? Quem igitur imitaris? Si aliquem: ceteri ergo Attice non dicebant? si omnis: qui potes, cum sint ipsi dissimillimi inter se? In quo illud etiam quaero, Phalereus ille Demetrius Atticene dixerit. Mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsae Athenae videntur. At est floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lysias: natura quaedam aut voluntas ita dicendi fuit.

Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter 83
se, sed Attici tamen; 286
quorum Charisius multarum orationum, quas scribebat aliis, cum cupere videretur imitari Lysiam; Demochares autem, qui fuit Demostheni sororis filius, et orationes scripsit aliquot et earum rerum historiam quae erant Athenis ipsius aetate gestae non tam historico quam oratorio genere perscripsit. Atque Charisi vult Hegesias esse similis, isque se ita putat Atticum, ut veros illos prae se paene agrestis putet. At quid est tam fra- 287
ctum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? 'Atticorum similes esse volumus.' Optime; suntne igitur hi Attici oratores? 'Quis negare potest? Hos imitamur.' Quo modo, qui sunt et inter se

7 aliis *add. Bake* 8 et vim et varietatem *secl. E. V. Eberhard* 12 si aliquem *vulg.*: sed aliquem *L* 25 atque *scripsi*: at *L*: ac *Jahn* 31 imitamur *G*: imitatur *H*: imitantur *FOB*M^2 quo quo modo *BHM*

dissimiles et aliorum? 'Thucydidem,' inquit, 'imitamur.' Optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator sincerus et grandis etiam fuit; hoc forense concertatorium iudiciale non tractavit genus. Orationes autem quas interposuit—multae enim sunt—eas ego laudare soleo; imitari neque possim si velim, nec velim fortasse si possim. Vt si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita novo ut proximis consulibus natum velit, nec rursus ita vetere ut Opimium aut Anicium consulem quaerat—'atqui hae notae sunt optimae,' credo; sed nimia vetustas nec habet eam quam quaerimus suavitatem nec est iam sane tolerabilis—
288 num igitur qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? Minime; sed quandam sequatur aetatem. Sic ego istis censuerim et novam istam quasi de musto ac lacu fervidam orationem fugiendam nec illam praeclaram Thucydidi nimis veterem tamquam Anicianam notam persequendam. Ipse enim Thucydides si posterius
84 fuisset, multo maturior fuisset et mitior. 'Demosthenem igitur imitemur.' O di boni; quid, quaeso, nos aliud agimus aut quid aliud optamus? At non adsequimur. Isti
289 enim videlicet Attici nostri quod volunt adsequuntur. Ne illud quidem intellegunt, non modo ita memoriae proditum esse sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus audiendi causa ex tota Graecia fierent. At cum isti Attici dicunt, non modo a corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab advocatis relinquuntur. Qua re si anguste et exiliter dicere est Atticorum, sint sane Attici; sed in comitium veniant, ad stantem iudicem dicant: subsellia grandiorem et pleniorem vocem desiderant.
290 Volo hoc oratori contingat, ut cum auditum sit eum esse

11 optimae *vulg.*: optime *L* 16 musto ac *secl. Ellendt*: de lacu ac musto *Martha*: de musti lacu *Baehrens* 20 quaeso *vulg.*: quasi *L* 23 ita *om. BHM*

dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribae sint in dando et cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus; cum surgat is qui dicturus sit, significetur a corona silentium, deinde crebrae assensiones, multae admirationes; risus cum velit, cum velit fletus: ut qui haec procul videat, etiam si quid agatur nesciat, at placere tamen et in scaena esse Roscium intellegat. Haec cui contingant, eum scito Attice dicere, ut de Pericle audimus, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autem acutum prudens et idem 291
sincerum et solidum et exsiccatum genus orationis probant nec illo graviore ornatu oratorio utuntur et hoc proprium esse Atticorum volunt, recte laudant. Est enim in arte tanta tamque varia etiam huic minutae subtilitati locus. Ita fiet ut non omnes, qui Attice, idem bene, sed ut omnes, qui bene, idem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium.

Sane quidem, inquit Brutus; quamquam ista mihi tua fuit 85 292
periucunda a proposita oratione digressio. Tum Atticus: Aliquotiens sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc quoniam iam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu vero, inquam, Tite. Tum ille: Ego, inquit, ironiam illam quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis et Xenophontis et Aeschini libris utitur, facetam et elegantem puto. Est enim et minime inepti hominis et eiusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere inludentem, qui eam sibi adrogant, ut apud Platonem Socrates in caelum effert laudibus Protagoram Hippiam Prodicum Gorgiam ceteros, se autem omnium rerum inscium fingit et rudem. Decet hoc nescio quo modo illum, nec

20 conatus *L*: concitatus *vel* commotus *Eberhard* 21 iam *secl. non nulli* 22 Tite *FOG*: Attice *C* 27 disceptetur *L*: disceptatur *codd. det.* 28 adrogant *FOG*: adigant *C*: adrogent *Ernesti*

Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, cum qualis quisque orator fuisset exponeres, vide quaeso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia quam in testimonio. Quorsus, inquam, istuc?
293 non enim intellego. Quia primum, inquit, ita laudavisti quosdam oratores ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam, cum Attico Lysiae Catonem nostrum comparabas, magnum me hercule hominem vel potius summum et singularem virum—nemo dicet secus—; sed oratorem? sed etiam Lysiae similem? quo nihil potest esse pictius. Bella ironia, si iocaremur; sin adseveramus, vide ne religio nobis tam adhibenda sit
294 quam si testimonium diceremus. Ego enim Catonem tuum ut civem, ut senatorem, ut imperatorem, ut virum denique cum prudentia et diligentia tum omni virtute excellentem probo; orationes autem eius ut illis temporibus valde laudo—significant enim formam quandam ingeni, sed admodum impolitam et plane rudem—, Origines vero cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres et Catonem cum Philisto et Thucydide comparares, Brutone te id censebas an mihi probaturum? Quos enim ne e Graecis quidem quisquam imitari potest, his tu comparas hominem Tuscu-
86 lanum nondum suspicantem quale esset copiose et ornate
295 dicere. Galbam laudas. Si ut illius aetatis principem, adsentior—sic enim accepimus—; sin ut oratorem, cedo quaeso orationes—sunt enim—et dic hunc, quem tu plus quam te amas, Brutum velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes. Paulum hic tibi adsentior, modo ita laudes ut antiquas; quod item de Africano, de Laelio, cuius tu oratione negas fieri quicquam posse dulcius, addis etiam nescio quid augustius. Nomine nos capis summi

7 cum *L*: *secl. Stangl*: nam *Eberhard*, *qui et coniecit* ut cum 12 tam *et* quam . . . diceremus *secl. Eberhard* 19 oratoris *L*: oratoriis *Lambinus*

viri vitaeque elegantissimae verissimis laudibus. Remove
haec: ne ista dulcis oratio ita sit abiecta ut eam aspicere
nemo velit. Carbonem in summis oratoribus habitum 296
scio; sed cum in ceteris rebus tum in dicendo semper, quo
iam nihil est melius, id laudari, qualecumque est, solet.
Dico idem de Gracchis, etsi de eis ea sunt a te dicta, qui-
bus ego adsentior. Omitto ceteros; venio ad eos in quibus
iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audivi sine
controversia magnos oratores, Crassum et Antonium. De
horum laudibus tibi prorsus adsentior, sed tamen non isto
modo: ut Polycliti Doryphorum sibi Lysippus aiebat, sic tu
suasionem legis Serviliae tibi magistram fuisse; haec ger-
mana ironia est. Cur ita sentiam non dicam, ne me tibi
adsentari putes. Omitto igitur quae de his ipsis, quae de 297
Cotta, quae de Sulpicio, quae modo de Caelio dixeris. Hi
enim fuerunt certe oratores; quanti autem et quales tu
videris. Nam illud minus curo quod congessisti operarios
omnis; ut mihi videantur mori voluisse non nulli, ut a te in
oratorum numerum referrentur. Haec cum ille dixisset: 87
Longi sermonis initium pepulisti, inquam, Attice, remque
commovisti nova disputatione dignam, quam in aliud tempus
differamus. Volvendi enim sunt libri cum aliorum tum 298
in primis Catonis. Intelleges nihil illius liniamentis nisi
eorum pigmentorum, quae inventa nondum erant, florem et
colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo,
ipsum fortasse melius potuisse scribere, alium, ut arbitror,
neminem. Nam in hoc εἴρωνα me duxeris esse, quod eam
orationem mihi magistram fuisse dixerim. Nam etsi tute
melius existimare videris de ea, si quam nunc habe-
mus, facultate, tamen adulescentes quid in Latinis potius

2 sit *L*: erit *Weidner* ut eam *vulg.*: autem *L* 4 quo iam *Jahn*: quoniam *L*: quo *vulg.* 5 laudari *vulg.*: laudare *L* 20 pepulisti *vulg.*: depulisti *L*: detulisti *Manutius* 26 [ut] arbitror *Schütz* 27 εἴρωνα me duxeris *Baehrens*: yroniam eduxeris *L*: ironiam duxeris *codd. det.* 28 tute *Stangl*: ut *H*: ut tu *C*

299 imitaremur non habebamus. Quod autem plures a nobis nominati sunt, eo pertinuit, ut paulo ante dixi, quod intellegi volui, in eo, cuius omnes cupidissimi essent, quam pauci digni nomine evaderent. Quare εἴρωνα me, ne si Africanus quidem fuit, ut ait in historia sua C. Fannius, existimari velim. Vt voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum a te putabam, quod et in Africano fuisset et in
300 Socrate. Tum Brutus: De isto postea; sed tu, inquit me intuens, orationes nobis veteres explicabis? Vero, inquam, Brute; sed in Cumano aut in Tusculano aliquando, si modo licebit, quoniam utroque in loco vicini sumus. Sed iam ad id unde digressi sumus revertamur.

88
301 Hortensius igitur cum admodum adulescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad maiores causas adhiberi coeptus est: *et* quamquam inciderat in Cottae et Sulpici aetatem, qui annis decem maiores *erant*, excellente tum Crasso et Antonio, dein Philippo, post Iulio, cum his ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta quantam in nullo cognovisse me arbitror, ut quae secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet quibus cogitavisset. Hoc adiumento ille tanto sic utebatur ut sua et commentata et scripta et nullo referente omnia *omnium*
302 adversariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic ut in nullo umquam flagrantius studium viderim. Nullum enim patiebatur esse diem quin aut in foro diceret aut meditaretur extra forum. Saepissime autem eodem die utrumque faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicendi; duas quidem res quas nemo alius: partitiones quibus de rebus dicturus esset et conlectiones, memor et
303 quae essent dicta contra quaeque ipse dixisset. Erat in

4 εἴρωνα *vulg.*: ironia *L* 15 et *add. Ellendt* 16 erant *add. Rau* 18 in nullo *vulg.*: in nullo viro *O*[2] *al*: in viro *G*[1]*M*[3]: invito *C* 22 omnia omnium *Stangl*: omnia omnia *FBHM*: omnia *C* 23 cupiditate dicendi *maluit Kayser* 29 collectiones *vulg.*: coniectiones *L* eorum quae *Orelli*: memor et quae *L*

verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus; eaque erat cum summo ingenio tum exercitationibus maximis consecutus. Rem complectebatur memoriter, dividebat acute, nec praetermittebat fere quicquam quod esset in causa aut ad confirmandum aut ad refellendum. Vox canora et suavis, motus et gestus etiam plus artis habebat quam erat oratori satis. Hoc igitur florescente Crassus est mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum venimus. Erat Hortensius in bello primo 89 anno miles, altero tribunus militum, Sulpicius legatus; 304 aberat etiam M. Antonius; exercebatur una lege iudicium Varia, ceteris propter bellum intermissis; cui frequens aderam, quamquam pro se ipsi dicebant oratores non illi quidem principes, L. Memmius et Q. Pompeius, sed oratores tamen teste diserto utique Philippo, cuius in testimonio contentio et vim accusatoris habebat et copiam.

Reliqui qui tum principes numerabantur in magistratibus 305 erant cottidieque fere a nobis in contionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio, quamquam is quidem silebat, ut erat semel a contione universa relictus; Q. Metellus Celer non ille quidem orator, sed tamen non infans; diserti autem Q. Varius C. Carbo Cn. Pomponius, et hi quidem habitabant in rostris; C. etiam Iulius aedilis curulis cottidie fere accuratas contiones habebat. Sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. Reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar cottidieque et scribens et legens et commentans oratoriis tantum exercitationibus contentus non eram. Iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat; ego autem *in* iuris civilis studio multum operae dabam 306

11 aberat, aberat *maluit Wex.* M. *secl. Ellendt* 12 cui *vulg.*: qui *L* 13 quamquam *L*: cum *vulg.*: quoque *Madvig* 15 utique *Jahn*: uterque *L*: utentes uterque *Buttmann* in testimonio *secl. Weidner* 24 accuratas *om. BHM* 28 oratoriis *Corradus*: oratoris *L* tantum *L*: tamen *Corradus* 30 in *add. Müller*

Q. Scaevolae Q. F., qui quamquam nemini *se* ad docendum
dabat, tamen consulentibus respondendo studiosos audiendi
docebat. Atque huic anno proximus Sulla consule et
Pompeio fuit. Tum P. Sulpici in tribunatu cottidie con-
tionantis totum genus dicendi penitus cognovimus; eo-
demque tempore, cum princeps Academiae Philo cum
Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo pro-
fugisset Romamque venisset, totum ei me tradidi admirabili
quodam ad philosophiam studio concitatus, in quo hoc
etiam commorabar attentius—etsi rerum ipsarum varietas
et magnitudo summa me delectatione retinebat—quod
tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum vide-
307 batur. Occiderat Sulpicius illo anno tresque proximo trium
aetatum oratores erant crudelissime interfecti, Q. Catulus
M. Antonius C. Iulius. [Eodem anno etiam Moloni Rhodio
Romae dedimus operam et actori summo causarum et
90 magistro.] Haec etsi videntur esse a proposita oratione
diversa, tamen idcirco a me proferuntur ut nostrum cursum
perspicere, quoniam voluisti, Brute, possis—nam Attico
haec nota sunt—et videre quem ad modum simus in spatio
308 Q. Hortensium ipsius vestigiis persecuti. Triennium fere
fuit urbs sine armis, sed oratorum aut interitu aut discessu
aut fuga—nam aberant etiam adulescentes M. Crassus et
Lentuli duo—primas in causis agebat Hortensius, magis
magisque cottidie probabatur Antistius, Piso saepe dicebat,
minus saepe Pomponius, raro Carbo, semel aut iterum
Philippus. At vero ego hoc tempore omni noctes et dies in
309 omnium doctrinarum meditatione versabar. Eram cum
Stoico Diodoto, qui cum habitavisset apud me *me*cumque
vixisset, nuper est domi meae mortuus. A quo cum in

1 Q. F. *Fabricius* : p. f. *L* se *add. vulg.* 3 docebat se G^2
2 quod tamen *Madvig* : sed tamen *L* 15 eodem . . . magistro
secl. Bake : *in* § 312 *audacius transtulit Martha* 17 proposita
oratione *Lambinus* : proposita ratione *O* : proposito ratione *C* 29
diodoto *F*: diodoro B^2M : dioto *C* me *alterum add. vulg.*

aliis rebus tum studiosissime in dialectica exercebar, quae quasi contracta et astricta eloquentia putanda est; sine qua etiam tu, Brute, iudicavisti te illam iustam eloquentiam, quam dialecticam esse dilatatam putant, consequi non posse. Huic ego doctori et eius artibus variis atque multis ita eram tamen deditus ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Commentabar declamitans—sic 310
enim nunc loquuntur—saepe cum M. Pisone et cum Q. Pompeio aut cum aliquo cottidie, idque faciebam multum etiam Latine, sed Graece saepius, vel quod Graeca oratio plura ornamenta suppeditans consuetudinem similiter Latine dicendi adferebat, vel quod a Graecis summis doctoribus, nisi Graece dicerem, neque corrigi possem neque doceri. Tumultus interim *in* recuperanda re publica 311
et crudelis interitus oratorum trium Scaevolae Carbonis Antisti, reditus Cottae Curionis Crassi Lentulorum Pompei, leges et iudicia constituta, recuperata res publica; ex numero autem oratorum Pomponius Censorinus Murena sublati. Tum primum nos ad causas et privatas et publicas adire coepimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut, quantum nos efficere potuissemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam; 312
dictatore enim Sulla legatus ad senatum de Rhodiorum praemiis venerat. Itaque prima causa publica pro Sex. Roscio dicta tantum commendationis habuit ut non ulla esset quae non digna nostro patrocinio videretur. Deinceps inde multae, quas nos diligenter elaboratas et tamquam elucubratas adferebamus.

Nunc quoniam totum me non naevo aliquo aut cre- 313
pundiis, sed corpore omni videris velle cognoscere, com-

1 quae quasi *MG*[1]*B*[2]: qua quasi *C* 4 quam . . . putant *secl. Eberhard* 13 possem *vulg.*: possim *L* 14 in *add. Orelli* re p. *G Eberhard*: res p. *L* 25 habuit *vulg.*: habui *L* non nulla *Madvig cum codd. det.* 27 et tanquam *Rivius codd. det.*: etiam quam *L*

plectar non nulla etiam quae fortasse videantur minus
necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas et
infirmitas corporis, procerum et tenue collum: qui habitus
et quae figura non procul abesse putatur a vitae periculo, si
accedit labor et laterum magna contentio. Eoque magis
hoc eos quibus eram carus, commovebat, quod omnia sine
remissione, sine varietate, vi summa vocis et totius corporis
314 contentione dicebam. Itaque cum me et amici et medici
hortarentur ut causas agere desisterem, quodvis potius periculum
mihi adeundum quam a sperata dicendi gloria
discedendum putavi. Sed cum censerem remissione et
moderatione vocis et commutato genere dicendi me et
periculum vitare posse et temperatius dicere, ut consuetudinem
dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi
fuit. Itaque cum essem biennium versatus in causis
et iam in foro celebratum meum nomen esset, Roma
315 sum profectus. Cum venissem Athenas, sex mensis cum
Antiocho veteris Academiae nobilissimo et prudentissimo
philosopho fui studiumque philosophiae numquam intermissum
a primaque adulescentia cultum et semper auctum
hoc rursus summo auctore et doctore renovavi. Eodem
tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum veterem et
non ignobilem dicendi magistrum studiose exerceri solebam.
Post a me Asia tota peragrata est †cum summis quidem
oratoribus, quibuscum exercebar ipsis libentibus; quorum
erat princeps Menippus Stratonicensis meo iudicio tota
Asia illis temporibus disertissimus; et, si nihil habere
molestiarum nec ineptiarum Atticorum est, hic orator in
316 illis numerari recte potest. Adsiduissime autem mecum

5 accedit F^2: accidit *L* 11 desciscendum *maluit Ernesti* 12 et . . . dicendi *secl. Weidner* 14 mutarim *FBHM*: ut . . mutarem *secl. Eberhard* 16 et iam *F*: etiam *C* 24 cum *L*: et cum *vulg.*: dum s. studeo *Eberhard*: fuique cum *Kayser*: et summis quidem or. usus sum *Piderit*: referta tum *Friedrich* 28 nec *FOG*: et *C*

fuit Dionysius Magnes; erat etiam Aeschylus Cnidius, Adramyttenus Xenocles. Hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus Rhodum veni meque ad eundem, quem Romae audiveram Molonem applicavi cum actorem in veris causis scriptoremque praestantem tum in notandis animadvertendisque vitiis et *in* instituendo docendoque prudentissimum. Is dedit operam, si modo id consequi potuit, ut nimis redundantis nos et supra fluentis iuvenili quadam dicendi impunitate et licentia reprimeret et quasi extra ripas diffluentis coerceret. Ita recepi me biennio post non modo exercitatior sed prope mutatus. Nam et contentio nimia vocis resederat et quasi deferverat oratio lateribusque vires et corpori mediocris habitus accesserat.

Duo tum excellebant oratores qui me imitandi cupiditate 92 317
incitarent, Cotta et Hortensius; quorum alter remissus et lenis et propriis verbis comprendens solute et facile sententiam, alter ornatus, acer et non talis qualem tu eum, Brute, iam deflorescentem cognovisti, sed verborum et actionis genere commotior. Itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quod et dicendi ardore eram propior et aetate coniunctior. Etenim videram in isdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cum Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere partis Hortensium. Acrem enim oratorem, *et* incensum et agentem et canorum concursus hominum forique strepitus desiderat.
Vnum igitur annum, cum redissemus ex Asia, causas 318
nobilis egimus, cum quaesturam nos, consulatum Cotta,

1 Aeschilus *F*: esculus *G* cnidius *O*[2] *vetus*: gnidius *F*: enidius *C* 6 *in add. Eberhard* 9 supra fluentes *FG*: suprafluentes *C* et s. *secl. Schütz* 10 diffluentes *vulg.*: diffluenti *F*: diffluentem *C* 12 resederat . . . deferverat *vulg.*: reciderat . . . referv.rat *L* 13 corpori *codd. det.*: corporis *L* 18 et non *L*: certe non *Weidner*: id est non *Stangl*: et *secl. Bake* 21 quod *L*: cui *Jahn* 24 esset *L*: erat *maluit Stangl* 25 et *add. Bake*

aedilitatem peteret Hortensius. Interim me quaestorem Siciliensis excepit annus, Cotta ex consulatu est profectus in Galliam, princeps et erat et habebatur Hortensius. Cum autem anno post ex Sicilia me recepissem, iam videbatur illud in me, quicquid esset, esse perfectum et habere maturitatem quandam suam. Nimis multa videor de me, ipse praesertim; sed omni huic sermoni propositum est non ut ingenium et eloquentiam meam perspicias, unde longe
319 absum, sed ut laborem et industriam. Cum igitur essem in plurimis causis et in principibus patronis quinquennium fere versatus, tum in patrocinio Siciliensi maximum in certamen veni designatus aedilis cum designato consule
93 Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratorum verum etiam praecepta quaedam desiderat, quid tamquam notandum et animad-
320 vertendum sit in Hortensio breviter licet dicere. Nam is post consulatum—credo quod videret ex consularibus neminem esse secum comparandum, neglegeret autem eos qui consules non fuissent—summum illud suum studium remisit quo a puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe vivere. Primus et secundus annus et tertius tantum quasi de picturae veteris colore detraxerat, quantum non quivis unus ex populo, sed existimator doctus et intellegens posset cognoscere. Longius autem procedens ut in ceteris eloquentiae partibus, tum maxime in celeritate et continuatione verborum adhaerescens, sui dissimilior videbatur fieri
321 cottidie. Nos autem non desistebamus cum omni genere exercitationis tum maxime stilo nostrum illud quod erat

11 maximum *Rau* : maxime *L* 14 oratorum *Lambinus* : oratoriam *L* 17 videret G^2 : viderit *L* 24 existimator *codd. det.* : aestumator $F^1B^2M^2G$: exstumator *C* 25 cognoscere F^3 : agnoscere *Orelli* : vix agnoscere *Martha* : magnum scelus *L* : ut *M* : cum *Lambinus*

augere, quantumcunque erat. Atque ut multa omittam in hoc spatio et in his post aedilitatem annis, et praetor primus et incredibili populari voluntate *consul* sum factus. Nam cum propter adsiduitatem in causis et industriam tum propter exquisitius et minime vulgare orationis genus animos hominum ad me dicendi novitate converteram. Nihil de me dicam: dicam de ceteris, 322 quorum nemo erat qui videretur exquisitius quam vulgus hominum studuisse litteris, quibus fons perfectae eloquentiae continetur, nemo qui philosophiam complexus esset matrem omnium bene factorum beneque dictorum, nemo qui ius civile didicisset rem ad privatas causas et ad oratoris prudentiam maxime necessariam, nemo qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testis excitaret, nemo qui breviter arguteque inluso adversario laxaret iudicum animos atque a severitate paulisper ad hilaritatem risumque traduceret, nemo qui dilatare posset atque a propria ac definita disputatione hominis ac temporis ad communem quaestionem universi generis orationem traducere, nemo qui delectandi gratia digredi parumper a causa, nemo qui ad iracundiam magno opere iudicem, nemo qui ad fletum posset adducere, nemo qui animum eius, quod unum est oratoris maxime proprium, quocumque res postularet, impellere. Itaque cum iam paene evanuisset Hortensius 94 323 et ego anno meo, sexto autem post illum consulem consul factus essem, revocare se ad industriam coepit, ne cum pares honore essemus, aliqua re superior esse viderer. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferret, coniun-

2 et . . . annis *secl. Ellendt* his *codd. dett.* : iis *L* 3 populari *L* : populi *Lambinus* : populi R. *Orelli* consul *add. Friedrich* 16 illuso *Schütz* : incluso *L* : eluso *Baehrens* 20 ad com. G^2 : ad *om. L* 21–25 traducere . . . impellere *vulg.* : traduceret . . . impelleret *L* 28 superior esse viderer *Jahn* : superiores videremur *L*

ctissime versati sumus, consulatusque meus, qui illum primo leviter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum,
324 quas ille admirabatur, laude coniunxerat. Maxime vero perspecta est utriusque nostrum exercitatio paulo ante quam perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subito et obmutuit: cum lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis ad causas simillimas inter se vel potius easdem novi veniebamus cotidie. Quibus quidem causis tu etiam, Brute, praesto fuisti complurisque et nobiscum et solus egisti, ut qui non satis diu vixerit Hortensius tamen hunc cursum confecerit: annis ante sedecim causas agere coepit quam tu es natus; idem quarto *et* sexagensimo anno, perpaucis ante mortem diebus, una tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt.

95
325 Sed si quaerimus cur adulescens magis floruerit dicendo quam senior Hortensius, causas reperiemus verissimas duas. Primam, quod genus erat orationis Asiaticum adulescentiae magis concessum quam senectuti. Genera autem Asiaticae dictionis duo sunt: unum sententiosum et argutum, sententiis non tam gravibus et severis quam concinnis et venustis, qualis in historia Timaeus, in dicendo autem pueris nobis Hierocles Alabandeus, magis etiam Menecles frater eius fuit, quorum utriusque orationes sunt in primis ut Asiatico in genere laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum quam verbis volucre atque incitatum, quale est nunc Asia tota, nec flumine solum orationis, sed etiam exornato et faceto genere verborum, in quo fuit Aeschylus Cnidius et meus aequalis Milesius

3 coniunxerat *L*: coniunxit *Stangl* 11 sedecim *Nipperdey*: decem *L* 12 et *add. vulg.* 19 primam *Ernesti*: primum *L* 22 et severis quam *vulg.*: etsi veris nunquam *L* 26 aliud *L*: alterum *E. F. Eberhard* 28 quale *BHM*: quali *C*: qualis *codd. dett.* 29 faceto *L*: facto *Ruhnken* 30 fuit *L*: floruit *Eberhard*

Aeschines. In his erat admirabilis orationis cursus, ornata
sententiarum concinnitas non erat. Haec autem, ut dixi, 326
genera dicendi aptiora sunt adulescentibus, in senibus gravitatem non habent. Itaque Hortensius utroque genere
florens clamores faciebat adulescens. Habebat enim et
Meneclium illud studium crebrarum venustarumque sententiarum[, in quibus, ut in illo Graeco, sic in hoc erant
quaedam magis venustae dulcesque sententiae quam aut
necessariae aut interdum utiles;] et erat oratio cum incitata
et vibrans tum etiam accurata et polita. Non probabantur
haec senibus—saepe videbam cum inridentem tum etiam
irascentem et stomachantem Philippum—, sed mirabantur
adulescentes, multitudo movebatur. [Erat excellens iudicio 327
vulgi et facile primas tenebat adulescens. Etsi enim genus
illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse
aetati videbatur.] Et certe, quod et ingeni quaedam forma
elucebat et exercitatio perfecta verborum astricta comprehensione, summam hominum admirationem excitabat.
Sed cum iam honores et illa senior auctoritas gravius quiddam requireret, remanebat idem nec decebat idem; quodque exercitationem studiumque dimiserat, quod in eo fuerat
acerrimum, concinnitas illa crebritasque sententiarum pristina manebat, sed ea vestitu illo orationis quo consuerat
ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit
quam placuisset, si illum flagrantem studio et florentem
facultate audire potuisses.

Tum Brutus: Ego vero, inquit, et ista quae dicis video 96 328

7 in quibus *L*: in quo *Stangl* in quibus . . . utiles *secl. Friedrich*: ut in illo . . . hoc *secl. Eberhard* 10 probabantur *Ernesti*: probantur *L* 11 tum . . . tum *maluit Bake* 13, 14 Erat excellens . . . adulescens *secl. Schütz*: erat . . . videbatur *secl. Friedrich*: erat . . . excitabat *secl. Eberhard* 17 elucebat *Lambinus*: lucebat *L* et *om. G* et . . . et *secl. Schütz* exercitatio *Martha*: exercitatione *L* verborum. eratque *L*: eratque verborum *vulg.*: erat verborum eratque *Friedrich*: erat sententiarum concinnitas verborumque *Bake* comprehensione *Martha*: comprehensio *L*

qualia sint et Hortensium magnum oratorem semper putavi maximeque probavi pro Messalla dicentem, cum tu afuisti. Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem quot dixit, ut aiunt, scripta verbis oratio. Ergo ille a Crasso consule et Scaevola usque ad Paullum et Marcellum consules floruit, nos in eodem cursu fuimus a Sulla dictatore ad eosdem fere consules. Sic Q. Hortensi vox exstincta fato suo est, nostra
329 publico. Melius, quaeso, ominare, inquit Brutus. Sit sane ut vis, inquam, et id non tam mea causa quam tua; sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit cum fierent quae providit futura. Saepe enim inter nos impendentis casus deflevimus, cum belli civilis causas in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius qua semper est usus ab eis miseriis quae consecutae sunt morte vindicavisse.

330 Nos autem, Brute, quoniam post Hortensi clarissimi oratoris mortem orbae eloquentiae quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eam saeptam liberali custodia et hos ignotos atque impudentis procos repudiemus tueamurque ut adultam virginem caste et ab amatorum impetu quantum possumus prohibeamus. Equidem etsi doleo me in vitam paulo serius tamquam in viam ingressum, prius quam confectum iter sit, in hanc rei publicae noctem incidisse, tamen ea consolatione sustentor quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suavissimis litteris, quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem quae de me etiam me tacente ipsa loquerentur viverentque mortuo; quae, si recte esset, salute rei publicae, sin secus, interitu ipso testimonium meorum de re publica consiliorum darent.

1 et *om.* *BHM* 3 idemque *BHM* 8 ominare G^3: o mine O^2FG^1: omitte *C* 11 providit *L*: praevidit *Lambinus* 21 amatorum *vulg.*: armatorum *L* 28 [me] tacente *Stangl* viverentque mortuo *Stangl*: mortuoque (me *add. Ernesti*) viverent *vulg.*: mortuo viverentque *vulg.* 29 salute *vulg.*: saluti *L*

Sed in te intuens, Brute, doleo, cuius in adulescentiam per 97 medias laudes quasi quadrigis vehentem transversa incurrit 331 misera fortuna rei publicae. Hic me dolor tangit, haec cura sollicitat et hunc mecum socium eiusdem et amoris et iudici. Tibi favemus, te tua frui virtute cupimus, tibi optamus eam rem publicam in qua duorum generum amplissimorum renovare memoriam atque augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum, tu illuc veneras unus, qui non linguam modo acuisses exercitatione dicendi sed et ipsam eloquentiam locupletavisses graviorum artium instrumento et isdem artibus decus omne virtutis cum summa eloquentiae laude iunxisses. Ex te duplex nos 332 afficit sollicitudo, quod et ipse re publica careas et illa te. Tu tamen, etsi cursum ingeni tui, Brute, premit haec importuna clades civitatis, contine te in tuis perennibus studiis et effice id quod iam prope modum vel plane potius effeceras, ut te eripias ex ea quam ego congessi in hunc sermonem turba patronorum. Nec enim decet te ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non posses arcessivisti ex urbe ea quae domus est semper habita doctrinae, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes vir longe eloquentissimus Graeciae? quid illa vetus Academia atque eius heres Aristus hospes et familiaris meus, si quidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? Nonne 333 cernimus vix singulis aetatibus binos oratores laudabilis constitisse? Galba fuit inter tot aequalis unus excellens, cui, quem ad modum accepimus, et Cato cedebat senior et qui temporibus illis aetate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo; nam Gracchi in contionibus multo faciliore et liberiore genere dicendi, quorum tamen ipsorum ad aetatem laus eloquentiae perfecta nondum fuit; Antonius

3 angit *Corradus* 3, 4 haec cura *FOG*: haec me cura *BHM* 18 patronorum *secl. Kayser* 21 quid te G^2: qui te *L* 26 exstitisse *maluit Rivius* 29 contionibus usi sunt *Piderit*

Crassus, post Cotta Sulpicius Hortensius. Nihil dico amplius, tantum dico: si mihi accidisset ut numerarer in multis . . . si operosa est concursatio magis opportunorum . . .

3 *Post* opportunorum *in subscriptione libri B addidit Flavius Blondus: non erat amplius in exemplari, a quo abscisse sunt charte due: quamquam ut mihi videtur nedum charte. sed pauca admodum deficiunt. In O addidit Ardizzi: non inveni plura in perveteri codice; fortunae quidem iniquitas id totum si tamen quiddam erat recidit*

INDEX NOMINVM

INDEX NOMINVM

INDEX NOMINVM

INDEX NOMINVM

INDEX NOMINVM

ORATOR AD M. BRVTVM

SIGLA

A = codex Abrincensis 238
m = codices mutili recentiores
F = codex integer Florentinus (Magliabecchianus I. I. 14)
O = codex integer Ottobonianus 2057
P = codex integer Vaticanus Palatinus 1469
M = codex integer Mutinensis VI D 6
L = consensus codicum *FOPM* (codex Laudensis deperditus)
codd. dett. = codices Italorum coniecturis interpolati
vulg. = textus vulgo receptus

M. TVLLI CICERONIS

ORATOR AD M. BRVTVM

VTRVM difficilius aut maius esset negare tibi saepius I 1
idem roganti an efficere id quod rogares diu multumque,
Brute, dubitavi. Nam et negare ei quem unice diligerem
cuique me carissimum esse sentirem, praesertim et iusta
petenti et praeclara cupienti, durum admodum mihi vide-
batur, et suscipere tantam rem, quantam non modo facul-
tate consequi difficile esset sed etiam cogitatione complecti,
vix arbitrabar esse eius qui vereretur reprehensionem docto-
rum atque prudentium. Quid enim est maius quam, cum 2
tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare quae
sit optima species et quasi figura dicendi? Quod quoniam
me saepius rogas, aggrediar non tam perficiendi spe quam
experiendi voluntate; malo enim, cum studio tuo sim
obsecutus, desiderari a te prudentiam meam quam, si id
non fecerim, benevolentiam.

Quaeris igitur idque iam saepius quod eloquentiae 3
genus probem maxime et quale mihi videatur illud, quo
nihil addi possit, quod ego summum et perfectissimum
iudicem. In quo vereor ne, si id quod vis effecero eumque
oratorem quem quaeris expressero, tardem studia multo-
rum, qui desperatione debilitati experiri id nolent quod se
assequi posse diffidant. Sed par est omnis omnia experiri, 4
qui res magnas et magno opere expetendas concupiverunt.

17 quo *L*: cui *codd. dett.* 21 nolent *FPM*: *et Columella R. R.* i. *praef.* 28: nollent *O* 22 diffidant *FPO*: diffident *Columella*

Quod si quem aut natura sua [aut] illa praestantis ingeni vis forte deficiet aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis, teneat tamen eum cursum quem poterit; prima enim sequentem honestum est in secundis tertiisque consistere. Nam in poetis non Homero soli locus est, ut de Graecis loquar, aut Archilocho aut Sophocli aut Pindaro,
5 sed horum vel secundis vel etiam infra secundos; nec vero Aristotelem in philosophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis, nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia et
2 copia ceterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se *ab* artibus suis removerunt, qui aut Ialysi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt aut Coae Veneris pulchritudinem imitari, nec simulacro Iovis Olympii aut doryphori statua deterriti reliqui minus experti sunt quid efficere aut quo progredi possent; quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, ut, cum summa miraremur,
6 inferiora tamen probaremus. In oratoribus vero, Graecis quidem, admirabile est quantum inter omnis unus excellat; ac tamen, cum esset Demosthenes, multi oratores magni et clari fuerunt et antea fuerant nec postea defecerunt. Qua re non est cur eorum qui se studio eloquentiae dediderunt spes infringatur aut languescat industria; nam neque illud ipsum quod est optimum desperandum est et in praestantibus rebus magna sunt ea quae sunt optimis proxima.
7 Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo qualis fortasse nemo fuit. Non enim quaero quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil esse possit praestantius, quod in perpetuitate dicendi non saepe atque haud scio an numquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud

1 natura sua aut *delevit Sauppe*: aut *secl. Madvig.* '*post* sua *intercidisse aliquid videtur' Heerdegen* 5 nam *vulg.*: an *L et Colum.* 12 ab *add. Lambinus* 15 statua *vulg.*: statuae *L* 17, 18 miraremur ... probaremus *L*: miremur ... probemus *Normann* 23 aut spes *maluit Lambinus* 29 numquam *vulg.*: unquam *L*

alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, 8
nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id
sit unde illud ut ex ore aliquo quasi imago exprimatur; quod
neque oculis neque auribus neque ullo sensu percipi potest,
cogitatione tantum et mente complectimur. Itaque et Phidiae
simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, et eis
picturis quas nominavi cogitare tamen possumus pulchriora;
nec vero ille artifex cum faceret Iovis formam aut Minervae, 9
contemplabatur aliquem e quo similitudinem duceret, sed
ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quae-
dam, quam intuens in eaque defixus ad illius similitudinem
artem et manum dirigebat. Vt igitur in formis et figuris 3
est aliquid perfectum et excellens, cuius ad cogitatam
speciem imitando referuntur eaque sub oculos ipsa [non]
cadit, sic perfectae eloquentiae speciem animo videmus,
effigiem auribus quaerimus. Has rerum formas appellat 10
ἰδέας ille non intellegendi solum sed etiam dicendi gravissi-
mus auctor et magister Plato, easque gigni negat et ait
semper esse ac ratione et intellegentia contineri; cetera
nasci occidere fluere labi nec diutius esse uno et eodem
statu. Quicquid est igitur de quo ratione et via dis-
putetur, id est ad ultimam sui generis formam speciemque
redigendum.

Ac video hanc primam ingressionem meam non ex ora- 11
toriis disputationibus ductam sed e media philosophia
repetitam, et eam quidem cum antiquam tum subobscuram
aut reprehensionis aliquid aut certe admirationis habituram.
Nam aut mirabuntur quid haec pertineant ad ea quae quae-
rimus—quibus satis faciet res ipsa cognita, ut non sine
causa alte repetita videatur—aut reprehendent, quod inusi-

3 quod neque *L*: quod tamen neque *Friedrich*: quod quoniam neque *Heerdegen* 14 eaque *Heerdegen*: ea quae *OPM*: eas quae *F* non *secl. Victorius* 15 cadit *Heerdegen*: cadunt *L* 24 oratoriis *codd. dett.*: oratoris *L et* Nonius 26 eam . . . antiquam . . . subobscuram *L*: ea . . . antiqua . . . subobscura *Bake*

12 tatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem et me
saepe nova videri dicere intellego, cum pervetera dicam
sed inaudita plerisque, et fateor me oratorem, si modo sim
aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis sed ex
Academiae spatiis exstitisse; illa enim sunt curricula multi-
plicium variorumque sermonum, in quibus Platonis primum
sunt impressa vestigia. Sed et huius et aliorum philosopho-
rum disputationibus et exagitatus maxime orator est et
adiutus; omnis enim ubertas et quasi silva dicendi ducta
ab illis est nec satis tamen instructa ad forensis causas,
quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus Musis relique-
13 runt. Sic eloquentia haec forensis spreta a philosophis et
repudiata multis quidem illa adiumentis magnisque caruit,
sed tamen ornata verbis atque sententiis iactationem habuit
in populo nec paucorum iudicium reprehensionemque per-
timuit: ita et doctis eloquentia popularis et disertis elegans
doctrina defuit.

4
14 Positum sit igitur in primis, quod post magis intellegetur,
sine philosophia non posse effici quem quaerimus eloquen-
tem, non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adiuvet ut
palaestra histrionem; parva enim magnis saepe rectissime
conferuntur. Nam nec latius atque copiosius de magnis
variisque rebus sine philosophia potest quisquam dicere;—
15 si quidem etiam in Phaedro Platonis hoc Periclem praesti-
tisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagorae
physici fuerit auditor; a quo censet eum, cum alia praeclara
quaedam et magnifica didicisse tum uberem et fecundum
fuisse gnarumque, quod est eloquentiae maximum, quibus
orationis modis quaeque animorum partes pellerentur; quod
idem de Demosthene existimari potest, cuius ex epistulis
16 intellegi licet quam frequens fuerit Platonis auditor;—nec

3, 4 sum . . . sum *maluit Stangl* 13 illa quidem *ed. Rom.* 1469, *cf. Madvig de Fin.* iv. 16, 43 25 dicit *codd. dett.*: dicat *L* 27 didicisse tum uberem *Schütz*: didicisset uberem *L*

vero sine philosophorum disciplina genus et speciem cuius-
que rei cernere neque eam definiendo explicare nec tribuere
in partis possumus nec iudicare quae vera quae falsa sint
neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua
distinguere. Quid dicam de natura rerum, cuius cognitio
magnam orationi suppeditat copiam, de vita, de officiis, de
virtute, de moribus? *satisne* sine multa earum ipsarum
rerum disciplina aut dici aut intellegi potest? Ad has tot 5 17
tantasque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia;
quae sola tum quidem tradebantur ab eis qui dicendi
numerabantur magistri; quo fit ut veram illam et absolutam
eloquentiam nemo consequatur, quod alia intellegendi alia
dicendi disciplina est et ab aliis rerum ab aliis verborum
doctrina quaeritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas 18
eloquentiae patrum nostrorum tribuebat aetas, vir natura
peracutus et prudens, in eo libro quem unum reliquit
disertos ait se vidisse multos, eloquentem omnino neminem.
Insidebat videlicet in eius mente species eloquentiae, quam
cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo
ingenio—sic enim fuit—multa et in se et in aliis desiderans
neminem plane qui recte appellari eloquens posset videbat;
quod si ille nec se nec L. Crassum eloquentem putavit, 19
habuit profecto comprehensam animo quandam formam
eloquentiae, cui quoniam nihil deerat, eos quibus aliquid
aut plura deerant in eam formam non poterat includere.
Investigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem num-
quam vidit Antonius aut qui omnino nullus umquam fuit;
quem si imitari atque exprimere non possumus, quod idem
ille vix deo concessum esse dicebat, at qualis esse debeat
poterimus fortasse dicere.

5 dicam *secl. Stangl* 6 orationi *vulg.*: orationis *L*: oratori *Ernesti* quid de vita *Sandys*: iam de vita *Nixon*: nam de vita *Piderit* 7 satisne *Reid*: de quibus nihil sine *Schenkl*: quidquamne *Bake* 8 potest! sed ad *Lambinus et Sauppe*: posse ad *L* 10, 11 quae . . . magistri *secl. Kayser* 10 tum quidem *L*: iam pridem *Vollbehr* 15, 16 vir . . . prudens *secl. Bake* 19 rem ipsam *maluit Bake*

20 Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt, peraeque autem, id quod volumus, perpauci in omnibus. Nam et grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla et sententiarum gravitate et maiestate verborum, vehementes varii, copiosi graves, ad permovendos et convertendos animos instructi et parati—quod ipsum alii aspera tristi horrida oratione neque perfecta atque conclusa *consequebantur*, alii levi et structa et terminata—, et contra tenues acuti, omnia docentes et dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam et pressa oratione limati;
6 in eodemque genere alii callidi, sed impoliti et consulto rudium similes et imperitorum, alii in eadem ieiunitate concinniores, id est faceti, florentes etiam et leviter ornati.
21 Est autem quidam interiectus inter hos medius et quasi temperatus nec acumine posteriorum nec fulmine utens superiorum, vicinus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps vel utriusque, si verum quaerimus, potius expers; isque uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit nihil adferens praeter facilitatem et aequabilitatem aut addit aliquos ut in corona toros omnemque orationem ornamentis modicis
22 verborum sententiarumque distinguit. Horum singulorum generum quicumque vim in singulis consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quaerendum est satisne id quod volumus effecerint.

7 Videmus enim fuisse quosdam qui idem ornate et graviter, idem versute et subtiliter dicerent. Atque utinam

6 quod ipsum *L*: quorum ipsorum *Lambinus*: quo in ipso sunt *Reid* 8 consequebantur *add. Piderit* (*post* terminata consecuti sunt *add. Aldus*) levi *codd. dett.*: leui *L* structa *Ernesti*: instructa *L* 10 elimati *maluit Reid* (*ad Acad.* ii. 66): limata *L* 11 consulto *vulg.*: in consulto *L* 13 id est *O*: idest *P²F*: idem *P¹* 14 hos *Nonius*: *om. L* 15 temperatus *Nonius*: temperandus *L* flumine *Nonius* 16 in neutro *L*: neutro *Nonius* 19 facilitatem *Manutius*: facultatem *L* aequabilitatem *Manutius*: aequalitatem *L* 21 singulorum *secl. Bake* 22 in singulis consecuti sunt *Poggius*: in *om. L*: singuli sunt cons. *Stangl*: singuli c. sunt *Schütz*

in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus! Esset egregium non quaerere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro qui est 23 expositus in Bruto multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios vel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum *me* anteferre Demosthenem, quem velim accommodare ad eam quam sentiam eloquentiam, non ad eam quam in aliquo ipse cognoverim. Hoc nec gravior exstitit quisquam nec callidior nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ei quorum sermo imperitus increbruit, qui aut dici se desiderant Atticos aut ipsi Attice volunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas; quid enim sit Atticum discant eloquentiamque ipsius viribus, non imbecillitate sua metiantur. Nunc enim tantum quisque laudat quantum se posse 24 sperat imitari. Sed tamen eos studio optimo iudicio minus firmo praeditos docere quae sit propria laus Atticorum non alienum puto.

Semper oratorum eloquentiae moderatrix fuit auditorum 8 prudentia. Omnes enim qui probari volunt voluntatem eorum qui audiunt intuentur ad eamque et ad eorum arbitrium et nutum totos se fingunt et accommodant. Itaque 25 Caria et Phrygia et Mysia, quod minime politae minimeque elegantes sunt, asciverunt aptum suis auribus opimum quoddam et tamquam adipatae dictionis genus, quod eorum vicini non ita lato interiecto mari Rhodii numquam probaverunt [Graecia autem multo minus], Athenienses vero

6 me *add. Schenkl* quem velim *Mahly*: eiusque vim *Stangl*: huiusque vim *Heerdegen*: eumque unum *Sauppe*: que vim *FO*: quem vim *PM* 7 sentiam *L*: sentio *maluit Heerdegen* 10 dici se *L*: odiose *vel* invidiose *Madvig* 11 ipsi Attice volunt *L*: nisi Attice nolunt *Bake* 12 ne *add. codd. dett.* 14 ipsius *L*: illius *Bake cum codd. dett.* 21 ad eamque *secl. Bake* 23 politae *F*²: polite *L* 25 adipatae *Nonius*: adipate *L*: adipatum *Lambinus* 27 Graecia . . . minus *secl. Sauppe*: Graeci *vulg.*

funditus repudiaverunt; quorum semper fuit prudens sincerumque iudicium, nihil ut possent nisi incorruptum audire et elegans. Eorum religioni cum serviret orator, nullum
26 verbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem praestitisse diximus ceteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima summissius a primo, deinde, dum de legibus disputat, pressius, post sensim incendens iudices, ut vidit ardentis, in reliquis exsultavit audacius. Ac tamen in hoc ipso diligenter examinante verborum omnium pondera reprehendit Aeschines quaedam et exagitat inludensque dura odiosa intolerabilia esse dicit; quin etiam quaerit ab ipso, cum quidem eum beluam appellat, utrum illa verba an portenta sint; ut Aeschini ne Demosthenes
27 quidem videatur Attice dicere. Facile est enim verbum aliquod ardens, ut ita dicam, notare idque restinctis iam animorum incendiis inridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes: negat in eo positas esse fortunas Graeciae, hocine an illo verbo usus sit, hucine an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Mysus aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur ut putidus? Cum vero inclinata ululantique voce more Asiatico canere coepisset, quis eum ferret aut potius quis non iuberet auferri?

9
28 Ad Atticorum igitur auris teretes et religiosas qui se accommodant, ei sunt existimandi Attice dicere. Quorum genera plura sunt; hi unum modo quale sit suspicantur. Putant enim qui horride inculteque dicat, modo id eleganter enucleateque faciat, eum solum Attice dicere. Errant,
29 quod solum; quod Attice, non falluntur. Istorum enim

11 dura *L*: dira *vulg.* 'Graeco verbo (μιαρά) melius responderet *impura* vel *putida*' *Sandys* 12 appellat *M Goeller*: appellet *FPO* 18 hocine . . . sit *Sauppe ex Aug. in Cresc.* ii. 1, 2, *Ambros. in Luc.* ii. 42 in hoc in eum *L*: hoc an illud verbum dixerit *Strebaeus* 24 aures *vulg.*: aut res *L*

iudicio, si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Attice, cui primae sine controversia deferebantur; qui si tenui genere uteretur, numquam ab Aristophane poeta fulgere tonare permiscere Graeciam dictus esset. Dicat igitur Attice venustissimus ille scriptor ac politissimus Lysias—quis enim id possit negare?—, dum intellegamus hoc esse Atticum in Lysia, non quod tenuis sit atque inornatus, sed quod [non] nihil habeat insolens aut ineptum; ornate vero et graviter et copiose dicere aut Atticorum sit aut ne sit Aeschines neve Demosthenes Atticus. Ecce 30
autem aliqui se Thucydidios esse profitentur: novum quoddam imperitorum et inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur non illum quidem amplum atque grandem, subtilem et elegantem tamen et qui in forensibus causis possit praeclare consistere. Thucydides autem res gestas et bella narrat et proelia, graviter sane et probe, sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum et publicum. Ipsae illae contiones ita multas habent obscuras abditasque sententias vix ut intellegantur; quod est in oratione civili vitium vel maximum. Quae est autem in hominibus tanta perversitas, ut inventis 31
frugibus glande vescantur? An victus hominum Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro umquam Graecorum rhetorum a Thucydide quicquam duxit? 'At laudatus est ab omnibus.' Fateor; sed ita ut rerum explicator prudens severus gravis; non ut in iudiciis versaret causas, sed ut in historiis bella narraret; itaque numquam est numeratus orator, nec vero, si historiam non scripsisset, 32
nomen eius exstaret, cum praesertim fuisset honoratus et nobilis. Huius tamen nemo neque verborum neque sententiarum gravitatem imitatur, sed cum mutila quaedam et hiantia locuti sunt, quae vel sine magistro facere potuerunt,

8 non *secl. vulg.* : *an* omnino? *Stangl*: sane *Reid* 15 et qui *vulg.*: nec qui *L*: nec qui . . . non p. *Baiter* 18 illac *vulg.*: ille *L* 32 quae *L*: quod *Heerdegen*

germanos se putant esse Thucydidas. Nactus sum etiam qui
Xenophontis similem esse se cuperet, cuius sermo est ille
quidem melle dulcior, sed a forensi strepitu remotissimus.
33 Referamus nos igitur ad eum quem volumus incohandum
et ea demum eloquentia informandum quam in nullo cogno-
10 vit Antonius. Magnum opus omnino et arduum, Brute,
conamur; sed nihil difficile amanti puto. Amo autem et
semper amavi ingenium studia mores tuos. Incendor porro
cotidie magis non desiderio solum, quo quidem conficior,
congressus nostros, consuetudinem victus, doctissimos ser-
mones requirens tuos, sed etiam incredibili fama virtutum
admirabilium, quae specie dispares prudentia coniunguntur.
34 Quid enim tam distans quam a severitate comitas? Quis
tamen umquam te aut sanctior est habitus aut dulcior?
Quid tam difficile quam in plurimorum controversiis diiudi-
candis ab omnibus diligi? Consequeris tamen ut eos ipsos
quos contra statuas aequos placatosque dimittas. Itaque
efficis ut, cum gratiae causa nihil facias, omnia tamen sint
grata quae facis. Ergo omnibus *ex* terris una Gallia communi
non ardet incendio; in qua frueris ipse† te, cum in Italiae
luce cognosceris versarisque in optimorum civium vel flore
vel robore. Iam quantum illud est, quod in maximis occu-
pationibus numquam intermittis studia doctrinae, semper
35 aut ipse scribis aliquid aut me vocas ad scribendum! Ita-
que hoc sum adgressus statim Catone absoluto—quem
ipsum numquam attigissem tempora timens inimica virtuti,
nisi tibi hortanti et illius memoriam mihi caram excitanti
non parere nefas esse duxissem—, sed testificor me a te roga-

4 nos igitur *Ernesti*: igitur nos *L* 5 ea demum *Ernesti*: eadem *L*: ea quidem *Kayser*: ea denique *Heerdegen* 8 incendor *vulg.*: incendiosior *L*: incendimur *Heerdegen* 11 incredibili f. v. admirabilium *ed. Ven.*: admirabili f. v. incredibilium *L* 19 ex *om. L*: *add. Halm*: in *maluit Heerdegen* 20 ipse te *L*: quiete *vel* virtute tua *Sandys* cum *L*: et tamquam *Bake* 21 luce *vulg.*: lucem *L* 22 quanti *maluit Reid*

tum et recusantem haec scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimen, ut, si sustinere tantam quaestionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti; in quo tamen iudici nostri errorem laus tibi dati muneris compensabit.

11

Sed in omni re difficillimum est formam, qui χαρακτὴρ 36 Graece dicitur, exponere optimi, quod aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quod non discedit a communi more verborum; Pacuvio, inquit alius: omnes apud hunc ornati elaboratique sunt versus, multo apud alterum neglegentius; fac alium Accio; varia enim sunt iudicia, ut in Graecis, nec facilis explicatio quae forma maxime excellat. In picturis alios horrida inculta, abdita et opaca, contra alios nitida laeta conlustrata delectant. Quid est quo praescriptum aliquod aut formulam exprimas, cum in suo quidque genere praestet et genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus existimavique in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret, idque ab eo posse qui eius rei gnarus esset iudicari.

Sed quoniam plura sunt orationum genera eaque diversa 37 neque in unam formam cadunt omnia, laudationum [scriptionum] et historiarum et talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum multique alii qui sunt nominati sophistae, reliquarumque scriptionum [rerum] formam, quae absunt a forensi contentione eiusque totius generis quod Graece ἐπιδεικτικὸν nominatur, quia quasi ad inspiciendum delectationis causa comparatum est, non complectar hoc tempore; non quo neglegenda sit; est enim illa quasi nutrix eius

1 recusantem *vulg.*: recusandum *L* 3 iniuste *maluit Kraffert* 6 qui *Tulich* (*ed. Rom.* 1515): quae *idem in marg.*: quod *L* 10 multo *Lambinus*: multa *L*: multi *Schenkl* 13 alios *vulg.*: alius *L* abdita et *secl. Madvig* 14 alios . . . delectant *vulg.*: alius delectat *L*: delectatur *ed. Norimb.* 15 praescriptum *codd. dett.*: perscriptum *L* 16 quidque *Reid*: quodque *L*: quaeque *Heerdegen* 24 scriptionum *secl. Sauppe*: *transposuit post* reliquarumque *deleto* rerum *Schenkl* rerum *L*: earum *maluit Jahn* 26 quia *vulg.*: qua *L*

oratoris quem informare volumus et de quo molimur aliquid
12 exquisitius dicere. Ab hac et verborum copia alitur et
eorum constructio et numerus liberiore quadam fruitur
38 licentia. Datur etiam venia concinnitati sententiarum et
arguti certique et circumscripti verborum ambitus conce-
duntur, de industriaque non ex insidiis sed aperte ac palam
elaboratur, ut verba verbis quasi demensa et paria respon-
deant, ut crebro conferantur pugnantia comparenturque
contraria et ut pariter extrema terminentur eundemque
referant in cadendo sonum; quae in veritate causarum et
rarius multo facimus et certe occultius. In Panathenaico
autem Isocrates ea *se* studiose consectatum fatetur; non
enim ad iudiciorum certamen, sed *ad* voluptatem aurium
39 scripserat. Haec tractasse Thrasymachum Calchedonium
primum et Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde
Byzantium multosque alios, quos λογοδαιδάλους appellat in
Phaedro Socrates; quorum satis arguta multa, sed ut modo
primumque nascentia minuta et versiculorum similia quae-
dam nimiumque depicta. Quo magis sunt Herodotus
Thucydidesque mirabiles; quorum aetas cum in eorum
tempora quos nominavi incidisset, longissime tamen ipsi
a talibus deliciis vel potius ineptiis afuerunt. Alter enim
sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit, alter incitatior
fertur et de bellicis rebus canit etiam quodam modo belli-
cum; primisque ab his, ut ait Theophrastus, historia com-
mota est, ut auderet uberius quam superiores et ornatius
13
40 dicere. Horum aetati successit Isocrates, qui praeter
ceteros eiusdem generis laudatur semper a nobis, non num-
quam, Brute, leniter et erudite repugnante te; sed concedas
mihi fortasse, si quid in eo laudem cognoveris. Nam cum

5 argutiis *maluit Heerdegen* 6 ex *Nonius*: ea *L* 7 demensa *Nonius*: dimensa *L* 8 conferantur . . . comparenturque *Manutius*: conferant . . . comparentque *L* 9 et ut *codd. dett.*: et aut *L*: aut crebro . . . [et] aut *Heerdegen* 12 se *add. vulg.* 13 ad *add. vulg.* 29 concedas *Heerdegen*: credas *L*: credes *codd. dett.*: cedes *Ernesti*

concisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur et Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba iunxisse, Theodorus autem praefractior nec satis, ut ita dicam, rotundus, primus instituit dilatare verbis et mollioribus numeris explere sententias; in quo cum doceret eos qui partim in dicendo partim in scribendo principes exstiterunt, domus eius officina habita eloquentiae est. Itaque 41
ut ego, cum a nostro Catone laudabar, vel reprehendi me a ceteris facile patiebar, sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere. Est enim, ut scis, quasi in extrema pagina Phaedri his ipsis verbis loquens Socrates: Adulescens etiam nunc, o Phaedre, Isocrates est, sed quid de illo augurer libet dicere. Quid tandem? inquit ille. Maiore mihi ingenio videtur esse quam ut cum orationibus Lysiae comparetur, praeterea ad virtutem maior indoles; ut minime mirum futurum sit si, cum aetate processerit, aut in hoc orationum genere cui nunc studet tantum quantum pueris reliquis praestet omnibus qui umquam orationes attigerunt aut, si contentus his non fuerit, divino aliquo animi motu maiora concupiscat; inest enim natura philosophia in huius viri mente quaedam. Haec de adulescente Socrates auguratur. At ea de seniore 42
scribit Plato et scribit aequalis et quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur unum; me autem qui Isocratem non diligunt una cum Socrate et cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus et solutum et fluens, sententiis argutum, verbis sonans est in illo epidictico genere quod diximus proprium sophistarum, pompae quam pugnae aptius, gymnasiis et palaestrae dicatum, spretum et pulsum foro. Sed quod educata huius nutrimentis elo-

3 iunxisse *L*: vinxisse *codd. dett.* Theodorus *Ernesti*: Thucydides *L*: Theodectes *Nonius* 9 prae test. *Heerdegen* 21 philosophia *vulg.*: philosophiae *L* 22 auguratur *F*: auguratus *OPM*: auguratust *Stangl* 26 et fluens *Orelli*: et effluens *L* 30 eloquentia est *L*: est *delevit Poggius, om. Serv. ad Verg. Aen.* i. 176: et *scripsit Friedrich*

quentia [est] ipsa se postea colorat et roborat, non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verum haec ludorum atque pompae; nos autem iam in aciem dimicationemque veniamus.

14 Quoniam tria videnda sunt oratori: quid dicat et quo
43 quidque loco et quo modo, dicendum omnino est quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus atque in tradenda arte dici solet. Nulla praecepta ponemus, neque enim id suscepimus, sed excellentis eloquentiae speciem et formam adumbrabimus; nec quibus rebus ea paretur exponemus,
44 sed qualis nobis esse videatur. Ac duo breviter prima; sunt enim non tam insignia ad maximam laudem quam necessaria et tamen cum multis paene communia.

Nam et invenire et iudicare quid dicas magna illa quidem sunt et tamquam animi instar in corpore, sed propria magis prudentiae quam eloquentiae: qua tamen in causa est vacua prudentia? Noverit igitur hic quidem orator, quem summum esse volumus, argumentorum et rationum locos.
45 Nam quoniam, quicquid est quod in controversia aut in contentione versetur, in eo aut sitne aut quid sit aut quale sit quaeritur:—sitne, signis; quid sit, definitionibus; quale sit, recti pravique partibus; quibus ut uti possit orator, non ille vulgaris sed hic excellens, a propriis personis et temporibus semper, si potest, avocet controversiam; latius enim de genere quam de parte disceptare licet, ut quod in universo sit probatum id in parte sit probari necesse;—
46 haec igitur quaestio a propriis personis et temporibus ad universi generis rationem traducta appellatur θέσις. In hac Aristoteles adulescentis non ad philosophorum morem

3 autem iam *F*: autem *OPM*: autem *secl. Stangl* 13 et tamen *L*: et eadem *Halm*: tamen *secl. Sorof* 16, 17 qua . . prudentia ? *secl. Lambinus*: quae qua *Stangl*: quae tamen incauta est si vacua prudentia *Madvig*: quae tamen cassa est *Bake* 19 quoniam *om. ed. Venet.*, *secl. vulg.* 24 póterit, avocabit *maluit Bake* 28 rationem *Nizolius*: orationem *L*

tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum in utramque
partem, ut ornatius et uberius dici posset, exercuit; idem-
que locos—sic enim appellat—quasi argumentorum notas
tradidit unde omnis in utramque partem traheretur oratio.
Faciet igitur hic noster—non enim declamatorem aliquem 15
de ludo aut rabulam de foro, sed doctissimum et perfectis- 47
simum quaerimus—, ut, quoniam loci certi traduntur, per-
currat omnis, utatur aptis, generatim dicat; ex quo emanent
etiam qui communes appellantur loci. Nec vero utetur
imprudenter hac copia, sed omnia expendet et seliget; non
enim semper nec in omnibus causis ex isdem *locis eadem*
argumentorum momenta sunt. Iudicium igitur adhibebit 48
nec inveniet solum quid dicat sed etiam expendet. Nihil
enim est feracius ingeniis, eis praesertim quae disciplinis
exculta sunt. Sed ut segetes fecundae et uberes non solum
fruges verum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus,
sic interdum ex illis locis aut levia quaedam aut causis
aliena aut non utilia gignuntur. Quorum ab oratoris iudicio
dilectus *nisi* magnus adhibebitur, quonam modo ille in 49
bonis haerebit et habitabit suis aut molliet dura aut occul-
tabit quae dilui non poterunt atque omnino opprimet, si
licebit, aut abducet animos aut aliud adferet, quod opposi-
tum probabilius sit quam illud quod obstabit? Iam vero 50
ea quae invenerit qua diligentia conlocabit? quoniam id
secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta
aditusque ad causam faciet inlustris; cumque animos prima
adgressione occupaverit, †infirmabit excludetque contraria;
de firmissimis alia prima ponet alia postrema inculcabitque
leviora.

1, 2 in utramque partem *sed. Eussner* 2 posset *Lambinus*: possit *L* 5 faciet *Gulielmius*: facile *L* 8 emanent *L*: emanant *vulg.* 11 ex isdem *L*: locis eadem *add. Madvig* 12 momenta sumenda *maluit Eussner* 19 nisi *add. Mommsen*: *post* quorum *add. Stangl* 27 infirmabit *L*: *locum sic instaurari voluit Sauppe*, occupaverit, et perspicue breviterque narraverit, sua confirmabit: rem exponet, sua confirmabit *Kayser*: *alii alia* 28 inculcabit locabitque in medio leviora: *Sandys non male*

16 Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset 51 summatim breviterque descripsimus. Sed, ut ante dictum est, in his partibus, etsi graves atque magnae sunt, minus et artis est et laboris; cum autem et quid et quo loco dicat invenerit, illud est longe maximum, videre quonam modo; scitum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadem dicere, Charmadam autem eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantum interest quem ad modum dicas, ubi res spectatur, non verba penduntur, quid tandem in causis existimandum est quibus 52 totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis litteris sentiebam, non te id sciscitari, qualem ego *in* inveniendo et in conlocando summum esse oratorem vellem, sed id mihi quaerere videbare, quod genus ipsius orationis optimum iudicarem: rem difficilem, di immortales, atque omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis et tenera et ita flexibilis ut sequatur quocumque torqueas, tum et naturae variae et voluntates multum inter se distantia effe- 53 cerunt genera dicendi: flumen aliis verborum volubilitasque cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam; distincta alios et interpuncta intervalla, morae respirationesque delectant: quid potest esse tam diversum? tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alii *in* lenitate et aequabilitate et puro quasi quodam et candido genere dicendi; ecce aliqui duritatem et severitatem quandam *in* verbis et orationis quasi maestitiam sequuntur; quodque paulo ante divisimus, ut alii graves alii tenues alii temperati vellent videri, quot orationum genera esse diximus totidem oratorum reperiuntur.

17 54 Et quoniam coepi iam cumulatius hoc munus augere quam a te postulatum est—tibi enim tantum de orationis

7 eadem *vulg.*: ea *L* 12 sciscitari *vulg.*: scitari *L* in *add. vulg.* 23 in *add. codd. dett.* 25 in *add. Poggius* 26 maiestatem *maluit Reid*

genere quaerenti respondi etiam breviter de inveniendo et
conlocando—, ne nunc quidem solum de orationis modo
dicam sed etiam de actionis: ita praetermissa pars nulla
erit, quando quidem de memoria nihil est hoc loco dicen-
dum, quae communis est multarum artium. Quo modo 55
autem dicatur, id est in duobus, in agendo et in eloquendo.
Est enim actio quasi corporis quaedam eloquentia, cum
constet e voce atque motu. Vocis mutationes totidem sunt
quot animorum, qui maxime voce commoventur. Itaque
ille perfectus, quem iam dudum nostra indicat oratio,
utcumque se adfectum videri et animum audientis moveri
volet, ita certum vocis admovebit sonum; de quo plura
dicerem, si hoc praecipiendi tempus esset aut si tu hoc
quaereres. Dicerem etiam de gestu, cum quo iunctus est
vultus; quibus omnibus dici vix potest quantum intersit
quem ad modum utatur orator. Nam et infantes actionis 56
dignitate eloquentiae saepe fructum tulerunt et diserti de-
formitate agendi multi infantes putati sunt; ut iam non
sine causa Demosthenes tribuerit et primas et secundas et
tertias actioni; si enim eloquentia nulla sine hac, haec
autem sine eloquentia tanta est, certe plurimum in dicendo
potest. Volet igitur ille qui eloquentiae principatum petet
et contenta voce atrociter dicere et summissa leniter et
inclinata videri gravis et inflexa miserabilis; mira est enim 57
quaedam natura vocis, cuius quidem e tribus omnino sonis,
inflexo acuto gravi, tanta sit et tam suavis varietas perfecta
in cantibus. Est autem etiam in dicendo quidam cantus 18
obscurior, non hic e Phrygia et Caria rhetorum epilogus
paene canticum, sed ille quem significat Demosthenes et
Aeschines, cum alter alteri obicit vocis flexiones; dicit

7 cum *L*: quae *Ernesti* 18 iam *L*: sane *Jahn* 24 flexa *maluit Schütz* 28 Phrygia *L* et *Iul. Vict.*: Lycia *Quintil.* xi. 3. 58 *post* rhetorum *add. Ernesti* quorum 30 dicit *del. Ernesti*: dicit . . . fuisse *secl. Meyer*: dicit Aeschini plorare *Madvig* (plur *L*: plorare *Schenkl*)

plorare etiam Demosthenes istum quem saepe dicat voce
58 dulci et clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad studium persequendae suavitatis in vocibus: ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni verbo posuit acutam vocem nec una plus nec a postrema syllaba citra tertiam; quo magis naturam ducem ad
59 aurium voluptatem sequatur industria. Ac vocis quidem bonitas optanda est; non est enim in nobis, sed tractatio atque usus in nobis. Ergo ille princeps variabit et mutabit: omnis sonorum tum intendens tum remittens persequetur gradus. Idemque motu sic utetur, nihil ut supersit. In gestu status erectus et celsus; rarus incessus nec ita longus; excursio moderata eaque rara; nulla mollitia cervicum, nullae argutiae digitorum, non ad numerum articulus cadens; trunco magis toto se ipse moderans et virili laterum flexione, bracchii proiectione in contentionibus, contractione
60 in remissis. Vultus vero, qui secundum vocem plurimum potest, quantam adferet tum dignitatem tum venustatem! In quo cum effeceris ne quid ineptum sit aut vultuosum, tum oculorum est quaedam magna moderatio. Nam ut imago est animi vultus, sic indices oculi; quorum et hilaritatis et vicissim tristitiae modum res ipsae de quibus agetur temperabunt.

19
61 Sed iam illius perfecti oratoris et summae eloquentiae species exprimenda est. Quem hoc uno excellere [id est oratione], cetera in eo latere indicat nomen ipsum; non enim inventor aut compositor aut actor *qui* haec complexus est omnia, sed et Graece ab eloquendo ῥήτωρ et Latine eloquens dictus est; ceterarum enim rerum quae

1 istum quem semper dicat *Schenkl*: illumque saepe dicat *L*: ipse dicit *Madvig* 7 sequetur *maluit Stangl* 7, 8 quidem bonitas *Ernesti*: bonitas quidem *L* 11, 12 in gestu *secl. Bake*: desit aut supersit in gestu *Schütz* 15 se ipse *L et Quint.*: ipse se *Nonius* 16 inflexione *maluit Piderit* 19 sit aut voltuosum *Nonius*: aut voltuosum sit *L* 25, 26 id est oratione *secl. Schütz* 27 actor qui *Madvig*: sed *qui* (l. 28) *maluit Heerdegen*: est *om. Nixon* (*non addito* qu˙)

sunt in oratore partem aliquam sibi quisque vindicat,
dicendi autem, id est eloquendi, maxima vis soli huic con-
ceditur.

Quamquam enim et philosophi quidam ornate locuti 62
sunt—si quidem et Theophrastus *a* divinitate loquendi
nomen invenit et Aristoteles Isocratem ipsum lacessivit et
Xenophontis voce Musas quasi locutas ferunt et longe
omnium quicumque scripserunt aut locuti sunt exstitit et
suavitate et gravitate princeps Plato—, tamen horum oratio
neque nervos neque aculeos oratorios ac forensis habet.
Loquuntur cum doctis, quorum sedare animos malunt quam 63
incitare, et de rebus placatis ac minime turbulentis docendi
causa non capiendi loquuntur, ut in eo ipso, quod delecta-
tionem aliquam dicendo aucupentur, plus non nullis quam
necesse sit facere videantur. Ergo ab hoc genere non
difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, secer-
nere. Mollis est enim oratio philosophorum et umbratilis 64
nec sententiis nec verbis instructa popularibus nec vincta
numeris, sed soluta liberius; nihil iratum habet, nihil in-
vidum, nihil atrox, nihil miserabile, nihil astutum; casta,
verecunda, virgo incorrupta quodam modo. Itaque sermo
potius quam oratio dicitur. Quamquam enim omnis locutio
oratio est, tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata
nomine est.

Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda 65
similitudo videtur, qui omnes eosdem volunt flores quos
adhibet orator in causis persequi. Sed hoc differunt quod,
cum sit his propositum non perturbare animos, sed placare
potius nec tam persuadere quam delectare, et apertius id

4 quidam *vulg.* : quidem *L* 5 a divinitate *vulg.* : divinitate *L* 8, 9 et suav. et grav. *codd. dett.* : et grav. et suav. *Sauppe* : et gravitate *L* : [et] gravitate *Heerdegen* 12 et de *Heerdegen* : fide *L* : sic de *codd. dett.* : sic . . . loquuntur *secl. Kayser* : [scilicet] de *Stangl* 13 loquuntur *secl. Schütz* 18 popularibus *codd. dett.* : popularis *L* vincta *codd. dett.* : iuncta *L* 20 miserabile *vulg.* : mirabile *L* 23 oratoris *codd. dett.* : orationis *L*

faciunt quam nos et crebrius, concinnas magis sententias
exquirunt quam probabilis, a re saepe discedunt, intexunt
fabulas, verba altius transferunt eaque ita disponunt ut
pictores varietatem colorum, paria paribus referunt, adversa
20 contrariis, saepissimeque similiter extrema definiunt. Huic
66 generi historia finitima est, in qua et narratur ornate et
regio saepe aut pugna describitur; interponuntur etiam
contiones et hortationes, sed in his tracta quaedam et fluens
expetitur, non haec contorta et acris oratio.

Ab his non multo secus quam a poetis haec eloquentia
quam quaerimus sevocanda est. Nam etiam poetae quae-
stionem attulerunt, quidnam esset illud quo ipsi differrent
ab oratoribus: numero maxime videbantur antea et versu,
67 nunc apud oratores iam ipse numerus increbruit. Quicquid
est enim quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam
si abest a versu—nam id quidem orationis est vitium—
numerus vocatur, qui Graece ῥυθμὸς dicitur. Itaque video
visum esse non nullis Platonis et Democriti locutionem, etsi
absit a versu, tamen quod incitatius feratur et clarissimis
verborum luminibus utatur, potius poema putandum quam
comicorum poetarum; apud quos, nisi quod versiculi sunt,
nihil est aliud cotidiani dissimile sermonis. Nec tamen id
est poetae maximum, etsi est eo laudabilior quod virtutes
68 oratoris persequitur, cum versu sit astrictior. Ego autem,
etiam si quorundam grandis et ornata vox est poetarum,
tamen in ea cum licentiam statuo maiorem esse quam in
nobis faciendorum iungendorumque verborum, tum etiam
non nulli eorum voluntati vocibus magis quam rebus in-
serviunt; nec vero, si quid est unum inter eos simile—id
autem est iudicium electioque verborum—, propterea cete-

3 altius *Beier*: apertius *L*: audacius *Schütz* 5 definiunt *L*: finiuntur *maluit Bake* 15 cadit *L et Rufin.*: cadat *Wesenberg* 19 incitatius F^2: incitatus *L* 20 putandam *maluit Reid* 28 non-nulli eorum *Madvig*: n. aurium *Schütz*: nonnullorum *L* voluntati *L*: voluptati *Madvig*: voluntate *Sauppe* inserviunt *vulg.*: inserviant *L*

rarum rerum dissimilitudo intellegi non potest; sed id nec dubium est et, si quid habet quaestionis, hoc tamen ipsum ad id quod propositum est non est necessarium. Seiunctus igitur orator a philosophorum eloquentia, a sophistarum, ab historicorum, a poetarum explicandus est nobis qualis futurus sit.

Erit igitur eloquens—hunc enim auctore Antonio quae- 21 69
rimus—is qui in foro causisque civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. Probare necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoriae: nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi: subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo; in quo
uno vis omnis oratoris est. Magni igitur iudici, summae 70
etiam facultatis esse debebit moderator ille et quasi temperator huius tripertitae varietatis; nam et iudicabit quid cuique opus sit et poterit quocumque modo postulabit causa dicere. Sed est eloquentiae sicut reliquarum rerum fundamentum sapientia. Vt enim in vita sic in oratione nihil est difficilius quam quid deceat videre. Πρέπον appellant hoc Graeci, nos dicamus sane decorum; de quo praeclare et multa praecipiuntur et res est cognitione dignissima; huius ignoratione non modo in vita sed saepissime
et in poematis et in oratione peccatur. Est autem quid 71
deceat oratori videndum non in sententiis solum sed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis aetas nec vero locus aut tempus aut auditor omnis eodem aut verborum genere tractandus est aut sententiarum semperque in omni parte orationis ut vitae quid deceat est considerandum; quod et in re de qua agitur positum est et in personis et eorum

12 oratoris *Iul. Victor*: orationis *L* 17 cuique *L*: '*valde vereor ne post* cuique *exciderit* causae' *Madvig* 22 praeclare et multa *L et Iul. Vict.*: multa et praeclare *Goeller*

72 qui dicunt et eorum qui audiunt. Itaque hunc locum longe
et late patentem philosophi solent in officiis tractare—non
cum de recto ipso disputant, nam id quidem unum est—,
grammatici in poetis, eloquentes in omni et genere et parte
causarum. Quam enim indecorum est, de stillicidiis cum
apud unum iudicem dicas, amplissimis verbis et locis uti
communibus, de maiestate populi Romani summisse et sub-
22 tiliter! Hic genere toto, at persona alii peccant aut sua aut
iudicum aut etiam adversariorum, nec re solum sed saepe
verbo; etsi sine re nulla vis verbi est, tamen eadem res
saepe aut probatur aut reicitur alio atque alio elata verbo.
73 In omnibusque rebus videndum est quatenus; etsi enim
suus cuique modus est, tamen magis offendit nimium quam
parum; in quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat
qui non sentirent quid esset satis. Magnus est locus hic,
Brute, quod te non fugit, et magnum volumen aliud
desiderat; sed ad id quod agitur illud satis. Cum hoc
decere—quod semper usurpamus in omnibus dictis et factis,
minimis et maximis—cum hoc, inquam, decere dicimus,
illud non decere, et id usquequaque quantum sit appareat
in alioque ponatur aliudque totum sit, utrum decere an
74 oportere dicas;—oportere enim perfectionem declarat offici,
quo et semper utendum est et omnibus, decere quasi aptum
esse consentaneumque tempori et personae; quod cum in
factis saepissime tum in dictis valet, in vultu denique et
gestu et incessu, contraque item dedecere; quod si poeta
fugit ut maximum vitium, qui peccat etiam, cum probi
orationem adfingit improbo stultove sapientis; si denique
pictor ille vidit, cum *in* immolanda Iphigenia tristis Calchas
esset, tristior Vlixes, maereret Menelaus, obvolvendum ca-

7, 8 subtiliter dicere *scribendum esse suspicatus est Lambinus* 10 etsi enim *maluit Lambinus* 15 est locus *codd. dett.*: esset l. *L* 19 inquam *L*: uspiam *Madvig* dicimus *L*: dicamus *Ernesti* dicimus . . . et id *secl. Lambinus* 27 probi *codd. dett.*: probam *L* 29 in *add. vulg.* 30 tristior *Sauppe ex Quint.* ii. 13. 13: maestior *L*

put Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari; si denique histrio quid deceat quaerit, quid faciendum oratori putemus?—sed cum hoc tantum sit, quid in causis earumque quasi membris faciat orator viderit: illud quidem perspicuum est, non modo partis orationis sed etiam causas totas alias alia forma dicendi esse tractandas.

Sequitur ut cuiusque generis nota quaeratur et formula: 23
magnum opus et arduum, ut saepe iam diximus; sed 75
ingredientibus considerandum fuit quid ageremus, nunc quidem iam quocumque feremur danda nimirum vela sunt. Ac primum informandus est ille nobis quem solum quidem vocant Atticum. Summissus est et humilis, consuetudinem 76
imitans, ab indisertis re plus quam opinione differens. Itaque eum qui audiunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen sucum aliquem oportet, ut, etiam si illis maximis viribus careat, sit, ut ita dicam, integra valetudine. Primum igitur eum tamquam e vinculis numerorum exima- 77
mus. Sunt enim quidam, ut scis, oratorii numeri, de quibus mox agemus, observandi ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. Solutum quiddam sit nec vagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmentare neglegat. Habet enim ille tamquam hiatus et concursus vocalium molle quiddam et quod indicet non ingratam neglegentiam de re hominis magis quam de verbis laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cum haec duo ei 78
liberiora fuerint, circuitus conglutinatioque verborum. Illa enim ipsa contracta et minuta non neglegenter tractanda

22 oratorii *codd. dett.*: oratori *L* 27 et concursus *Quint.* ix. 4. 37 *et Iul. Victor*, p. 432 · concursu *L*

sunt, sed quaedam etiam neglegentia est diligens. Nam ut
mulieres esse dicuntur non nullae inornatae, quas id ipsum
deceat, sic haec subtilis oratio etiam incompta delectat; fit
enim quiddam in utroque, quo sit venustius, sed non ut
appareat. Tum removebitur omnis insignis ornatus quasi
79 margaritarum, ne calamistri quidem adhibebuntur; fucati
vero medicamenta candoris et ruboris omnia repellentur;
elegantia modo et munditia remanebit. Sermo purus erit
et Latinus, dilucide planeque dicetur, quid deceat circum-
24 spicietur; unum aberit, quod quartum numerat Theo-
phrastus in orationis laudibus: ornatum illud, suave et
adfluens. Acutae crebraeque sententiae ponentur et nescio
unde ex abdito erutae; ac—quod in hoc oratore domina-
bitur—verecundus erit usus oratoriae quasi supellectilis.
80 Supellex est enim quodam modo nostra, quae est in orna-
mentis, alia rerum alia verborum. Ornatus autem *verborum*
duplex: unus simplicium alter conlocatorum. Simplex pro-
batur in propriis usitatisque verbis, quod aut optime sonat
aut rem maxime explanat; in alienis aut translatum et
factum aliunde ut mutuo, aut factum ab ipso ac novum
aut priscum et inusitatum; sed etiam inusitata ac prisca
81 sunt in propriis, nisi quod raro utimur. Conlocata autem
verba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt,
quod verbis mutatis non maneat manente sententia; nam
sententiarum ornamenta quae permanent, etiam si verba
mutaveris, sunt illa quidem permulta, sed quae emineant
pauciora.

Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis

11 ornatus *L*: ornamentum *Tulich. Lambinus etc.*: moratum *Bake* 13 ac quod *Friedrich*: idque *Moser*: atque *L* oratore *L*: orator *maluit Manutius* 16, 17 orn. autem verborum duplex *vulg.*: ornatus autem duplex *L*: verborum orn. autem duplex *Stangl* 18, 19 sonat . . . explanat *L*: sonant . . . explanant *codd. dett.* 19, 20 et factum *Schütz*: aut factum *L*: ac sumptum *Lambinus* 20 ac novum *Schütz*: aut novum *L*: ut novum *Lambinus* 21 inusitatum . . . inusitata *codd. dett.*: usit. . . . usit. *L*

verbis erit audax et in transferendis verecundus et parcus et
in priscis *in* reliquisque ornamentis et verborum et sententia-
rum demissior; *ea* translatione fortasse crebrior, qua fre-
quentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed
etiam rusticorum: si quidem est eorum gemmare vitis, sitire
agros, laetas esse segetes, luxuriosa frumenta. Nihil horum 82
parum audacter, sed aut simile est illi unde transferas, aut
si res suum nullum habet nomen, docendi causa sumptum,
non ludendi videtur. Hoc ornamento liberius paulo quam
ceteris utetur hic summissus, nec tam licenter tamen quam
si genere dicendi uteretur amplissimo; itaque illud inde- **25**
corum, quod quale sit ex decoro debet intellegi, hic quoque
apparet, cum verbum aliquod altius transfertur idque in
oratione humili ponitur quod idem in alia deceret. Illam 83
autem concinnitatem, quae verborum conlocationem inlu-
minat eis luminibus quae Graeci quasi aliquos gestus ora-
tionis σχήματα appellant, quod idem verbum ab eis etiam
in sententiarum ornamenta transfertur, adhibet hic quidem
subtilis, quem nisi quod solum ceteroqui recte quidam
vocant Atticum, sed paulo parcius; nam sic ut in epularum
apparatu *a* magnificentia recedens non se parcum solum sed
etiam elegantem videri volet, *et* eliget quibus utatur; sunt 84
enim pleraque apta huius ipsius oratoris de quo loquor
parsimoniae. Nam illa de quibus ante dixi huic acuto
fugienda sunt: paria paribus relata et similiter conclusa
eodemque pacto cadentia et immutatione litterae quasi
quaesitae venustates, ne elaborata concinnitas et quoddam
aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat;

2 in reliquisque *Reid*: parcus in priscis *edd. plurimi* 3 ea *add. Heerdegen* 5 sitire F^2 *cum Quint.* viii. 6. 6 *et Non.*: scire $F^1O^1P^1$: lascivire MO^2P^2 *d* 14 alia *L*: alta *Manutius* 18 adhibet *L*: adhibebit *Bake* hic quidem *vulg.*: quidem hic *L* 19 ceteroqui *Heerdegen*: ceteroquin *codd. dett.*: ceteroque *L* 20 sicut *vulg.*: si ut *L* 21 a *add. codd. dett.* 22 et eliget *Bake*: eliget *L*: eligetque *Lambinus* 23 apta *Lambinus*: aptae *L* 26 quasi *secl. Lambinus*: *post* quoddam *transtulit Schütz*

85 itemque si quae verborum iterationes contentionem aliquam et clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienae; ceteris promiscue poterit uti, continuationem verborum modo relaxet et dividat utaturque verbis quam usitatissimis, translationibus quam mollissimis; etiam illa sententiarum lumina adsumet, quae non erunt vehementer inlustria. Non faciet rem publicam loquentem nec ab inferis mortuos excitabit nec acervatim multa frequentans una complexione devinciet. Valentiorum haec laterum sunt nec ab hoc, quem informamus, aut exspectanda aut postulanda; 86 erit enim ut voce sic etiam oratione suppressior. Sed pleraque ex illis convenient etiam huic tenuitati, quamquam isdem ornamentis utetur horridius; talem enim inducimus. Accedet actio non tragica nec scaenae, sed modica iactatione corporis, vultu tamen multa conficiens; non hoc quo dicuntur os ducere, sed illo quo significant ingenue quo sensu quidque pronuntient.

26 87 Huic generi orationis aspergentur etiam sales, qui in dicendo nimium quantum valent; quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. Vtetur utroque; sed altero in narrando aliquid venuste, altero in iaciendo mittendoque ridiculo, cuius genera plura sunt; sed nunc 88 aliud agimus. Illud admonemus tamen ridiculo sic usurum oratorem ut nec nimis frequenti ne scurrile sit, nec subobsceno ne mimicum, nec petulanti ne improbum, nec in calamitatem ne inhumanum, nec in facinus ne odii locum risus occupet, neque aut sua persona aut iudicum aut tempore alienum. Haec enim ad illud indecorum referuntur. 89 Vitabit etiam quaesita nec ex tempore ficta, sed domo adlata, quae plerumque sunt frigida. Parcet et amicitiis et dignitatibus, vitabit insanabilis contumelias, tantum modo

6 adsumet *Lambinus*: adsumat *L* 14 accedet *Lambinus*: accedit *L* 19 nimium *L*: mirum *Aldus* 25 mimicum *Nonius et Iul. Victor*: inimicum *L*

adversarios figet nec eos tamen semper nec omnis nec omni modo. Quibus exceptis sic utetur sale et facetiis, ut ego ex istis novis Atticis talem cognoverim neminem, cum id certe sit vel maxime Atticum. Hanc ego iudico formam 90 summissi oratoris, sed magni tamen et germani Attici; quoniam quicquid est salsum aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est. E quibus tamen non omnes faceti: Lysias satis et Hyperides, Demades praeter ceteros fertur, Demosthenes minus habetur; quo quidem mihi nihil videtur urbanius, sed non tam dicax fuit quam facetus; est autem illud acrioris ingeni, hoc maioris artis.

Vberius est aliud aliquantoque robustius quam hoc 91 humile de quo dictum est, summissius autem quam illud de quo iam dicetur amplissimum. Hoc in genere nervorum vel minimum, suavitatis autem est vel plurimum. Est enim plenius quam hoc enucleatum, quam autem illud ornatum copiosumque summissius. 27 92 Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt plurimumque est in hac orationis forma suavitatis. In qua multi floruerunt apud Graecos, sed Phalereus Demetrius meo iudicio praestitit ceteris, cuius oratio cum sedate placideque liquitur, tum inlustrant eam quasi stellae quaedam translata verba atque immutata. Translata dico, ut saepe iam, quae per similitudinem ab alia re aut suavitatis aut inopiae causa transferuntur; immutata, in quibus pro verbo proprio subicitur aliud quod idem significet sumptum ex re aliqua consequenti. Quod quam- 93 quam transferendo fit, tamen alio modo transtulit cum dixit Ennius arce et urbe orba sum, alio modo[, si pro patria arcem

3 cognovi *maluit Reid* 5 oratoris esse *maluit Bake* 12 toque robustius *hinc incipit codex Abrincensis* (*A*) 15 suavitatis *AL*: sanitatis *Beier*: sanguinis *Schütz* 16 autem si *A* 18 orationis *FPO*: ornamenti *A* 21 liquitur *A*: labitur *Purgold*: loquitur *L* 22 immutata *L*: mutata *A* 24 immutata *Schütz*: mutata *AL* 27 cum *L*: quod *A* cum dixit *secl. Stangl* 28 arce et urbe orba sum *vulg.*: arcem et urbem orbas *L*: arcent urbem orbam *A* modo *secl. Stangl* si . . . dixisset *secl. Goeller*

dixisset; et] horridam Africam terribili tremere tumultu [cum dicit pro Afris immutate Africam]: hanc ὑπαλλαγὴν rhetores, quia quasi summutantur verba pro verbis, μετω-
94 νυμίαν grammatici vocant, quod nomina transferuntur; Aristoteles autem translationi et haec ipsa subiungit et abusionem, quam κατάχρησιν vocat, ut cum minutum dicimus animum pro parvo; et abutimur verbis propinquis, si opus est vel quod delectat vel quod decet. Iam cum fluxerunt continuo plures translationes, alia plane fit oratio; itaque genus hoc Graeci appellant ἀλληγορίαν: nomine recte, genere melius ille qui ista omnia translationes vocat. Haec frequentat Phalereus maxime suntque dulcissima; et quamquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam
95 crebriores. In idem genus orationis—loquor enim de illa modica ac temperata—verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum; latae eruditaeque disputationes ab eodem explicabuntur et loci communes sine contentione dicentur. Quid multa? e philosophorum scholis tales fere evadunt; et nisi coram erit comparatus ille fortior, per se
96 hic quem dico probabitur. Est enim quoddam etiam insigne et florens orationis pictum et expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum inligantur lepores. Hoc totum e sophistarum fontibus defluxit in forum, sed spretum a subtilibus, repulsum a gravibus in ea de qua loquor mediocritate consedit.

28 Tertius est ille amplus copiosus, gravis ornatus, in quo
97 profecto vis maxima est. Hic est enim, cuius ornatum dicendi et copiam admiratae gentes eloquentiam in civitatibus plurimum valere passae sunt, sed hanc eloquentiam, quae cursu magno sonituque ferretur, quam suspicerent

2 cum . . . Africam *secl. Bake* 8 decet *A* : licet *L* 16 laetae *Iulius Victor* 17, 18 explicabuntur . . . dicentur *A* : explicantur . . . dicuntur *L* 20 quem *L* : quod *A* 21 insigne et *C* : insignibus *maluit Stangl* florens *C* : floribus *Heerdegen* 24 de *L* : demum *Iulius Victor* : demum de *Stangl* 29 pluribus *A*

omnes, quam admirarentur, quam se adsequi posse diffi-
derent. Huius eloquentiae est tractare animos, huius omni
modo permovere. Haec modo perfringit, modo inrepit in
sensus; inserit novas opiniones, evellit insitas. Sed multum 98
interest inter hoc dicendi genus et superiora. Qui in illo
subtili et acuto elaboravit ut callide arguteque diceret, nec
quicquam altius cogitavit, hoc uno perfecto magnus orator
est, *et* si non maximus; minimeque in lubrico versabitur et,
si semel constiterit, numquam cadet. Medius ille autem,
quem modicum et temperatum voco, si modo suum illud
satis instruxerit, non extimescet ancipites dicendi incertos-
que casus; etiam si quando minus succedet, ut saepe fit,
magnum tamen periculum non adibit: alte enim cadere
non potest. At vero hic noster, quem principem ponimus, 99
gravis acer ardens, si ad hoc unum est natus aut in hoc
solo se exercuit aut huic generi studuit uni nec suam
copiam cum illis duobus generibus temperavit, maxime est
contemnendus. Ille enim summissus, quod acute et vetera-
torie dicit, sapiens iam, medius suavis, hic autem copiosis-
simus, si nihil aliud est, vix satis sanus videri solet. Qui
enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite defi-
nite distincte facete dicere, praesertim cum causae partim
totae sint eo modo partim aliqua ex parte tractandae si
is non praeparatis auribus inflammare rem coepit, furere
apud sanos et quasi inter sobrios bacchari vinulentus
videtur.

Tenemus igitur, Brute, quem quaerimus, sed animo; 100
nam manu si prehendissem, ne ipse quidem sua tanta elo-
quentia mihi persuasisset ut se dimitterem. Sed inventus 29

1 omnes *om. A* 7 cogitavit *Heerdegen*: cogitaret *L*: nec . . . cogitaret *om. A* 8 etsi *Jahn*: si *AL*: sed *Friedrich* 11 extimescit *L* 13 alte *A*: aliter *L* 16 studet *L* 17 generibus *om. A* 19 iam *AL*: tamen *Stangl* 22 facte *maluit Stangl* 24 coeperit *Stangl cum codice m* 26 videbitur *maluit H. Stephanus* 28 nam *A*: non *L*: *unde* non manu, nam manu si *Klotz*

profecto est ille eloquens, quem numquam vidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar brevi, disseram pluribus. Is est enim eloquens, qui et humilia subtiliter et alta graviter et mediocria temperate potest dicere. Nemo is,
101 inquies, umquam fuit. Ne fuerit. Ego enim quid desiderem, non quid viderim disputo redeoque ad illam Platonis de qua dixeram rei formam et speciem, quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quaero neque quicquam mortale et caducum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens; quod nihil est aliud nisi eloquentia ipsa, quam nullis nisi mentis oculis videre possumus. Is erit igitur eloquens, ut idem illud iteremus, qui poterit parva summisse, modica temperate,
102 magna graviter dicere. Tota mihi causa pro Caecina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus, ius civile laudavimus, verba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendae maiestatis Rabiri causa continebatur: ergo in ea
103 omni genere amplificationis exarsimus. At haec interdum temperanda et varianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Corneli? quod in plurimis nostris defensionibus? quae exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer vel ipsi possent legere qui quaererent. Nulla est enim ullo in genere laus [oratoris] cuius in nostris orationibus non sit aliqua si non perfectio, at conatus tamen atque adum
104 bratio. Non adsequimur; at quid sequi deceat videmus.

1 eloquens *secl.* *Bake* 2 is *A*: sed *L* 3 alta *A*: magna *L* 5 ne fuerit *L*: ne dūtu fueris *A*: ne dum tu videris *Heerdegen*: ne dum tu videris, ne fuerit *Stangl* 14, 15 de verbis interdicti *L*: re vera *A* 19, 20 in ea omni *Heerdegen*: ibi omni *Stangl*: in omni *L*: in eo *A* 22 Habiti *AL*: Aviti *vulg.* 24, 25 arbitrarer vel ipsi *Schütz* accusarentur vel opes *A*: arbitrarer *L* 25 posse eligere *L* 26 oratoris *om. A ml*: oratoria *Bentley* 28 sequi *Heerdegen*: siqui *A*: si qui *F*: si quid *OPM*: at quid deceat *vulg.*

Nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus; in quo tantum abest ut nostra miremur, et usque eo difficiles ac morosi sumus, ut nobis non satis faciat ipse Demosthenes; qui quamquam unus eminet inter omnis in omni genere dicendi, tamen non semper implet auris meas; ita sunt avidae et capaces et saepe aliquid immensum infinitumque 30 desiderant. Sed tamen, quoniam et hunc tu oratorem cum 105 eius studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totum diligentissime cognovisti nec eum dimittis e manibus et tamen nostra etiam lectitas, vides profecto illum multa perficere, nos multa conari, illum posse, nos velle quocumque modo causa postulet dicere. Nam ille magnus et successit ipse magnis et maximos oratores habuit aequalis; nos minus. Magnum fecissemus, si quidem potuissemus quo contendimus pervenire in ea urbe in qua, ut ait Antonius, auditus eloquens nemo erat. Atqui si Antonio 106 Crassus eloquens visus non est aut sibi ipse, numquam Cotta visus esset, numquam Sulpicius, numquam Hortensius; nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortensius; superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico et Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis et aequabiliter in omnia genera fusae orationis auris civitatis accepimus, easque nos primi, quicumque eramus et quantulumcumque dicebamus, ad huius generis [dicendi] audiendi incredibilia studia convertimus. Quantis 107 illa clamoribus adulescentuli diximus [de supplicio parricidarum], quae nequaquam satis defervisse post aliquanto sentire coepimus: Quid enim tam commune quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita

2 et *A*, *secl. Stangl*: ut *L*: etiam *Friedrich* 3 nobis interdum *Schütz*, *coll. Quintil.* x. 1. 24, xii. 1. 22 7 quod iam *L* 12 Nam *A*: Sed *L*: et *A*: nam et *L* 14 minus *A*: nimis *Manutius*: non minus *vulg.*, *om. L* 22 aequaliter *Schütz* 24 eramus *L*: oramus (*superscripto* ba) *A* 25 dicendi *om. A* 26 de . . . parricidarum *om. A* 27 fatis deperiisse *A* 29 fluctuantibus *codd. or. Rosc.*: eluctantibus *A*: fluctibus *L*

vivunt, dum possunt, ut ducere animam de caelo non
queant; ita moriuntur ut eorum ossa terram non tangant;
ita iactantur fluctibus ut numquam adluantur; ita postremo
eiciuntur ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant, et
quae sequuntur; sunt enim omnia sic ut adulescentis non
tam re et maturitate quam spe et exspectatione laudati. Ab
hac etiam indole iam illa matura: Vxor generi, noverca
108 filii, filiae paelex. Nec vero hic erat unus ardor in nobis
ut hoc modo omnia diceremus. Ipsa enim illa [pro Roscio]
iuvenilis redundantia multa habet attenuata, quaedam etiam
paulo hilariora, ut pro Habito, pro Cornelio compluresque
aliae. Nemo enim orator tam multa ne in Graeco quidem
otio scripsit quam multa sunt nostra, eaque hanc ipsam
31 habent quam probo varietatem. An ego Homero, Ennio,
109 reliquis poetis et maxime tragicis concederem ut ne omni-
bus locis eadem contentione uterentur crebroque mutarent,
non numquam etiam ad cotidianum genus sermonis acce-
derent: ipse numquam ab illa acerrima contentione dis-
cederem? Sed quid poetas divino ingenio profero? Hi-
striones eos vidimus quibus nihil posset in suo genere esse
praestantius, qui non solum in dissimillimis personis satis
faciebant, cum tamen in suis versarentur, sed et comoedum
in tragoediis et tragoedum in comoediis admodum placere
110 vidimus: ego non elaborem? Cum dico me, te, Brute,
dico; nam in me quidem iam pridem effectum est quod
futurum fuit; tu autem eodem modo omnis causas ages?
aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in isdem
causis perpetuum et eundem spiritum sine ulla commu-
tatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter
imagines tuas ac tuorum, quod eum credo amares, cum ad
te in Tusculanum venissem, imaginem ex aere vidi, nil

9 pro Roscio *secl. Bake, coll. Quintil.* xii. 1. 20 10 in iuvenali *Schütz*: ex iuvenali *Heerdegen* 11 ut *Lambinus*: at *AL* 22 tamen *AL*: tamquam *Peter* 28 et *secl. Schütz*

Lysiae subtilitate cedit, nihil argutiis et acumine Hyperidi, nil levitate Aeschini et splendore verborum. Multae sunt 111
eius totae orationes subtiles, ut contra Leptinem; multae totae graves, ut quaedam Philippicae; multae variae, ut contra Aeschinem falsae legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Iam illud medium quotiens vult arripit et a gravissimo discedens eo potissimum delabitur. Clamores tamen tum movet et tum in dicendo plurimum efficit, cum gravitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper 112
abeamus, quando quidem de genere, non de homine quaerimus: rei potius, id est eloquentiae vim et naturam explicemus. Illud tamen quod iam ante diximus meminerimus, nihil nos praecipiendi causa esse dicturos atque ita potius acturos ut existimatores videamur loqui, non magistri. In quo tamen longius saepe progredimur, quod videmus non te haec solum esse lecturum, qui ea multo quam nos qui quasi docere videmur habeas notiora, sed hunc librum etiam si minus nostra commendatione, tuo tamen nomine divulgari necesse est.

Esse igitur perfecte eloquentis puto non eam tantum 32 113
facultatem habere quae sit eius propria, fuse lateque dicendi, sed etiam vicinam eius ac finitimam dialecticorum scientiam adsumere. Quamquam aliud videtur oratio esse aliud disputatio, nec idem loqui esse quod dicere, ac tamen utrumque in disserendo est: disputandi ratio et loquendi dialecticorum sit, oratorum autem dicendi et ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat quid inter has artis interesset; nam cum

1 subtilitati *AP*[2] acumini *FPO* Hyperidis *FP*: Hypericlis *O* 3 et totae *L* 5 pro se in *maluit Jahn* 7 gravissimis *A* discedens *AL*: descendens *Schütz* 9 gravitati aptis *maluit Reid* 13 ita *AL*: id *coniecit Reid* 15 saepe *om.* *L* progrediemur *probavit Stangl* 16 quasi *L*: ea *A* 17 videmur *A*: videamur *L* 20 tantum *codd. dett.*: solum *L*: tam *A* 22 etiam *L*: eam *A* 22, 23 vicinam . . . scientiam *om.* *A* 26 sit *AL*, *secl. Beier*: est *Orelli*

compresserat digitos pugnumque fecerat, dialecticam aiebat
eius modi esse; cum autem deduxerat et manum dilataverat,
114 palmae illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque
etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricae dicit
illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticae, ut
hoc videlicet differant inter se quod haec ratio dicendi
latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo
omnem quae ad dicendum trahi possit loquendi rationem
esse notam; quae quidem res, quod te his artibus eruditum
minime fallit, duplicem habuit docendi viam. Nam et ipse
Aristoteles tradidit praecepta plurima disserendi et postea
115 qui dialectici dicuntur spinosiora multa pepererunt. Ego
eum censeo qui eloquentiae laude ducatur non esse earum
rerum omnino rudem, sed vel illa antiqua vel hac Chrysippi disciplina institutum. Noverit primum vim, naturam, genera verborum et simplicium et copulatorum; deinde quot modis quidque dicatur; qua ratione verum falsumne sit iudicetur; quid efficiatur e quoque, quid cuique consequens sit quidve contrarium; cumque ambigue multa dicantur, quo modo quidque eorum dividi explanarique oporteat. Haec tenenda sunt oratori—saepe enim occurrunt—, sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor.

33 Et quoniam in omnibus quae ratione docentur et via
116 primum constituendum est quid quidque sit—nisi enim
inter eos qui disceptant convenit quid sit illud quod ambigitur, nec recte disseri umquam nec ad exitum perveniri potest—, explicanda est saepe verbis mens nostra de quaque re atque involuta rei notitia definiendo aperienda est, si quidem est definitio oratio, quae quid sit id de quo

10 habet *A* 12 ego *A* : ergo *L* 18 e quoque *A* : eo quoque *L* 20 dividi *AL* : distingui *coniecit Nesemann* : dilucide explanari *Reid* 22 quia *A* : quod *OPM* : quo *F* : quoniam *Jahn* 26 disceptant *A* : disceptent *L* quod *A* : de quo *L* 27 disseres unquam nec ad exitum perveniri potes *A* 29 involuta *Hoerner cum codd. dett.*: involutae *AL* notio *maluit Piderit*

agitur ostendit quam brevissime; tum, ut scis, explicato
genere cuiusque rei videndum est quae sint eius generis
sive formae sive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio.
Erit igitur haec facultas in eo quem volumus esse eloquen- 117
tem, ut definire rem possit nec id faciat tam presse et
anguste quam in illis eruditissimis disputationibus fieri
solet, sed cum explanatius tum etiam uberius et ad com-
mune iudicium popularemque intellegentiam accommo-
datius; idemque etiam, cum res postulabit, genus univer-
sum in species certas, ut nulla neque praetermittatur neque
redundet, partietur ac dividet. Quando autem id faciat
aut quo modo, nihil ad hoc tempus, quoniam, ut supra
dixi, iudicem esse me, non doctorem volo. Nec vero a 118
dialecticis modo sit instructus et habeat omnis philosophiae
notos ac tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de
morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriae, nihil de
bonis rebus aut malis, nihil de virtutibus aut vitiis, nihil
de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de per-
turbationibus animi et erroribus, quae saepe cadunt in
causas et ieiunius aguntur, nihil, inquam, sine ea scientia
quam dixi graviter ample copiose dici et explicari potest.

De materia loquor orationis etiam nunc, non de ipso 34 119
genere dicendi. Volo enim prius habeat orator rem de
qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet quibus
verbis quidque dicat [aut quo modo]; quem etiam, quo
grandior sit et quodam modo excelsior, ut de Pericle dixi
supra, ne physicorum quidem esse ignarum volo. Omnia
profecto, cum se a caelestibus rebus referet ad humanas,
excelsius magnificentiusque et dicet et sentiet. Cum illa 120

11 quando autem aut (et *PM*) quomodo id facias *L* 13 a *om.* *FPO* 16 morte *FPO*: more *A* 17 novis rebus *FPM*: rebus novis *O* 18 officiis *A* 20 et *A*: sed *L* et . . . aguntur *secl. Rubner* 25 aut quo modo *om. A ml* 27 volo omnino *maluit Bake* 28 cum . . . humanas *secl. Hoerner* 29 cumque illa *L*

divina cognoverit, nolo ignoret ne haec quidem humana. Ius civile teneat, quo egent causae forenses cotidie. Quid est enim turpius quam legitimarum et civilium controversiarum patrocinia suscipere, cum sis legum et civilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum et memoriae veteris ordinem, maxime scilicet nostrae civitatis, sed etiam imperiosorum populorum et regum inlustrium; quem laborem nobis Attici nostri levavit labor, qui conservatis notatisque temporibus, nihil cum inlustre praetermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro conligavit. Nescire autem quid ante quam natus sis acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est aetas hominis, nisi ea memoria rerum veterum cum superiorum aetate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis exemplorumque prolatio summa cum delectatione et auctoritatem orationi adfert et fidem.

121 Sic igitur instructus veniet ad causas, quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum nihil ambigi posse in quo non aut res controversiam faciat aut verba: res aut de vero aut de recto aut de nomine, verba aut de ambiguo aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia videtur esse aliud in verbis, genus est quoddam ambigui quod ex praeterito verbo fieri solet, in quo quod est ambiguorum proprium res duas significari
35 122 videmus. Cum tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum praecepta pauca sunt. Traditi sunt e quibus ea ducantur duplices loci: uni e rebus ipsis, alteri adsumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabilem orationem; nam ipsae quidem res in perfacili cognitione versantur. Quid enim iam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor aut erigatur aut paret

1 nolo ne *L*: volo ne *codd. dett.* 6 sed etiam *A*: sed et *L* 12 ea memoria *A*: memoria *L* 13 superioribus *A*: superiore *vulg.* 25 sint *L*: sunt *A* 26 pauca sunt *L*: pauca *A* tradita *A* 28 admirabiliorem *L* 31 in quo *L*: in qua *A*

se ad discendum; rem breviter exponere et probabiliter et aperte, ut quid agatur intellegi possit; sua confirmare, adversaria evertere, eaque efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens eis quae sumentur ad quamque rem confirmandam; post omnia peroratione inflammantem restinguentemve concludere? Has partis quem ad modum tractet singulas difficile dictu est hoc loco; nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem non quem doceam 123
quaero, sed quem probem, probabo primum eum qui quid deceat viderit. Haec enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum personarumque moderator. Nam nec semper nec apud omnis nec contra omnis nec pro omnibus nec *cum* omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens qui ad id quodcumque decebit poterit 36
accommodare orationem. Quod cum statuerit, tum ut quidque erit dicendum ita dicet, nec satura ieiune nec grandia minute nec item contra, sed erit rebus ipsis par et aequalis oratio. Principia verecunda, nondum elatis in- 124
censa verbis, sed acuta sententiis vel ad offensionem adversarii vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles nec historico sed prope cotidiano sermone explicatae dilucide. Dein si tenuis causa est, tum etiam argumentandi tenue filum et in docendo et in refellendo, idque ita tenebitur, ut quanta ad rem tanta ad orationem fiat accessio. Cum vero causa ea inciderit in qua vis eloquentiae possit 125
exprimi, tum se latius fundet orator, tum reget et flectet animos et sic adficiet ut volet, id est ut causae natura et ratio temporis postulabit.

Sed erit duplex eius omnis ornatus ille admirabilis, pro-

1 ad discendum *A* : ad dicendum *L* 6 peroratione *Halm*: perorationem *A* : per orationem *L* 11 viderit *A*: videbit *L* 13 nec pro omnibus nec cum omnibus *om. A ml* 14 cum *add. Friedrich* 19 nondum *Al*: non *Lm* 22 historicae *A* 23 si tenuis causa est, *cod. Vict.*: si tenuis causa erit *Jahn*: si tenues causae *AL* tum *L*: *om. A* 30 sed erit . . . eloquentia *secl. Bake*

pter quem ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut verbum nullum nisi aut grave aut elegans excidat, tum sunt maxime luminosae et quasi actuosae partes duae: quarum alteram in universi generis quaestione pono, quam, ut supra dixi, Graeci appellant *θέσιν*, alteram in augendis amplificandisque rebus, quae ab isdem *αὔξησις* est nomi-
126 nata. Quae etsi aequabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet; qui communes *sunt* appellati eo quod videntur multarum idem esse causarum, sed proprii singularum esse debebunt. At vero illa pars orationis, quae est de genere universo, totas causas saepe continet. Quicquid est enim illud in quo quasi certamen est controversiae, quod Graece *κρινόμενον* dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quaestionem atque uti de universo genere dicatur, nisi cum
127 de vero ambigitur, quod quaeri coniectura solet. Dicetur autem non Peripateticorum more—est enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Aristotele constituta—, sed aliquanto nervosius et ita de re communia dicentur, ut et pro reis multa leniter dicantur et in adversarios aspere. Augendis vero rebus et contra abiciendis nihil est quod non perficere possit oratio; quod [et] inter media argumenta faciendum est quotiescumque dabitur vel amplificandi vel minuendi locus, et paene infinite in perorando.

37
128 Duo restant enim, quae bene tractata ab oratore admirabilem eloquentiam faciunt. Quorum alterum est, quod Graeci *ἠθικὸν* vocant, ad naturas et ad mores et ad omnem vitae consuetudinem accommodatum; alterum, quod idem

2 sic ut . . . excidat *secl. Bake* 8 aequabiliter *emend. vetus*: aequaliter *AL* 9 debent . . . excellent *maluit Bake* 10 sunt *add. vulg.* 11 proprio *A* 12 at *vulg.*: ac *AL* 16 uti de *Stangl*: ut inde *A*: ut de *L* 17 ambigetur *L*: ambigitur *A* 23 et *om. A* 26 duo restant *Schütz*: duae res sunt enim *A*: duo sunt *L* tractatae *A* 27 faciunt *Stephanus*: faciant *AL* 28 naturam *A*

παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi et concitantur,
in quo uno regnat oratio. Illud superius come iucundum,
ad benevolentiam conciliandam paratum; hoc vehemens
incensum incitatum, quo causae eripiuntur: quod cum
rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos 129
mediocres aut multo etiam minus, sed magno semper usi
impetu saepe adversarios de statu omni deiecimus. Nobis
pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius;
a nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus
obmutuit; nobis privata in causa magna et gravi cum
coepisset Curio pater respondere, subito adsedit, cum sibi
venenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de mise- 130
rationibus loquar? quibus eo sum usus pluribus quod, etiam
si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes re-
linquebant; in quo ut viderer excellere non ingenio sed
dolore adsequebar. Quae qualiacumque in me sunt—me
[enim] ipsum paenitet quanta sint—, sed apparent in ora-
tionibus, etsi carent libri spiritu illo, propter quem maiora
eadem illa cum aguntur quam cum leguntur videri solent.
Nec vero miseratione solum mens iudicum permovenda est 38
—qua nos ita dolenter uti solemus ut puerum infantem in 131
manibus perorantes tenuerimus, ut alia in causa excitato reo
nobili, sublato etiam filio parvo, plangore et lamentatione
complerimus forum—, sed est faciendum etiam ut irascatur
iudex mitigetur, invideat faveat, contemnat admiretur,
oderit diligat, cupiat fastidiat, speret metuat, laetetur do-
leat; qua in varietate duriorum accusatio suppeditabit
exempla, mitiorum defensiones meae. Nullo enim modo 132
animus audientis aut incitari aut leniri potest, qui modus
a me non temptatus sit,—dicerem perfectum, si ita iudi-

3 vehementius *A* 13 loquor *A* 17 enim *om.* *A* paenitet *A*: non paenitet L 19 quae aguntur *A* 24 complerimus *vulg.*: compleremus *AL* 26 fastidiat *Stangl* (*Philol.* xlv. 193): taedeat *A*: satietate afficiatur *L*: abhorreat *Stegmann*

carem, nec in veritate crimen arrogantiae extimescerem; sed, ut supra dixi, nulla me ingeni sed magna vis animi inflammat, ut me ipse non teneam; nec umquam is qui audiret incenderetur, nisi ardens ad eum perveniret oratio. Vterer exemplis domesticis, nisi ea legisses, uterer alienis vel Latinis, si ulla reperirem, vel Graecis, si deceret. Sed Crassi perpauca sunt nec ea iudiciorum, nihil Antoni, nihil Cottae, nihil Sulpici; dicebat melius quam scripsit Horten-
133 sius. Verum haec vis, quam quaerimus, quanta sit suspicemur, quoniam exemplum non habemus, aut si exempla sequimur, a Demosthene sumamus et quidem perpetuae dictionis ex eo loco unde in Ctesiphontis iudicio de suis factis, consiliis, meritis in rem publicam adgressus est dicere. Ea profecto oratio in eam formam quae est insita in mentibus nostris includi sic potest, ut maior eloquentia ne requiratur quidem.

39 134 Sed iam forma [ipsa] restat et χαρακτὴρ ille qui dicitur; qui qualis esse debeat ex his quae supra dicta sunt intellegi potest. Nam et singulorum verborum et conlocatorum lumina attigimus; quibus sic abundabit, ut verbum ex ore nullum nisi aut elegans aut grave exeat, ex omnique genere frequentissimae translationes erunt, quod eae propter similitudinem transferunt animos et referunt ac movent huc et illuc, qui motus cogitationis celeriter agitatus per se ipse delectat. Et reliqua ex conlocatione verborum quae sumuntur quasi lumina magnum adferunt ornatum orationi; sunt enim similia illis quae in amplo ornatu scaenae aut fori appellantur insignia, non quia sola ornent, sed quod excel-
135 lant. Eadem ratio est horum quae sunt orationis lumina et quodam modo insignia: cum aut duplicantur iteranturque verba aut leviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo

1 pertimescerem *A* 4 audiet incendetur . . . perveniet *Bake* 9 suspicamur *A* 15 non requiratur *L* 17 ipsa *om. A* 18 his *A* : ipsis *L* : iis ipsis *Lambinus* 28 quia *A et Quintil.* ix. 1, 37 : quod *L* 31 leviter *Ernesti* (*cf. Gesner ad Quintil.* ix. 1, 38) : breviter *AL Quintil.* : bis breviter *Pluygers*

ducitur saepius oratio aut in idem conicitur aut utrumque, aut adiungitur idem iteratum aut idem ad extremum refertur aut continenter unum verbum non in eadem sententia ponitur; aut cum similiter vel cadunt verba vel desinunt; aut cum sunt contrariis relata contraria; aut cum gradatim sursum versus reditur; aut cum demptis coniunctionibus dissolute plura dicuntur; aut cum aliquid praetereuntes cur id faciamus ostendimus; aut cum corrigimus nosmet ipsos quasi reprehendentes; aut si est aliqua exclamatio vel admirationis vel questionis; aut cum eiusdem nominis casus saepius commutantur.

Sed sententiarum ornamenta maiora sunt; quibus quia 136 frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent idcirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. Et vero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiae dicitur; nec quicquam est aliud dicere nisi omnis aut certe plerasque aliqua specie inluminare sententias: quas cum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti aut exemplis? Tantum modo notetur locus. Sic igitur dicet 40 137 ille, quem expetimus, ut verset saepe multis modis eadem et una in re haereat in eademque commoretur sententia; saepe etiam ut extenuet aliquid, saepe ut inrideat; ut declinet a proposito deflectatque sententiam; ut proponat quid dicturus sit; ut, cum transegerit iam aliquid, definiat;

1 conicitur *AL*: committitur *Quint. cod. M*: concluditur *Pluygers* 3 in eadem *AL*: eadem *Quintil.* 5 cum sunt *A*: multis modis *L Quintil.*: cum cumulantur *Jahn*: cum cumulatis *Mommsen* 6 reditur *AL*: itur et reditur *Kayser*: itur *Sandys*: retroque dicitur *Vollbehr* 9 exclamatio *A Quint.*: explanatio *L* 10 conquestionis *cum codd. dett. maluit Lambinus* 13 utitur *A*: utatur *L et codd. Quint. BM* putent *A*: putant *L* 16 nisi *A Quint.*: nisi quam aut *L*: nisi aut *codd. dett.* 20 eadem et *Quint.*: eandem et *A*: eadem ut *L* 21 una in re *vulg.*: in una re *Quint.*: unam rem *A*: unam in rem *L* in eademque commoretur sententia *Quint.*: et in eandem commoretur sententiam *L*: in eadem commoreturque sententia *A* (*Iul. Vict.* p. 433)

ut se ipse revocet; ut quod dixit iteret; ut argumentum
ratione concludat; ut interrogando urgeat; ut rursus quasi
ad interrogata sibi ipse respondeat; ut contra ac dicat accipi
et sentiri velit; ut addubitet ecquid potius aut quo modo
dicat; ut dividat in partis; ut aliquid relinquat ac neglegat;
ut ante praemuniat; ut in eo ipso in quo reprehendatur
138 culpam in adversarium conferat; ut saepe cum eis qui
audiunt, non numquam etiam cum adversario quasi deli-
beret; ut hominum sermones moresque describat; ut muta
quaedam loquentia inducat; ut ab eo quod agitur avertat
animos; ut saepe in hilaritatem risumve convertat; ut ante
occupet quod videatur opponi; ut comparet similitudines;
ut utatur exemplis; ut aliud alii tribuens dispertiat; ut inter-
pellatorem coerceat; ut aliquid reticere se dicat; ut de-
nuntiet quid caveant; ut liberius quid audeat; ut irascatur
etiam, ut obiurget aliquando; ut deprecetur, ut supplicet,
ut medeatur; ut a proposito declinet aliquantum; ut optet,
139 ut exsecretur; ut fiat eis apud quos dicet familiaris. Atque
alias etiam dicendi quasi virtutes sequetur: brevitatem, si
res petet; saepe etiam rem dicendo subiciet oculis; saepe
supra feret quam fieri possit; significatio saepe erit maior
quam oratio; saepe hilaritas, saepe vitae naturarumque
41 imitatio. Hoc in genere—nam quasi silvam vides—omnis
eluceat oportet eloquentiae magnitudo.

140 Sed haec nisi conlocata et quasi structa et nexa verbis ad eam laudem quam volumus aspirare non possunt. De quo cum mihi deinceps viderem esse dicendum, etsi movebant iam me illa quae supra dixeram tamen eis quae sequuntur perturbabar magis. Occurrebat enim posse reperiri non invidos solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam

1 dixit *AL* : dixerit *Quintil.* 2, 3 quasi *et* sibi ipse *om. A* 3 ac *L* : ut *A* : et *Quint.* 12 uideatur *Quintil.* (*codd. AM*) : videat *L* : putet *A* 13 ut utatur *Quint.* (*cod. A*) : utatur *AL* 17 ut a p. . . . aliquantum *secl. Bake* 18 dicet *L* : dicit *A* 19 sequetur *A Quint.* : sequatur *L* 27 movebant *A* : non movebant *L*

laudum mearum, qui non censerent eius viri esse, de cuius meritis senatus tanta iudicia fecisset comprobante populo Romano quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem nisi me M. Bruto negare roganti noluisse, iusta esset excusatio, cum et amicissimo et praestantissimo viro et recta et honesta petenti satis facere voluissem. Sed si profiterer—quod 141
utinam possem!—me studiosis dicendi praecepta et quasi vias quae ad eloquentiam ferrent traditurum, quis tandem id iustus rerum existimator reprehenderet? Nam quis umquam dubitavit quin in re publica nostra primas eloquentia tenuerit semper urbanis pacatisque rebus, secundas iuris scientia? cum in altera gratiae, gloriae, praesidi plurimum esset, in altera praescriptionum cautionumque praeceptio, quae quidem ipsa auxilium ab eloquentia saepe peteret, ea vero repugnante vix suas regiones finisque defenderet. Cur 142
igitur ius civile docere semper pulchrum fuit hominumque clarissimorum discipulis floruerunt domus: ad dicendum si quis acuat aut adiuvet in eo iuventutem, vituperetur? Nam si vitiosum est dicere ornate, pellatur omnino e civitate eloquentia; sin ea non modo eos ornat penes quos est, sed etiam iuvat universam rem publicam, cur aut discere turpe est quod scire honestum est aut quod posse pulcherrimum est id non gloriosum est docere?

'At alterum factitatum est, alterum novum.' Fateor; sed 42 143
utriusque rei causa est. Alteros enim respondentes audire sat erat, ut ei qui docerent nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore et discentibus satis facerent et consulentibus; alteri, cum domesticum tempus

7 profiterer *Ernesti*: profitear *L*: profiteatur *A* 9 ferrent *AL*: ferent *Jahn*: ferant *Kayser* 10 reprehenderet *AL*: reprehendet *cod. Vict.*: reprehendat *Bake* 11 quin *L*: quod *A* 12 pacatis *maluit Piderit* 14 praescriptionum *cod. Laur. Poggii*: persecutionum *AL* 19 aut . . . eo *secl. Hoerner* 22 universam *L*: iuvat eversam *A*

in cognoscendis componendisque causis, forense in agendis, reliquum in sese ipsis reficiendis omne consumerent, quem habebant instituendi aut docendi locum? Atque haud scio an plerique nostrorum oratorum [contra atque nos] ingenio plus valuerint quam doctrina; itaque illi dicere melius quam
144 praecipere, nos contra fortasse possumus. 'At dignitatem docere non habet.' Certe, si quasi in ludo; sed si monendo, si cohortando, si percontando, si communicando, si interdum etiam una legendo, audiendo, nescio [cur] cum docendo etiam aliquid aliquando [si] possis meliores facere, cur nolis? An quibus verbis sacrorum alienatio fiat docere honestum est[, ut est]: quibus ipsa sacra retineri defendique possint
145 non honestum est? 'At ius profitentur etiam qui nesciunt; eloquentiam autem illi ipsi qui consecuti sunt tamen ea se valere dissimulant.' Propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest aut id quod dissimulat effugit aut est periculum ne quis putet in magna arte et gloriosa turpe esse docere alios
146 id quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri tectiores; ego semper me didicisse prae me tuli. Qui enim possem, cum [et] afuissem domo adulescens et horum studiorum causa maria transissem et doctissimis hominibus referta domus esset et aliquae fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notae cumque vulgo scripta nostra legerentur, dissimulare me didicisse? Quid [erat cur] probarem nisi quod parum fortasse profeceram?

43 Quod cum ita sit, tamen ea quae supra dicta sunt plus

4 contra atque nos *om. L* 5 melius docere *L*[1] 8 communicando *A* : commemorando *L* 9 cur cum *vulg.* : cur non *AL* eiecit *Lambinus* : cur *secl. Bake* : nescio cur . . . etiam *secl. Madvig* 10 possis *A* : posses *L* : si possis *vulg.* melius *L* 12 ut est *om. A* 14 eloquentiam *A* : eloquentia *L* ea *om. L* : eam, tamen *Stangl* 15 dissimulat *AL* : dissimulatur *Ernesti* 20 qui *vulg.* : quid *AL* 21 et *om. A* domo *om. L* 22 maria *A* : mare *L* 25 dissimularem *L* : dissimulare? non me *Stangl* quid *AL* : qui *codd. dett.* erat cur *om. A* 26 improbarem *Jahn*

in disputando quam ea de quibus dicendum est dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis et de syllabis 147
prope modum dinumerandis et dimetiendis loquemur; quae etiam si sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen fiunt magnificentius quam docentur. Est id omnino verum, at proprie in hoc dicitur. Nam omnium magnarum artium sicut arborum altitudo nos delectat, radices stirpesque non item; sed esse illa sine his non potest. Me autem sive pervulgatissimus ille versus, qui vetat

artem pudere proloqui quam factites,

dissimulare non sinit qui delecter, sive tuum studium a me hoc volumen expressit, tamen eis quos aliquid reprehensuros suspicabar respondendum fuit. Quod si ea quae 148
dixi non ita essent, quis tamen se tam durum agrestemque praeberet qui hanc mihi non daret veniam, ut cum meae forenses artes et actiones publicae concidissent, non me aut desidiae, quod facere non possum, aut maestitiae, cui resisto, potius quam litteris dederem? Quae quidem me antea in iudicia atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi; nec vero talibus modo rebus qualis hic liber continet, sed multo etiam gravioribus et maioribus; quae si erunt perfectae, profecto maximis rebus forensibus nostris [et externis] inclusae [et domesticae] litterae respondebunt. Sed ad institutam disputationem revertamur.

Conlocabuntur igitur verba, aut ut inter se quam aptissime 44 149
cohaereant extrema cum primis eaque sint quam suavissimis vocibus, aut ut forma ipsa concinnitasque verborum conficiat orbem suum, aut ut comprehensio numerose et apte cadat. Atque illud primum videamus quale sit, quod vel maxime desiderat diligentiam, ut fiat quasi structura quaedam nec tamen fiat operose; nam esset cum infinitus

5 at *Schenkl*: ut *A* : sed *L* 9 pervagatissimus *L* 11 qui *Madvig*: quin *AL* : quantum *Reid* 22 maximis *om. L* 23 et externis *om. L* et domesticae *om. L* 27 aut ut *A* : ut aut *L* 30 ut fiat *A* : est enim *L* : est enim ut fiat *vulg.* 31 fiat *A* : fiet *L*

tum puerilis labor; quod apud Lucilium scite exagitat in Albucio Scaevola:

quam lepide lexis compostae ut tesserulae omnes
arte pavimento atque emblemate vermiculato!

150 Nolo haec tam minuta constructio appareat; sed tamen stilus exercitatus efficiet facile formulam componendi. Nam ut in legendo oculus sic animus in dicendo prospiciet quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus aut hiulcas voces efficiat aut asperas. Quamvis enim suaves gravesque sententiae tamen, si incondite positis verbis efferuntur, offendent auris, quarum est iudicium superbissimum. Quod quidem Latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit qui vocalis nolit
151 coniungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas litteras tanto opere fugerit, etsi idem magister eius Isocrates fecerat; at non Thucydides, ne ille quidem haud paulo maior scriptor Plato nec solum in eis sermonibus qui διάλογοι dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in contione eos qui sint in proeliis interfecti; quae sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. In ea est crebra ista vocalium concursio, quam magna ex parte ut vitiosam fugit Demosthenes.

45
152 Sed Graeci viderint; nobis ne si cupiamus quidem distrahere voces conceditur. Indicant orationes illae ipsae horridulae Catonis, indicant omnes poetae praeter eos qui, ut versum facerent, saepe hiabant, ut Naevius:

vos, qui accolitis Histrum fluvium atque algidam

et ibidem:

quam numquam vobis Grai atque barbari.

3 lexis *AL*: λέξεις *edd.* compostae *vulg.*: composit(a)e *AL* 6 formulam *A*: hanc viam *L*: formam ac viam *Reid* 10 inconditis *L* 13 qui *vulg.*: quin *AL* 20 quae . . . sit *non male secl. Bake* 22 vocalium *Manutius*: vocum *AL* 24 ne si *L*: nisi *A*

At Ennius saepe

Scipio invicte,

et semel quidem nos:

hoc motu radiantis etesiae in vada ponti.

Hoc idem nostri saepius non tulissent, quod Graeci laudare 153
etiam solent. Sed quid ego vocalis? Sine vocalibus saepe brevitatis causa contrahebant, ut ita dicerent: multi' modis, in vas' argenteis, palmi' crinibus, tecti' fractis. Quid vero licentius quam quod hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora? nam ut duellum bellum, [et] duis bis, sic Duellium eum qui Poenos classe devicit Bellium nominaverunt, cum superiores appellati essent semper Duellii. Quin etiam verba saepe contrahuntur non usus causa sed aurium. Quo modo enim vester Axilla Ala factus est nisi fuga litterae vastioris? quam litteram etiam e maxillis et taxillis et paxillo et vexillo consuetudo elegans Latini sermonis evellit. Libenter etiam copulando verba iungebant, 154
ut sodes pro si audes, sis pro si vis. Iam in uno capsis tria verba sunt. Ain pro aisne, nequire pro non quire, malle pro magis velle, nolle pro non velle, dein etiam saepe et exin pro deinde et pro exinde dicimus. Quid, illud non olet unde sit, quod dicitur cum illis, cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum? quia si ita diceretur, obscaenius concurrerent litterae, ut etiam modo, nisi autem interposuissem, concurrissent. Ex eo est mecum et tecum, non cum me et cum te, ut esset simile illis nobiscum atque vobiscum.

Atque etiam a quibusdam sero iam emendatur antiquitas, 46
qui haec reprehendunt. Nam pro deum atque hominum 155
fidem deorum aiunt. Ita credo hoc illi nesciebant: an

1 saepe *A* : semel *L* 3 et semel quidem nos *Heerdegen* : et quidem nos *AL* : et quidem nos semel *Bergk* : atque item nos *Seyffert* 8 in vas' *Heerdegen* : etuas *A* : muas *L* palmi' *Ribbeck* : palmet *A* : palma et *L* 10 et *om.* *A* 16 taxillis *A* : axillis *L* paxillo *A* : pauxillo *L* 26 vobiscum et nobiscum *AL* : *correxerunt Itali*

dabat hanc consuetudo licentiam? Itaque idem poeta qui inusitatius contraxerat:

patris mei meum factum pudet

pro meorum factorum, et

texitur, exitium examen rapit

pro exitiorum, non dicit liberum, ut plerique loquimur, cum cupidos liberum aut in liberum loco dicimus, sed ut isti volunt:

neque tuom umquam in gremium extollas liberorum
ex te genus,

et idem:

namque Aesculapi liberorum.

At ille alter in Chryse non solum:

cives, antiqui amici maiorum meum,

quod erat usitatum, sed durius etiam:

consilium socii, augurium atque extum interpretes;

idemque pergit:

postquam prodigium horriferum, portentum pavos;

quae non sane sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tam libenter armum iudicium,—etsi est apud eundem:

nihilne ad te de iudicio armum accidit?—

156 quam centuriam fabrum et procum, ut censoriae tabulae loquuntur, audeo dicere, non fabrorum aut procorum; planeque duorum virorum iudicium aut trium virorum capitalium aut decem virorum stlitibus iudicandis dico numquam. Et quid dixit Accius?

video sepulcra duo duorum corporum;

idemque

mulier una duum virum.

9 tuum *A* : tu *L* 18 portentum *vulg.* : portentu *AL* 19 omnibus *L* : hominibus *A* : omnibus nominibus *Heerdegen* : nominibus *Stangl* 26 et quid *Heerdegen* : ecqui *Stangl* : atqui *vulg.* : quid *A* : et qui *L* 27 dux *L*

Quid verum sit intellego; sed alias ita loquor ut concessum est, ut hoc [vel] pro deum dico vel pro deorum, alias ut necesse est, cum trium virum, non virorum, et sestertium nummum, non sestertiorum nummorum, quod in his consuetudo varia non est.

Quid quod sic loqui, nosse, iudicasse vetant, novisse 47
iubent et iudicavisse? quasi vero nesciamus in hoc genere 157
et plenum verbum recte dici et imminutum usitate. Itaque utrumque Terentius:

eho tu, cognatum tuom non noras?

post idem

Stilponem inquam noveras.

Sient plenum est, sint imminutum; licet utare utroque. Ergo ibidem:

quae quam sint cara post carendo intellegunt,
quamque attinendi magni dominatus sient.

Nec vero reprehenderim

scripsere alii rem

et scripserunt esse verius sentio, sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.

isdem campus habet

inquit Ennius; et in templis: EIDEM PROBAVIT; at isdem erat verius, nec tamen eisdem ut opimius; male sonabat isdem: impetratum est a consuetudine ut peccare suavitatis causa liceret. Et posmeridianas quadrigas quam postmeridianas *quadriiugas* libentius dixerim et me hercule

2 vel *om. A* 4 sestertiorum *Itali*: sestertium *A*: *om. L* 10 cognatum *AL*: sobrinum *Terent. Phorm.* 13 sient . . . sint *Heerdegen*: si et . . . sient *L*: sin . . . sin *A* 14 ergo * ibidem *Jahn poetae nomen excidisse suspicatus*: alibi *rectius esse vidit Stangl* 15 quae quam sint cara *Ribbeck*: quam cara sint quae *AL* carendo *FPO*: carenda *Lachmann*: carendi *A* 16 scient *AL* 19 et *om. Quint.*: etsi *Lambinus* 21 isdem *codd. dett.*: idem *AL* 22 eidem *Heerdegen*: idem *AL* 23 isdem *L*: eisdem *A* eisdem . . . eisdem *A*: isdem . . . isdem *L corr. Heerdegen* 25 posmeridianas *Velius Long.* p. 2237: pomeridianas *AL* 26 quadriiugas *add. Doederlein*

quam me hercules. Non scire quidem barbarum iam videtur, nescire dulcius. Ipsum meridiem cur non medidiem?
158 Credo, quod erat insuavius. †Vna praepositio est af, quae nunc tantum in accepti tabulis manet ac ne his quidem omnium, in reliquo sermone mutata est; nam amovit dicimus et abegit et abstulit, ut iam nescias a'ne verum sit an ab an abs. Quid si etiam abfugit turpe visum est et abfer noluerunt, *aufugit et* aufer maluerunt? quae praepositio praeter haec duo verba nullo alio in verbo reperietur. Noti erant et navi et nari, quibus cum IN praeponi oporteret, dulcius visum est ignotos, ignavos, ignaros dicere quam ut veritas postulabat. Ex usu dicunt et e re publica, quod in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi litteram sustulisses, ut exegit, edixit; refecit, rettulit, reddidit: adiuncti verbi prima littera praepositionem commutavit, ut subegit, summovit, sustulit.

48 159 Quid in verbis iunctis? quam scite insipientem non insapientem, iniquum non inaequum, tricipitem non tricapitem, concisum non concaesum! Ex quo quidam pertisum etiam volunt, quod eadem consuetudo non probavit. Quid vero hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? Indoctus dicimus brevi prima littera, insanus producta, inhumanus brevi, infelix longa. Et, ne multis, quibus in verbis eae primae litterae sunt quae in sapiente

1 videtur *L* : videatur *A* 3 insuavius. una *AL* : insuavius. absona *Hellmuth* : insuavius. insuavissima *Jahn* af *Stegmann ex Velio Longo* p. 2224 : ab *A* : ea *FPO* : abs eaque *Lambinus* 4 ac ne his *Ernesti* : aeneis *A* : ne his *L* 6 a'ne *Schütz* : anne *AL* 7 ab an abs *Schütz* : absis *A* : abs *L* abfugit *Gellius* (xv. 3, 2) : afugit *FO* : affugit *PM* : afugit quod fugit *A*, *unde* aufugit quod abfugit *Heerdegen* turpe *L* : forte *A* 8 aufugit et *add. Schütz e Velio Longo* aufer maluerunt *om.* *A* 11 ignoti, ignavi, ignari *L* 14 nisi x *maluit Stangl* 15 prima littera praepositionem *Maioragius* : primam litteram praepositio *AL* 16 summovit *ed. vet.* : summutavit *FO* : submutavit *PM* : tum mutavit *A* 22 indoctus *A cum Gellio* : inductus FO^1 : inclitus $O^2P^2M^2$ 23 inhumanus FOP^1 : insipiens *in marg.* P^2 : insanus *A* : inmanis *Luc. Müller* 24 sapiente *AL* : sano *Bake cod. Erl.*

atque felice, producte dicitur, in ceteris omnibus breviter; itemque composuit, consuevit, concrepuit, confecit. Consule veritatem: reprehendet; refer ad auris: probabunt. Quaere cur ita sit: dicent iuvare. Voluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, cum scirem ita maiores 160
locutos esse, ut nusquam nisi in vocali aspiratione uterentur, loquebar sic, ut pulcros, Cetegos, triumpos, Cartaginem dicerem; aliquando, idque sero, convicio aurium cum extorta mihi veritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi. Orcivios tamen et Matones, Otones, Caepiones, sepulcra, coronas, lacrimas dicimus, quia per aurium iudicium licet. Burrum semper Ennius, numquam Pyrrhum;

vi patefecerunt Bruges,

non Phryges, ipsius antiqui declarant libri. Nec enim Graecam litteram adhibebant, nunc autem etiam duas, et cum Phrygum et Phrygibus dicendum esset, absurdum erat aut etiam in barbaris casibus Graecam litteram adhibere aut recto casu solum Graece loqui; tamen et Phryges et Pyrrhum aurium causa dicimus. Quin etiam, quod iam 161
subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eaedem erant postremae duae litterae, quae sunt in optimus, postremam litteram detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Ita non erat ea offensio in versibus quam nunc fugiunt poetae novi. Sic enim loquebamur:

qui est omnibu' princeps

non omnibus princeps, et:

vita illa dignu' locoque

1 felice *FPO Gellius* : infelice *A* : felic*e. in *Stang'* 4 sit . . . iuvare *Gellius* : se . . . iuvari *AL* : se . . iuvare *Bake* 6 esse *om. A* 7 pulchros ceteros (et cethegos *L*) triumphos Carthaginem *AL* : *corr. vulg.* 11 lacrimas *om. A* 12 nusquam *A* 14 Bruges *Victorius* (*var. lect.* xiv. 3): Fruges *FP*, Phruges *O*: Phry *A* 17 Phrygum *Schütz* : Phyrrum *A* 18 etiam in *Hoerner*: etiam *Madvig* : tam in *L* : tamen *A* 25 sic *A* : ita *L* loquebamur *AL* : loquebantur *ed. Rom.* 26 omnibu *A* : omnibus *L* 27 omnib. *A* : omnium *L* 28 dignu *A* : dignum *L*

non dignus. Quod si indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte et doctrina postulari
162 putamus? Haec dixi brevius quam si hac de re una disputarem — est enim locus hic late patens de natura usuque verborum — longius autem quam instituta ratio postulabat.

49 Sed quia rerum verborumque iudicium in prudentia est, vocum autem et numerorum aures sunt iudices, et quod illa ad intellegentiam referuntur, haec ad voluptatem, in illis ratio invenit, in his sensus artem. Aut enim neglegenda fuit nobis voluntas aurium, quibus probari nitebamur,
163 aut ars eius conciliandae reperienda. Duae sunt igitur res quae permulceant auris, sonus et numerus. De numero mox, nunc de sono quaerimus. Verba, ut supra diximus, legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non ut poetae exquisita ad sonum, sed sumpta de medio.

qua pontus Helles, †supera Tmolum ac Tauricos†:

locorum splendidis nominibus inluminatus est versus, sed proximus inquinatus insuavissima littera:

finis frugifera et efferta arva Asiae tenet.

164 Qua re bonitate potius nostrorum verborum utamur quam splendore Graecorum, nisi forte sic loqui paenitet:

qua tempestate Helenam Paris

et quae sequuntur. Immo vero ista sequamur asperitatemque fugiamus:

habeo istanc ego perterricrepam

3 una postulata *A* (*oculi errore ex* postulari *natum*). *unde* una proposita *Heerdegen*[1]: una posita *Stroebel* 7 in prudentia *A*: prudentiae *L* 11 voluntas *Bake*: voluptas *AL* nitebamur *Stangl*: videbamur *A*: volebamus *L* 17 Helles *A*: hellus *L* superat tmolum *L*: superadmolum *A* ac Tauricos *PM*: ad Tauricos *FO*: adauricos *A*: qua ponte ab Helles superat Tmolum et Tauricos *Madvig* 18 locorum *AL*: colchorum O^2, *unde* auricomus Colchorum ⟨aries⟩ *Ribbeck* 20 finis *L*: finitus *A* efferta *Lachmann ad Lucr.* vi. 258: ferta *L*: feria A^1 Asiae *A*: Asia *L* 23 paris helenam *AL*: *transp. Lachmann*, *cp. de Orat.* iii. 219 26 istanc *Ribbeck*: ista *A*: istan *L*

itemque:

versutiloquas malitias.

Nec solum componentur verba ratione, sed etiam finientur, quoniam id iudicium esse alterum aurium diximus. Et finiuntur aut ipsa compositione et quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest; quae sive casus habent in exitu similis sive paribus paria redduntur sive opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. In 165
huius concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus; quo de genere illa nostra sunt in Miloniana: Est enim, iudices, haec non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus. Haec enim talia sunt, ut, quia referuntur eo quo debent referri, intellegamus non quaesitum esse numerum, sed secutum. Quod fit item 166
in contrariis referendis, ut illa sunt quibus non modo numerosa oratio sed etiam versus efficitur:

eam quam nihil accusas damnas—

condemnas dixisset qui versum effugere vellet—,

bene quam meritam esse autumas [dicis]
male merere? id quod scis prodest nihil; id quod
nescis obest?

Versum efficit ipsa relatio contrariorum. Idem esset in oratione numerosum: Quod scis nihil prodest; quod nescis multum obest. Semper haec, quae Graeci ἀντίθετα 50

1 itemque *Ernesti*: idemque *L*: fidem . . *A* 3 componentur . . . finientur *L*: componantur . . . finiantur *A* 4 et *A*: sed *L* 5 finiuntur *L*: finiantur *A* et quasi *AL*: aut quasi *Schütz* aut quodam genere *vulg.*: ut quaedam genera *AL* 6 in *om. A* 16 eo quo *Stangl*: ea quae *A*: ad ea quae *L*: ad ea ad quae *codd. dett.*: ad quae *Friedrich* 21 dixisset . . . voluisset *A*: diceret . . . vellet *L* 22 autumas dicis *A*: autumas pro autimas dicis *L*: dicis *secl. Stangl* 23 merere *FPO*^{1}: mereri *AP*^{2}*M* 25 idem *A*: id *L*

nominant, cum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt etiam sine industria.
167 Hoc genere antiqui iam ante Isocratem delectabantur et maxime Gorgias, cuius in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis: Conferte hanc pacem cum illo bello, huius praetoris adventum cum illius imperatoris victoria, huius cohortem impuram cum illius exercitu invicto, huius libidines cum illius continentia: ab illo qui cepit conditas, ab hoc qui constitutas accepit captas dicetis Syracusas.

168 Ergo et hi numeri sint cogniti et genus illud tertium explicetur quale sit, numerosae et aptae orationis. Quod qui non sentiunt, quas auris habeant aut quid in his hominis simile sit nescio. Meae quidem et perfecto completoque verborum ambitu gaudent et curta sentiunt nec amant redundantia. Quid dico meas? Contiones saepe exclamare vidi, cum apte verba cecidissent. Id enim exspectant aures, ut verbis conligetur sententia. 'Non erat hoc apud antiquos.' Et quidem nihil aliud fere non erat; nam et verba eligebant et sententias gravis et suavis reperie-
169 bant, sed eas aut vinciebant aut explebant parum. 'Hoc
me ipsum delectat' inquiunt. Quid si antiquissima illa pictura paucorum colorum magis quam haec iam perfecta delectet, illa nobis sit credo repetenda, haec scilicet repudianda! Nominibus veterum gloriantur. Habet autem ut in aetatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas, quae quidem apud me ipsum valet plurimum. Nec ego id quod deest antiquitati flagito potius quam laudo quod est; praesertim cum [ea] maiora iudicem quae sunt quam illa quae desunt. Plus est enim in verbis et in sententiis boni, quibus illi excellunt, quam in conclusione

2 etiam *A* : et eum *L* 19 colligentur sententiae *L* 21 effingebant *A* 24 quem quam *maluit Stangl* 30 ea *om. A*

sentententiarum, quam non habent. Post inventa conclusio 51 est, qua credo usuros veteres illos fuisse, si iam nota atque usurpata res esset; qua inventa omnis usos magnos oratores videmus. Sed habet nomen invidiam, cum in oratione 170 iudiciali et forensi numerus [Latine, Graece ῥυθμός] inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas auris adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quaeruntur. Hoc freti isti et ipsi infracta et amputata loquuntur et eos vituperant qui apta et finita pronuntiant; si inanibus verbis levibusque sententiis, iure; sin probae res, lecta verba, quid est cur claudere aut insistere orationem malint quam cum sententia pariter excurrere? Hic enim invidiosus numerus nihil adfert aliud nisi ut sit apte verbis comprehensa sententia; quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu saepe natura; et quae valde laudantur apud illos, ea fere quia sunt conclusa laudantur. Et apud Graecos 171 quidem iam anni prope quadringenti sunt cum hoc probatur; nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit vetera contemnenti dicere:

versibus, quos olim Fauni vatesque canebant,

mihi de antiquis eodem modo non licebit? praesertim cum dicturus non sim ante hunc, ut ille, nec quae sequuntur: Nos ausi reserare;—legi enim audivique non nullos, quorum prope modum absolute concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipsos laudo idque merito, quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero, hos vero minime, qui nihil illorum nisi vitium sequuntur, cum a bonis absint longissime.

Quod si auris tam inhumanas tamque agrestis habent, 172 ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas?

4 cum . . . dicitur *secl. Stangl* 5 Latine, Graece ῥυθμός *secl. Ernesti* 7 si *L*: cum si *A* 10 sin P^2: sint FP^1OA 14 plerumque casu, saepe *AL*: parum tumque casu sive *Friedrich* 24 quod qui *L*: qui quod *A* 31 moverit *A*

Omitto Isocratem discipulosque eius Ephorum et Naucratem, quamquam orationis faciendae et ornandae auctores locupletissimi summi ipsi oratores esse debebant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inveniendis vel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est adversatus infensius? Is igitur versum in oratione vetat esse, numerum iubet. Eius auditor Theodectes in primis, ut Aristoteles saepe significat, politus scriptor atque artifex hoc idem et sentit et praecipit; Theophrastus vero eisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino haec esse ab eis prae-
173 cepta nesciunt. Quod si ita est—nec vero aliter existimo—quid, ipsi suis sensibus non moventur? nihilne eis inane videtur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In versu quidem theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut brevior aut longior; nec vero multitudo pedes novit nec ullos numeros tenet nec illud quod offendit aut curat aut in quo offendit intellegit; et tamen omnium longitudinum et brevitatum in sonis sicut acutarum graviumque vocum iudicium ipsa natura in auribus nostris conlocavit.

52
174 Visne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus quam illi ipsi, qui et haec et alia nobis tradiderunt, an his contenti esse quae ab illis dicta sunt possumus? Sed quid quaero velisne, cum litteris tuis eruditissime scriptis te id vel maxime velle perspexerim? Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptae atque numerosae.

Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in eius summis

3 summi *A* : summique *L* debebant *A* : debeant *L* 4 omnium *AL* : hominum *Rufinus* (vi. 570) quis acutior quis *om. A* 6 infensius *L et Rufin.* : inpensius *A* 14 curtum *L* : incultum *A* 17 quod *L* : aut *A* 18 curat *A* : anquirit *Stangl* : cur *L* aut *L* : ut *A* offendat *L* intellegat *A* 23 alia *A* : illa *L* 29 eius *L Rufin.* : omnis *A* : eo *Bake* : scriptis *sive* orationibus *add. edd.*

laudibus ferunt, quod verbis solutis numeros primum adiunxerit. Cum enim videret oratores cum severitate audiri, poetas autem cum voluptate, tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteretur, cum iucunditatis causa tum ut varietas occurreret satietati. Quod ab eis vere 175
quadam ex parte, non totum dicitur. Nam neminem in eo genere scientius versatum Isocrate confitendum est, sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus, cuius omnia nimis etiam exstant scripta numerose. Nam, ut paulo ante dixi, paria paribus adiuncta et similiter definita itemque contrariis relata contraria, quae sua sponte, etiam si id non agas, cadunt plerumque numerose, Gorgias primum invenit, sed eis est usus intemperatius. Id autem est genus, ut ante dictum est, ex tribus partibus conlocationis alterum. Horum uterque Isocratem aetate praecurrit, ut eos ille 176
moderatione, non inventione vicerit. Est enim, ut in transferendis faciendisque verbis tranquillior sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem avidior est generis eius et his festivitatibus—sic enim ipse censet—insolentius abutitur; quas Isocrates tamen, cum audivisset adulescens in Thessalia senem iam Gorgiam, moderatius temperavit. Quin etiam se ipse tantum quantum aetate procedebat—prope enim centum confecit annos—relaxabat a nimia necessitate numerorum, quod declarat in eo libro quem ad Philippum Macedonem scripsit, cum iam admodum esset senex; in quo dicit sese minus iam servire numeris quam solitus esset. Ita non modo superiores sed etiam se ipse correxerat.

Quoniam igitur habemus aptae orationis eos principes 53
auctoresque quos diximus et origo inventa est, causa quae- 177
ratur. Quae sic aperta est, ut mirer veteres non esse com-

3 tum *AL secl. Eussner*: iam *Stangl*: etiam *Stegmann* 4 uteretur *A* : uteremur *L* 9 scripta *AL* : structa *Bake* 11 id *A* : idem *L* 20 tamen cum *A* : cum tamen *L Rufin.* 23 relaxabat *Kayser* : relaxaret *A* : relaxarat *L* 27 correxerat *AL* : correxit *codd. dett.* 30 veteres ea *Kayser*

motos, praesertim cum, ut fit, fortuito saepe aliquid concluse apteque dicerent. Quod cum animos hominum aurisque pepulisset, ut intellegi posset id quod casus effudisset cecidisse iucunde, notandum certe genus atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Ipsae enim aures vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium mensionem.
178 Itaque et longiora et breviora iudicat et perfecta ac moderata semper exspectat; mutila sentit quaedam et quasi decurtata, quibus tamquam debito fraudetur offenditur, productiora alia et quasi immoderatius excurrentia, quae magis etiam aspernantur aures; quod cum in plerisque tum in hoc genere nimium quod est offendit vehementius quam id quod videtur parum. Vt igitur poeticae versus inventus est terminatione aurium, observatione prudentium, sic in oratione animadversum est, multo illud quidem serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus conclusionesque verborum.

179 Quoniam igitur causam quoque ostendimus, naturam nunc—id enim erat tertium—si placet explicemus; quae disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimae. Quaeri enim potest, qui sit orationis numerus et ubi sit positus et natus ex quo, et is unusne sit an duo an plures quaque ratione componatur et ad quam rem et quando et quo loco et quem ad modum adhibitus aliquid
180 voluptatis adferat. Sed ut in plerisque rebus sic in hac duplex est considerandi via quarum altera est longior,
54 brevior altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quaestio sitne omnino ulla numerosa oratio; quibusdam enim non videtur, quia nihil insit in ea certi ut in versibus, et quod ipsi, qui adfirment esse eos numeros,

5 ipsae enim aures *codd. dett.*: ipse enim *A*: aures enim *L* 6 dimensionem *maluit Reid* 8 quasi et *A* 10 alia *L*; aliqua *A* 13 poeticae (*sc. artis*) *Friedrich*: poetica et *L*: *secl. Jahn*: poetae *A*: in poetica *Schütz* 22 et is . . . plures *secl. Hoerner* 30 ipsi *L*: illi *A*: illi ipsi *Stangl* affirmant *A*, *quod tuetur Reid*

rationem cur sint non queant reddere. Deinde, si sit numerus in oratione, qualis sit aut quales, et e poeticisne numeris an ex alio genere quodam et, si e poeticis, quis eorum sit aut qui; namque aliis unus modo aliis plures aliis omnes idem videntur. Deinde, quicumque sunt sive unus sive plures, communesne sint omni generi orationis—quoniam aliud genus est narrandi aliud persuadendi aliud docendi—an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur; si communes, qui sint; si dispares, quid intersit, et cur non
aeque in oratione atque in versu numerus appareat. De- 181
inde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam vel compositione quadam vel genere verborum; an sit suum cuiusque, ut numerus intervallis, compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quadam forma et lumine orationis appareat, sitque omnium fons compositio ex eaque et numerus efficiatur et ea quae dicuntur orationis quasi formae et lumina, quae, ut dixi,
Graeci vocant *σχήματα*. At non est unum nec idem quod 182
voce iucundum est et quod moderatione absolutum et quod inluminatum genere verborum; quamquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est; compositio autem ab utroque differt, quae tota servit gravitati vocum aut suavitati. Haec igitur fere sunt in quibus rei natura quaerenda sit.

Esse ergo in oratione numerum quendam non est difficile 55
cognoscere. Iudicat enim sensus; in quo est iniquum quod 183
accidit non agnoscere, si cur id accidat reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura atque sensu, quem dimensa ratio docuit quid accideret. Ita

6 omni generi orationis *codd. dett.*: omni genere orationis *L*: omnis generis orationi *A* 9 communes *Manutius*: omnis *AL* 13 an sit *Lambinus*: an est *AL* 14 genus ipsum *AL*: genere ipso *Schütz* 15 quadam *Schenkl*: quaedam *AL*: in quadam *Bake* lumine *Bake*: lumen *AL*: concinnitate *Schenkl* sitque *AL*: sitve *Schütz* 29 accideret *Madvig*: acciderit *AL*

notatio naturae et animadversio peperit artem. Sed in versibus res est apertior, quamquam etiam a modis quibusdam cantu remoto soluta esse videtur oratio maximeque id in optimo quoque eorum poetarum qui λυρικοὶ a Graecis nominantur, quos cum cantu spoliaveris, nuda paene remanet
184 oratio. Quorum similia sunt quaedam etiam apud nostros, velut illa in Thyeste:

> quemnam te esse dicam? qui tarda in senecta

et quae sequuntur; quae, nisi cum tibicen accessit, orationis sunt solutae simillima. At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic saepe sunt abiecti, ut non numquam vix in eis numerus et versus intellegi possit. Quo est ad inveniendum difficilior in oratione numerus quam in
185 versibus. Omnino duo sunt quae condiant orationem, verborum numerorumque iucunditas. In verbis inest quasi materia quaedam, in numero autem expolitio. Sed ut ceteris in rebus necessitatis inventa antiquiora sunt quam
186 voluptatis[. Itaque et Herodotus et eadem superiorque aetas numero caruit nisi quando temere ac fortuito, et scriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione praecepta multa nobis reliquerunt.]—nam quod et facilius
56 est et magis necessarium, id semper ante cognoscitur—ita translata aut facta aut coniuncta verba facile sunt cognita, quia sumebantur e consuetudine cotidianoque sermone. Numerus autem non domo depromebatur neque habebat aliquam necessitudinem aut cognationem cum oratione. Itaque serius aliquanto notatus et cognitus quasi quandam
187 palaestram et extrema liniamenta orationi attulit. Quod si

3 videtur *vulg.* : videatur *AL* 5 quos *L* : eos *A* 6 nostros *L* : illos *A* 8 senecta *Bothe* : senectute *AL* 12 quo *L* : quod *A* quo . . . versibus *om.* m, *secl. Stangl* 13 quam in versibus *secl. Jahn* 18 Itaque . . . reliquerunt *secl. Stangl* 19 caruit *L* : placuit *A* fortuito accidit *Heerdegen* 22 semper *L* : semel *A* 23 iuncta *L* 25 domo *vulg.* : modo *AL* : de medio *Stroebel* 28 extrema *AL* : externa *Friedrich*

et angusta quaedam atque concisa et alia est dilatata et fusa oratio, necesse est id non litterarum accidere natura, sed intervallorum longorum et brevium varietate; quibus implicata atque permixta oratio quoniam tum stabilis est tum volubilis, necesse est eius modi vi naturam numeri contineri. Nam circuitus ille, quem saepe iam diximus, incitatior numero ipso fertur et labitur, quoad perveniat ad finem et insistat. Perspicuum est igitur numeris astrictam orationem esse debere, carere versibus.

Sed hi numeri poeticine sint an ex alio genere quodam 188
deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poeticos, propterea quod definita sunt genera numerorum. Nam omnis talis est, ut unus sit e tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit partem pedis aut aequalem esse alteri parti aut altero tanto aut sesqui esse maiorem. Ita fit aequalis dactylus, duplex iambus, sesquiplex paean; qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis quod efficitur numerosum sit necesse est. Sed quaeritur quo numero aut 189
quibus potissimum sit utendum. Incidere vero omnis in orationem etiam ex hoc intellegi potest, quod versus saepe in oratione per imprudentiam dicimus. Est id vehementer vitiosum, sed non attendimus neque exaudimus nosmet ipsos; senarios vero et Hipponacteos effugere vix possumus; magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio. Sed tamen eos versus facile agnoscit auditor; sunt enim usitatissimi; inculcamus autem per imprudentiam saepe etiam minus usitatos, sed tamen versus: vitiosum genus et

1 concessa *A* dilatata *A* : conlatata *F* : collata *PO*[1]*M* : colligata *Bake* 2 fusa *A* : diffusa *L* accidere *vulg.* : accipere *A* : accedere *L* : accredere *O*[1] 3 longorum *L* : longiorum *A* quibus *L* : et quibus *A* 5 vi *Stangl* : ut *A* : *om.* *L* numeri *Stangl* : numeris *AL* 16 sesqui *PM* : sesque *FO* : se sesequi *A* 17 sesquiplex *vulg.* : sesqui *L* : sequens *A* 22 est id vehementer *A* : quod vehementer est *L* 26 agnoscit *AF* : cognoscit *OPM* : ignoscit *Heerdegen*

190 longa animi provisione fugiendum. Elegit ex multis Isocrati libris triginta fortasse versus Hieronymus Peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapaestos; quo quid potest esse turpius? Etsi in legendo fecit malitiose; prima enim syllaba dempta ex primo verbo sententiae postremum ad verbum primam rursus syllabam adiunxit insequentis sententiae; ita factus est anapaestus is qui Aristophaneus nominatur; quod ne accidat observari nec potest nec necesse est. Sed tamen hic corrector in eo ipso loco quo reprehendit, ut a me animum adversum est studiose inquirente in eum, immittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum in solutis etiam verbis inesse numeros eosdemque esse oratorios qui sint poetici.

57
191 Sequitur ergo ut qui maxime cadant in orationem aptam numeri videndum sit. Sunt enim qui iambicum putent, quod sit orationis simillimus, qua de causa fieri ut is potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis, quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiae sit accommodatior. Ephorus autem, levis ipse orator et profectus ex optima disciplina, paeana sequitur aut dactylum, fugit autem spondeum et trochaeum. Quod enim paean habebat tris brevis, dactylus autem duas, brevitate et celeritate syllabarum labi putat verba proclivius contraque accidere in spondeo et trochaeo; *quorum* quod alter e longis constet alter e brevibus, fieri alteram nimis incitatam alteram
192 nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed et illi priores errant et Ephorus in culpa est. Nam et qui paeana

3 anapaestos *vulg.*: anapaesta *FPO*: anapesti *A* 4 legendo *AP*^{1}: eligendo *FOMP*^{2} 5 ex *A*: in *L* 7 ita *A*: itaque *L* 15 iambicum *L*: iambum *Stangl*: ambiguum *A* 16 orationis *A*: orationi *FO*: oratori *PM* fieri ut is *L*: ratione *A* 18 quod *AL Non.*: cum *Ernesti* dactylicus *AO*^{2}*FPM*: dactylus *O*^{1}*Non.* (p. 142) 19 accommodatior *FPO*: commodatior *A* et *A*: sed *L* 21 *post* enim *usque ad* per versetur (231) *om. A* 24 quorum *add. Heerdegen* 25 constet . . . fieri *Ernesti*: constaret . . . fieret *L* 27 et *L*: *secl. Manutius*: ei *Jahn*

praetereunt, non vident mollissimum a sese numerum eun-
demque amplissimum praeteriri. Quod longe Aristoteli
videtur secus, qui iudicat heroum numerum grandiorem
quam desideret soluta oratio, iambum autem nimis e vul-
gari esse sermone. Ita neque humilem et abiectam oratio-
nem nec nimis altam et exaggeratam probat, plenam tamen
eam vult esse gravitatis, ut eos qui audient ad maiorem
admirationem possit traducere. Trochaeum autem, qui est 193
eodem spatio quo choreus, cordacem appellat, quia con-
tractio et brevitas dignitatem non habeat. Ita paeana pro-
bat eoque ait uti omnis, sed ipsos non sentire cum utantur;
esse autem tertium ac medium inter illos, et ita factos eos
pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sesquiplex aut
duplex aut par. Itaque illi de quibus ante dixi tantum
modo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis.
Iambus enim et dactylus in versum cadunt maxime; itaque 194
ut versum fugimus in oratione, sic hi sunt evitandi conti-
nuati pedes; aliud enim quiddam est oratio nec quicquam
inimicius quam illa versibus; paean autem minime est aptus
ad versum, quo libentius eum recepit oratio. Ephorus vero
ne spondeum quidem, quem fugit, intellegit esse aequalem
dactylo, quem probat. Syllabis enim metiendos pedes,
non intervallis existimat; quod idem facit in trochaeo, qui
temporibus et intervallis est par iambo, sed eo vitiosus in
oratione, si ponatur extremus, quod verba melius in syllabas
longiores cadunt. Atque haec, quae sunt apud Aristotelem,
eadem a Theophrasto Theodecteque de paeane dicuntur.
Ego autem sentio omnis in oratione esse quasi permixtos 195
et confusos pedes, nec enim effugere possemus animad-
versionem, si semper isdem uteremur, quia nec numerosa

5 et abiectam *Lambinus*: nec abiectam *L* 7 audiant *maluit Ernesti* 10 et *Sauppe*: ut *L* 13 in eis *L*: numeris *Stangl*: eis *Ernesti* 21 fugit *codd. dett.*: fuit *L* 24 vitiosus *Manutius*: vitiosius *L* 28 sentio *L*: censeo *Bake* esse *vulg.*: est *L*

esse, ut poema, neque extra numerum, ut sermo vulgi, esse
debet oratio – alterum nimis est vinctum, ut de industria
factum appareat, alterum nimis dissolutum, ut pervagatum
ac vulgare videatur; ut ab altero non delectere, alterum
196 oderis—; sit igitur, ut supra dixi, permixta et temperata
numeris nec dissoluta nec tota numerosa, paeane maxime,
quoniam optimus auctor ita censet, sed reliquis etiam nu-
meris, quos ille praeterit, temperata.

58 Quos autem numeros cum quibus tamquam purpuram
misceri oporteat nunc dicendum est atque etiam quibus
orationis generibus sint quique accommodatissimi. Iambus
enim frequentissimus est in eis quae demisso atque humili
197 sermone dicuntur; paean autem in amplioribus, in utroque
dactylus. Itaque in varia et perpetua oratione hi sunt inter
se miscendi et temperandi. Sic minime animadvertetur
delectationis aucupium et quadrandae orationis industria;
quae latebit eo magis, si et verborum et sententiarum pon-
deribus utemur. Nam qui audiunt haec duo animadver-
tunt et iucunda sibi censent, verba dico et sententias, eaque
dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos et prae-
tervolat numerus; qui tamen si abesset, illa ipsa delecta-
198 rent minus. Nec vero is cursus est numerorum — orationis
dico, nam est longe aliter in versibus—, nihil ut fiat extra
modum; nam id quidem esset poema; sed omnis nec
claudicans nec quasi fluctuans sed aequabiliter constanter-
que ingrediens numerosa habetur oratio. Atque id in
dicendo numerosum putatur, non quod totum constat e
numeris, sed quod ad numeros proxime accedit; quo etiam
difficilius est oratione uti quam versibus, quod in illis certa
quaedam et definita lex est, quam sequi sit necesse; in

2 vinctum *F*: iunctum *PO* 5 permixta . . . numeris *secl Bake* 6 numerosa oratio *maluit Heerdegen* 12 eis *Rufinus*: his *L* 14 itaque *Rufinus*: ita *L* 19 censent *L*: sentiunt *Bake* 21 delectarent minus. nec vero *Heerdegen*: delectarent nec vero minus *L* 25 sed *Bake*: et *L* aequabiliter *Schütz*: aequaliter *L*

dicendo autem nihil est propositum, nisi ut ne immoderata aut angusta aut dissoluta aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tamquam tibicini percussionum modi, sed universa comprehensio et species orationis clausa et terminata est, quod voluptate aurium iudicatur.

Solet autem quaeri totone in ambitu verborum numeri 59 199 tenendi sint an in primis partibus atque in extremis; plerique enim censent cadere tantum numerose oportere terminarique sententiam. Est autem, ut id maxime deceat, non ut solum; ponendus est enim ille ambitus, non abiciendus. Qua re cum aures extremum semper exspectent in eoque acquiescant, id vacare numero non oportet, sed ad hunc exitum iam a principio ferri debet verborum illa comprehensio et tota a capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipsa consistat. Id autem bona disciplina exercitatis, qui et 200 multa scripserint et quaecumque etiam sine scripto dicent similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circumscribitur mente sententia confestimque verba concurrunt, quae mens eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeant; quorum discriptus ordo alias alia terminatione concluditur. Atque omnia illa et prima et media verba spectare debent ad ultimum. Interdum enim cursus est in oratione incitatior, 201 interdum moderata ingressio, ut iam a principio videndum sit quem ad modum velis venire ad extremum. Nec in numeris magis quam in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus quae poetae, effugimus tamen in oratione poematis similitudinem. Est enim in utroque et materia et tractatio: materia in verbis, tractatio in conlocatione verborum. Ternae autem sunt utriusque partes: verborum 60 translatum, novum, priscum—nam de propriis nihil hoc loco

1 ut ne *Schütz*: aut ne *L* 2 aut fluens *L*: ac fluens *Heerdegen* 3 tibicini *L*: tibicinii *Orelli*: tibicinis *codd. dett.* 10 ut solum *Bake*: id solum *L* 13 iam *Ernesti*: tam *FP*[1]*O*[1]: tamen *P*[2]*MO*[2] 16 dicent *Jahn*: dicerent *L* 20 respondeant *Reid*: respondeat *L*

dicimus—; conlocationis autem eae quas diximus, com-
202 positio, concinnitas, numerus. Sed in utroque frequentiores sunt et liberiores poetae; nam et transferunt verba cum crebrius tum etiam audacius et priscis libentius utuntur et liberius novis. Quod idem fit in numeris, in quibus quasi necessitati parere coguntur. Sed tamen haec nec nimis esse diversa neque nullo modo coniuncta intellegi licet. Ita fit ut non item in oratione ut in versu numerus exstet idque quod numerosum in oratione dicitur non semper numero fiat, sed non numquam aut concinnitate aut con-
203 structione verborum. Ita si numerus orationis quaeritur qui sit, omnis est, sed alius alio melior atque aptior; si locus, in omni parte verborum; si unde ortus sit, ex aurium voluptate; si componendorum ratio, dicetur alio loco, quia pertinet ad usum, quae pars quarta et extrema nobis in dividendo fuit; si ad quam rem adhibeatur, ad delectationem; si quando, semper; si quo loco, in tota continuatione verborum; si quae res efficiat voluptatem, eadem quae in versibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsae tacito eum sensu sine arte definiunt.

61 Satis multa de natura; sequitur usus, de quo est accu-
204 ratius disputandum. In quo quaesitum est in totone circuitu illo orationis, quem Graeci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem aut continuationem aut circumscriptionem dicimus, an in principiis solum an in extremis an in utraque parte numerus tenendus sit; deinde cum aliud videatur esse numerus aliud numero-
205 sum, quid intersit. Tum autem in omnibusne numeris aequaliter particulas deceat incidere an facere alias breviores alias longiores, idque quando aut cur; quibusque partibus, pluribusne an singulis, imparibus an aequalibus,

1 collocationis *Manutius*: collocationes *L* 7 neque nullo modo *Göller*: neque ullo modo *L*: neque nullo modo non *Seyffert* 8 ita fit . . . definiunt *damnat Stegmann* 20 sensu *codd. dett.*: sensum *FPO*

et quando aut istis aut illis sit utendum; quaeque inter se
aptissime conlocentur et quo modo, an omnino nulla sit in
eo genere distinctio; quodque ad rem maxime pertinet, qua
ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est unde 206
orta sit forma verborum dicendumque quantos circuitus
facere deceat deque eorum particulis et tamquam incisionibus disserendum est quaerendumque utrum una species et
longitudo sit earum anne plures et, si plures, quo loco aut
quando quoque genere uti oporteat. Postremo totius
generis utilitas explicanda est, quae quidem patet latius;
non ad unam enim rem aliquam, sed ad pluris accommodatur.

Ac licet non ad singula respondentem de universo genere 207
sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse videatur.
Remotis igitur reliquis generibus unum selegimus hoc, quod
in causis foroque versatur, de quo diceremus. Ergo in
aliis, id est in historia et in eo quod appellamus ἐπιδεικτικόν,
placet omnia dici Isocrateo Theopompeoque more illa circumscriptione ambituque, ut tamquam in orbe inclusa
currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis absolutisque sententiis. Itaque postea quam est nata haec vel cir- 208
cumscriptio vel comprehensio vel continuatio vel ambitus,
si ita licet dicere, nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit
orationem generis eius quod esset ad delectationem comparatum remotumque a iudiciis forensique certamine, quin
redigeret omnis fere in quadrum numerumque sententias.
Nam cum is est auditor qui non vereatur ne compositae
orationis insidiis sua fides attemptetur, gratiam quoque
habet oratori voluptati aurium servienti. Genus autem hoc 62
orationis neque totum adsumendum est ad causas forensis 209
neque omnino repudiandum; si enim semper utare, cum
satietatem adfert tum quale sit etiam ab imperitis agnosci-

1 istis *L* (Brut. 133): his *Lambinus* 13 singula *Bake*: singulas res *L*

tur; detrahit praeterea actionis dolorem, aufert humanum sensum auditoris, tollit funditus veritatem et fidem.

Sed quoniam adhibenda non numquam est, primum videndum est quo loco, deinde quam diu retinenda sit, tum
210 quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in accusationis secundo de Siciliae laude diximus, ut in senatu de consulatu meo, aut exponenda narratio, quae plus dignitatis desiderat quam doloris, ut in quarto accusationis de Hennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Saepe etiam in amplificanda re concessu omnium funditur numerose et volubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem saepissime sumus; quod plurimis locis perorationes nostrae voluisse nos atque animo contendisse declarant. Id autem tum valet cum is qui audit ab oratore iam obsessus est ac tenetur. Non enim id agit ut insidietur et observet, sed iam favet processumque vult dicendique vim admirans non anquirit quid reprehendat.
211 Haec autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, quam ipsam includit, sed in orationis reliquis partibus. Nam cum sis eis locis usus quibus ostendi licere, transferenda tota dictio est ad illa quae nescio cur, cum Graeci κόμματα et κῶλα nominent, nos non recte incisa et membra dicamus. Neque enim esse possunt rebus ignotis nota nomina, sed cum verba aut suavitatis aut inopiae causa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellandum sit quod propter rerum ignorationem ipsarum

2 auditoris *Heerdegen*: actoris *FO*: auctoris *PM* 6 ut *vulg.*: aut *L* 8 meo *L*: *secl. non nulli*: nostro *alii* 9 desiderat L: desideret *Ernesti* 18 anquirit *codd. dett.*: adquirit *FPM*: acquirat *O*[1]: acquirit *O*[2] reprehendat *vulg.*: prehendat *OM*: prendat *FP* 19 nec dico *L*: non dico *Sauppe* 20 quam ipsam includit *Beier*: quam ipse includit *L*: qua in ipsa includitur *Stangl*: in quam ipsam includitur *Bake*: quam ipsa finis includit *Schütz* 21 licere *vulg.*: liceret *L*

nullum habuerit ante nomen, necessitas cogat aut novum facere verbum aut a simili mutuari.

Quo autem pacto deceat incise membratimve dici iam 63 212
videbimus; nunc quot modis mutentur comprehensiones conclusionesque dicendum est. Fluit omnino numerus a primo tum incitatius brevitate pedum, tum proceritate tardius. Cursum contentiones magis requirunt, expositiones rerum tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus, e quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus vocatur, cum duo extremi chorei sunt, id est e singulis longis et brevibus. Explanandum est enim, quod ab aliis eidem pedes aliis vocabulis nominantur. Dichoreus 213
non est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis, sed in orationis numero nihil est tam vitiosum quam si semper est idem. Cadit autem per se ille ipse praeclare, quo etiam satietas formidanda est magis. Me stante C. Carbo C. F. tribunus plebis in contione dixit his verbis: O Marce Druse, patrem appello—haec quidem duo binis pedibus incisim; dein membratim: Tu dicere solebas sacram esse rem publicam;—haec item membra ternis; post ambitus: Qui- 214
cumque eam violavissent, ab omnibus esse ei poenas persolutas;—dichoreus; nihil enim ad rem, extrema illa longa sit an brevis; deinde: Patris dictum sapiens temeritas fili comprobavit—hoc dichoreo tantus clamor contionis excitatus est, ut admirabile esset. Quaero nonne id numerus effecerit? Verborum ordinem immuta, fac sic: Comprobavit fili temeritas, iam nihil erit, etsi temeritas ex tribus brevibus et longa est, quem Aristoteles ut optimum probat, a quo dissentio. 'At eadem verba, eadem sententia.' Animo 215
istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non

1 cogat *vulg.*: cogit *L* 11 quod *L*: quod iam *Rufinus*: quoniam *Stangl* 12 ab aliis *Rufinus*: ab illis *L* 19 dein *L*: deinde *Nonius et Rufinus* tu *L Rufinus*: tum *Nonius* 28 quem *MP^2O^2 Rufinus*: quam *FO^1*: quem numerum *maluit Stangl*

oportet; primum enim numerus agnoscitur, deinde satiat, postea cognita facilitate contemnitur.

64 Sed sunt clausulae plures, quae numerose et iucunde cadant. Nam et creticus, qui est e longa et brevi et longa, et eius aequalis paean, qui spatio par est, syllaba longior, quam commodissime putatur in solutam orationem inligari, cum sit duplex. Nam aut e longa est et tribus brevibus, qui numerus in primo viget, iacet in extremo, aut e totidem brevibus et longa, [in] quem optime cadere censent veteres;
216 ego non plane reicio, sed alios antepono. Ne spondeus quidem funditus est repudiandus, etsi, quod est e longis duabus, hebetior videtur et tardior; habet tamen stabilem quendam et non expertem dignitatis gradum, in incisionibus vero multo magis et in membris; paucitatem enim pedum gravitate sua et tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo: adiungo, quod minimum sit, proximum superiorem,
217 saepe etiam tertium. Ne iambus quidem, qui est e brevi et longa, aut par choreo qui habet tris brevis *trochaeus*, sed spatio par, non syllabis, aut etiam dactylus, qui est e longa et duabus brevibus, si est proximus a postremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, si est extremus choreus aut spondeus; numquam enim interest uter sit eorum in pede extremo. Sed idem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus; nihil enim interest dactylus sit extremus an creticus, quia postrema syllaba brevis an longa
218 sit ne in versu quidem refert. Qua re etiam paeana qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum,

4 cadant *L*: cadunt *Bake* 5 eius *L*: ei *Stangl* 6 quam *vulg.*: qui *FPO Rufinus*: vel *Stangl* 8 e *Rufinus*: *om. L* 9 in *L*: *om. Rufinus* 15 gravitate sua et O^2 *Rufinus*: gravitatis suaet *F*: gravitatis suae *P*: gravitatis sue O^1 17 sit *L*: est *maluit Stangl* 19 trochaeus *Rufinus*: *om. L* 24 concluduntur *Rufinus*

quoniam nihil ad rem est, postrema quam longa sit. Iam paean, quod pluris habeat syllabas quam tris, numerus a quibusdam, non pes habetur. Est quidem, ut inter omnis constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi vel orienti vel mediae; putant illi etiam cadenti, quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochmius autem e quinque syllabis, brevi, duabus longis, brevi, longa, ut est hoc: Amicos tenes, quovis loco aptus est, dum semel ponatur: iteratus aut continuatus numerum apertum et nimis insignem facit. 65 219 His igitur tot commutationibus tamque variis si utemur, nec deprehendetur manifesto quid a nobis de industria fiat et occurretur satietati. Et quia non *numero solum* numerosa oratio sed et compositione fit et genere, quod ante dictum est, concinnitatis—compositione potest intellegi, cum ita structa verba sunt, ut numerus non quaesitus sed ipse secutus esse videatur, ut apud Crassum: Nam ubi libido dominatur, innocentiae leve praesidium est; ordo enim verborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria—; itaque si quae veteres illi, Herodotum dico et Thucydidem totamque eam aetatem, apte numeroseque dixerunt, ea non numero quaesito, sed verborum conlocatione ceciderunt. 220 Formae vero quaedam sunt orationis, in quibus ea concinnitas est ut sequatur numerus necessario. Nam cum aut par pari refertur aut contrarium contrario opponitur aut quae similiter cadunt verba verbis comparantur, quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numerose cadat, quo de genere cum exemplis supra diximus; ut haec quoque copia facultatem adferat non semper eodem modo desinendi. Nec tamen haec ita sunt arta et astricta, ut ea, cum velimus,

2 habeat *L*: habet *Rufinus* 3 habetur *L*: existimatur *Rufinus*: nominatur *Reid* 13 numero solum *codd. dett.* (*om.* numerosa): *om. L* 23 ea *edd.*: ea si *L*: ea scilicet *Stangl*: ea sic *Heerdegen* 26–27 quidquid ... fit *vulg.*: quid quod ... sic *L*

laxare nequeamus. Multum interest utrum numerosa sit, id est similis numerorum, an plane e numeris constet oratio; alterum si fit, intolerabile vitium est, alterum nisi fit, dissipata et inculta et fluens est oratio.

66 221 Sed quoniam non modo non frequenter verum etiam raro in veris causis aut forensibus circumscripte numeroseque dicendum est, sequi videtur, ut videamus quae sint illa quae supra dixi incisa, quae membra. Haec enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus et plena comprehensio e quattuor fere partibus, quae membra dicimus, ut et auris impleat et neque brevior sit quam satis sit neque longior. Quamquam utrumque non numquam vel potius saepe accidit, ut aut citius insistendum sit aut longius procedendum, ne brevitas defrudasse auris videatur neve longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem; nec enim loquor de versu
222 et est liberior aliquanto oratio. [E quattuor igitur quasi hexametrorum instar versuum quod sit constat fere plena comprehensio.] His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin membratim volumus dicere, insistimus atque, cum opus est, ab isto cursu invidioso facile nos et saepe diiungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum quam hoc, quod minime apparet et valet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi: Missos faciant patronos; ipsi prodeant;—nisi intervallo dixisset ipsi prodeant, sensisset profecto se fudisse senarium; omnino melius caderet prodeant ipsi; sed de
223 genere nunc disputo;—cur clandestinis consiliis nos op-

1 multumque *Stangl* 6 aut *L* : ac *Madvig* (*Adv. Crit.* iii. 99) : et *Schütz* aut forensibus *secl. Kayser* 11 partibus *L* : senariis versibus *Stangl* (*ex Quint.* ix. 4. 125) 11–12 et neque *Heerdegen* : et neve *L* : neve *Stangl* : et ne *vulg.* 17–19 E quattuor . . . comprehensio *damnat Heerdegen*, *secl. Stangl* 21 atque *Stangl* : idque *L* 23 debet esse *L* : solet esse *Piderit* : est *Bake* 26 profecto se fudisse *codd. dett.* : profectos effugisse *L*

pugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos? Prima sunt illa duo, quae *κόμματα* Graeci vocant, nos incisa dicimus; deinde tertium *κῶλον* illi, nos membrum; sequitur non longa—ex duobus enim versibus, id est membris, perfecta comprehensio est et in spondeos cadit; et Crassus quidem sic plerumque dicebat, idque ipse genus dicendi maxime probo. Sed quae incisim aut 67
membratim efferuntur, ea vel aptissime cadere debent, ut est apud me: Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia superabat? at egebas; haec incise dicta sunt quattuor; 224
at membratim quae sequuntur duo: Incurristi amens in columnas, in alienos insanus insanisti. Deinde omnia tamquam crepidine quadam comprehensione longiore sustinentur: Depressam, caecam, iacentem domum pluris quam te et quam fortunas tuas aestimasti. Dichoreo finitur. At spondeis proximum illud. Nam in his, quibus ut pugiunculis uti oportet, brevitas faciet ipsa liberiores pedes; saepe enim singulis utendum est, plerumque binis, et utrisque addi pedis pars potest, non fere ternis amplius. Incisim autem et membratim tractata oratio in veris causis 225
plurimum valet, maximeque eis locis, cum aut arguas aut refellas, ut nos in Corneliana secunda: O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda! Membratim adhuc; deinde caesim: Diximus, rursus membratim: Testis dare volumus. Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse brevior: Quem, quaeso, nostrum fefellit ita vos esse facturos? Nec ullum 226
genus est dicendi aut melius aut fortius quam binis aut

1 perfugis *Quint. et Rufinus*: perfugiis *L* comparant *L Rufinus*: comparat is *vel* comparatis *Quint. codd.* 6 cadit *L et Rufinus*: cadens *Schenkl* 12 alienos *L*: alienis *Rufinus*: antis aenis *Schütz* 16 finitur *L*: finitum *Rufinus* spondeis *Rufinus*: spondius *L* 17 pugiunculis *Rufinus*: pungiunculis *L* faciet *Rufinus*: fecit F^1: facit F^2OPM 22 nos *Rufinus*: nostra *L* ('exspectares *illa nostra*' *Sandys*) 24 dein *Rufinus* 27 quaeso *vulg.*: quasi *L Quint. Rufinus* 28 quam *vulg.*: *om. L et Rufinus*

ternis ferire verbis, non numquam singulis, paulo alias pluribus, inter quae variis clausulis interponit se raro numerosa comprehensio; quam perverse fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lysiam vult alterum paene Demosthenem, saltat incidens particulas. Et is quidem non minus sententiis peccat quam verbis, ut non quaerat quem appellet ineptum qui illum cognoverit. Sed ego illa Crassi et nostra posui, ut qui vellet auribus ipsis quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset iudicaret. Et quoniam plura de numerosa oratione diximus quam quisquam ante nos, nunc de eius generis utilitate dicemus.

68 Nihil enim est aliud, Brute, quod quidem tu minime
227 omnium ignoras, pulchre et oratorie dicere nisi optimis sententiis verbisque lectissimis dicere. Et nec sententia ulla est quae fructum oratori ferat, nisi apte exposita atque absolute, nec verborum lumen apparet nisi diligenter conlocatorum, et horum utrumque numerus inlustrat; numerus autem—saepe enim hoc testandum est—non modo non poetice vinctus verum etiam fugiens illum eique omnium dissimillimus; non quin idem sint numeri non modo oratorum et poetarum verum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium quae metiri auribus possumus, sed ordo pedum facit, ut id quod pronuntiatur aut orationis
228 aut poematis simile videatur. Hanc igitur, sive compositionem sive perfectionem sive numerum vocari placet, [et] adhibere necesse est, si ornate velis dicere, non solum, quod ait Aristoteles et Theophrastus, ne infinite feratur ut flumen oratio, quae non aut spiritu pronuntiantis aut interductu librari, sed numero coacta debet insistere, verum etiam quod multo maiorem habent apta vim quam soluta. Vt enim athletas nec multo secus gladiatores

2 quae *Rufinus*: quas *L* 14 lectissimis *codd. dett.*: lectissime *L* et nec *L*: sed nec *Madvig* 19 vinctus *C. F. W. Müller*: iunctus *L* 25 et *secl. Lambinus*

videmus nihil nec vitando facere caute nec petendo vehe-
menter, in quo non motus hic habeat palaestram quandam,
ut quicquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam idem ad
aspectum etiam sit venustum, sic orator nec plagam gravem
facit, nisi petitio fuit apta, nec satis tecte declinat impetum,
nisi etiam in cedendo quid deceat intellegit. Itaque qualis 229
eorum motus quos ἀπαλαίστρους Graeci vocant, talis horum
mihi videtur oratio qui non claudunt numeris sententias,
tantumque abest ut—quod ei qui hoc aut magistrorum
inopia aut ingeni tarditate aut laboris fuga non sunt adse-
cuti solent dicere—enervetur oratio compositione verborum,
ut aliter in ea nec impetus ullus nec vis esse possit. Sed 69
magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum qui
genus hoc secuti non tenuerunt simile faciamus, ne aut
verba traiciamus aperte, quo melius aut cadat aut volvatur
oratio; quod se L. Caelius Antipater in prooemio belli 230
Punici nisi necessario facturum negat. O virum simplicem
qui nos nihil celet, sapientem qui serviendum necessitati
putet! Sed hic omnino rudis; nobis autem in scribendo
atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur; nihil
est enim necesse et, si quid esset, id necesse tamen non
erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Laelio, ad quem
scripsit, cui se purgat, veniam petit, et utitur ea traiectione
verborum et nihilo tamen aptius explet concluditque sen-
tentias. Apud alios autem et Asiaticos maxime numero
servientes inculcata reperias inania quaedam verba quasi
complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod
ab Hegesia maxime fluxit, infringendis concidendisque
numeris in quoddam genus abiectum incidant versiculorum
simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi Asiati- 231

4 orator *Bake*: oratio *L* 5 tecte *edd. vett.*: tecti *L*: recte *vulg.* (*ex Quint.* ix. 3. 8) 9 ut *Manutius*: ne *L* ei *codd. dett.*: hi *L* 14 ne aut *L*: ut *Manutius* 18 celet *vulg.*: celat *L* 22–23 ad quem scripsit *sed. Schütz* 23 cui se purgat *Heerdegenio interpolata videntur* 29 versiculorum *Jahn*: siculorum *L*

corum rhetorum principes Hierocles et Menecles minime
mea sententia contemnendi. Etsi enim a forma veritatis
et ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium com-
pensant vel facultate vel copia. Sed apud eos varietas non
erat, quod omnia fere concludebantur uno modo. Quae vitia
qui fugerit, ut neque verbum ita traiciat ut id de industria
factum intellegatur, neque inferciens verba quasi rimas
expleat, nec minutos numeros sequens concidat delumbetque
sententias, nec sine ulla commutatione in eodem semper
versetur genere numerorum, is omnia fere vitia vitaverit.
Nam de laudibus multa diximus, quibus sunt illa perspicue
70 vitia contraria. Quantum autem sit apte dicere, experiri
232 licet, si aut compositi oratoris bene structam conlocationem
dissolvas permutatione verborum; — corrumpatur enim
tota res, ut [et] haec nostra in Corneliana et deinceps
omnia: Neque me divitiae movent, quibus omnis Africanos
et Laelios multi venalicii mercatoresque superarunt: im-
muta paululum, ut sit multi superarunt mercatores venali-
ciique, perierit tota res; et quae sequuntur: Neque vestis
aut caelatum aurum et argentum, quo nostros veteres Mar-
cellos Maximosque multi eunuchi e Syria Aegyptoque vice-
runt; verba permuta sic, ut sit vicerunt eunuchi e Syria
Aegyptoque: adde tertium: Neque vero ornamenta ista
villarum, quibus L. Paullum et L. Mummium, qui rebus
his urbem Italiamque omnem referserunt, ab aliquo video
perfacile Deliaco aut Syro potuisse superari; fac ita: potu-
233 isse superari ab aliquo Syro aut Deliaco; videsne, ut ordine
verborum paululum commutato, isdem tamen verbis stante
sententia, ad nihilum omnia recidant, cum sint ex aptis

4 facultate *L*: facilitate *Stangl* 9–10 -per versetur: ***hinc incipit denuo cod. A*** 10 vitia vitaverit *L*: vitiaverit *A* 11 illa *codd. dett. Madvig*: alia *AL* 13 compositi *A*: compositis *L* 14 dissolvas *A*: dissolvat *L* corrumpatur *AL*: corrumpetur *Hoerner* 15 et *om. A* 17–18 immuta . . . superarunt *om. A* 28 isdem tamen verbis *A*: isdem verbis *L*, *secl. Bake*

dissoluta? Aut si alicuius inconditi arripias dissipatam
aliquam sententiam eamque ordine verborum paululum
commutato in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod
fuerit antea diffluens ac solutum. Age sume de Gracchi
apud censores illud: Abesse non potest quin eiusdem
hominis sit probos improbare qui improbos probet; quanto
aptius, si ita dixisset: Quin eiusdem hominis sit qui im-
probos probet probos improbare! Hoc modo dicere nemo 234
umquam noluit nemoque potuit quin dixerit; qui autem
aliter dixerunt, hoc adsequi non potuerunt. Ita facti sunt
repente Attici; quasi vero Trallianus fuerit Demosthenes!
cuius non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta
ferrentur. Sed si quem magis delectant soluta, sequatur 71
ea sane, modo sic ut, si quis Phidiae clipeum dissolverit,
conlocationis universam speciem sustulerit, non singulorum
operum venustatem; ut in Thucydide orbem modo ora-
tionis desidero, ornamenta comparent. Isti autem cum 235
dissolvunt orationem, in qua nec res nec verbum ullum est
nisi abiectum, non clipeum, sed, ut in proverbio est—etsi
humilius dictum est [tamen simile est]—, scopas [ut ita
dicam] mihi videntur dissolvere. Atque ut plane genus
hoc, quod ego laudo, contempsisse videantur, aut scribant
aliquid vel Isocrateo more vel quo Aeschines aut Demo-
sthenes utitur, tum illos existimabo non desperatione reformi-
davisse genus hoc, sed iudicio refugisse; aut reperiam ipse
eadem condicione qui uti velit, ut aut dicat aut scribat utra
voles lingua eo genere quo illi volunt; facilius est enim
apta dissolvere quam dissipata conectere. Res se autem 236

2–3 ordine . . . commutato *secl. Schütz* 4 fuerit *L*: fuerat *Lambinus* 9 dixerit *AL*: didicerit *Stangl* 13 si quis . . . sequantur *L* 14 sic ut *A*: *om. L* 20 tamen simile est *om. A et Nonius* 20–21 ut ita dicam *secl. Ernesti* 21 dissipare *Nonius* 22 quod ego laudo *om. A* 25 reperiam ipse *A*: reperiam ipsa *L*: reperiant ipsa *codd. dett.*: reperiant, ipse *Madvig* 27 volet *Ernesti*

sic habet, ut brevissime dicam quod sentio: composite et apte sine sententiis dicere insania est, sententiose autem sine verborum et ordine et modo infantia, sed eius modi tamen infantia, ut ea qui utantur non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes; quo qui est contentus utatur. Eloquens vero, qui non approbationes solum sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit quicquam aut exspectari aut audiri libentius.

237 Habes meum de oratore, Brute, iudicium; quod aut sequere, si probaveris, aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. In quo neque pugnabo tecum neque hoc meum, de quo tanto opere hoc libro adseveravi, umquam adfirmabo esse verius quam tuum. Potest enim non solum aliud mihi ac tibi, sed mihimet ipsi aliud alias videri. Nec in hac modo re quae ad vulgi adsensum spectet et ad aurium voluptatem, quae duo sunt ad iudicandum levissima, sed ne in maximis quidem rebus quicquam adhuc inveni firmius, quod tenerem aut quo iudicium meum derigerem, quam id quodcumque mihi quam simillimum veri videretur,
238 cum ipsum illud verum tamen in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea quae disputata sunt minus probabuntur, ut aut maius opus institutum putes quam effici potuerit, aut, dum tibi roganti voluerim obsequi, verecundia negandi scribendi me imprudentiam suscepisse.

1 composite et *om.* *A*   9 exspectari *codd. dett.* : spectari *A* : expectare *L*   audire *L*   15 mihimet *A* : mihi *L*   17 levissima *A* : novissima *L*   21 verum *L* : verum tam̄ (*i.e.* tamen) *A* : tam *codd. dett.* : cum *F*   25 impudentiam *A* : imprudentiam *FOP*[1]

INDEX NOMINVM

INDEX NOMINVM

DE OPTIMO GENERE ORATORVM

SIGLA

G = codex Sangallensis 818 saec. xi
P = codex gemellus Parisinus 7347 saec. xi
ϛ = ceteri codices saec. xv

M. TVLLI CICERONIS

DE OPTIMO GENERE ORATORVM

ORATORVM genera esse dicuntur tamquam poetarum; I
id secus est, nam alterum est multiplex. Poematis enim 1
tragici comici epici melici etiam ac dithyrambici, quo magis est tractatum [a Latinis], suum cuiusque est, diversum a reliquis. Itaque et in tragoedia comicum vitiosum est et in comoedia turpe tragicum; et in ceteris suus est cuique certus sonus et quaedam intellegentibus nota vox. Orato- 2
rum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandis aut gravis aut copiosos, alios tenuis aut subtilis aut brevis, alios eis interiectos et tamquam medios putet, *de* hominibus dicit aliquid, de re parum. In re enim quid optimum sit quaeritur, in homine dicitur quod est. Itaque licet dicere et Ennium summum epicum poetam, si cui ita videtur, et Pacuvium tragicum et Caecilium fortasse comicum. Oratorem genere non divido; perfectum enim quaero. 3
Vnum est autem genus perfecti, a quo qui absunt, non genere differunt, ut Terentius ab Accio, sed in eodem genere non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium et docet et delectat et permovet. Docere debitum est, delectare honorarium, per-

3, 4 quo . . . suum *secl. Jahn*   magis *codd.*: rarius *Hedicke*   4 a Latinis *secl. Friedrich*   suum cuiusque *Manutius*: suum quo ius *GP*: suumque ius ς: suum cuivis *Jahn*. *Totum locum Mommsenio duce sic refinxit Jahn*: id secus est; nam alterum est multiplex poematis tragici comici epici, melici etiam ac dithyrambici, suum cuivis et diversum a reliquis   6 cuique *G*: cuiusque *P*   6, 7 atque certus *maluit Hedicke*   10, 11 de hominibus dicit *Orelli*: hominibus deicit *GP*

4 movere necessarium. Haec ut alius melius quam alius,
concedendum est; verum id fit non genere sed gradu.
Optimum quidem unum est et proximum quod ei simillimum.
Ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum
2 sit, id esse deterrimum. Nam quoniam eloquentia constat
ex verbis et ex sententiis, perficiendum est, ut pure et
emendate loquentes, quod est Latine, verborum praeterea
et propriorum et translatorum elegantiam persequamur: in
propriis ut lautissima eligamus, in translatis ut similitudinem
5 secuti verecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem
genera sunt quot dixi esse laudum. Sunt enim
docendi acutae, delectandi quasi argutae, commovendi
graves. Sed et verborum est structura quaedam duas res
efficiens, numerum et levitatem, et sententiae suam compositionem
habent, *et* ad probandam rem accommodatum
ordinem. Sed earum omnium rerum [ut aedificiorum]
6 memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur
omnia in quo summa *erunt*, erit perfectissimus orator; in quo
media, mediocris; in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur
omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali,
nec generibus inter sese, sed facultatibus different. Itaque
nemo est orator qui Demostheni *se* similem nolit esse; at
Menander Homeri noluit; genus enim erat aliud. Id non
est in oratoribus aut, etiam si est ut alius gravitatem sequens
subtilitatem fugiat, contra alius acutiorem se quam ornatiorem
velit, etiam si est in genere tolerabili, certe non est
in optimo, si quidem, quod omnis laudes habet, id est
optimum.

3 Haec autem dixi brevius quidem quam res petebat, sed
7 ad id quod agimus non fuit dicendum pluribus; unum
enim cum sit genus, id quale sit quaerimus. Est autem

14 lenitatem *maluit Bentley* (*ad Hor. Art. Poet.* 26) 15 et *add. Lambinus* 16 ut aedificiorum *secl. Lambinus* 18 in quo summa erunt *Lambinus*: in quorum *GP* perfectissimus *Lambinus*: peritissimus *codd.* 19 Et *codd.*: Sed *maluit Jahn* 22 se *add. Aldus* 26 tolerabile *P*

tale quale floruit Athenis; ex quo Atticorum oratorum
ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi vide-
runt, vitiosi nihil apud eos esse, alterum pauci, laudabilia
esse multa. Est enim vitiosum in sententia, si quid ab-
surdum aut alienum aut non acutum aut subinsulsum est;
in verbis si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si
durum, si longe petitum. Haec vitaverunt fere omnes qui 8
aut Attici numerantur aut dicunt Attice. Sed qui eatenus
valuerunt, sani et sicci dumtaxat habeantur, sed ita ut
palaestritae; spatiari in xysto ut liceat, non ab Olympiis
coronam petant. Qui cum careant omni vitio, non sunt
contenti quasi bona valetudine, sed viris lacertos sanguinem
quaerunt, quandam etiam suavitatem coloris. Eos imi-
temur, si possumus; si minus, illos potius qui incorrupta
sanitate sunt, quod est proprium Atticorum, quam eos
quorum vitiosa abundantia est, qualis Asia multos tulit.
Quod cum faciemus—si modo id ipsum adsequemur; est 9
enim permagnum— imitemur, si potuerimus, Lysiam et eius
quidem tenuitatem potissimum; est enim multis locis
grandior, sed quia et privatas ille plerasque et eas ipsas aliis
et parvarum rerum causulas scripsit, videtur esse ieiunior,
cum se ipse consulto ad minutarum causarum genera
limaverit. Quod qui ita faciet, *ut*, si cupiat uberior esse, 4
non possit, habeatur sane orator, sed de minoribus; magno
autem oratori etiam illo modo saepe dicendum est in tali
genere causarum. Ita fit ut Demosthenes certe possit sum- 10
misse dicere, elate Lysias fortasse non possit. Sed si eodem
modo putant exercitu in foro et in omnibus templis, quae
circum forum sunt, conlocato dici pro Milone decuisse, ut
si de re privata ad unum iudicem diceremus, vim eloquentiae

1 ex quo *codd.* : atqui *Hedicke* 8 qui eatenus *Gulielmius* : quatenus *codd.* 10 at non *Hedicke* 13 quaerunt *vulg.* : quaerant *GP* 14 si minus *GP* : sin minus *vulg.* 20 ipsas aliis *vulg.* : ipsas et alias *codd.* 22 se ipse *vulg.* : se ipso *GP* 23 faciet ut si *vulg.* : faciet si *GP*

11 sua facultate, non rei natura metiuntur. Qua re quoniam
non nullorum sermo iam increbruit, partim se ipsos Attice
dicere, partim neminem nostrum dicere, alteros neglegamus;
satis enim eis res ipsa respondet, cum aut non adhibeantur
ad causas aut adhibiti derideantur; nam si riderentur, esset
id ipsum Atticorum. Sed qui dici a nobis Attico more
volunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur, si teretes
auris habent intellegensque iudicium, tamquam ad picturam
probandam adhibentur etiam inscii faciendi cum aliqua
12 sollertia iudicandi; sin autem intellegentiam ponunt in
audiendi fastidio neque eos quicquam excelsum magnificumque delectat, dicant se quiddam subtile et politum
velle, grande ornatumque contemnere; id vero desinant
dicere, qui subtiliter dicant, eos solos Attice dicere, id est
quasi sicce et integre. Et ample et ornate et copiose cum
eadem integritate Atticorum est. Quid? dubium est utrum
orationem nostram tolerabilem tantum an etiam admirabilem esse cupiamus? Non enim iam quaerimus quid sit
13 Attice, sed quid sit optime dicere. Ex quo intellegitur,
quoniam Graecorum oratorum praestantissimi sint ei qui
fuerint Athenis, eorum autem princeps facile Demosthenes,
hunc si qui imitetur, eum et Attice dicturum et optime, ut,
quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene
dicere id sit Attice dicere.

5 Sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi
genus, putavi mihi suscipiendum laborem utilem studiosis,
14 mihi quidem ipsi non necessarium. Converti enim ex
Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes
inter seque contrarias, Aeschini *et* Demostheni; nec converti ut interpres, sed ut orator, sententiis isdem et earum

3 nostrum *vulg.*: vestrum *GP*: nostrorum *cod. Vit.* 7 volunt *GP*: nolunt ς 14 id est *codd.*: item *Hedicke* 15 Et ample *codd.*: Etiam ample *Lambinus* 22-24 ut, quoniam . . . dicere *post* Atticorum est *legere maluit Lachmann*: utique . . . est *maluit Hedicke* 29 et *add. Orelli*: *om. codd.*

formis tamquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis. In quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omne verborum vimque servavi. Non enim ea me adnumerare lectori putavi oportere, sed tamquam appendere. Hic labor meus hoc adsequetur, ut nostri 15
homines quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, et ad quam eos quasi formulam dicendi revocent intellegant. 'Sed exorietur Thucydides; eius enim quidam eloquentiam admirantur.' Id quidem recte; sed nihil ad eum oratorem quem quaerimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari crimenve dissolvere; aliud narrantem tenere auditorem, aliud concitare. 'At loquitur pulchre.' Num melius quam Plato? Necesse est 16
tamen oratori quem quaerimus controversias explicare forensis dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permovendum. Qua re si quis erit qui se Thucydideo 6
genere causas in foro dicturum esse profiteatur, is abhorrebit etiam a suspicione eius quod versatur in re civili et forensi; sin Thucydidem laudabit, ascribat suae nostram sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem divinus auctor 17
Plato suum fere aequalem admirabiliter in Phaedro laudari fecit ab Socrate quemque omnes docti summum oratorem esse dixerunt, tamen hunc in numerum non repono. Non enim in acie versatur nec ferro, sed quasi rudibus eius eludit oratio. A me autem, ut cum maximis minima conferam, gladiatorum par nobilissimum inducitur, Aeschines, tamquam Aeserninus, ut ait Lucilius, non spurcus homo,

1 tamquam *codd.*: atque *Hedicke* 3 omne *Hieronymus*: omnium *codd.* 5 adsequetur *Ascensius*: adsequitur *codd.* 8 exorietur *GP*: exoritur *codd. dett. et ed. Norimb.* 9 admirantur *vulg.*: admiratur *GP* 12 concitare *Aldus*: concitantem *codd.* 14 explicare *Aldus*: explicantem *GP*: *an* explicantem . . . genere uti apto? *Friedrich* 18 quod *Ernesti*: quae *codd.* 19 sin *Orelli*: si *GP*: (et) qui *codd. dett.* 22 docti summum *vulg.*: doctissimum *codd.* 24 nec ferro *Hermann*: et ferro *GP*: et foro *codd. dett.* sed quasi *vulg.*: et quasi *GP* 26 Aeschines cum Demosthene *Schütz* 27 ut ait Lucilius *secl. Friedrich*

sed acer et doctus
cum Pacideiano hic componitur,—optimus longe
post homines natos—.

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse divinius.
18 Huic labori nostro duo genera reprehensionum opponuntur. Vnum hoc: 'Verum melius Graeci.' A quo quaeratur ecquid possint ipsi melius Latine? Alterum: 'Quid istas potius legam quam Graecas?' Idem Andriam et Synephebos nec minus [Terentium et Caecilium quam Menandrum legunt, nec] Andromacham aut Antiopam aut Epigonos Latinos recipiunt[; sed tamen Ennium et Pacuvium et Accium potius quam Euripidem et Sophoclem legunt]. Quod igitur est eorum in orationibus e Graeco conversis fastidium, nullum cum sit in versibus?

7
19 Sed adgrediamur iam quod suscepimus, si prius exposuerimus quae causa in iudicium deducta sit. Cum esset lex Athenis, NE QVIS POPVLI SCITVM FACERET, VT QVISQVAM CORONA DONARETVR IN MAGISTRATV PRIVS QVAM RATIONES RETTVLISSET; et altera lex, EOS, QVI A POPVLO DONARENTVR, IN CONTIONE DONARI DEBERE; QVI A SENATV, IN SENATV, Demosthenes curator muris reficiendis fuit eosque refecit pecunia sua; de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit nullis ab illo rationibus relatis, ut corona aurea donaretur eaque donatio fieret in theatro populo convocato, qui locus non est contionis legitimae, atque ita praedicaretur, EVM DONARI VIRTVTIS ERGO BENEVOLENTIAEQVE QVAM IS ERGA POPVLVM
20 ATHENIENSEM HABERET. Hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Aeschines, quod contra leges scripsisset,

2 Pacideiano *Cratander*: Pacidiano *GP* 5 reprehensorum *maluit Manutius* 6 verum *vulg.*: verbum *codd.* 7 ecquid *vulg.*: et quid *codd.* ipsi *vulg.*: illi *G* 9 Terentium . . . nec *secl. Jahn* 11–13 sed tamen . . . legunt *secl. Jahn* (Ennium . . . legunt *secl. Orelli*) 14 e Graeco *Lambinus*: a greco *GP* 19 qui a *vulg.*: quia *codd.* 20 qui a senatu *Muretus*: quia *codd.* 21 eosque *vulg.*: deosque *codd.* 24 fieret *vulg.*: fuerit *G*: fecerit ut *P*

ut et rationibus non relatis corona donaretur et ut in
theatro, et quod de virtute eius et benevolentia falsa scri-
psisset, cum Demosthenes nec vir bonus esset nec bene
meritus de civitate. Causa ipsa abhorret illa quidem a
formula consuetudinis nostrae, sed est magna. Habet
enim et legum interpretationem satis acutam in utramque
partem et meritorum in rem publicam contentionem sane
gravem. Itaque causa fuit Aeschini, cum ipse a Demo- 21
sthene esset capitis accusatus, quod legationem ementitus
esset, ut ulciscendi inimici causa nomine Ctesiphontis
iudicium fieret de factis famaque Demosthenis. Non enim
tam multa *dixit* de rationibus non relatis, quam de eo quod
civis improbus ut optimus laudatus esset. Hanc multam 22
Aeschines a Ctesiphonte petivit quadriennio ante Philippi
Macedonis mortem; sed iudicium factum est aliquot annis
post Alexandro iam Asiam tenente; ad quod iudicium
concursus dicitur e tota Graecia factus esse. Quid enim
tam aut visendum aut audiendum fuit quam summorum
oratorum in gravissima causa accurata et inimicitiis incensa
contentio? Quorum ego orationes si, ut spero, ita expres- 23
sero virtutibus utens illorum omnibus, id est sententiis et
earum figuris et rerum ordine, verba persequens eatenus, ut
ea non abhorreant a more nostro--quae si e Graecis omnia
conversa non erunt, tamen ut generis eiusdem sint, elabora-
vimus—, erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes
qui Attice volent dicere. Sed de nobis satis. Aliquando
enim Aeschinem ipsum Latine dicentem audiamus.

12 dixit *add. vulg.* 20 ego *vulg.* : ergo *GP* si ut *vulg.* : sicut *codd.* 23 e *om. G* 24 elaborabimus *codd.* : *corr. Hieronymus*

PARTITIONES ORATORIAE

SIGLA

P = cod. Paris. 7231, saec. x
p = cod. Paris. 7696, saec. x
codd. dett. = codices, saec. xv exscripti

M. TVLLI CICERONIS

PARTITIONES ORATORIAE

CICERO. Studeo, mi pater, Latine ex te audire ea quae I 1
mihi tu de ratione dicendi Graece tradidisti, si modo tibi
est otium et si vis. PATER. An est, mi Cicero, quod ego
malim quam te quam doctissimum esse? Otium autem
primum est summum, quoniam aliquando Roma exeundi
potestas data est; deinde ista tua studia vel maximis occu-
pationibus meis anteferrem libenter. C. Visne igitur, ut 2
tu me Graece soles ordine interrogare, sic ego te vicissim
isdem de rebus Latine interrogem? P. Sane, si placet.
Sic enim et ego te meminisse intellegam quae accepisti,
et tu ordine audies quae requires. C. Quot in partis tri- 3
buenda est omnis doctrina dicendi? P. Tris. C. Cedo
quas? P. Primum in ipsam vim oratoris, deinde in ora-
tionem, tum in quaestionem. C. In quo est ipsa vis?
P. In rebus et in verbis. Sed et res et verba invenienda
sunt et conlocanda. Proprie autem in rebus invenire, in
verbis eloqui dicitur. Conlocare autem, etsi est commune,
tamen ad inveniendum refertur. Vox motus vultus atque
omnis actio eloquendi comes est; earum rerum omnium
custos memoria. C. Quid? orationis quot sunt partes? 4
P. Quattuor. Earum duae valent ad rem docendam, nar-
ratio et confirmatio; ad impellendos animos duae, princi-

2 si modo *vulg.* : modo *Pp*   16 collocanda *vulg.* : locanda *Pp* invenire *vulg.* : inveniri *P*   19 est; earum *vulg.*: si earum *P*: est: sed earum *ed. Rom.*: sed rerum *Orelli*   22 pellendos *p*

pium et peroratio. C. Quid? Quaestio quasnam habet
partis? P. Infinitam, quam consultationem appello, et de-
2 5 finitam, quam causam nomino. C. Quoniam igitur invenire
primum est oratoris, quid quaeret? P. Vt inveniat, quem
ad modum fidem faciat eis quibus velit persuadere, et quem
ad modum motum eorum animis adferat. C. Quibus rebus
fides fit? P. Argumentis, quae ducuntur ex locis aut in re
ipsa insitis aut adsumptis. C. Quos vocas locos? P. In
quibus latent argumenta. C. Quid est argumentum?
6 P. Probabile inventum ad faciendam fidem. C. Quo modo
igitur duo genera ista dividis? P. Quae sine arte putantur,
ea remota appello, ut testimonia; insita, quae inhaerent in
ipsa re. C. Testimoniorum quae genera sunt? P. Divi-
num et humanum; divinum est ut oracula auspicia, ut
vaticinationes et responsa sacerdotum haruspicum coniecto-
rum; humanum, quod spectatur ex auctoritate, ex voluntate,
ex oratione aut libera aut expressa, in quo insunt scripta
7 pacta promissa iurata quaesita. C. Quae sunt quae dicis
insita? P. Quae [iura] infixa sunt rebus ipsis, ut definitio,
ut contrarium, ut ea quae sunt aut ipsi aut contrario eius
aut similia aut dissimilia aut consentanea aut dissentanea;
ut ea quae sunt quasi coniuncta aut quae quasi pugnantia
inter se; ut earum rerum de quibus agitur causae; ut
causarum eventus, id est, quae sunt effecta de causis; ut
distributiones, ut genera partium generumve partes; ut pri-
mordia rerum et quasi praecurrentia, in quibus inest aliquid
argumenti; ut rerum contentiones, quid maius, quid par,
quid minus sit, in quibus aut naturae rerum aut facultates
3 comparantur. C. Omnibusne igitur ex istis locis argumenta
8 sumemus? P. Immo vero scrutabimur et quaeremus ex
omnibus, sed adhibebimus iudicium, ut levia semper eicia-
mus, non numquam etiam communia praetermittamus et

5 volet *codd. dett.* 19 iura *P*: iure *codd. dett.*: *om. vulg.* 22 aut quae *P*: aut ea *p*: aut ut ea *Lambinus*

non necessaria. C. Quoniam de fide respondisti, volo
audire de motu. P. Tu loco quidem quaeris, sed plenius
quod vis explicabitur, cum ad orationis ipsius quaestio-
numque rationem venero.
C. Quid sequitur igitur? P. Cum inveneris, conlocare; 9
cuius in infinita quaestione ordo idem fere quem exposui
locorum; in definita autem adhibenda sunt illa etiam quae
ad motus animorum pertinent. C. Quo modo igitur ista
explicas? P. Habeo communia praecepta fidem faciendi
et commovendi. Quoniam fides est firma opinio, motus
autem animi incitatio aut ad voluptatem aut ad molestiam
aut ad cupiditatem aut ad metum—tot sunt enim [motus]
genera, partes plures generum singulorum—omnem con-
locationem ad finem accommodo quaestionis. Nam est in
proposito finis fides, in causa [et] fides et motus. Qua re
cum de causa dixero, in quo inest propositum, de utroque
dixero. C. Quid habes igitur de causa dicere? P. Audi- 10
torum eam genere distingui. Nam aut auscultator modo
est qui audit aut disceptator, id est rei sententiaeque mode-
rator; ita aut ut delectetur qui audit aut ut statuat aliquid.
Statuit autem aut de praeteritis, ut iudex, aut de futuris,
ut senator; sic tria haec genera iudici deliberationis exor-
nationis; quae quia in laudationes maxime conferatur, pro-
prium iam habet ex eo nomen. C. Quas res sibi proponit 4 11
in istis tribus generibus orator? P. Delectationem in exor-
natione, in iudicio aut saevitiam aut clementiam iudicis,
in suasione aut spem aut reformidationem deliberantis.
C. Cur igitur hoc loco exponis genera causarum? P. Vt
rationem conlocandi ad finem cuiusque accommodem. C. 12
Quonam tandem modo? P. Quia quibus in orationibus

6 in *om. P* quaestio est *P* 12 motus *om. P* 15 et *om. P*
16 in qua *codd. dett.* 18 iam genere *P* 20 qui delectetur *P*
23 laudationes *vulg.*: laudatione *P* 24 iam *Stangl*: tamen *P*
res *om. P*

delectatio finis est, varii sunt ordines conlocandi. Nam aut
temporum servantur gradus aut generum distributiones;
aut a minoribus ad maiora ascendimus aut a maioribus ad
minora delabimur; aut haec inaequabili varietate distingui-
mus, cum parva magnis simplicia coniunctis obscura dilucidis
laeta tristibus incredibilia probabilibus inteximus, quae in
13 exornationem cadunt omnia. C. Quid, in deliberatione quid
spectas? P. Principia vel non longa vel saepe nulla. Sunt
enim ad audiendum qui deliberant sua causa parati. Nec mul-
tum sane saepe narrandum [est]. Est enim narratio praeteri-
tarum rerum aut praesentium; suasio autem futurarum.
Qua re ad fidem et ad motum adhibenda est omnis oratio.
14 C. Quid, in iudiciis quae est conlocatio? P. Non eadem
accusatoris et rei, quod accusator rerum ordinem perse-
quitur et singula argumenta quasi hastas in manu conlocat,
vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis
decretis testimoniis accuratiusque in singulis commoratur,
eis orationis praeceptis, quae ad incitandos animos valent,
et in reliqua oratione paulum digrediens de cursu dicendi
utitur et vehementius in perorando. Est enim propositum,
5 15 ut iratum efficiat iudicem. C. Quid faciendum est contra
reo? P. Omnia longe secus. Principia sumenda ad bene-
volentiam conciliandam; narrationes aut amputandae, quae
laedunt, aut relinquendae, si totae sunt molestae; firma-
menta ad fidem posita aut per se diluenda aut obscuranda
aut digressionibus obruenda; perorationes autem ad miseri-
cordiam conferendae. C. Semperne igitur ordinem conlo-
candi quem volumus tenere possumus? P. Non sane;
nam auditoris aures moderantur oratori prudenti et provido:
eae quod respuunt immutandum est.

16 C. Expone deinceps quae ipsius orationis verborumque

2 servantur *codd. dett.*: servabitur *P* 4 inaequali *p codd. dett.* 10 est *om. P* 15 quasi hasta in manu collocata *Piderit* (collocata *codd. dett.*) 18 eis (iis) *add. Friedrich* orationis *P*: perorationis *p*: perorationisque *codd. dett.*

praecepta sint. P. Vnum genus est eloquendi sua sponte
fusum; alterum versum atque mutatum. Prima vis est in
simplicibus verbis, in coniunctis secunda. Simplicia in-
venienda sunt, coniunctio conlocanda est. Et simplicia
verba partim nativa sunt partim reperta. Nativa ea, quae
significata sunt sensu; reperta, quae ex eis facta sunt et
novata aut similitudine aut imitatione aut inflexione aut
adiunctione verborum. Atque etiam est haec distinctio in 17
verbis; altera natura, tractatione altera. Natura, ut sint
alia sonantiora grandiora leviora et quodam modo nitidiora,
alia contra; tractatione autem, cum aut propria sumuntur
rerum vocabula aut addita ad nomen aut nova aut prisca
aut ab oratore modificata et inflexa quodam modo; qualia
sunt ea quae transferuntur aut inmutantur, aut ea quibus
tamquam abutimur, aut ea quae obscuramus, quae incredi-
biliter tollimus, quaeque admirabilius quam sermonis con-
suetudo patitur ornamus. C. Habeo de simplicibus verbis, 6 18
nunc de coniunctione quaero. P. Numeri quidam sunt in
coniunctione servandi consecutioque verborum. Numeros
aures ipsae metiuntur, ne aut non compleas verbis quod
proposueris aut redundes. Consecutio autem, ne generibus
numeris temporibus personis casibus perturbetur oratio.
Nam ut in simplicibus verbis quod non est Latinum, sic
in coniunctis quod non est consequens vituperandum est.
Communia autem simplicium coniunctorumque haec sunt 19
quinque quasi lumina, dilucidum breve probabile inlustre
suave. Dilucidum fiet usitatis verbis propriis dispositis, [aut]
circumscriptione conclusa aut intermissione aut concisione
verborum; obscurum autem aut longitudine aut contractione
orationis aut ambiguitate aut inflexione atque immutatione
verborum. Brevitas autem conficitur simplicibus verbis,
semel una quaque re dicenda, nulli rei nisi ut dilucide dicas

27 aut *om. P*   28 conclusa *vulg.* : concisa *P*

serviendo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est comptum atque expolitum, si est auctoritas ac pondus in verbis, si sententiae vel graves vel aptae opinio-
20 nibus hominum ac moribus. Inlustris est autem oratio, si et verba gravitate delecta ponuntur et translata et supralata et ad nomen adiuncta et duplicata et idem significantia atque ab ipsa actione atque imitatione rerum non abhorrentia. Est enim haec pars orationis, quae rem constituat paene ante oculos; is enim maxime sensus attingitur, sed et ceteri tamen et maxime mens ipsa moveri potest. Sed quae dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc inlustrem omnia. Est enim plus aliquanto inlustre quam illud dilucidum. Altero fit ut intellegamus, altero ut videre
21 videamur. Suave autem genus erit dicendi primum elegantia et iucunditate verborum sonantium et levium: deinde coniunctione, quae neque asperos habeat concursus neque diiunctos atque hiantis et sit circumscripta non longo anfractu sed ad spiritum vocis apto habeatque similitudinem aequalitatemque verborum, cum ex contrariis sumpta verbis verba paribus paria respondeant relataque ad idem verbum et geminata ac duplicata vel etiam saepius iterata ponantur constructioque verborum tum coniunctionibus copuletur tum
22 dissolutionibus quasi relaxetur. Fiet etiam suavis oratio, cum aliquid aut inusitatum aut inauditum aut novum dicas. Delectat etiam quicquid est admirabile maximeque movet ea quae motum aliquem animis ciet oratio quaeque significat oratoris ipsius amabilis mores; qui exprimuntur aut signando iudicio ipsius et animo humano ac liberali aut inflexione sermonis si aut augendi alterius aut minuendi

5 et supralata *om. P* 7 atque imitatione *om. P codd. dett.* (*Friedrich confert Quint.* viii. 3. 43) 9 is *vulg.*: iis *P*: his *codd.* 11 sunt *om. P* 14 primum *om. P* 20 verba *P*: crebra crebris *vulg.* 24 inusitatum *vulg.*: invisum tuum *codd. dett.*: tuum *P* 26 animis ciet *Friedrich*: animi ciet *Müller*: animiscit *P*: animi miscet *vulg.*

sui causa alia dici ab oratore alia existimari videntur idque
comitate fieri magis quam vanitate. Sed sunt multa suavi-
tatis praecepta, quae orationem aut magis obscuram aut
minus probabilem faciunt. Itaque hoc etiam loco nobis
est ipsis quid causa postulet iudicandum.. C. Reliquum 7 23
est igitur ut dicas de conversa oratione atque mutata.
P. Est quidem id genus totum in commutatione verborum,
quae simplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo
dilatetur aut in verbum contrahatur oratio; ex verbo, cum
aut proprium aut idem significans aut factum verbum in
plura verba diducitur; ex oratione, cum aut definitio ad
unum verbum revocatur aut adsumpta verba removentur
aut circuitus diriguntur aut coniunctione fit unum verbum
ex duobus. In coniunctis autem verbis triplex adhiberi 24
commutatio potest non verborum sed tantum modo ordinis,
ut cum semel dictum sit directe, sicut natura ipsa tulerit,
invertatur ordo et idem quasi sursum versum retroque di-
catur, deinde idem intercise atque permixte. Eloquendi
autem exercitatio maxime in hoc toto convertendi genere
versatur.

C. Actio igitur sequitur, ut opinor. P. Est ita: quae 25
quidem oratori et cum rerum et cum verborum momentis
commutanda maxime est. Facit enim et dilucidam oratio-
nem et inlustrem et probabilem et suavem non verbis, sed
varietate vocis motu corporis vultu, quae plurimum vale-
bunt, si cum orationis genere consentient et eius vim ac
varietatem subsequentur. C. Num quidnam tibi de oratore 26
ipso restat aliud? P. Nihil sane praeter memoriam, quae
est gemina litteraturae quodam modo et in dissimili genere
persimilis. Nam ut illa constat ex notis litterarum et ex eo

7 quidem *P*: itaque *vulg.*: *sed. Orelli* totum situm *legebatur* 14 triplex *codd.*: duplex *maluit Piderit* 17 versum *P*: versus *vulg.* 21 ita *om. P* 25 vultu *vulg.*: ac vultus *P*: vultusque *codd. dett.*: *an* habitu voltus? *Friedrich* 27 num quid iam *codd. dett.*: num aliquid *p*: *om. codd. dett.*

in quo imprimuntur ipsae notae, sic confectio memoriae tamquam cera locis utitur et in his imagines ut litteras conlocat.

8

27 C. Quoniam igitur vis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis praeceptis dicere? P. Quattuor eius partis esse, quarum prima et postrema ad motum animi valet—is enim est initiis et perorationibus concitandus—secunda narratio et tertia confirmatio fidem facit orationi. Sed amplificatio quamquam habet proprium locum, saepe etiam primum, postremum quidem fere semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est maximeque cum aliquid aut confirmatum est aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque [vel] plurimum valet; est enim amplificatio vehemens quaedam argumentatio; ut illa docendi causa, sic
28 haec commovendi. C. Perge igitur ordine quattuor mihi istas partis explicare. P. Faciam et a principiis primum ordiar, quae quidem ducuntur aut ex personis aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amice, ut intellegenter, ut attente audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris disceptatorum adversariorum; e quibus initia benevolentiae conciliandae comparantur aut meritis nostris aut dignitate aut aliquo genere virtutis et maxime liberalitatis offici iustitiae fidei; contrariisque rebus in adversarios conferendis et cum eis qui disceptant aliqua coniunctionis aut causa aut spe significanda; et si in nos aliquod odium offensiove conlata sit, ea tollenda minuendave aut diluendo aut extenuando aut compensando aut depre-
29 cando. Intellegenter autem ut audiamur et item attente, ab ipsis rebus ordiendum est. Sed facillime discit auditor et quid agatur intellegit, si complectare in principio genus naturamque causae, si definias, si dividas, si neque prudentiam eius impedias confusione partium nec memoriam

8 et *om. codd. plur.* 13 vel *om. P* 20 e *om. P* 26 collocata *P*

multitudine; quaeque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt recte transferri. Vt attente autem 30 audiamur, trium rerum aliqua consequemur; nam aut magna quaedam proponemus aut necessaria aut coniuncta cum ipsis apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in praeceptis, ut, si quando tempus ipsum aut res aut locus aut interventus alicuius aut interpellatio aut ab adversario dictum aliquod et maxime in perorando dederit occasionem nobis, ut dicamus aliquid ad tempus apte, ne relinquamus; et, quae suo loco de amplificatione dicemus, multa ex eis poterunt ad principiorum praecepta transferri.

9

C. Quid, in narratione quae tandem observanda sunt? 31 P. Quoniam narratio est rerum explicatio et quaedam quasi sedes et fundamentum constituendae fidei, ea sunt in ea servanda maxime, quae etiam in reliquis fere dicendi partibus; quae partim sunt necessaria, partim adsumpta ad ornandum. Nam ut dilucide probabiliterque narremus necessarium est, sed adsumimus etiam suavitatem. Ergo 32 ad dilucide narrandum eadem illa superiora explanandi et inlustrandi praecepta repetemus, in quibus sit brevitas ea quae saepissime in narratione laudatur, de qua supra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea quae narrabuntur consentient; si cuiusque facti et eventi causa ponetur; si testata dici videbuntur, si cum hominum opinione auctoritate, si cum lege, cum more, cum religione coniuncta; si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis veritas et vitae fides. Suavis autem narratio est quae habet admirationes exspectationes exitus inopinatos, interpositos motus animorum, conloquia personarum, dolores iracundias metus laetitias cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus.

2 traferri *Stroebel* : ferri *P*: referri *sive* conferri *codd. dett.* 5 agitur *P* 18 sed *vulg.* : si *codd. dett.* assumimus *P*: assumemus *sive* assumamus *codd. dett.* 29 si interpositos *P*

33 C. Nempe ea sequuntur, quae ad faciendam fidem pertinent. P. Ita est: quae quidem in confirmationem et in reprehensionem dividuntur. Nam in confirmando nostra probare volumus, in reprehendendo redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controversiam venit, id aut sit necne sit aut quid sit aut quale sit quaeritur, in primo coniectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. C. Teneo
10 istam distributionem. Nunc coniecturae locos quaero.
34 P. In veri similibus et in propriis rerum notis posita tota est. Sed appellemus docendi gratia veri simile quod plerumque ita fiat, ut adulescentiam procliviorem esse ad libidinem, proprie autem notatum argumentum quod numquam aliter sit certumque declaret, ut fumus ignem. Veri similia reperientur ex partibus et quasi membris narrationis. Ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in eventis,
35 in rerum ipsarum negotiorumque naturis. In personis naturae primum spectantur valetudinis figurae virium aetatis marium feminarum; atque haec quidem in corpore; animi autem aut quem ad modum adfecti sint, virtutibus vitiis, artibus inertiis, aut quem ad modum commoti, cupiditate metu, voluptate molestia. Atque haec quidem in natura spectantur; in fortuna genus amicitiae liberi propinqui adfines opes honores potestates divitiae libertas et ea
36 quae sunt his contraria. In locis autem et illa naturalia, maritimi an remoti a mari, plani an montuosi, leves an asperi, salubres an pestilentes, opaci an aprici, et illa fortuita, culti an inculti, celebres an deserti, coaedificati an vasti, obscuri an rerum gestarum vestigiis nobilitati,
11 37 consecrati an profani. In temporibus autem praesentia praeterita futura cernuntur; in his ipsis vetusta recentia instantia paulo post aut aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa quae temporis quasi naturam notant, ut hiemps, ut

9 simillimis *P* 12 notatum *vulg.* : notatur *P* : notare *codd. dett.* 13 sit *P*: fit *vulg.* 24 illa *vulg.* : alia *P* : ista *codd. dett.* 32 temporis *vulg.* : temporibus *P*

aestas, aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox hora
tempestas, quae sunt naturalia; fortuita autem sacrificia,
festi dies, nuptiae. Iam facta et eventus aut consili sunt 38
aut imprudentiae, quae est aut in casu aut in quadam
animi permotione; casu, cum aliter cecidit quam putatum
est; permotione, cum aut oblivio aut error aut aliqua metus
aut cupiditatis causa permovit. Sit etiam in imprudentia
necessitas ponenda. Rerum autem bonarum et malarum
tria genera sunt; nam aut in animis aut in corporibus aut
extra esse possunt. Hac igitur materie ad argumentum
subiecta perlustrandae animo partes erunt omnes et ad id
quod agetur ex singulis coniectura capienda. Est etiam 39
genus argumentorum aliud quod ex facti vestigiis sumitur,
ut telum cruor clamor [auditus] titubatio permutatio coloris,
oratio inconstans, tremor [eorum], aliorum quid quod
sensu percipi possit; etiam, si praeparatum aliquid, si com-
municatum cum aliquo, si postea visum auditum indicatum.
Veri similia autem partim singula movent e suo pondere, 40
partim, etiam si videntur esse exigua per se, multum tamen
cum sunt coacervata proficiunt. Atque in his veri simili-
bus insunt non numquam etiam certae rerum et propriae
notae. Maximam autem fidem facit ad similitudinem veri
primum exemplum, deinde introducta rei similitudo; fabula
etiam non numquam, etsi sit incredibilis, tamen homines
commovet.

C. Quid, definitionis quae ratio est et quae via? P. Non 12
dubium est id quidem quin definitio genere declaretur et 41
proprietate quadam aut etiam communium frequentia, ex
quibus proprium quid sit eluceat. Sed quoniam de propriis
oritur plerumque magna dissensio, definiendum saepe est ex

1 ver aestas autumnus *codd. dett.* aut anni *vulg.* : ut anni *P* 5 quam *P* : ac *codd. dett.* 12 agitur *P* 14 auditus *vulg.* : eiulatus *cod. Vit. corr.* 15 eorum *vulg.* : et eorum *codd. dett.* : *an* corporis? *Friedrich* aliorum quid quod *p* : aliorum quidquid *P* : aliquid quod *vulg.*

contrariis, saepe etiam ex dissimilibus, saepe ex paribus. Quam ob rem descriptiones quoque sunt in hoc genere saepe aptae et enumeratio consequentium, in primisque commovet explicatio vocabuli ac nominis.

42 C. Sunt exposita iam fere ea quae de facto quaeque de facti appellatione quaeruntur. Nempe igitur ea restant quae, cum et factum constat et nomen, qualia sint vocatur in dubium? P. Est ita ut dicis. C. Quae sunt igitur in eo genere partes? P. Aut iure factum depellendi aut ulciscendi doloris gratia aut pietatis aut pudicitiae aut religionis aut patriae nomine aut denique necessitate inscitia casu.
43 Nam quae motu animi et perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensiones contra crimen legitimis iudiciis non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo quale sit quaeritur, ex controversia, iure necne actum sit quaeri solet; quorum disputatio ex loco-
44 rum descriptione sumenda est. C. Agesis [ergo], quoniam in confirmationem et reprehensionem diviseras orationis fidem et dictum de altero est, expone nunc de reprehendendo. P. Aut totum est negandum quod in argumentatione adversarius sumpserit, si fictum aut falsum esse possis docere, aut redarguenda ea quae pro veri similibus sumpta sunt: primum dubia sumpta esse pro certis; deinde etiam in perspicue falsis eadem posse dici; tum ex eis quae sumpserit non effici quod velit. Accidere autem oportet: ut singula, sic universa frangentur. Commemoranda sunt etiam exempla quibus in simili disputatione creditum non est; conquerenda condicio communis periculi, si ingeniis hominum criminosorum sit exposita vita innocentium.

13
45 C. Quoniam unde inveniuntur quae ad fidem pertinent

7 et factum *vulg.*: ex facto *P* nomine *P* 11 inscitia *P*: inscientia *Lambinus*: iustitia *codd. dett.* 15 qualis *P* 16 necne *Stroebel*: et recte *P*: et recte ne *codd. dett.* 17 ergo *om. P* 25 accidere *vulg.*: accedere *codd. dett.*: incidere *Piderit* 26 ut *P*: de *p*: ad *codd. dett.*

habeo, quem ad modum in dicendo singula tractentur exspecto. P. Argumentationem quaerere videris, quae est argumenti explicatio[; quae sumpta ex locis eis qui sunt expositi conficienda et distinguenda dilucide est]. C. Plane ipsum istuc requiro. P. Est ergo, ut supra dictum est, 46
explicatio argumenti argumentatio, sed ea conficitur, cum sumpseris aut non dubia aut probabilia, ex quibus id efficias quod aut dubium aut minus probabile per se videtur. Argumentandi autem duo sunt genera, quorum alterum ad fidem derecto spectat, alterum se inflectit ad motum. Derecto igitur, cum proposuit aliquid quod probaret sumpsitque ea quibus niteretur, atque his confirmatis ad propositum sese rettulit atque conclusit. Illa autem altera argumentatio quasi retro et contra prius sumit quae vult eaque confirmat, deinde id quod proponendum fuit permotis animis iacit ad extremum. Est etiam illa varietas in 47
argumentando et non iniucunda distinctio, [ut] cum interrogamus nosmet ipsos aut percontamur aut imperamus aut optamus, quae sunt cum aliis compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper a proposito ordientes; et si non omnia disputando confirmabimus breviterque interdum quae erunt satis aperta ponemus; quodque ex eis efficietur, si id apertum, non habebimus necesse semper concludere.

C. Quid illa quae sine arte appellantur, quae iam dudum 14 48
adsumpta dixisti, ecquonam modo [ecquonam loco] artis indigent? P. Illa vero indigent nec eo dicuntur sine arte, quod ita sint, sed quod ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata tamen arte tractat, et maxime in testibus. Nam 49

3 quae . . . est *secl. Ernesti*: *om. codd. non nulli* 5 ipsum istuc *ed. Norimb.*: ipsum igitur est tunc *P* requiro *P*: desidero *vulg.* 11 derecto igitur *Friedrich*: de re igitur *P*: dirigitur *vulg.* 12 uteretur *Lambinus* 17 ut *om. P* 25 iam *om. Piderit* 26 ecquonam modo *p*: quonam modo *P*: ex quonam modo et quonam loco *codd. dett.*

et de toto genere testium quam id sit infirmum saepe dicendum est et argumenta rerum esse propria, testimonia autem voluntatum; utendumque exemplis, si quis testibus creditum non sit; et de singulis testibus, si natura vani, si leves, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si misericordia impulsi, si praemio, si gratia adducti; comparandique cum superiore auctoritate testium, quibus tamen 50 creditum non sit. Saepe etiam quaestionibus resistendum est, quod et dolorem fugientes multi in tormentis ementiti persaepe sint morique maluerint falsum fatendo quam verum infitiando dolere; multi etiam suam vitam neglexerint, ut eos qui eis cariores quam ipsi sibi essent liberarent; alii autem aut natura corporis aut consuetudine dolendi aut metu supplici ac mortis vim tormentorum pertulerint; alii ementiti sint in eos quos oderant. Atque 51 haec exemplis firmanda sunt. Neque est obscurum quin, quoniam in utramque partem sunt exempla et item ad coniecturam faciendam loci, in contrariis contraria sumenda sint. Atque etiam incurrit alia quaedam in testibus et in quaestionibus ratio. Saepe enim ea quae dicta sunt, si aut ambigue aut inconstanter aut incredibiliter dicta sunt aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur.

15 52 C. Extrema tibi restat pars orationis quae posita in perorando est, de qua sane velim audire. P. Facilior est explicatio perorationis. Nam est divisa in duas partis, amplificationem et enumerationem. Augendi autem et hic est proprius locus in perorando, et in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua 53 aut reprehensa. Est igitur amplificatio gravior quaedam adfirmatio, quae motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea et verborum genere conficitur et rerum. Verba po-

3 si quis *P*: quibus *vulg.* 11 inficiando *P*: inficiendo *codd. dett.*: dicendo *maluit Friedrich* 24 facilior *vulg.*: facile *P*: facilis *ed. Norimb.*

nenda sunt, quae vim habeant inlustrandi nec ab usu sint abhorrentia, gravia plena sonantia, iuncta facta cognominata, non vulgaria supralata in primisque translata. Haec in singulis verbis; sed in continentibus soluta, quae dicuntur sine coniunctione, ut plura videantur. Augent etiam relata 54
verba iterata duplicata et ea quae ascendunt gradatim ab humilioribus [verbis] ad superiora, omninoque semper est quasi naturalis et non explanata oratio, sed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Haec igitur in verbis, quibus actio [vocis et gestus] congruens et apta ad animos permovendos accommodata est. Sed et in verbis et in actione causa erit ponderanda et pro re agendum. Nam haec quia videntur perabsurda, cum graviora sunt quam causa fert, diligenter quid quamque deceat iudicandum est.
Rerum autem amplificatio sumitur eisdem ex locis omnibus, 16
e quibus illa quae dicta sunt ad fidem: maximeque valent 55
et definitiones conglobatae et consequentium frequentatio et contrariarum et dissimilium et inter se pugnantium rerum conflictio et causae eaque quae sunt orta de causis, maximeque similitudines et exempla; fictae etiam personae, muta denique loquantur, omninoque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quae habentur magna, quorum est duplex genus. Alia enim natura magna videntur, alia usu; natura, 56
ut caelestia, ut divina, ut ea quorum obscurae causae, ut in terris mundoque admirabilia quae sunt, ex quibus similibusque, si attendas, ad augendum permulta suppetunt; usu, quae videntur hominibus aut prodesse aut obesse vehementius, quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines, ut deorum, ut patriae, ut parentum; aut amore, ut fratrum, ut coniugum, ut liberorum, ut familiarium; aut honestate, ut virtutum maxi-

7 verbis *secl. Schütz* : *om. cod. b* 10 vocis et gestus *secl. Sauppe* : vobis et gestus *P* 16 et definitiones valent *vulg.* : *transposuit Friedrich* 19 conflictatio *P Lambinus* (cf. § 104) 31 ut (*ante* fam.) *om. P*

meque earum quae ad communionem hominum et liberali-
tatem valent. Ex his et cohortationes sumuntur ad ea
retinenda et in eos a quibus ea violata sunt odia inci-
17 57 tantur, et miseratio nascitur. Proprius locus est augendi
in his rebus aut amissis aut amittendi periculo. Nihil est
enim tam miserabile quam ex beato miser. Et hoc totum
est quod moveat, si qua ex fortuna quis cadat et a quorum
caritate divellatur, quae amittat aut amiserit, in quibus
malis sit futurusve sit exprimitur breviter. Cito enim
exarescit lacrima, praesertim in alienis malis. Nec quic-
quam in amplificatione nimis enucleandum est, minuta est
enim omnis diligentia; hic autem locus grandia requirit.
58 Illud iam sit iudici, quo quaque in causa genere utamur
augendi. In illis enim causis quae ad delectationem ex-
ornantur ei loci tractandi sunt qui movere possunt exspecta-
tionem admirationem voluptatem; in cohortationibus autem
bonorum et malorum enumerationes et exempla valent
plurimum. In iudiciis accusatori fere quae ad iracundiam,
reo plerumque quae ad misericordiam pertinent: non num-
quam tamen et accusator misericordiam movere debet et
59 defensor iracundiam. Enumeratio reliqua est, laudatori
numquam, suasori non saepe, accusatori saepius quam reo
necessaria. Huius tempora duo sunt, si aut memoriae
diffidas eorum apud quos agas, vel intervallo temporis vel
longitudine orationis aut frequentatis firmamentis orationis
60 et breviter expositis vim est habitura causa maiorem. Reo
rarius utendum [est], quod ponenda sunt contraria, quorum
dissolutio in brevitate non lucebit, aculei pungent. Sed
erit in enumeratione vitandum, ne ostentatio memoriae
suscepta videatur esse puerilis. Id effugiet qui non omnia
minima repetet, sed brevi singula attingens pondera rerum
ipsa comprehendet.

4 Proprius . . . periculo *secl. Friedrich* 7 est quod *P*: quidem *vulg.* 9 exprimitur *P*: exprimatur *vulg.* 14 deliberationem *P* 27 est *om. P* 31 brevi *Manutius*: brevia *codd.*

C. Quoniam et de ipso oratore et de oratione dixisti, 18 61
expone eum mihi nunc quem ex tribus extremum pro-
posuisti quaestionis locum. P. Duo sunt ut in initio dixi
quaestionum genera, quorum alterum finitum temporibus
et personis causam appello, alterum infinitum nullis neque
personis neque temporibus notatum propositum voco. Sed
[est] propositum quasi pars causae [controversiae]; inest
enim infinitum in definito et ad illud tamen referuntur
omnia. Quam ob rem prius de proposito dicamus: cuius 62
genera sunt duo, cognitionis alterum; eius scientia est finis,
ut verine sint sensus: alterum actionis; quod refertur ad
faciendum quid, ut si quaeratur quibus officiis amicitia
colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: sit necne
sit et quid sit et quale sit. Sit necne sit, ut ius in natura
sit an in more; quid autem sit, sic: sitne ius id quod
maiori parti sit utile; quale autem sit, sic: iuste vivere
sitne utile. Actionis autem duo sunt genera: unum ad 63
persequendum aliquid aut declinandum, ut quibus rebus
adipisci gloriam possis aut quo modo invidia vitetur;
alterum, quod ad aliquam commoditatem usumque referatur,
ut quem ad modum sit res publica administranda aut quem
ad modum in paupertate vivendum. Rursus autem ex 64
cognitionis consultatione, ubi sit necne sit aut fuerit futu-
rumve sit quaeritur, unum genus est quaestionis, possitne
aliquid effici, ut cum quaeritur ecquisnam perfecte sapiens
esse possit; alterum, quem ad modum quidque fiat, ut
quonam pacto virtus pariatur, naturane an ratione an usu?
Cuius generis omnes sunt in quibus, ut in obscuris natura-
libusque quaestionibus, causae rationesque rerum expli-
cantur. Illius autem generis, in quo quid sit id de quo 19 65

7 est *om.* *P* propositum latis *P*: consultatio *codd.*: propositum quasi latior pars causae quaedam *Orelli*, *alii aliter* controversiae *P*, *secl.* *Kayser* 20 referatur *vulg.*: refertur *codd.* 21 quomodo sit *P*

agitur quaeritur, duo sunt [genera]: quorum in altero disputandum est aliud an idem sit, ut pertinacia [et] perseverantia; in altero autem descriptio generis alicuius et quasi imago est exprimenda, ut qualis sit avarus aut qui
66 sit superbus. Tertio autem in genere, in quo quale sit quaeritur, aut de honestate aut de utilitate aut de aequitate dicendum est. De honestate sic, ut honestumne sit pro amico periculum aut invidiam subire. De utilitate autem sic, ut sitne utile in re publica administranda versari. De aequitate autem sic, ut sitne aequum amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo quale sit quaeritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solum quaeritur quid honestum sit, quid utile, quid aequum, sed etiam ex comparatione quid honestius, quid utilius, quid aequius, atque etiam quid honestissimum, quid utilissimum, quid aequissimum; cuius generis illa sunt, quae praestantissima sit dignitas vitae. Atque ea
67 quidem quae dixi cognitionis sunt omnia. Restant actionis: cuius alterum est praecipiendi genus, quod ad rationem offici pertinet, ut quem ad modum sint colendi parentes; alterum autem ad sedandos animos et oratione sanandos, ut in consolandis maeroribus, ut in iracundia comprimenda aut in timore deleniendo aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione saepe faciendum est, vel gignendos vel concitandos.
20 68 Atque haec fere est partitio consultationum. C. Cognovi, sed quae sit ratio in his inveniendi et disponendi requiro. P. Quid, tu aliamne censes ac non eandem quae est exposita, ut ex eisdem locis ad fidem et ad inveniendum ducantur omnia? Conlocandi autem quae est exposita in aliis ratio, eadem huc transferetur.

1 genera *secl. Friedrich* 2 et *om. P* 29 quidne *P* tu *om. P* ac non *Stroebel*: annon *P*: et non *codd.*

C. Cognita igitur omni distributione propositorum causa-
rum nobis genera et praecepta restant. P. Admodum. Et 69
earum quidem forma duplex est: quarum altera delecta-
tionem sectatur aurium, altera, ius ut obtineat probet efficiat
quod agit, unde omnis est suscepta contentio. Itaque illud
superius exornatio dicitur: quod cum latum genus esse
potest saneque varium, unum ex eo deligimus, quod ad
laudandos claros viros suscipimus et ad improbos vitu-
perandos. Genus enim nullum est orationis quod aut
uberius ad dicendum aut utilius civitatibus esse possit aut
in quo magis orator in cognitione virtutum vitiorumque
versetur. Reliquum autem genus causarum aut in pro-
visione posteri temporis aut in praeteriti disceptatione
versatur; quorum alterum deliberationis est alterum iudici.
Ex qua partitione tria genera causarum exstiterunt: unum, 70
quod a meliore parte laudationis est appellatum, delibera-
tionis alterum, tertium iudiciorum. Quam ob rem de
primo primum, si placet, disputemus. C. Mihi vero placet.

P. Ac laudandi vituperandique rationes, quae non ad 21
bene dicendum solum sed etiam ad honeste vivendum
valent, exponam breviter atque a principiis exordiar et
laudandi et vituperandi. Omnia enim sunt profecto lau- 71
danda quae coniuncta cum virtute sunt, et quae cum vitiis
vituperanda. Quam ob rem finis alterius est honestas
alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis
narrandis exponendisque factis, quod sine ullis argumenta-
tionibus ad animi motus leniter tractandos magis quam
ad fidem faciendam aut confirmandam accommodatur. Non
enim dubia firmantur, sed ea quae certa aut pro certis
posita sunt augentur. Quam ob rem ex eis quae ante
dicta sunt et narrandi et augendi praecepta repetentur.
Et quoniam in his causis omnis ratio fere ad voluptatem 72

3 altera . . . aurium *om.* P   4 alterius *codd. dett.*

auditoris et ad delectationem refertur, utendum erit in eis *ornata* oratione et singulorum verborum insignibus, quae habent plurimum suavitatis—id fit, si factis verbis aut vetustis aut translatis frequenter utamur—, et ipsa constructione verborum, ut paria paribus et similia similibus saepe referantur, ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerose, non ad similitudinem versuum, sed ad explendum
73 aurium sensum apto quodam quasi verborum modo. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum, sive [quae] admirabilia sive nec opinata sive significata monstris prodigiis et oraculis sive quae videbuntur ei de quo agemus cecidisse divina atque fatalia. Omnis enim exspectatio eius qui audit et admiratio et improvisi exitus habent aliquam
22 74 in audiendo voluptatem. Sed quoniam tribus in generibus bona malave versantur, [externi et corporis et animi] prima sint externa, quae ducantur a genere; quo breviter modiceque laudato aut, si erit infame, praetermisso, si humile, vel praeterito vel ad augendam eius quem laudes gloriam tacto, deinceps, si res patietur, de fortunis erit facultatibusque dicendum. Postea de corporis bonis; in quibus, quod quasi virtutem maxime significat, facillime forma lauda-
75 tur. Deinde est ad facta veniendum, quorum conlocatio triplex est: aut enim temporum servandus ordo est aut in primis recentissimum quidque dicendum aut multa et varia facta in propria virtutum genera sunt digerenda. Sed hic locus virtutum atque vitiorum latissime patens ex multis et variis disputationibus nunc in quandam angustam et
76 brevem concludetur. Est igitur vis virtutis duplex: aut enim scientia cernitur virtus aut actione. Nam quae prudentia, quae calliditas quaeque gravissimo nomine sapientia

1 in eis ornata oratione et *Friedrich*: eis in oratione *vulg.* (in iis *P*) 4 et in ipsa *codd. dett.* 10 quae *om. P* 15 externi . . . animi *del. Sauppe*: externis *codd. dett.* 19 tacito *P*: accito *vel* ascito *Piderit* 21 quod quasi *vulg.*: quid *P*: quidem *codd. dett.* 25 digerenda *Lambinus*: dirigenda *codd.*

appellatur, haec scientia pollet una. Quae vero moderandis
cupiditatibus regendisque animi motibus laudatur, eius est
munus in agendo; cui temperantiae nomen est. Atque
illa prudentia in suis rebus domestica, in publicis civilis
appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res et 77
in communes distributa est duobusque modis in rebus
commodis cernitur, et ea quae absunt non expetendo
et ab eis quae in potestate sunt abstinendo. In rebus
[autem] incommodis est itidem duplex: nam quae venienti-
bus malis obstat, fortitudo, quae quod iam adest tolerat
et perfert, patientia nominatur. Quae autem haec uno
genere complectitur, magnitudo animi dicitur; cuius est
liberalitas in usu pecuniae simulque altitudo animi in capi-
endis incommodis et maxime iniuriis et omne quod est
eius generis [grave sedatum non turbulentum]. In com- 78
munione autem quae posita pars est, iustitia dicitur eaque
erga deos religio, erga parentes pietas [vulgo autem bonitas],
creditis in rebus fides, in moderatione animi advertendi
lenitas, amicitia in benevolentia nominatur. Atque hae 23
quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliae
quasi ministrae comitesque sapientiae; quarum altera quae
sint in disputando vera atque falsa quibusque positis quid
sequatur distinguit et iudicat, quae virtus omnis in ratione
scientiaque disputandi sita est, altera autem oratoria. Nihil 79
est enim aliud eloquentia nisi copiose loquens sapientia;
quae ex eodem hausta genere, quo illa quae in disputando,
est uberior atque latior et ad motus animorum vulgique
sensus accommodatior. Custos vero virtutum omnium
dedecus fugiens laudemque maxime consequens verecundia
est. Atque hi quidem sunt fere quasi quidam habitus
animi sic adfecti et constituti, ut sint singuli inter se proprio

3 cui *vulg.*: quo *P*: *fortasse legendum* quoi 6 in rebus commodis *om. P* 9 autem *om. P* 15 grave . . . turbulentum *secl. Lambinus*: non turbulentum *om. P* 17 vulgo autem bonitas *del. Schütz*

virtutis genere distincti; a quibus ut quaeque res gesta
80 est, ita sit honesta necesse est summeque laudabilis. Sunt autem alii quidam [ficti] animi habitus ad virtutem quasi praeculti et praeparati rectis studiis et artibus, ut in suis rebus studia litterarum, ut numerorum ac sonorum, ut mensurae, ut siderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum; in communibus propensiora studia in aliquo genere virtutis praecipue colendo aut divinis rebus deserviendo aut parentibus amicis hospitibus praecipue atque insigniter diligendis. Atque haec quidem virtutum. Vitiorum autem sunt genera
81 contraria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia quae virtutem videntur imitari. Nam et prudentiam malitia et temperantiam immanitas in voluptatibus aspernandis et magnitudinem animi superbia in nimis extollendis et despicientia in contemnendis honoribus et liberalitatem effusio et fortitudinem audacia imitatur et patientiam duritia immanis et iustitiam acerbitas et religionem superstitio et lenitatem mollitia animi et verecundiam timiditas et illam disputandi prudentiam concertatio captatioque verborum [et] hanc oratoriam vim inanis quaedam profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur
82 ea quae sunt in eodem genere nimia. Quam ob rem omnis vis laudandi et vituperandi ex his sumetur virtutum vitiorumque partibus; sed in toto quasi contextu orationis haec erunt inlustranda maxime, quem ad modum quisque generatus, quem ad modum educatus, quem ad modum institutus moratusque fuerit; et si quid cui magnum aut incredibile acciderit maximeque si id divinitus accidisse potuerit videri; tum quae quisque senserit dixerit gesserit ad ea quae proposita sunt virtutum genera accommodabuntur, ex illisque inveniendi locis causae rerum et eventus et consequentia requirentur. Neque vero mors eorum

3 ficti *P*: perfecti *vulg.*: *del. Lambinus* 14 nimis *Orelli*: animis *codd.* 17 immanis *vulg.*: inanis *P* 20 et *om. P*

quorum vita laudabitur silentio praeteriri debebit, si modo quid erit animum advertendum aut in ipso genere mortis aut in eis rebus quae post mortem erunt consecutae.

C. Accepi ista didicique breviter non solum quem ad 24 83 modum laudarem alterum, sed etiam quem ad modum eniterer, ut possem iure ipse laudari. Videamus igitur deinceps in sententia dicenda quam viam et quae praecepta teneamus. P. Est igitur in deliberando finis utilitas, ad quem ita referuntur omnia in consilio dando sententiaque dicenda, ut illa prima sint suasori aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri aut non possit et quid aut necesse sit aut non necesse. Nam et, si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamvis sit utile; et, si quid necesse est—necesse autem id est, sine quo salvi liberive esse non possumus—, id est reliquis et honestatibus in civili ratione et commodis anteponendum. Cum autem quaeritur quid 84 fieri possit, videndum etiam est quam facile possit. Nam quae perdifficilia sunt, perinde habenda saepe sunt ac si effici non possint. Et cum de necessitate attendemus, etiam si non necessarium aliquid videbitur, videndum tamen erit quam sit id magnum. Quod enim permagni interest pro necessario saepe habetur. Itaque cum constet genus 85 hoc causarum ex suasione et dissuasione, suasori proponitur simplex ratio: si et utile est et fieri potest, fiat; dissuasori duplex: una, si non utile est, ne fiat; altera, si fieri non potest, ne suscipiatur. Sic suasori utrumque docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est. Qua re quoniam 86 in his versatur omne consilium duobus, de utilitate ante dicamus, quae in discernendis bonis malisque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt ut vita pudicitia libertas, ut liberi coniuges germani parentes, partim non necessaria[; quorum alia sunt per se expetenda, ut ea

13 utile sit *codd. dett.*: utile est *P* 15 in civili ratione *om. P* 22 itaque *vulg.* : ita *P* 24 *prius* et *om. P* 32 quorum . . . copiae *secl. Schütz*

quae sita sunt in officiis atque virtutibus, alia, quod aliquid
87 commodi efficiunt, ut opes et copiae]. Eorum autem[,
quae propter se expetuntur,] partim honestate ipsa partim
commoditate aliqua expetuntur; honestate, ea quae pro-
ficiscuntur ab his virtutibus de quibus paulo ante est
dictum, quae sunt laudabilia ipsa per sese; commoditate
autem aliqua quae sunt in corporis aut in fortunae bonis
expetenda. Quorum alia sunt quasi quadam cum honestate
coniuncta, ut honos, ut gloria; alia diversa, ut vires forma
25 88 valetudo, ut nobilitas divitiae clientelae. Est etiam quae-
dam quasi materies subiecta honestati, quae maxime specta-
tur in amicitiis. Amicitiae autem caritate et amore cernuntur.
Nam cum deorum tum parentum patriaeque cultus eorum-
que hominum qui aut sapientia aut opibus excellunt ad
caritatem referri solent. Coniuges autem et liberi et fratres
et alii quos usus familiaritasque coniunxit quamquam
etiam caritate ipsa tamen amore maxime continentur. In
his igitur rebus cum bona sint, facile est intellectu quae
89 sint contraria. Quod si semper optima tenere possemus,
haud sane, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio
multum egeremus. Sed quia temporibus, quae vim habent
maximam, persaepe evenit, ut utilitas cum honestate certet,
earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit,
ne aut opportuna propter dignitatem aut honesta propter
utilitatem relinquantur, ad hanc difficultatem explicandam
90 praecepta referamus. Et quoniam non ad veritatem solum,
sed etiam ad opiniones eorum qui audiunt accommodanda
est oratio, hoc primum intellegamus, hominum esse duo
genera, alterum indoctum et agreste, quod anteferat semper
utilitatem honestati, alterum humanum et politum, quod
rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi
laus honos gloria fides iustitia omnisque virtus, illis autem

3 quae . . . expetuntur *secl. Kayser* 8 quasi quadam cum *P*: quasi cum *codd. dett.*: quodam modo cum *ed. Norimb.*

alteris quaestus emolumentum fructusque proponitur. Atque etiam voluptas, quae maxime est inimica virtuti bonique naturam fallaciter imitando adulterat, quam immanissimus quisque acerrime sequitur neque solum honestis rebus sed etiam necessariis anteponit, in suadendo, cum ei generi 26 hominum consilium des, saepe sane laudanda est. Et 91 illud videndum est quanto magis homines mala fugiant quam sequantur bona. Nam neque honesta tam expetunt quam devitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam umquam expetivit, quam ignominiam infamiam contumeliam dedecus fugit? Quarum rerum dolor est gravis testis genus hominum ad honestatem natum malo cultu pravisque opinionibus esse corruptum. Qua re in cohortando atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus qua re bona consequi malaque vitare possimus; sed apud homines bene 92 institutos plurimum de laude et de honestate dicemus maximeque ea virtutum genera tractabimus quae in communi hominum utilitate tuenda augendaque versantur. Sin apud indoctos imperitosque dicemus, fructus emolumenta, voluptates vitationesque dolorum proferantur; addantur etiam contumeliae atque ignominiae. Nemo est enim tam agrestis quem non si ipsa honestas minus, contumelia tamen et dedecus magnopere moveat. Qua re quid ad utilitatem spectet ex his quae dicta sunt reperietur; quid 93 autem possit effici, in quo etiam quam facile possit quamque expediat quaeri solet, maxime ex causis eis quae quamque rem efficiant est videndum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliae quae ipsae conficiunt, aliae quae vim ad conficiendum aliquam adferunt. Itaque

8 Nam *del. Sauppe*: Nam . . . turpia *secl. Stroebel* 10 expetivit *P*: exspectat *codd. dett.*: expetat *Manutius* 11 fugit *codd.*: fugiat *vulg.* 15 qua re *P*: qua vi *vulg.*: qua vix *codd. dett.*: qui *ed. vet.* 26 possit effici necne possit *vulg.*: effici necne possit *om. P*

illae superiores conficientes vocentur, hae reliquae ponantur
94 in eo genere, ut sine his confici non possit. Conficiens
autem causa alia est absoluta et perfecta per se, alia ad
aliquid adiuvans et efficiendi socia quaedam; cuius vis
generis varia est et saepe aut maior aut minor[, ut etiam
ea quae maximam vim habet sola saepe causa dicatur]
Sunt autem aliae causae, quae aut propter principium aut
propter exitum conficientes vocantur. Cum autem quaeritur
quid sit optimum factu, aut utilitas aut spes efficiendi ad
27 adsentiendum impellit animos. Et quoniam de utilitate
95 iam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto
genere quibuscum et contra quos, quo tempore aut quo
loco aut quibus facultatibus armorum pecuniae sociorum
earumve rerum quae ad quamque rem efficiendam pertinent
possimus uti requirendum est. Neque solum ea sunt quae
nobis suppetant, sed etiam illa quae adversentur videnda.
Et si ex contentione procliviora erunt nostra, non solum
effici posse quae suademus erit persuadendum, sed curandum etiam ut illa facilia proclivia iucunda videantur.
Dissuadentibus autem aut utilitas labefactanda est aut
efficiendi difficultates efferendae, neque aliis ex praeceptis,
96 sed eisdem ex suasionis locis. Vterque vero ad augendum
habeat exemplorum aut recentium, quo notiora sint, aut
veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam; maximeque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel utilia ac
necessaria saepe honestis vel haec illis anteferre. Ad commovendos autem animos maxime proficient, si incitandi
erunt, eius modi sententiae quae aut ad explendas cupiditates aut ad odium satiandum aut ad ulciscendas iniurias
pertinebunt. Sin autem reprimendi, de incerto statu fortunae dubiisque eventis rerum futurarum et de retinendis
suis fortunis, si erunt secundae, sin autem adversae, de

5, 6 ut . . . dicatur *om. P etc.*   15 solum *om. P*   18 erit *om. P*

periculo commonendi. Atque hi quidem perorationis sunt
loci. Principia autem in sententiis dicendis brevia esse 97
debebunt. Non enim supplex ut ad iudicem venit orator,
sed hortator atque actor. Qua re proponere qua mente
dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit debet hortarique ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem
oratio simplex et gravis et sententiis debet ornatior esse
quam verbis.

28
C. Cognovi iam laudationis et suasionis locos. Nunc 98
quae iudiciis accommodata sint exspecto; idque nobis genus
restare unum puto. P. Recte intellegis. Atque eius quidem generis finis est aequitas; quae non simpliciter spectatur sed ex comparatione non numquam, ut cum de
verissimo accusatore disceptatur aut cum hereditatis sine
lege aut sine testamento petitur possessio; in quibus causis
quid aequius atque aequissimum sit quaeritur, quas ad
causas facultas petitur argumentationum ex eis de quibus
mox dicetur aequitatis locis. Atque etiam ante iudicium 99
de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cum aut
sitne actio illi qui agit aut iamne sit aut num iam esse
desierit aut illane lege, hisne verbis sit actio quaeritur.
Quae etiam si ante quam res in iudicium venit aut concertata aut diiudicata aut confecta non sunt, tamen in ipsis
iudiciis permagnum saepe habent pondus, cum ita dicitur:
Plus petisti; sero petisti; non fuit tua petitio; non a me,
non hac lege, non his verbis, non hoc iudicio. Quarum 100
causarum genus est positum in iure civili, quod est in
privatarum et publicarum rerum lege aut more positum;
cuius scientia neglecta ab oratoribus plerisque nobis ad
dicendum necessaria videtur. Qua re de constituendis
actionibus, de capiendis subeundisve iudiciis, de excipienda

4 actor *P*: auctor *codd.* 15 aut sine *vulg.*: ac sine *P* testimonio *P* 24 dicitur *Manutius*: dicuntur *codd.* 25 prius *Stroebel* 31 actione *P* de capiendis *Sauppe*: accipiendis *codd.*

iniquitate actionis, de comparanda aequitate, quod ea fere generis eius sunt ut, quamquam in ipsum iudicium saepe delabuntur, tamen ante iudicium tractanda videantur, paulum ea separo a iudiciis tempore magis agendi quam dissimilitudine generis. Nam omnia quae de iure civili aut de aequo et bono disceptantur cadunt in eam formam causarum, in qua quale quid sit ambigitur, de qua dicturi sumus,
29 101 quae in aequitate et in iure maxime consistit. In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si pluris non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut id quo de agitur factum neges aut, si factum fateare, neges eam vim habere atque id esse quod adversarius criminetur, aut, si neque de facto neque de facti appellatione ambigi potest, id quod arguare neges tale esse quale ille dicat et rectum esse quod feceris concedendumve
102 defendas. Ita primus ille status et quasi conflictio cum adversario coniectura quadam, secundus autem definitione [aut descriptione] atque informatione verbi, tertius aequi et recti et humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is qui defendit non solum resistat oportet aliquo certo statu aut infitiando aut definiendo aut aequitate opponenda, sed etiam rationem subiciat recusationis suae, primus ille status rationem habet iniqui criminis ipsam negationem infitiationemque facti; secundus, quod non sit in re quod ab adversario ponatur in verbo; tertius, quod [id] rectum esse defendat quod sine ulla
103 nominis controversia factum *esse* fateatur. Deinde uni cuique rationi opponendum est ab accusatore id quod, si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaque ea quae sic referuntur continentia causarum vocen-

11 quo de agitur *P*: quod obicitur *codd. dett.* si factum *P*: id quod factum *codd. dett.* 26 id *om.* *P* rectum *P*: recte factum *β etc.* esse . . . factum *om.* *P* 27 esse *add.* *Friedrich* fateatur *P*: fatetur *vulg.*

tur; quamquam non ea magis quae contra rationes defen-
sionis adferuntur quam ipsae defensionis rationes continent
causas. Sed distinguendi gratia rationem appellemus eam,
quae adfertur a reo ad recusandum depellendi criminis
causa, quae nisi esset, quid defenderet non haberet; firma-
mentum autem, quod contra ad labefactandam rationem
refertur, sine quo accusatio stare non posset. Ex rationis 30 104
autem et ex firmamenti conflictione et quasi concursu
quaestio quaedam exoritur, quam disceptationem voco;
in qua quid veniat in iudicium et de quo disceptetur
quaeri solet. Nam prima adversariorum contentio diffusam
habet quaestionem, ut in coniectura: Ceperitne pecunias
Decius; in definitione: Minueritne maiestatem Norbanus;
in aequitate: Iurene occiderit Opimius Gracchum. Haec,
quae primam contentionem habent ex arguendo et resi-
stendo, lata, ut dixi, et fusa sunt. Rationum et firmamen-
torum contentio adducit in angustum disceptationem. Ea
in coniectura nulla est. Nemo enim eius quod negat
factum potest aut debet aut solet reddere rationem. Ita-
que in his causis eadem et prima quaestio et disceptatio
extrema est. In illis autem, ubi ita dicitur: Non minuit 105
maiestatem quod egit de Caepione turbulentius; populi
enim dolor iustus [vim tum illam excitavit], non tribuni
actio; maiestas autem, quoniam est magnitudo quaedam
populi Romani in eius potestate ac iure retinendo, aucta
potius est quam deminuta; et ubi ita refertur: Maiestas
est in imperi atque in nominis populi Romani dignitate,
quam minuit is qui per vim multitudinis rem ad seditionem
vocavit; exsistet illa disceptatio: Minueritne maiestatem,
qui voluntate populi Romani rem gratam et aequam per
vim egerit. In eis autem causis, ubi aliquid recte factum 106
aut concedendum esse [factum] defenditur, cum est facti

2 defensionis *vulg.*: defensiones et *P* 23 vim . . . excitavit *om. P* 32 factum *delet Schütz*

subiecta ratio, sicut ab Opimio: Iure feci, salutis omnium et conservandae rei publicae causa, relatumque ab Decio est: Ne sceleratissimum quidem civem sine iudicio iure ullo necare potuisti, oritur illa disceptatio: Potueritne recte salutis rei publicae causa civem eversorem civitatis indemnatum necare? Ita disceptationes eae, quae in his controversiis oriuntur, quae sunt certis personis ac temporibus notatae, fiunt rursus infinitae detractis personis et temporibus et rursum ad consultationum formam rationemque

31 revocantur. Sed in gravissimis firmamentis etiam illa

107 ponenda sunt, si quae ex scripto legis aut testamenti aut verborum ipsius iudici aut alicuius stipulationis aut cautionis opponuntur defensioni contraria. At ne hoc quidem genus in eis causis incurrit quae coniectura continentur. Quod enim factum negatur, id coargui scripto non potest. Ne in definitionem quidem venit genere scripti ipsius. Nam etiam si verbum aliquod ex scripto definiendum est quam vim habeat, ut cum ex testamentis quid sit penus aut cum ex lege praedi quaeritur quae sint ruta caesa, non scripti

108 genus, sed verbi interpretatio controversiam facit. Cum autem aut plura significantur scripto propter verbi aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei qui contra dicat eo trahere significationem scripti, quo expediat ac velit; aut, si ambigue scriptum non sit, vel a verbis voluntatem et sententiam scriptoris abducere vel alio se eadem de re contrarie scripto defendere, tum disceptatio ex scripti contentione exsistit, ut in ambiguis disceptetur quid maxime significetur, in scripti sententiaeque contentione utrum potius iudex sequatur, in contrariis scriptis utrum magis comprobandum sit.

109 Disceptatio autem cum est constituta, propositum esse debet oratori, quo omnes argumentationes repetitae ex in-

14 in eis causis *P*: in eas causas *vulg.* 20 facit *P*: parit *vulg.*

veniendi locis coiciantur. Quod quamquam satis est ei
qui videt quid in quoque loco lateat quique illos locos tam-
quam thesauros aliquos argumentorum notatos habet tamen
ea quae sunt certarum causarum propria tangemus. In 32 110
coniectura igitur, cum est in infitiando reus, accusatori haec
prima duo sunt—sed accusatorem pro omni actore et peti-
tore appello; possunt enim etiam sine accusatione in causis
haec eadem controversiarum genera versari—, sed haec duo
sunt ei prima, causa et eventus. Causam appello rationem
efficiendi, eventum id quod est effectum. Atque ipsa
quidem partitio causarum paulo ante in suasionis locis dis-
tributa est. Quae enim in consilio capiendo futuri temporis 111
praecipiebantur, quam ob rem aut utilitatem viderentur
habitura aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto
argumentabitur, conligere debebit, quam ob rem et utilia
illi, quem arguet, fuisse et ab eo effici potuisse demonstret.
Vtilitatis coniectura movetur, si illud quod arguitur aut
spe bonorum aut malorum metu fecisse dicitur; quod
fit acrius, quo illa in utroque genere maiora ponuntur.
Spectant etiam ad causam facti motus animorum, si ira 112
recens, si odium vetus, si ulciscendi studium, si iniuriae
dolor, si honoris, si gloriae, si imperi, si pecuniae cupiditas,
si periculi timor, si aes alienum, si angustiae rei familiaris,
si audax, si levis, si crudelis, si impotens, si incautus, si in-
sipiens, si amans, si commota mente, si vinolentus, si cum
spe efficiendi, si cum opinione celandi aut, si patefactum
esset, depellendi criminis vel perrumpendi periculi vel in
longinquum tempus differendi; aut si iudici poena levior
quam facti praemium; aut si facinoris voluptas maior quam
damnationis dolor. His enim fere rebus facti suspicio 113
confirmatur, cum et voluntatis in reo causae reperiuntur et

18 dicitur *vulg.* : dicatur *P* 20 Spectant *nescio quis apud Lambinum* : spectantur *vulg.* 27 periculum *P* 28 deferendi *P*

facultates. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicuius commodi vitationeque incommodi quaeritur, ut aut spes aut metus impulisse videatur aut aliquis repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem quam ratio utilitatis impellit. Quam ob rem haec sint dicta de causa.
33 114 C. Teneo et quaero qui sint illi eventus quos ex causis effici dixisti. P. Consequentia quaedam signa praeteriti et quasi impressa facti vestigia; quae quidem vel maxime suspicionem movent et sunt quasi tacita criminum testimonia atque hoc quidem graviora, quod causae communiter videntur insimulare et arguere omnis posse, quorum modo interfuerit aliquid, haec proprie attingunt eos ipsos qui arguuntur, ut telum, ut vestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid quod ablatum ereptumve videatur, ut responsum inconstanter, ut haesitatum, ut titubatum, ut cum aliquo visus ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum aut obsignatum aut depositum quippiam. Haec enim talia sunt, quae aut in re ipsa aut etiam ante quam factum est aut postea suspi-
115 ciosum crimen efficiant. Quae si non erunt, tamen causis ipsis et efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa disputatione communi, non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere aut occultare non posset, ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiae esse
116 coniunctam. Sequitur ille autem locus ad augendum, non esse exspectandum, dum fateatur; argumentis peccata con-
34 vinci; et hic etiam exempla ponentur. Atque haec quidem de
117 argumentis. Sin autem erit etiam testium facultas, primum genus erit ipsum laudandum dicendumque, ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione effecisse, testis effugere non posse; deinde singuli laudentur—quae autem essent

1 facultates *Stroebel*: facultatis *P*: facultas *vulg.* 3 alius *codd. dett.* reperitur *P codd. dett.* 6 qui *codd.* : si *P* 12 interfuit *P* 23 possit *P*

laudabilia dictum est—; deinde argumento etiam firmo, quia tamen saepe falsum est, posse recte non credi; viro bono et firmo sine vitio iudicis non posse non credi. Atque etiam, si obscuri testes erunt aut tenues, dicendum erit non esse ex fortuna fidem ponderandam aut eos esse cuiusque rei locupletissimos testis, qui id, quod agatur, facillime scire possint. Sin quaestiones habitae aut postulatio, ut habeantur, causam adiuvabunt, confirmandum primum genus erit quaestionum; dicendum de vi doloris, de opinione maiorum, qui rem totam, nisi probassent, certe repudiassent; de institutis Atheniensium, Rhodiorum, doctissimorum 118 hominum, apud quos etiam—id quod acerbissimum est—liberi civesque torquentur, de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cum in dominos de servis quaeri noluissent, tamen de incestu et de coniuratione, quae facta me consule est, quaerendum putaverunt. Inridenda etiam disputatio [est], qua solent uti ad infirmandas quaestiones, et meditata puerilisque dicenda. Tum facienda fides diligenter esse et sine cupiditate quaesitum dictaque quaestionis argumentis et coniectura ponderanda. Atque 35 haec accusationis fere membra sunt. Defensionis autem 119 primum infirmatio causarum, aut non fuisse aut non tantas aut non sibi soli aut commodius potuisse idem consequi, aut non eis se esse moribus, non ea vita, aut nullos animi motus aut non tam impotentis fuisse. Facultatum infirmatione autem utetur, si aut vires aut animum aut copias aut opes afuisse demonstrabit, aut alienum tempus aut locum non idoneum aut multos arbitros, quorum crederet nemini, aut non se tam apertum, ut id susciperet, quod occultare non posset, neque tam amentem, ut poenas ac iudicia contemneret. Consequentia autem diluet exponendo non 120

2 posse *P*: potuisse *codd. dett.* 5 cuiusque *codd.*: huius *P* 6 quod *P*: de quo *codd.* facile *P* 17 est *om. P* 29 apertum *codd.*: ineptum *Ernesti*

esse illa certa indicia facti, quae etiam nullo admisso consequi possent, consistetque in singulis et ea aut eorum, quae ipse facta esse dicet, propria esse defendet potius quam criminis, aut sibi cum accusatore communia esse et pro periculo potius quam contra salutem valere debere; testiumque et quaestionum genus universum et quod poterit in singulis ex reprehensionis locis de quibus ante dictum est refellet.
121 Harum causarum principia suspiciosa ad acerbitatem ab accusatore ponentur, denuntiabiturque commune insidiarum periculum excitabunturque animi, ut attendant. A reo autem querella conflati criminis conlectarumque suspicionum et accusatoris insidiae et item commune periculum proferetur animique ad misericordiam adlicientur et modice benevolentia iudicum conligetur. Narratio autem accusatoris erit quasi membratim gesti negoti suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensori aut praeteritis aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum
122 ipsarum eventus erunt casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus infirmandisque contrariis saepe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hoc quidem utrique maxime in peroratione faciendum; alteri frequentatione argumentorum et coacervatione universa; alteri, si plane causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, et miseratione ad extremum.

36
123 C. Scire mihi iam videor quem ad modum coniectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. P. Communia dantur in isto genere accusatori defensorique praecepta. Vter enim definiendo describendoque verbo magis ad sensum iudicis opinionemque penetrarit et uter ad communem verbi vim et eandem, quam eius verbi prae-

4 si sibi *vulg.*: si *om. cod. f* esse et *Sauppe*: esse *P*: essent *codd. dett.* 7 ex *om. P* refellet *vulg.*: refelletur *P* 16 defensoris *codd. dett.* 19 firmandis *l*: confirmandis *vulg.* 21, 22 hoc . . . faciendum *P*: haec . . . facienda *codd. dett.* 31 et eandem quam eius verbi pr. *Friedrich*: et ad eam p. quam *vulg.*

ceptionem incohatam habebunt in animis ei qui audient,
magis et propius accesserit, is vincat necesse est. Non
enim argumentando tractatur hoc genus, sed tamquam expli- 124
cando excutiendoque verbo, ut, si in reo pecunia absoluto
rursusque revocato praevaricationem accusator esse definiat
omnem iudici corruptelam ab reo, defensor autem non
omnem, sed tantum modo accusatoris corruptelam ab reo,
sit ergo haec contentio primum verborum, in quo, etiam si
propius accedat ad consuetudinem mentemque sermonis
defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nitetur;
negat enim probari oportere eos qui leges scripserint, ne 125
ratum haberetur iudicium, si totum corruptum [sit], si unus
accusator corruptus sit, non rescindere; nititur aequitate
utilitate quasi scribenda lex sit, quaeque tum complecteretur
in iudiciis corruptis, ea verbo uno praevaricationis compre-
hendisse dicit; defensor autem testatur consuetudinem 126
sermonis verbique vim ex contrario repetit quasi converso
accusatore, cui contrarium est nomen praevaricatoris, et ex
consequentibus, quod ea littera de accusatore soleat dari
iudici, et ex nomine ipso, quod significat eum qui in con-
trariis causis quasi vare positus esse videatur. Sed huic
tamen ipsi confugiendum est ad aequitatis locos, ad rerum
iudicatarum auctoritatem, ad finem aliquem periculi; com-
muneque sit hoc praeceptum, ut cum uterque definierit
quam maxime potuerit ad communem sensum vimque verbi,
tum similibus exemplisque eorum qui ita locuti sint suam

5 praevaricatorem *P* 6 perfectam ab reo *P*: profectam ab eo *p* 8 primum *P*: prima *codd. dett.* qua *codd. dett.* 9 accedit *P* 10 nitetur *P*: utetur *vel* nititur *codd. dett.* 12 ratum habere *codd. dett.* sit *del. Sauppe* iudicium, si unus accusator corruptus sit, si totum corruptum sit, non voluisse rescindere *maluit Reid*: si totum corruptum sit non rescindere, rescindere si unus accusator corruptus sit *Summers*. *Locus procul dubio conturbatus* 13 non corruptus *Kayser*: non *om. vulg.* nititur igitur *Piderit* 14 quasi *codd.*: e qua *Kayser*: aequasi *P* quaque *P* tum *P*: tamen *codd. dett.* 15 in iudiciis *codd.*: iudiciis *Sauppe* 17 converso *P*: ex vero *vulg.* 21 vare *Gesner*: varie *codd.*

127 definitionem sententiamque confirmet. Atque accusatori sit in hoc genere causarum locus ille communis, minime esse concedendum, ut is qui de re confiteatur verbi se interpretatione defendat; defensor autem et ea quam proposui aequitate nitatur et ea cum secum faciat, non re sed depravatione verbi sese urgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerosque inveniendi locos; nam et similibus utetur et contrariis et consequentibus quamquam uterque, tamen reus, nisi plane erit absurda causa, frequentius.
128 Amplificandi autem causa quae aut cum degredientur a causa dicere volent aut cum perorabunt, ea vel ad odium vel ad misericordiam vel ad omni modo animos iudicum movendos ex eis quae sunt ante posita sumentur, si modo rerum magnitudo hominumve aut invidia aut dignitas postulabit.

37 C. Habeo ista; nunc ea quae, cum quale sit quippiam
129 disceptatur, quaeri ex utraque parte deceat velim audire. P. Confitentur in isto genere qui arguuntur, se id fecisse ipsum in quo reprehenduntur; sed quoniam iure se fecisse dicunt, iuris est omnis ratio nobis explicanda. Quod et dividitur in duas primas partis, naturam atque legem, et utriusque generis vis in divinum et humanum ius est distributa; quorum aequitatis est unum, alterum religionis.
130 Aequitatis autem vis est duplex: cuius altera derecta veri et iusti et, ut dicitur, aequi et boni ratione defenditur; altera ad vicissitudinem referendae gratiae pertinet; quod in beneficio gratia, in iniuria poenitio nominatur. Atque haec communia sunt naturae atque legis; sed propria legis et ea quae scripta sunt, et ea quae sine litteris aut gentium iure aut maiorum more retinentur. Scriptorum autem privatum aliud est, publicum aliud: publicum lex senatusconsultum foedus, privatum tabulae pactum conventum stipulatio. Quae autem scripta non sunt, ea aut consuetu-

1 defensionem *P* 4 et ea quam proposui *vulg.* : ad ea quae proposuit *Friedrich* 11 ea *P*: haec *vulg.*: esse *codd. dett.* 23 derecta *P*: directa *Orelli*: directi *codd. dett.* : directo et *vulg.*

dine aut conventis hominum et quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores legesque tueamur, quodam modo naturali iure praescriptum est. Et 131
quoniam breviter sunt aperti quasi fontes quidam aequitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea quae dicenda erunt in orationibus de natura, de legibus, de more maiorum, de propulsanda iniuria, de ulciscenda, de omni parte iuris. Si imprudenter aut necessitate aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur eis qui sua sponte et voluntate fecissent, ad eius facti deprecationem ignoscendi petenda venia est, quae sumetur ex plerisque locis aequitatis. Expositum est, ut potui brevissime, de omni controversiarum genere, nisi praeterea tu quid requiris.

C. Illud equidem quod iam unum restare video, quale 38
sit, cum disceptatio versatur in scriptis. P. Recte intellegis; 132
isto enim exposito munus promissi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus adversariis praecepta communia. Vterque enim eam significationem qua nitetur ipse dignam scriptoris prudentia esse defendet; uterque id quod adversarius ex ambigue scripto intellegendum esse dicet aut absurdum aut inutile aut iniquum aut turpe esse defendet aut etiam discrepare cum ceteris scriptis vel aliorum vel maxime, si potuerit, eiusdem; quamque defendet ipse, eam rem et sententiam quemvis prudentem et iustum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planius; eamque 133
sententiam quam significari posse dicet nihil habere aut captionis aut viti; contrariam autem si probarint, fore uti multa vitiosa stulta iniqua contraria consequantur. Cum autem aliud sensisse scriptor videtur et aliud scripsisse, qui scripto nitetur, eum re exposita recitatione uti oportebit, deinde instare adversario, iterare renovare interrogare num

3 naturali *vulg.* : naturae *Pp*[2]: naturai *p*[1] 14 quidem *P* 15 versetur *P* 18 nitetur *vulg.* : uteretur *P*: utetur *codd. dett.* 19 defendit *P* 22 cum *vulg.* : quam a *P*: quom a *Friedrich* 26 significare *P* decet *P*

134 aut scriptum neget aut contra factum infitietur. Post iudicem
ad vim scripti vocet. Hac confirmatione usus amplificet
rem lege laudanda audaciamque confutet eius qui, cum
palam contra fecerit idque fateatur, adsit tamen factumque
defendat. Deinde infirmet defensionem, cum adversarius
aliud voluisse aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse
dicat, non esse ferendum a quoquam potius latoris sensum
quam a lege explicari. Cur ita scripserit, si ita non sen-
serit? Cur, cum ea quae plane scripta sint neglexerit,
quae nusquam scripta sint proferat? Cur prudentissimos
in scribendo viros summae stultitiae putet esse damnandos?
Quid impedierit scriptorem quo minus exciperet illud, quod
adversarius, tamquam si exceptum esset, ita se dicit secu-
135 tum? Vtetur exemplis eis quibus idem scriptor aut, si id
non poterit, quibus alii quod excipiendum putarint exce-
perint. Quaerenda etiam ratio est, si qua poterit inveniri,
qua re non sit exceptum: aut iniqua lex aut inutilis futura
dicetur aut alia causa obtemperandi alia abrogandi; dis-
sentire adversari vocem atque legis. Deinde amplificandi
causa de conservandis legibus, de periculo publicarum
39 rerum atque privatarum cum aliis locis tum in perorando
136 maxime graviter erit vehementerque dicendum. Ille autem
qui se sententia legis et voluntate defendet in consilio
atque in mente scriptoris, non in verbis ac litteris vim
legis positam esse defendet quodque nihil exceperit in lege
laudabit, ne deverticula peccatis darentur atque ut ex facto
cuiusque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit
utendum exemplis, in quibus omnis aequitas perturbetur,
137 si verbis legum ac non sententiis pareatur. Deinde genus
eius modi calliditatis et calumniae trahatur in odium iudicis
cum quadam invidiosa querella. Et si incidet imprudentiae
causa, quae non ad delictum, sed ad casum necessitatemve

3 computet *P*: *an* amputet? *Friedrich* 6 aliud sensisse *P*: et sensisse *Piderit* 9 ea quae *codd.*: ea *P* 28 propendetur *P*: perpendetur *p*

 137

pertineat, quod genus paulo ante attigimus, erit eisdem aequitatis sententiis contra acerbitatem verborum deprecandum. Sin scripta inter sese dissentient, tanta series artis est et sic inter se sunt pleraque conexa et apta, ut, quae paulo ante praecepta dedimus ambigui quaeque proxime sententiae et scripti, eadem ad hoc genus causae tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significatio- 138 nem quae nos adiuvat, eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam alterius verba defendamus. Ita quae modo de scripto sententiaque praecepimus, eadem huc omnia transferemus.

40

Expositae tibi omnes sunt oratoriae partitiones, quae 139 quidem e media illa nostra Academia effloruerunt, neque sine ea aut inveniri aut intellegi aut tractari possunt. Nam et partiri ipsum et definire et ambigui partitiones dividere et argumentorum locos nosse et argumentationem ipsam concludere et videre quae sumenda in argumentando sint quidque ex eis quae sumpta sunt efficiatur et vera a falsis, veri similia ab incredibilibus diiudicare et distinguere et aut male sumpta aut male conclusa reprehendere et eadem vel anguste disserere, ut dialectici qui appellantur, vel, ut oratorem decet, late expromere, illius exercitationis et subtiliter disputandi et copiose dicendi artis est. De bonis vero 140 rebus et malis, aequis iniquis, utilibus inutilibus, honestis turpibus quam potest habere orator sine illis maximarum rerum artibus facultatem aut copiam? Qua re haec tibi sint, mi Cicero, quae exposui, quasi indicia fontium illorum; ad quos si nobis eisdem ducibus aliisve perveneris, tum et haec ipsa melius et multo maiora alia cognosces. C. Ego vero ac magno quidem studio, mi pater, multisque ex tuis praeclarissimis muneribus nullum maius exspecto.

29 nobis *vulg.*: his *P*

TOPICA

SIGLA

O = cod. Ottobonianus 1406, saec. x
(*f*) = cod. Vitebergensis, saec. xv (1432)
(*A*) = cod. Vossianus 84, saec. x
(*B*) = cod. Vossianus 86, saec. x
m = cod. Marcianus 257, saec. x
A = (*A*) (*B*) *m*
(*a*) = cod. Einsiedlensis 324, saec. x
(*b*) = cod. Sangallensis 830, saec. x
(*c*) = cod. Sangallensis 854, saec. xi
(*d*) = cod. Sangallensis 818, saec. xi
V = cod. Vossianus 70, saec. x
L = cod. Leidensis 90, saec. xi
(β) = cod. Bernensis 219[c], saec. xi

M. TVLLI CICERONIS

TOPICA

I

Maiores nos res scribere ingressos, C. Trebati, et his 1 libris, quos brevi tempore satis multos edidimus, digniores e cursu ipso revocavit voluntas tua. Cum enim mecum in Tusculano esses et in bibliotheca separatim uterque nostrum ad suum studium libellos quos vellet evolveret, incidisti in Aristotelis Topica quaedam, quae sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus continuo a me librorum eorum sententiam requisisti; quam 2
cum tibi exposuissem, disciplinam inveniendorum argumentorum, ut sine ullo errore ad ea ratione et via perveniremus, ab Aristotele inventam illis libris contineri, verecunde tu quidem ut omnia, sed tamen facile ut cernerem te ardere studio, mecum ut tibi illa traderem egisti. Cum autem ego te non tam vitandi laboris mei causa quam quia tua id interesse arbitrarer, vel ut eos per te ipse legeres vel ut totam rationem a doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem, utrumque, ut ex te audiebam, es expertus. Sed a libris te obscuritas reiecit; rhetor autem ille magnus 3
haec, ut opinor, Aristotelia se ignorare respondit. Quod quidem minime sum admiratus eum philosophum rhetori non esse cognitum, qui ab ipsis philosophis praeter admodum paucos ignoretur; quibus eo minus ignoscendum est, quod non modo rebus eis quae ab illo dictae et in-

10 ad ea *Klotz ex Boethio* : ad eam *codd.* ratione et via *vulg. ex Boethio* : rationem via *codd.*

ventae sunt adlici debuerunt, sed dicendi quoque incredi-
4 bili quadam cum copia tum etiam suavitate. Non potui
igitur tibi saepius hoc roganti et tamen verenti ne mihi
gravis esses—facile enim id cernebam—debere diutius, ne
ipsi iuris interpreti fieri videretur iniuria. Etenim cum tu
mihi meisque multa saepe scripsisses, veritus sum ne, si
ego gravarer, aut ingratum id aut superbum videretur. Sed
dum fuimus una, tu optimus es testis quam fuerim occupa-
5 tus; ut autem a te discessi in Graeciam proficiscens, cum
opera mea nec res publica nec amici uterentur nec honeste
inter arma versari possem, ne si tuto quidem mihi id liceret,
ut veni Veliam tuaque et tuos vidi, admonitus huius aeris
alieni nolui deesse ne tacitae quidem flagitationi tuae.
Itaque haec, cum mecum libros non haberem, memoria
repetita in ipsa navigatione conscripsi tibique ex itinere
misi, ut mea diligentia mandatorum tuorum te quoque,
etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum
excitarem. Sed iam tempus est ad id quod instituimus
accedere.

2
6 Cum omnis ratio diligens disserendi duas habeat partis,
unam inveniendi alteram iudicandi, utriusque princeps, ut
mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici autem in
altera elaboraverunt; iudicandi enim vias diligenter perse-
cuti sunt ea scientia quam διαλεκτικὴν appellant, inveniendi
artem quae τοπικὴ dicitur, quae et ad usum potior erat et
7 ordine naturae certe prior, totam reliquerunt. Nos autem,
quoniam in utraque summa utilitas est et utramque, si
erit otium, persequi cogitamus, ab ea quae prior est
ordiemur. Vt igitur earum rerum quae absconditae sunt
demonstrato et notato loco facilis inventio est, sic, cum
pervestigare argumentum aliquod volumus, locos nosse
debemus; sic enim appellatae ab Aristotele sunt eae quasi

20 partis *vulg.* : artis *Aa*[2] 25 quaeque et *A*

sedes, e quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire 8
locum esse argumenti sedem, argumentum autem rationem,
quae rei dubiae faciat fidem. Sed ex his locis in quibus
argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso de quo agitur
haerent, alii adsumuntur extrinsecus. In ipso tum ex toto,
tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex eis rebus quae
quodam modo adfectae sunt ad id de quo quaeritur.
Extrinsecus autem ea ducuntur quae absunt longeque
disiuncta sunt. Sed ad id totum de quo disseritur tum 9
definitio adhibetur, quae quasi involutum evolvit id de
quo quaeritur; eius argumenti talis est formula: Ius civile
est aequitas constituta eis qui eiusdem civitatis sunt ad
res suas obtinendas; eius autem aequitatis utilis cognitio
est; utilis ergo est iuris civilis scientia;—tum partium 10
enumeratio, quae tractatur hoc modo: Si neque censu nec
vindicta nec testamento liber factus est, non est liber;
neque ulla est earum rerum; non est igitur liber;—tum
notatio, cum ex verbi vi argumentum aliquod elicitur hoc
modo: Cum lex assiduo vindicem assiduum esse iubeat,
locupletem iubet locupleti; is est enim assiduus, ut ait
L. Aelius, appellatus ab aere dando. Ducuntur etiam argu- 3 11
menta ex eis rebus quae quodam modo adfectae sunt ad
id de quo quaeritur. Sed hoc genus in pluris partis distri-
butum est. Nam alia coniugata appellamus, alia ex genere,
alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia
ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia
ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis,
alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum aut parium
aut minorum. Coniugata dicuntur quae sunt ex verbis 12
generis eiusdem. Eiusdem autem generis verba sunt quae
orta ab uno varie commutantur, ut sapiens sapienter sapien-

10 quae *O*: qua *codd.* evolvit *O*: evolvitur *codd.* 20 enim *O*: *om. codd.* 21 laelius *AadVL* ab asse *vulg.*, *cf. Gell.* xvi. 10. 16 25 formula *A* 26 adiunctis *Oc*: coniunctis *codd.*

tia. Haec verborum coniugatio συζυγία dicitur, ex qua
huius modi est argumentum: Si compascuus ager est, ius
13 est compascere. A genere sic ducitur: Quoniam argentum
omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia quae
numerata domi relicta est non esse legata; forma enim
a genere, quoad suum nomen retinet, numquam seiungitur,
numerata autem pecunia nomen argenti retinet; legata
14 igitur videtur. A forma generis, quam interdum, quo
planius accipiatur, partem licet nominare hoc modo: Si
ita Fabiae pecunia legata est a viro, si ei viro materfamilias
esset; si ea in manum non convenerat, nihil debetur.
Genus enim est uxor; eius duae formae: una matrum-
familias, [eae sunt, quae in manum convenerunt;] altera
earum, quae tantum modo uxores habentur. Qua in parte
15 cum fuerit Fabia, legatum [ei] non videtur. A similitudine
hoc modo: Si aedes eae corruerunt vitiumve faciunt qua-
rum usus fructus legatus est, heres restituere non debet nec
reficere, non magis quam servum restituere, si is cuius
16 usus fructus legatus esset deperisset. A differentia: Non,
si uxori vir legavit argentum omne quod suum esset,
idcirco quae in nominibus fuerunt legata sunt. Multum
enim differt in arcane positum sit argentum an in tabulis
17 [debeatur]. Ex contrario autem sic: Non debet ea mulier
cui vir bonorum suorum usum fructum legavit cellis vinariis
et oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere. Vsus
enim, non abusus, legatus est. [Ea sunt inter se con-
4
18 traria.] Ab adiunctis: Si ea mulier testamentum fecit
quae se capite numquam deminuit, non videtur ex edicto
praetoris secundum eas tabulas possessio dari. Adiungitur
enim, ut secundum servorum, secundum exsulum, secundum
19 puerorum tabulas possessio videatur ex edicto dari. Ab

13 eae . . . convenerunt *secl. Nizolius* 15 ei *om. O* 16 fecerunt *c* 23 debeatur *secl. Hotoman* 26, 27 Ea . . . contraria *secl. Hammer* 29 adiungeretur *A* : adiungetur *Bm*

antecedentibus autem et consequentibus et repugnantibus
hoc modo; ab antecedentibus: Si viri culpa factum est
divortium, etsi mulier nuntium remisit, tamen pro liberis
manere nihil oportet. A consequentibus: Si mulier, cum 20
fuisset nupta cum eo quicum conubium non esset, nuntium
remisit; quoniam qui nati sunt patrem non sequuntur, pro
liberis manere nihil oportet. A repugnantibus: Si pater- 21
familias uxori ancillarum usum fructum legavit a filio
neque a secundo herede legavit, mortuo filio mulier usum
fructum non amittet. Quod enim semel testamento alicui
datum est, id ab eo invito cui datum est auferri non
potest. Repugnat enim recte accipere et invitum reddere.
Ab efficientibus rebus hoc modo: Omnibus est ius parietem 22
directum ad parietem communem adiungere vel solidum
vel fornicatum. Sed qui in pariete communi demoliendo
damni infecti promiserit, non debebit praestare, quod
fornix viti fecerit. Non enim eius vitio qui demolitus
est damnum factum est, sed eius operis vitio quod ita
aedificatum est, ut suspendi non posset. Ab effectis rebus 23
hoc modo: Cum mulier viro in manum convenit, omnia
quae mulieris fuerunt viri fiunt dotis nomine. Ex comparatione autem omnia valent quae sunt huius modi:
Quod in re maiore valet valeat in [re] minore, ut si in
urbe fines non reguntur, nec aqua in urbe arceatur. Item
contra: Quod in minore valet, valeat in maiore. Licet
idem exemplum convertere. Item: Quod in re pari valet,
valeat in hac quae par est; ut: Quoniam usus auctoritas
fundi biennium est, sit etiam aedium. At in lege aedes
non appellantur et sunt ceterarum rerum omnium quarum
annuus est usus. Valeat aequitas, quae paribus in causis
paria iura desiderat. Quae autem adsumuntur extrinsecus, 24

12 repugnat *O*: pugnat *codd.* 19 possit *Abf* 23 rè minore *OLV* 24 reguntur *O*: regantur *codd.* 27 quae par *codd.*: qui par *B*: quoi par *Buecheler* 28 (at in lege aedes non appellantur) et ceterarum *Madvig*

ea maxime ex auctoritate ducuntur. Itaque Graeci talis argumentationes ἀτέχνους vocant, id est artis expertis, ut si ita respondeas: Quoniam P. Scaevola id solum esse ambitus aedium dixerit, quod parietis communis tegendi causa tectum proiceretur, ex quo tecto in eius aedis qui protexisset aqua deflueret, id tibi ius videri.

25 His igitur locis qui sunt expositi ad omne argumentum reperiendum tamquam elementis quibusdam significatio et demonstratio [ad reperiendum] datur. Vtrum igitur hactenus satis est? Tibi quidem tam acuto et tam occu-
5 pato puto. Sed quoniam avidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid
26 quam te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo unus quisque eorum locorum quos exposui sua quaedam habet membra, ea quam subtilissime persequamur, et primum de ipsa definitione dicatur. Definitio est oratio, quae id quod definitur explicat quid sit. Definitionum autem duo genera prima: unum earum rerum quae sunt, alterum
27 earum quae intelleguntur. Esse ea dico quae cerni tangique possunt, ut fundum aedes, parietem stillicidium, mancipium pecudem, supellectilem penus et cetera; quo ex genere quaedam interdum vobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico quae tangi demonstrarive non possunt, cerni tamen animo atque intellegi possunt, ut si usus capionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest [quasi] corpus, est tamen quaedam conformatio insignita et impressa intellegentia, quam notionem voco. Ea saepe in argumentando defini-
28 tione explicanda est. Atque etiam definitiones aliae sunt partitionum aliae divisionum; partitionum, cum res ea

4 quod *vulg.*: quantum *OB ex Boethio*: quo *d*: quoad *Valla* 5 tecto in eius *Boethius*: in tectum eius *codd.* 8 reperiendum *om. codd. O* 9 ad reperiendum *om. O* 20 tangive *A* 26 quarum *codd.*: qualium *A* quasi *del. Proust* 27 intelligentiae *O*: in intellegentia *vulg.*

quae proposita est quasi in membra discerpitur, ut si quis ius civile dicat id esse quod in legibus, senatus consultis, rebus iudicatis, iuris peritorum auctoritate, edictis magistratuum, more, aequitate consistat. Divisionum autem definitio formas omnis complectitur quae sub eo genere sunt quod definitur hoc modo: Abalienatio est eius rei quae mancipi est aut traditio alteri nexu aut in iure cessio inter quos ea iure civili fieri possunt. Sunt etiam alia genera definitionum, 6

sed ad huius libri institutum illa nihil pertinent; tantum est dicendum qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres 29

praecipiunt: cum sumpseris ea quae sint ei rei quam definire velis cum aliis communia, usque eo persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Vt haec: Hereditas est pecunia. Commune adhuc; multa enim genera pecuniae. Adde quod sequitur: quae morte alicuius ad quempiam pervenit. Nondum est definitio; multis enim modis sine hereditate teneri pecuniae mortuorum possunt. Vnum adde verbum: iure; iam a communitate res diiuncta videbitur, ut sit explicata definitio sic: Hereditas est pecunia quae morte alicuius ad quempiam pervenit iure. Nondum est satis; adde: nec ea aut legata testamento aut possessione retenta; confectum est. Itemque [ut illud]: Gentiles sunt inter se qui eodem nomine sunt. Non est satis. Qui ab ingenuis oriundi sunt. Ne id quidem satis est. Quorum maiorum nemo servitutem servivit. Abest etiam nunc. Qui capite non sunt deminuti. Hoc fortasse satis est. Nihil enim video Scaevolam pontificem ad hanc definitionem addidisse. Atque haec ratio valet in utroque genere definitionum, sive id quod est, sive id quod intellegitur definiendum est. Partitionum [autem] et divisionum genus quale esset 30

ostendimus, sed quid inter se differant planius dicendum est. In partitione quasi membra sunt, ut corporis caput

7 nexo *Aa*^{1} 23 ut illud *secl. Friedrich* 31 autem *secl. Lambinus*

7 umeri manus latera crura pedes et cetera; in divisione
formae, quas Graeci εἴδη vocant, nostri, si qui haec forte
tractant, species appellant, non pessime id quidem sed
inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne
si Latine quidem dici possit, specierum et speciebus dicere;
et saepe his casibus utendum est; at formis et formarum
velim. Cum autem utroque verbo idem significetur, com-
31 moditatem in dicendo non arbitror neglegendam. Genus
et formam definiunt hoc modo: Genus est notio ad pluris
differentias pertinens; forma est notio cuius differentia ad
caput generis et quasi fontem referri potest. Notionem
appello quod Graeci tum ἔννοιαν tum πρόληψιν. Ea est
insita et animo praecepta cuiusque cognitio enodationis
indigens. Formae sunt [igitur] eae in quas genus sine
ullius praetermissione dividitur; ut si quis ius in legem
morem aequitatem dividat. Formas qui putat idem esse
quod partis, confundit artem et similitudine quadam con-
turbatus non satis acute quae sunt secernenda distinguit.
32 Saepe etiam definiunt et oratores et poetae per translationem
verbi ex similitudine cum aliqua suavitate. Sed ego a
vestris exemplis nisi necessario non recedam. Solebat
igitur Aquilius conlega et familiaris meus, cum de litoribus
ageretur, quae omnia publica esse vultis, quaerentibus eis
quos ad id pertinebat, quid esset litus, ita definire, qua
fluctus eluderet; hoc est, quasi qui adulescentiam florem
aetatis, senectutem occasum vitae velit definire; translatione
enim utens discedebat a verbis propriis rerum ac suis.
8 Quod ad definitiones attinet, hactenus; reliqua videamus.
33 Partitione tum sic utendum est, nullam ut partem re-
linquas; ut, si partiri velis tutelas, inscienter facias, si
ullam praetermittas. At si stipulationum aut iudiciorum

13 animo *Hammer*: ante *codd.*: *om. non nulli* praecepta *f*: percepta *codd.* 14 igitur *secl. Orelli*: *om. f* 19 per translationem *Oef*: tralatione A^2abcL 24 ad quos *Of*

formulas partiare, non est vitiosum in re infinita praeter-
mittere aliquid. Quod idem in divisione vitiosum est.
Formarum enim certus est numerus quae cuique generi
subiciantur; partium distributio saepe est infinitior, tam-
quam rivorum a fonte diductio. Itaque in oratoriis artibus 34
quaestionis genere proposito, quot eius formae sint, sub-
iungitur absolute. At cum de ornamentis verborum sen-
tentiarumve praecipitur, quae vocant σχήματα, non fit idem.
Res est enim infinitior; ut ex hoc quoque intellegatur quid
velimus inter partitionem et divisionem interesse. Quam-
quam enim vocabula prope idem valere videbantur, tamen
quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt.

Multa etiam ex notatione sumuntur. Ea est autem, 35
cum ex vi nominis argumentum elicitur; quam Graeci
ἐτυμολογίαν appellant, id est verbum ex verbo veriloquium;
nos autem novitatem verbi non satis apti fugientes genus
hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notae.
Itaque hoc quidem Aristoteles σύμβολον appellat, quod
Latine est nota. Sed cum intellegitur quid significetur,
minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando 36
notatione eliciuntur ex verbo, ut cum quaeritur postliminium
quid sit—non dico quae sint postlimini; nam id caderet
in divisionem, quae talis est: Postliminio redeunt haec:
homo navis mulus clitellarius equus equa quae frenos
recipere solet—; sed cum ipsius postlimini vis quaeritur
et verbum ipsum notatur; in quo Servius noster, ut opinor,
nihil putat esse notandum nisi post, et liminium illud
productionem esse verbi vult, ut in finitimo legitimo aedi-
timo non plus inesse timum quam in meditullio tullium;
Scaevola autem P. F. iunctum putat esse verbum, ut sit in 37
eo et post et limen; ut, quae a nobis alienata, cum ad
hostem pervenerint, ex suo tamquam limine exierint, hinc

11 videbantur *Orelli*: videantur *codd.*: videntur *Boethius* 32
hinc ea *Of*: et ea *abdeL*: ||| ea *A*

ea cum redierint post ad idem limen, postliminio redisse videantur. Quo genere etiam Mancini causa defendi potest, postliminio redisse; deditum non esse, quoniam non sit receptus; nam neque deditionem neque donationem sine acceptione intellegi posse.

9

38 Sequitur is locus, qui constat ex eis rebus quae quodam modo adfectae sunt ad id de quo ambigitur; quem modo dixi in plures partes distributum. Cuius est primus locus ex coniugatione, quam [Graeci] συζυγίαν vocant, finitimus notationi, de qua modo dictum est; ut, si aquam pluviam eam modo intellegeremus quam imbri conlectam videremus, veniret Mucius, qui, quia coniugata verba essent pluvia et pluendo, diceret omnem aquam oportere arceri quae
39 pluendo crevisset. Cum autem a genere ducetur argumentum, non erit necesse id usque a capite arcessere. Saepe etiam citra licet, dum modo supra sit quod sumitur, quam id ad quod sumitur; ut aqua pluvia ultimo genere ea est quae de caelo veniens crescit imbri, sed propiore, in quo quasi ius arcendi continetur, [genus est aqua pluvia] nocens: eius generis formae loci vitio et manu nocens, quarum altera iubetur ab arbitro coerceri altera non iube-
40 tur. Commode etiam tractatur haec argumentatio quae ex genere sumitur, cum ex toto partis persequare hoc modo: Si dolus malus est, cum aliud agitur aliud simulatur, enumerare licet quibus id modis fiat, deinde in eorum aliquem id quod arguas dolo malo factum includere; quod genus argumenti in primis firmum videri solet.

10

41 Similitudo sequitur, quae late patet, sed oratoribus et philosophis magis quam vobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundantius occurrunt aliis angustius.

9 coniunctione *AabcLβ* Graeci *om. codd. plur.*: *secl. Orelli* 12 coniugata *Of*: iugata *codd.* 19 genus . . . pluvia *secl. Friedrich*

Itaque genera tibi nota sint; ubi autem eis utare, quae-
stiones ipsae te admonebunt. Sunt enim similitudines 42
quae ex pluribus conlationibus perveniunt quo volunt hoc
modo: Si tutor fidem praestare debet, si socius, si cui
mandaris, si qui fiduciam acceperit, debet etiam procura-
tor. Haec ex pluribus perveniens quo vult appellatur
inductio, quae Graece ἐπαγωγὴ nominatur, qua plurimum
est usus in sermonibus Socrates. Alterum similitudinis 43
genus conlatione sumitur, cum una res uni, par pari com-
paratur hoc modo: Quem ad modum, si in urbe de finibus
controversia est, quia fines magis agrorum videntur esse
quam urbis, finibus regendis adigere arbitrum non possis,
sic, si aqua pluvia in urbe nocet, quoniam res tota magis
agrorum est, aquae pluviae arcendae adigere arbitrum non
possis. Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumun- 44
tur, ut Crassus in causa Curiana exemplis plurimis usus
est, qui testamento sic heredes instituisset, ut si filius natus
esset in decem mensibus isque mortuus prius quam in suam
tutelam venisset, hereditatem obtinuissent. Quae com-
memoratio exemplorum valuit, eaque vos in respondendo
uti multum soletis. Ficta enim exempla similitudinis 45
habent vim; sed ea oratoria magis sunt quam vestra;
quamquam uti etiam vos soletis, sed hoc modo: Finge
mancipio aliquem dedisse id quod mancipio dari non
potest. Num idcirco id eius factum est qui accepit? aut
num is qui mancipio dedit ob eam rem se ulla re obli-
gavit? In hoc genere oratoribus et philosophis concessum
est, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis exciten-
tur, ut aliquid quod fieri nullo modo possit augendae rei
gratia dicatur aut minuendae, quae ὑπερβολὴ dicitur, multa
alia mirabilia. Sed latior est campus illorum. Eisdem

11, 12 quia . . . urbis *secl. Friedrich. Loco medetur Madvig Adv. Crit.* ii. 192 17–19 qui . . . obtinuissent *secl. Friedrich* : heredem . . . obtineret *Manutius*: qui cum . . . instituti essent *Madvig*

tamen ex locis, ut ante dixi, et [in] maximis et minimis [in] quaestionibus argumenta ducuntur.

11 46 Sequitur similitudinem differentia rei maxime contraria superiori; sed est eiusdem dissimile et simile invenire. Eius generis haec sunt: Non, quem ad modum quod mulieri debeas, recte ipsi mulieri sine tutore auctore solvas, item, quod pupillo aut pupillae debeas, recte possis eodem
47 modo solvere. Deinceps locus est qui e contrario dicitur. Contrariorum autem genera plura; unum eorum quae in eodem genere plurimum differunt, ut sapientia stultitia. Eodem autem genere dicuntur quibus propositis occurrunt tamquam e regione quaedam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas. Ex quibus contrariis argumenta talia existunt: Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur et bonitatem si malitiam. Haec quae ex eodem genere
48 contraria sunt appellantur adversa. Sunt enim alia contraria, quae privantia licet appellemus Latine, Graeci appellant στερητικά. Praeposito enim 'in' privatur verbum ea vi, quam haberet si 'in' praepositum non fuisset, dignitas indignitas, humanitas inhumanitas, et cetera generis eiusdem, quorum tractactio est eadem quae superiorum quae adversa
49 dixi. Nam alia quoque sunt contrariorum genera, velut ea quae cum aliquo conferuntur, ut duplum simplum, multa pauca, longum breve, maius minus. Sunt etiam illa valde contraria quae appellantur negantia; ea ἀποφατικὰ Graece, contraria aientibus: Si hoc est, illud non est. Quid enim opus exemplo est? Tantum intellegatur, in argumento quaerendo contrariis omnibus contraria non convenire.

50 Ab adiunctis autem posui equidem exemplum paulo ante, multa adiungi, quae suscipienda essent si statuissemus ex edicto secundum eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic

1 in *om. codd.* in minimis *Of*: in *om. V* 16 adversa *Of*: diversa *codd.* 25 ea *om. A* Graece *A'Of*: Graeci *codd.*: (ἀποφατικὰ Graeci) aientibus *Madvig*

magis ad coniecturales causas, quae versantur in iudiciis,
valet, cum quaeritur quid aut sit aut evenerit aut futurum
sit aut quid omnino fieri possit. Ac loci quidem ipsius 12
forma talis est. Admonet autem hic locus, ut quaeratur 51
quid ante rem, quid cum re, quid post rem evenerit.
'Nihil hoc ad ius; ad Ciceronem,' inquiebat Gallus noster,
si quis ad eum quid tale rettulerat, ut de facto quaereretur.
Tu tamen patiere nullum a me artis institutae locum praeteriri;
ne, si nihil nisi quod ad te pertineat scribendum
putabis, nimium te amare videare. Est igitur magna ex
parte locus hic oratorius non modo non iuris consultorum,
sed ne philosophorum quidem. Ante rem enim quaeruntur 52
quae talia sunt: apparatus conloquia locus constitutum
convivium; cum re autem: pedum crepitus, [strepitus
hominum,] corporum umbrae et si quid eius modi; at post
rem: pallor rubor titubatio, si qua alia signa conturbationis
et conscientiae, praeterea restinctus ignis, gladius cruentus
ceteraque quae suspicionem facti possunt movere.

Deinceps est locus dialecticorum proprius ex consequen- 53
tibus et antecedentibus et repugnantibus. Nam coniuncta,
de quibus paulo ante dictum est, non semper eveniunt;
consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia
quae rem necessario consequuntur; itemque et antecedentia
et repugnantia. Quidquid enim sequitur quamque rem, id
cohaeret cum re necessario; et quidquid repugnat, id eius
modi est ut cohaerere numquam possit. Cum tripertito 13
igitur distribuatur locus hic, in consecutionem antecessionem
repugnantiam, reperiendi argumenti locus simplex est,
tractandi triplex. Nam quid interest, cum hoc sumpseris,
pecuniam numeratam mulieri deberi cui sit argentum omne
legatum, utrum hoc modo concludas argumentum: Si

14, 15 strepitus hominum *secl. Friedrich*: '*neque enim Boethius noverat*' 18 ceteraque A^2Of: et cetera $db^2\beta$: cetera *codd.* 20 adiuncta *maluit Manutius*

pecunia signata argentum est, legata est mulieri. Est autem pecunia signata argentum. Legata igitur est; an illo modo: Si numerata pecunia non est legata, non est numerata pecunia argentum. Est autem numerata pecunia argentum; legata igitur est; an illo modo: Non et legatum argentum est et non est legata numerata pecunia. Legatum autem argentum est; legata igitur numerata pecunia est?

54 Appellant autem dialectici eam conclusionem argumenti, in qua, cum primum adsumpseris, consequitur id quod adnexum est primum conclusionis modum; cum id quod adnexum est negaris, ut id quoque cui fuerit adnexum negandum sit, secundus is appellatur concludendi modus; cum autem aliqua coniuncta negaris et ex eis unum aut plura sumpseris, ut quod relinquitur tollendum sit, is

55 tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum ex contrariis conclusa, quae ipsi ἐνθυμήματα appellant; non quod omnis sententia proprio nomine ἐνθύμημα non dicatur, sed, ut Homerus propter excellentiam commune poetarum nomen efficit apud Graecos suum, sic, cum omnis sententia ἐνθύμημα dicatur, quia videtur ea quae ex contrariis conficitur acutissima, sola proprie nomen commune possedit. Eius generis haec sunt:

hoc metuere, alterum in metu non ponere!
eam quam nihil accusas damnas, bene quam meritam
esse autumas
male merere? id quod scis prodest nihil; id quod nescis
obest?

14 56 Hoc disserendi genus attingit omnino vestras quoque in respondendo disputationes, sed philosophorum magis, quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententiis communis conclusio quae a dialecticis tertius modus, a rhe-

16, 17 non quod omnis *O* : non quia omnis b^2 : non quod non omnis $\beta^1 V^2$: non quin omnis *b marg.* : non qui nominis $A^1 a b^1 c L$ 17 || dicatur *A* : dicatur *àbcL*$V^1\beta$: non dicatur *codd.*

toribus ἐνθύμημα dicitur. Reliqui dialecticorum modi plures
sunt, qui ex disiunctionibus constant: Aut hoc aut illud;
hoc autem; non igitur illud. Itemque: Aut hoc aut illud;
non autem hoc; illud igitur. Quae conclusiones idcirco
ratae sunt quod in disiunctione plus uno verum esse non
potest. Atque ex eis conclusionibus quas supra scripsi prior 57
quartus posterior quintus a dialecticis modus appellatur.
Deinde addunt coniunctionum negantiam sic: Non et hoc
et illud; hoc autem; non igitur illud. Hic modus est
sextus. Septimus autem: Non et hoc et illud; non autem
hoc; illud igitur. Ex eis modis conclusiones innumerabiles
nascuntur, in quo est tota fere διαλεκτική. Sed ne hae
quidem quas exposui ad hanc institutionem necessariae.

Proximus est locus rerum efficientium, quae causae 58
appellantur; deinde rerum effectarum ab efficientibus
causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paulo
ante posui equidem ex iure civili; sed haec patent latius.
Causarum [enim] genera duo sunt; unum, quod vi sua id 15
quod sub eam vim subiectum est certe efficit, ut: Ignis
accendit; alterum, quod naturam efficiendi non habet sed
sine quo effici non possit, ut si quis aes statuae causam
velit dicere, quod sine eo non possit effici. Huius generis 59
causarum, sine quo non efficitur, alia sunt quieta, nihil
agentia, stolida quodam modo, ut locus tempus materia
ferramenta et cetera generis eiusdem; alia autem praecursionem quandam adhibent ad efficiendum et quaedam
adferunt per se adiuvantia, etsi non necessaria, ut: Amori
congressio causam attulerat, amor flagitio. Ex hoc genere
causarum ex aeternitate pendentium fatum a Stoicis nectitur.
Atque ut earum causarum sine quibus effici non potest

17 equidem *Ofβ*: et quidem *codd.* 18 enim *codd.*: *secl. Friedrich*: igitur *Ofβ*: *secl. Orelli* 20 non habet *c*: non quod *O*: habeat *O*: habet *C* sed *Of*: et *codd.* 25 et cetera *Ofβc*: cetera *codd.* 28 attulerat *codd. dett. Boeth.*: attulerit *codd.*

genera divisi, sic etiam efficientium dividi possunt. Sunt enim aliae causae quae plane efficiant nulla re adiuvante, aliae quae adiuvari velint, ut: Sapientia efficit sapientis sola per se; beatos efficiat necne sola per sese quaestio est.
60 Qua re cum in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessario, sine dubitatione licebit quod efficitur ab ea
16 causa concludere. Cum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas, necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum quod habet vim efficiendi necessariam errorem adferre non fere solet; hoc autem sine quo non efficitur saepe conturbat. Non enim, si sine parentibus filii esse non possunt, propterea in
61 parentibus causa fuit gignendi necessaria. Hoc igitur sine quo non fit, ab eo in quo certe fit diligenter est separandum. Illud enim est tamquam

utinam ne in nemore Pelio—

Nisi enim 'accidissent abiegnae ad terram trabes,' Argo illa facta non esset, nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At cum in Aiacis navim crispisulcans igneum fulmen iniectum est, inflammatur navis necessario.
62 Atque etiam est causarum dissimilitudo, quod aliae sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione suum quasi opus efficiant, vel ut omne intereat quod ortum sit; aliae autem aut voluntate efficiunt aut perturbatione animi aut habitu aut natura aut arte aut casu: voluntate, ut tu, cum hunc libellum legis; perturbatione, ut si quis eventum horum temporum timeat; habitu, ut qui facile et cito irascitur; natura, ut vitium in dies crescat; arte, ut bene pingat; casu, ut prospere naviget. Nihil horum sine causa nec quidquam omnino; sed huius modi causae non
63 necessariae. Omnium autem causarum in aliis inest con-

17 accidissent *AaV*: cecidissent *codd.* (*cf.* ad Her. ii. 34; de Inv. i. 91): accedissent *vindicavit Fleckeisen* 24 est *maluit Manutius* autem *secl. Orelli* 28 irascitur *Oc*: irascatur *codd.*

stantia, in aliis non inest. In natura et [in] arte constantia
est, in ceteris nulla. Sed tamen earum causarum quae 17
non sunt constantes aliae sunt perspicuae, aliae latent.
Perspicuae sunt quae appetitionem animi iudiciumque
tangunt; latent quae subiectae sunt fortunae. Cum enim
nihil sine causa fiat, hoc ipsum est fortunae eventus;
obscura causa et latenter efficitur. Etiam ea quae fiunt
partim sunt ignorata partim voluntaria; ignorata, quae
necessitate effecta sunt; voluntaria, quae consilio. [Quae 64
autem fortuna, vel ignorata vel voluntaria.] Nam iacere
telum voluntatis est, ferire quem nolueris fortunae. Ex
quo ARIES SVBICITVR ille in vestris actionibus: SI TELVM
MANV FVGIT MAGIS QVAM IECIT. Cadunt etiam in ignorationem atque imprudentiam perturbationes animi; quae
quamquam sunt voluntariae—obiurgatione enim et admonitione deiciuntur—tamen habent tantos motus, ut ea quae
voluntaria sunt aut necessaria interdum aut certe ignorata
videantur. Toto igitur loco causarum explicato, ex earum 65
differentia in magnis quidem causis vel oratorum vel
philosophorum magna argumentorum suppetit copia; in
vestris autem si non uberior, at fortasse subtilior. Privata
enim iudicia maximarum quidem rerum in iuris consultorum
mihi videntur esse prudentia. Nam et adsunt multum et
adhibentur in consilia et patronis diligentibus ad eorum
prudentiam confugientibus hastas ministrant. In omnibus 66
igitur eis iudiciis, in quibus EX FIDE BONA est additum, ubi
[vero] etiam VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET in
primisque in arbitrio rei uxoriae, in quo est QVOD EIVS
AEQVIVS MELIVS, parati eis esse debent. Illi dolum malum,
illi fidem bonam, illi aequum bonum, illi quid socium socio,
quid eum qui negotia aliena curasset ei cuius ea negotia
fuissent, quid eum qui mandasset, eumve cui mandatum

1 in *om.* *ObL* 6 fortuna, eventus qui . . . efficitur *Madvig*
9, 10 Quae . . . voluntaria *del.* *Schütz* 27 vero *om.* *Odcf*

esset, alterum alteri praestare oporteret, quid virum uxori, quid uxorem viro tradiderunt. Licebit igitur diligenter argumentorum cognitis locis non modo oratoribus et philosophis, sed iuris etiam peritis copiose de consultationibus
18 suis disputare. Coniunctus huic causarum loco ille locus
67 est qui efficitur ex causis. Vt enim causa quid sit effectum indicat, sic quod effectum est quae fuerit causa demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus et poetis, saepe etiam philosophis, sed eis qui ornate et copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cum denuntiant quid ex quaque re sit futurum. Causarum enim cognitio cognitionem eventorum facit.

68 Reliquus est comparationis locus, cuius genus et exemplum supra positum est ut ceterorum; nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea quae aut maiora aut minora aut paria dicuntur; in quibus spectantur haec: numerus species vis, quaedam etiam ad res aliquas adfectio.
69 Numero sic comparabuntur, plura bona ut paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala malis pluribus, diuturniora bona brevioribus, longe et late pervagata angustis, ex quibus plura bona propagentur quaeque plures imitentur et faciant. Specie autem comparantur, ut anteponantur quae propter se expetenda sunt eis quae propter aliud et ut innata atque insita adsumptis atque adventiciis, integra contaminatis, iucunda minus iucundis, honesta ipsis etiam utilibus, proclivia laboriosis, necessaria non necessariis, sua alienis, rara vulgaribus, desiderabilia eis quibus facile carere possis, perfecta incohatis, tota partibus, ratione utentia rationis expertibus, voluntaria necessariis, animata inanimis, naturalia non
70 naturalibus, artificiosa non artificiosis. Vis autem in comparatione sic cernitur: efficiens causa gravior quam non efficiens; quae se ipsis contenta sunt meliora quam quae egent

32 ipsis *Oef*: ipsa *codd.*

aliis; quae in nostra quam quae in aliorum potestate sunt; stabilia incertis; quae eripi non possunt eis quae possunt. Adfectio autem ad res aliquas est huius modi: principum commoda maiora quam reliquorum; itemque quae iucundiora, quae pluribus probata, quae ab optimo quoque laudata. Atque ut haec in comparatione meliora, sic deteriora quae eis sunt contraria. Parium autem comparatio nec elationem 71
habet nec summissionem; est enim aequalis. Multa autem sunt quae aequalitate ipsa comparantur; quae ita fere concluduntur: Si consilio iuvare cives et auxilio aequa in laude ponendum est, pari gloria debent esse ei qui consulunt et ei qui defendunt; at quod primum, est; quod sequitur igitur. Perfecta est omnis argumentorum inveniendorum praeceptio, ut, cum profectus sis a definitione, a partitione, a notatione, a coniugatis, a genere, a formis, a similitudine, a differentia, a contrariis, ab adiunctis, a consequentibus, ab antecedentibus, a repugnantibus, a causis, ab effectis, a comparatione maiorum minorum parium, nulla praeterea sedes argumenti quaerenda sit.

Sed quoniam ita a principio divisimus, ut alios locos 19
diceremus in eo ipso de quo ambigitur haerere, de quibus 72
satis est dictum, alios adsumi extrinsecus, de eis pauca dicamus, etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent; sed tamen totam rem efficiamus, quandoquidem coepimus. Neque enim tu is es quem nihil nisi ius civile delectet, et quoniam haec ita ad te scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, ut quam plurimum eis quos recta studia delectant prodesse possimus. Haec 73
ergo argumentatio, quae dicitur artis expers, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus omne quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscumque est testimoni pondus habet; ad

9 comparantur *OLbf*: comparentur *codd.* 12 at quod *Oβcf*: atqui *Boethius*: et quod *codd.*

fidem enim faciendam auctoritas quaeritur; sed auctoritatem aut natura aut tempus adfert. Naturae auctoritas in virtute inest maxima; in tempore autem multa sunt quae adferant auctoritatem: ingenium opes aetas [fortuna] ars usus necessitas, concursio etiam non numquam rerum fortuitarum. Nam et ingeniosos et opulentos et aetatis spatio probatos dignos quibus credatur putant; non recte fortasse, sed vulgi opinio mutari vix potest ad eamque omnia dirigunt et qui iudicant et qui existimant. Qui enim rebus his quas dixi excellunt, ipsa virtute videntur excellere.
74 Sed reliquis quoque rebus quas modo enumeravi quam-
quam in his nulla species virtutis est, tamen interdum
confirmatur fides, si aut ars quaedam adhibetur — magna
est enim vis ad persuadendum scientiae — aut usus; plerum-
20 que enim creditur eis qui experti sunt. Facit etiam
necessitas fidem, quae tum a corporibus tum ab animis
nascitur. Nam et verberibus tormentis igni fatigati quae
dicunt ea videtur veritas ipsa dicere, et quae perturbationi-
bus animi, dolore cupiditate iracundia metu, quia neces-
75 sitatis vim habent, adferunt auctoritatem et fidem. Cuius
generis etiam illa sunt ex quibus verum non numquam
invenitur, pueritia somnus imprudentia vinolentia insania.
Nam et parvi saepe indicaverunt aliquid, quo id pertineret
ignari, et per somnum vinum insaniam multa saepe patefacta
sunt. Multi etiam in res odiosas imprudenter inciderunt,
ut Staieno nuper accidit, qui ea locutus est bonis viris
subauscultantibus pariete interposito, quibus patefactis in
iudiciumque prolatis ille rei capitalis iure damnatus est.
[Huic simile quiddam de Lacedaemonio Pausania accepi-
76 mus.] Concursio autem fortuitorum talis est, ut si interven-
tum est casu, cum aut ageretur aliquid quod proferendum
non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in

3 inest *codd.* : est *Of* 4 fortuna *secl. Friedrich* 22 imprudentes *A* 29 Huic . . . accepimus *secl. Friedrich*

Palamedem coniecta suspicionum proditionis multitudo; quod genus refutare interdum veritas vix potest. Huius etiam est generis fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium. Quae autem virtute fidem faciunt ea bipertita sunt; ex quibus alterum natura valet alterum industria. Deorum enim virtus natura excellit, hominum autem industria. Divina haec fere sunt testimonia: primum 77 orationis — oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest [in] his deorum oratio —; deinde rerum, in quibus insunt quasi quaedam opera divina: primum ipse mundus eiusque omnis ordo et ornatus; deinceps aerii volatus avium atque cantus; deinde eiusdem aeris sonitus et ardores multarumque rerum in terra portenta atque etiam per exta inventa praesensio; a dormientibus quoque multa significata visis. Quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine virtutis 78 opinio valet plurimum. Opinio est autem non modo eos virtutem habere qui habeant, sed eos etiam qui habere videantur. Itaque quos ingenio, quos studio, quos doctrina praeditos vident quorumque vitam constantem et probatam, ut Catonis Laeli Scipionis aliorumque plurium, rentur eos esse qualis se ipsi velint; nec solum eos censent esse talis qui in honoribus populi reque publica versantur, sed et oratores et philosophos et poetas et historicos, ex quorum et dictis et scriptis saepe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

Expositis omnibus argumentandi locis illud primum 21 intellegendum est nec ullam esse disputationem in qua non 79 aliquis locus incurrat, nec fere omnis locos incidere in omnem quaestionem et quibusdam quaestionibus alios quibusdam alios esse aptiores locos. Quaestionum duo genera: alterum infinitum definitum alterum. Definitum est quod *ὑπόθεσιν* Graeci, nos causam; infinitum quod *θέσιν* illi

9 in *A* : *om. codd.* 28 in qua *codd.* : in quam *A vulg.*

80 appellant, nos propositum possumus nominare. Causa certis
personis locis temporibus actionibus negotiis cernitur aut in
omnibus aut in plerisque eorum, propositum autem aut in
aliquo eorum aut in pluribus nec tamen in maximis.
Itaque propositum pars est causae. Sed omnis quaestio
earum aliqua de re est quibus causae continentur, aut una aut
81 pluribus aut non numquam omnibus. Quaestionum autem
'quacumque de re' sunt duo genera: unum cognitionis
82 alterum actionis. Cognitionis sunt eae quarum est finis
scientia, ut si quaeratur a naturane ius profectum sit an ab
aliqua quasi condicione hominum et pactione. Actionis
autem huius modi exempla sunt: Sitne sapientis ad rem
publicam accedere. Cognitionis quaestiones tripertitae
sunt; aut sitne aut quid sit aut quale sit quaeritur. Horum
primum coniectura, secundum definitione, tertium iuris
et iniuriae distinctione explicatur. Coniecturae ratio in
quattuor partes distributa est, quarum una est cum quaeritur
sitne aliquid; altera unde ortum sit; tertia quae id causa
effecerit; quarta in qua de commutatione rei quaeritur.
Sitne sic: ecquidnam sit honestum, ecquid aequum re
vera; an haec tantum in opinione [sint]. Vnde autem
sit ortum: ut cum quaeritur, natura an doctrina possit
effici virtus. Causa autem efficiens sic quaeritur, quibus
rebus eloquentia efficiatur. De commutatione sic: possitne
22 83 eloquentia commutatione aliqua converti in infantiam. Cum
autem quid sit quaeritur, notio explicanda est et proprietas
et divisio et partitio. Haec enim sunt definitioni attributa;
additur etiam descriptio, quam χαρακτῆρα Graeci vocant.
Notio sic quaeritur: sitne id aequum quod ei qui plus
potest utile est. Proprietas sic: in hominemne solum cadat
an etiam in beluas aegritudo. Divisio et eodem pacto

8 sunt *d*: sint *codd.* genera *Friedrich*: genera sunt *codd.* 20 Sitne sic *Friedrich*: sit necne sit *codd.*: sitne necne sit *A* 21 sint *om. Ob*

partitio [sic]: triane genera bonorum sint. Descriptio,
qualis sit avarus, qualis adsentator ceteraque eiusdem
generis, in quibus et natura et vita describitur. Cum 84
autem quaeritur quale quid sit, aut simpliciter quaeritur
aut comparate; simpliciter: Expetendane sit gloria; comparate: Praeponendane sit divitiis gloria. Simplicium tria
genera sunt: de expetendo fugiendoque, de aequo et iniquo,
de honesto et turpi. Comparationum autem duo: unum
de eodem et alio, alterum de maiore et minore. De expetendo et fugiendo huius modi: Si expetendae divitiae,
si fugienda paupertas. De aequo et iniquo: Aequumne
sit ulcisci a quocumque iniuriam acceperis. De honesto
et turpi: Honestumne sit pro patria mori? Ex altero 85
autem genere, quod erat bipertitum, unum est de eodem
et alio: Quid intersit inter amicum et adsentatorem, regem
et tyrannum; alterum de maiore et minore, ut si quaeratur
eloquentiane pluris sit an iuris civilis scientia. De cognitionis quaestionibus hactenus. Actionis reliquae sunt, 86
quarum duo genera: unum ad officium, alterum ad motum
animi vel gignendum vel sedandum planeve tollendum.
Ad officium sic, ut cum quaeritur suscipiendine sint liberi.
Ad movendos animos cohortationes ad defendendam rem
publicam, ad laudem, ad gloriam; quo ex genere sunt
querellae incitationes miserationesque flebiles; rursusque
oratio tum iracundiam restinguens, tum metum eripiens,
tum exsultantem laetitiam comprimens, tum aegritudinem
abstergens. Haec cum in propositi quaestionibus genera
sint, eadem in causas transferuntur.

Loci autem qui ad quasque quaestiones accommodati **23**
sint deinceps est videndum. Omnes illi quidem ad pleras- 87
que, sed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad coniecturam
igitur maxime apta quae ex causis, quae ex effectis, quae

1 sic *Of*: *om. codd.* 3 *prius* et *Of*: *om. codd.* 27 propositi *Hammer*: propositis *codd.*

ex coniunctis sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio et scientia definiendi. Atque huic generi finitimum est illud quod appellari de eodem et de altero diximus, quod genus forma quaedam definitionis est; si enim quaeratur idemne sit pertinacia et perseverantia,
88 definitionibus iudicandum est. Loci autem convenient in eius generis quaestionem consequentis antecedentis repugnantis; adiuncti etiam eis qui sumuntur ex causis et effectis. Nam si hanc rem illa sequitur, hanc autem non sequitur; aut si huic rei illa antecedit, huic non antecedit; aut si huic rei repugnat, illi non repugnat; aut si huius rei haec, illius alia causa est; aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quovis horum id de quo quaeritur
89 idemne an aliud sit inveniri potest. Ad tertium genus quaestionis, in quo quale sit quaeritur, in comparationem ea cadunt quae paulo ante in comparationis loco enumerata sunt. In illud autem genus in quo de expetendo fugiendoque quaeritur adhibentur ea quae sunt aut animi aut corporis aut externa vel commoda vel incommoda. Itemque cum de honesto turpique quaeritur, ad animi bona aut
90 mala omnis oratio dirigenda est. Cum autem de aequo et iniquo disseritur, aequitatis loci conligentur. Hi cernuntur bipertito, et natura et instituto. Natura partes habet duas, tributionem sui cuique et ulciscendi ius. Institutio autem aequitatis tripertita est; una pars legitima est, altera conveniens, tertia moris vetustate firmata. [Atque etiam aequitas tripertita dicitur esse; una ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima pietas, secunda sanctitas, tertia iustitia aut aequitas nominatur.]
24 De proposito satis multa, deinceps de causa pauciora dicenda sunt. Pleraque enim sunt ei cum proposito communia.

3 de altero *codd.*: de alio *b*[1]*de* 8 adiunctis *vulg.* 24 tuitionem *Oa* cuique *A*: *om. codd.* Instituta autem aequitas *Schütz* 26–29 Atque . . . nominatur *secl. Schütz*

Tria sunt [igitur] genera causarum: iudici deliberationis 91
laudationis. Quarum fines ipsi declarant quibus utendum
locis sit. Nam iudici finis est ius, ex quo etiam nomen.
Iuris autem partes tum expositae, cum aequitatis. Deliber-
andi finis utilitas, cuius eae partes quae modo expositae
[rerum expetendarum]. Laudationis finis honestas, de qua
item est ante dictum. Sed definitae quaestiones a suis 92
quaeque locis quasi propriis instruuntur, . . . quae in accu-
sationem defensionemque partitae; in quibus exsistunt haec
genera, ut accusator personam arguat facti, defensor aliquid
opponat de tribus: aut non esse factum aut, si sit factum,
aliud eius facti nomen esse aut iure esse factum. Itaque
aut infitialis aut coniecturalis prima appelletur, definitiva
altera, tertia, quamvis molestum nomen hoc sit, iuridicialis
vocetur. Harum causarum propria argumenta ex eis sumpta **25**
locis quos exposuimus in praeceptis oratoriis explicata
sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio 93
criminis, quoniam Graece στάσις dicitur, appelletur Latine
status; in quo primum insistit quasi ad repugnandum con-
gressa defensio. Atque in deliberationibus etiam et lauda-
tionibus idem exsistunt status. Nam et negantur saepe ea
futura quae ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut
omnino fieri non possint aut sine summa difficultate non
possint; in qua argumentatione status coniecturalis exsistit;
aut cum aliquid de utilitate honestate aequitate disseritur 94
deque eis rebus quae his sunt contrariae incurrunt status
aut iuris aut nominis; quod idem contingit in laudationibus.
Nam aut negari potest id factum esse quod laudetur, aut
non eo nomine adficiendum quo laudator adfecerit, aut
omnino non esse laudabile quod non recte, non iure
factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis

1 igitur *om.* *O*: enim *codd.* 6 rerum expetendarum *secl.* *Friedrich* 8 quaeque *codd.*: quoque *Of* instruuntur *A*: instituuntur *codd.* *Aliquid excidisse docet Kayser* quae *om.* *Of* 22 si *codd.*: sed *Friedrich* 25 at *codd.*

95 impudenter Caesar contra Catonem meum. Sed quae ex statu contentio efficitur, eam Graeci *κρινόμενον* vocant, mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, QVA DE RE AGITVR vocari. Quibus autem hoc qua de re agitur continetur, ea continentia vocentur, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. Sed quoniam lege firmius in controversiis disceptandis esse nihil debet, danda est opera ut legem adiutricem et testem adhibeamus. In qua re alii quasi status exsistunt novi, sed appellentur legitimae
96 disceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere quod adversarius velit, sed aliud. Id autem contingit, cum scriptum ambiguum est, ut duae sententiae differentes accipi possint. Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, ut quaeratur verbane plus an sententia valere debeant. Tum legi lex contraria adfertur. Ista sunt tria genera quae controversiam in omni scripto facere possint: ambiguum,
26 discrepantia scripti et voluntatis, scripta contraria. Iam hoc perspicuum est, non magis in legibus quam in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus quae ex scripto aguntur, posse controversias easdem exsistere. Horum
97 tractationes in aliis libris explicantur. Nec solum perpetuae actiones sed etiam partes orationis isdem locis adiuvantur, partim propriis partim communibus; ut in principiis, quibus ut benevoli, ut dociles, ut attenti sint qui audiant, efficiendum est propriis locis; itemque narrationes ut ad suos fines spectent, id est ut planae sint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut moderatae, ut cum dignitate. Quae quamquam in tota oratione esse debent, magis tamen
98 sunt propria narrandi. Quae autem sequitur narrationem fides, ea persuadendo quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maxime valeant dictum est in eis in quibus de

2 vocant *codd.*: appellant *A* : *secl. Friedrich* 4 vocari *codd.*: vocare *Friedrich* 15 ista *OA²mf*: ita *codd.* 16 possunt *Ofe* 23 quibus *secl. Friedrich* 27 moderatae *codd.*: moratae *edd. vett.* 29 consequitur *Af* 31 his *codd.*: is *Af*

omni ratione dicendi. Peroratio autem et alia quaedam habet et maxime amplificationem, cuius effectus hic debet esse, ut aut perturbentur animi aut tranquillentur et, si ita adfecti iam ante sint, ut aut augeat eorum motus aut sedet oratio. Huic generi, in quo et misericordia et iracundia 99
et odium et invidia et ceterae animi adfectiones perturbantur, praecepta suppeditantur aliis [in] libris, quos poteris mecum legere cum voles. Ad id autem quod te velle senseram, cumulate satis factum esse debet voluntati tuae.
Nam ne praeterirem aliquid quod ad argumentum in omni 100
ratione reperiendum pertineret, plura quam a te desiderata erant sum complexus fecique quod saepe liberales venditores solent, ut, cum aedes fundumve vendiderint rutis caesis receptis, concedant tamen aliquid emptori quod ornandi causa apte et loco positum esse videatur; sic tibi nos ad id quod quasi mancipio dare debuimus ornamenta quaedam voluimus non debita accedere.

1 et *om.* *AO* 5 et iracundia *secl.* *Friedrich* 7 in *om.* *codd.*